



**M. Härms**

Tartu Ülikooli zooloogiamuuseumi konservaatore

# Eesti linnustik

Kodumaa lindude määramise tabelid

**Süsteemaatiline ülevaade ja  
elu-olu kirjeldus**

K.Ü. „**LOODUS**“, Tartus

1927



K. O.-Ü. „Looduse“ korrektor M. Bekker.

A 4904.

## Sissejuhatuseks.

Kahtlemata on kodumaa looduse silmapaistvamad elustajad linnupere kaunid liikmed. Kas õitsvas viljapuu-aias, sünges okasmetsas, haljendaval aasal või säraval karmil lumeväljal, — igal pool äratav loodusesõbra huvi ning tähelepanu seal teotsevate lindude tegevus. Tahtmata jälgib huvitundja nende omapäraseid eluavaldu, kuuleb suure mõnuga nende kõlavat laulu või katsub mitmekesiste häälte järele nende koosseisu kindlaks määrata. Kevadel näeb ta suuri linnuparvi põhja, sügisel lõuna poole lendamas; tahtmata küsib ta: kes on need rändajad ning kuhu nad ruttavad?

Kuigi mõnd kodukoha ümbruses elutsevat silmapaistvamat lindu tuntakse, on teadmised kodumaa kogu linnustikust üpris puudulikud, sest vähe on neid, kes oma kodumaa looduses oleksid püüdnud koduneda; suuremale osale on see tähtsam looduse lehekülg seitsme pitseri alla varjatud raamat; nad ei oska seda lugeda, nimelt sel lihtsal põhjusel, et puudub teejuht, kes neid sellega tutvustaks ja näpunäiteid annaks, kuidas sellele loodusealale läheneda.

Kodumaa taimestikuga tutvumist võimaldab G. Vilberg'i „Eesti taimestik“. Selle raamatu vajadusest annab tunnistust lai levimus, mille osaliseks ta saanud. Eeldades, et ka kodumaa loomastiku kohta raamat, kust asjast huvitatud ringkonnad teadmisi saaksid ammutada, soovitav on, kavatseb k.-ü. „Loodus“, kelle suured teened loodusteaduslike teadmiste levitamise alal üldtunnustatud on, esineda seeria väljaannetega, mis käsitleksid kodumaa loomastikku. Selle seeria ühe köitena ilmubki käesolev „Eesti linnustik“.

„Eesti linnustiku“ ülesanne on meie kirjanduses sel alal valitsevat lünka täita, nimelt abiks olla looduseharrastajale lindude eluoludega tutvumisel ning võimaldada eesolevat lindu

tabelite abil kindlaks määrata; ühtlasi annab ta juhatusi ornitoloogiliste uurimiste süvendamiseks.

Raamat koosneb kahest osast: üld- ning eriosast. Üldosa tutvustab lindude välimise küljega — morfoloogiaga ning eluoludega ja sisaldab praktilisi juhatusi. Arvestades raamatu puht-praktilist ülesannet tuleb mainida, et siin ainult säärased nähtused aset on leidnud, mis meie silmaga või kõrvaga tajutavad on; sel põhjusel ei leidu andmeid sisemistest organitest ega nende funktsioonidest. Eriossa on mahutatud kodumaa lindude määramistabelid, nende süstemaatiline ülevaade ning iga linnuvormi lühike ökoloogia<sup>1)</sup>.

Määramistabelite kokkuseadmisel on peamiselt kasutatud eeskujulikku ingliskeelset koguteost: *A practical handbook of British birds. Edited by H. F. Witherby. London 1920—1924; 3 vols.* Ökoloogilised andmed põhjenevad suuremalt osalt isiklikel vaatlusil.

Haudeaegade kohta olgu tähendatud, et need on keskmised, märgivad nimelt aega, mil normaalsel aastal võib pesast värskeid mune leida. Samuti on ka kevadised ilmumispäevad kui ka sügisesed lahkumispäevad keskmised. Leidub nende andmete juures kahe kuu nimetus, näiteks mai-juuni, siis tähendab see, et lind ilmub või pesitseb kas maikuu lõpul või juunikuu alul.

Et tiiva pikkusemõõdul on suur tähtsus, olen kohaseks pidanud iga vormi tiivapikkuse üles märkida; iseenesest mõista ei ole see pikkus mitte konstantne suurus, vaid kõigub teataval piirides. Ühtlasi on meil selle abil võimalik linnu suuruselt umbkaudset kujutlust saada. On näiteks kuldpea-pöialpoisi tiib 55 mm, koduvarblasel 80 mm, põldvarblasel 70 mm, kaarna tiib aga 430 mm pikk, siis on selge, et põldvarblane koduvarblasest vähe pisem, aga kuldpea-pöialpoiss viimasest palju vähem on, kuna kaarna suurus koduvarblase oma mitmevõrra ületab. Tuleb aga tähendada, et suurusesuhtest õigema pildi saamiseks on mõõduandev ainult ühe ning sama seltsi esindajate tiivapikkuse võrdlus. Näiteks, kõigil kajakalistel on ülipikad ning teravad tiivad, sellevastu kõigil kurelistel lühikesed ning tõmbid. Esimeste seltsi kuuluva jõetiiru raskus on umbes 120 g, sama raske on ka kureliste esindaja rääk;

---

<sup>1)</sup> Ökoloogia = teadus loomade omavahelistest suhetest ja nende vahekorra ümbritseva ilmaga (levimine, toitumine, kooselu, suguelu, lõimetiisehoole jne.).

tähendab, mõlemad linnud on pea ühesuurused. Aga nende lindude tiivapikkus on väga lahkuminev; esimese tiib on umbes 270 mm pikk, teisel aga ainult 140 mm; seega on räägul sama raskuse või suuruse juures umbes pool lühem tiib. Aga ka samas seltsis leidub vahel sugukondi, kelle esindajail on teistest silmapaistvalt pikemad tiivad, ilma et nende keharaskus lühematiivaliste esindajaist suurem oleks. Värb-linnulistest on säärased kõik pääsulaste liigid.

Paljude, iseäranis tihnikus, kõrgel puuvõrades, roostikus või mujal peituvate lindude olemasolemist saab ainult sel juhul kindlaks teha, kui nende häält tuntakse. Sel põhjusel olen suurema osa lindude kirjeldusele juurde lisanud nende häälotsused, nagu neid inimese hääldamisele vastavalt kõige kergem on edasi anda. Täpsalt ei saa neid sel teel muidugi mitte väljendada, sest neid kuulduv igasuguses modulatsioonis, aga algajal on vähemalt pidepunkt olemas, mille abil ta võib orienteeruda. Sel viisil väljendatud hääled on enamasti kutsehüüded; linnu laulu inimese häälikutega täielikult edasi anda on võimatu.

Andmed üksiku vormi munade värvuse kohta puuduvad; see nõuaks kaunis palju ruumi, sest nende värvus kõigub kaunis laias ulatuses. Lühike sellekohane kirjeldus leidub üldosas.

Niisama ei ole pikemalt peatunud üksiku liigi sülestiku juures. Sellest on antud ainult lühike kirjeldus, kus leidub tähtsamaid tunnuseid, mille põhjal määraval võimalik on otsustada, kas ta õigesti on määranud. Tahetakse linnu sülestikku täpsamalt kirjeldada, peaksid selles mitmesugused vanuserüüd aset leidma, aga see tõstaks omakord tunduvalt raamatu hinda.

Eestikeelsed linnunimed on peamiselt kooskõlas ajakirja „Looduse“ 1922. a. 3.—4. nr-is ilmunud „Eesti lindude nimesetikuga“, ainult mõnel juhul olen need muutnud ning oma arvates otstarbekohasemaga asendanud.

Käesolevasse linnustikku olen mahutanud jooksva numbri all kõik linnud, kes meil — olgugi juhuslikult — on leitud; ilma numbrita sisalduvad raamatus säärased, keda meil küll pole nähtud, kelle kohta aga andmed olemas, mis tõendavad selle levimist meie piiride läheduses. Ühe omal ajal ilmunud väite kohta olgu tähendatud, et faunistilisse ülevaatesse ei mahuta keegi kodulinde.

Lõpuks kasutan juhus, et tänada prof. J. Piiperit, kes lahkesti kõige laiemas ulatuses minu ornitoloogilisi uurimisi toetas; suurt tänu võlgnen ka prof. H. Riikojale, kes neid uurimisi igakülgsest soodustas.

K./Ü. „Looduse“ juhatust, iseäranis selle juhti härra H. Männik'ut, tänan austava ülesande eest, minu kätte „Eesti linnustiku“ kirjutamine usaldada, ning ülesnäidatud lahkeima vastutuleku eest minu soovidele.

Samuti tänan lektor J. V. Veskit lahke abi eest raamatu keelelisel korrektuuril.

Tartus,  
jõulupühadel  
1926. a.

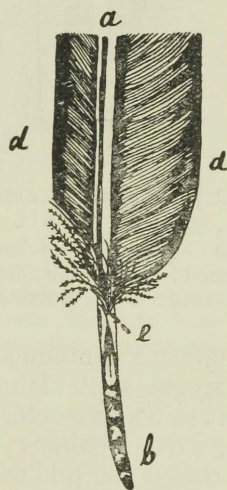
**M. Härms.**

# I. Üldosa.

## Katted.

Lindu iseloomustab ainult temale omane sulgrüü. Sulg on marrasknaha moodustis; ta koosneb roost (*rhachis*) ja ladvast (*pogonium*). Rood asetseb oma alumise, palja osaga, mida kutsutakse suletüvikuks (*calamus*), marrasknahas. Mõnikord on roo alus lähtepunktiks veel teisele, nõndanimetatud lisaroole (*hyporhachis*); see lisaladvaga varustatud lisarood on väike ning vähe arenenud; teda leidub kõige sagedamini eesulgedel, ei iialgi tüür- ning hoosulgedel. Latva kujundavad roo mõlematele külgedele ritta asetsenud suleudemed (*rami*), millel asub omakord kaks rida suleudemekesi (*radii*); viimaste suletipu-poolsed küljed on varustatud väikeste haagikestega, mida nimetatakse sulekidadeks (*hamuli*). Need kidad haaravad naabruses olevaist suleudeme ripsmeist (*ciliae*) kinni ning teevad sule sel teel ühtlaseks, kindlaks moodustiseks. Igal sulel eristatakse keha pikiteljest kaugemal olevat välislatva (*pogonium externum*) ja sellele lähemal olevat siselatva (*p. internum*).

Keha katvaid sulgi nimetatakse päris- ehk kontuursulgedeks (*plumae*); need on kehal suleväljadele (*pterylae*) ridamisi koondunud. Sulgedest paljaid alasid kutsutakse paljasväljadeks (*apteria*). Paljudel lindudel asuvad pärisulgede all pehmed ebe-

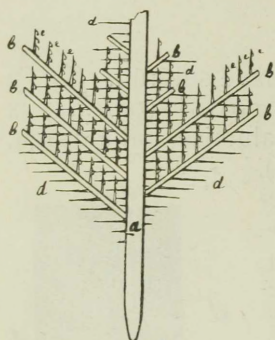


1. joon. Sulg.

a — roost; b — tüvik;  
d — latv; e — lisarood.

udusuled (*plumulae*). Nende rood on üpris lõdvad ning udemekestel puuduvad kidad; selle tõttu on kogu sulg väga kohe ning paindub. Mõnikord puudub rood ning ebesulg kujundab pehmet udemekeste kimpu. Iseäranis hästi arenenud ebesulestik katab veelindude keha, seda seega jahtumise eest kaitstes. Mõnedel, nagu värblinnulistel, puudub säärane sulestik täiesti. Tiheda ebesulestikuga on paljud munast välja tulnud noored linnud kaetud — iseäranis täielikuga pesahülgaajad (pesapõgenejad), kuna pesahoidjad on tihti paljad.

Hallil haigrul leidub esirinnal ning päänipu-ala külgedel kimp n.n. puuder-udusulgi. Need ebesuled on alalises uuendumises, nende udemekeste tipud laostuvad puudritaoliseks tolmuks, mis-juures see kaotus järelkasve teel tasutakse.



2. joon. Sule skemaatiline joonis.

*a* — rood; *b* — suleudemed; *d* — suleudemekesed; *e* — sulekidad.

Iseäralised sulemoodustised on paljudel lindudel noka lahunurga ümber asuvad nokaharjased (*vibrissae*) (38. joon.) ning viristajal (*Bombycilla*) küünra-hoosulgede tipul leiduvad saarliibud.

Pärissulestik koosneb keha katvast väikesulestikust ning hoo- ja tüürsulgi kujundavast suursulestikust. Hoosuled (*remiges*) moodustavad linnutiiva (*ala*), nad on jäigad ning suured ja laba- ning küünraluu külge kinnitatud. Laba-hoosulgede (*remiges primariae*) arv kõigub 9 ja 12 vahel; tihti on esimene neist üpris lühike või

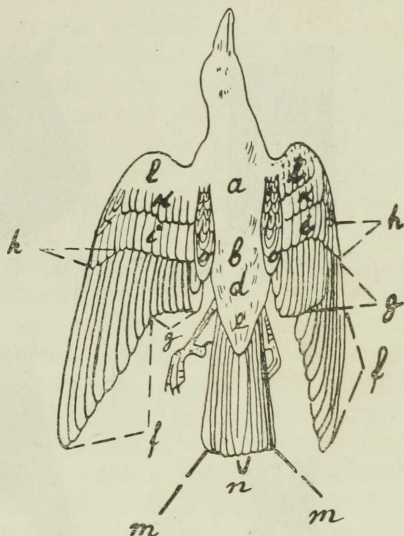
täiesti kõhutunud. Teisel sõrmel asuvaid 3—4 väikest sulge ei arvata mitte laba-hoosulgede hulka, vaid nad moodustavad tiivakese ehk nukktiiva (*alula*). Küünra-hoosulgede (*remiges secundariae*) arv on väga kõikumine, sõltvalt küünraluu pikkusest; neid leidub 5 kuni üle 30.

Pikkusesuhe laba- ja küünra-hoosulgede vahel, iseäranis aga äärmiste hoosulgede pikkus, annab tiivale iseloomulise kuju. Viletsail lendajail, nagu kanalistel, on lühikesed laba-hoosuled, mille tõttu tiib paistab ümmardunud olevat. Osavail lendajail on pikad laba-hoosuled, mis on küünra-hoosulgedest palju pikemad ning sageli sabatipust üle ulatuvad. Laba- ja küünra-hoosulgi loetakse väljastpoolt sissepoole. Mõnedel lindudel puudub viies küünra-hoosulg. Neljandaks ja viien-

daks loetud künra-hoosule vahel asub enam-vähem silmapaistev lünk; selle kohal leidub küll vastav katesulg, aga sinna kuuluv hoosulg puudub.

Hoosulgede alust katab ülapiolt mitu rida väikesi katusekivi-laadiliselt asetsevaid sulgi; neid kutsutakse pealtiiva katesulgedeks (*tectrices superiores*). Laba-hoosulgi katavad laba-katesuled (*t. primariae*), künra-hoosulgi künra-katesuled (*t. secundariae*), mida nimetatakse ka suurteks katesulgedeks (*t. majores*); neile järgneb rida keskmisi katesulgi (*t. mediae*) ning tiiva esialal mitu rida väikesi katesulgi (*t. minores*). Ka tiiva alapoolt katab mitu rida alltiiva katesulgi (*t. inferiores*). Õlavarre alusel asub kimp suuremaid sulgi, mis moodustavad n. n. õlatiiva ehk õlasulestiku (*parapterum*) ning katavad tiiva ülapiolt; sellele vastavad kaenla all leitud kaenlasuled (*axillares*).

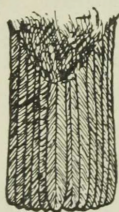
Tüürsuled (*rectrices*) moodustavad linnu saba (*cauda*) ja on nagu hoosuledki jäigad ning pikad; ainult mõnedel lindudel, nagu kurelistel, on nad lõdvad ning nõrgad või puuduvad hoopis, näiteks mõnedel pärajalalistel. Tüürsulgede arv kõigub 8 ja 24 vahel, peamiselt on neid 12; alati on nad paaris olemas. Saba kaju on väga mitmekesine. On kõik tüürsuled pea ühepikkused ning kujundab lehvikutaoliselt laiutatud saba tippäär sirget joont, siis on meil tegetmist sirge sabaga; ümmardunuks kutsutakse saba, kui ääreoolsed suled aeglaselt lühemaks muutuvad; väljalõikega sabal on keskmised äärepoolsemaist lühemad.



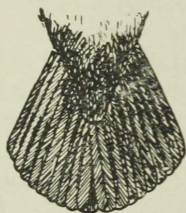
3. joon. Linnu selg, tiivad ja saba.

a — esiselg; b — tagaselg; d — päranipu-ala; e — saba ülapiole katesuled; f — laba-hoosuled; g — künrahoosuled; h — laba-katesuled; i — künra-katesuled; h + i — suured pealtiiva katesuled; k — keskmised pealtiiva katesuled; l — väikesed pealtiiva katesuled; m — äärmised ehk külgmised tüürsuled; n — keskmised tüürsuled; o — õlatiib (õlasulestik).

Astmelisel sabal (harakas) muutub äärmisest peale iga järgnev sulg eelmisest palju pikemaks; on see juurdekasv ainult väike, siis on saba kiilukujuline; hargitaolisel sabal on äärmised suled üpris pikad, kuna keskmised on väga lühikesed; isatedre lüürakujulisel sabal on äärmised suled väljapoole pöördunud. Saba alust varjavad üla-



4. joon. Sirge saba.



5. joon. Ümmardunud saba.



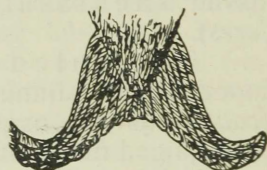
6. joon. Väljalõikega saba.



7. joon. Kiilukujuline saba.



8. joon. Hargitaoline saba.



9. joon. Lüürakujuline saba.

poolt — saba ülapoole katesuled (*supracaudales*), alapoolelt — saba alapoole katesuled (*subcaudales*).

Tähelepanu vääriwad mõnedele lindudele omased ehtesuled, mis oma kuju kui ka värvuse poolest muust sulestikust silmapaistvalt erinevad. Näiteks ümbritseb isase tutka kaela kevadel suurtest, säbardunud sulgedest koosnev kilbitaoline mitmevärviline sulgkrae; paljude püttide pead ehiv jälle tanu- või tutitaoline pikendunud sulgede moodustis.

Kaunis paljudel lindudel näeme kogu aasta enam-vähem tugevat tutti (35. joon.) pea peal, mõnede kakuliste pead kaunistavad nn. sulgkõrvad (30. joon.).

Et arenenud sulg enam mitte ei kasva, vaid aja jooksul välismõjude all küll ära kulub, mille tõttu sulestik oma ülesannet, keha katta ning liikumist võimaldada, lõpuks ei täidaks, allub linnu sulgkuub perioodilistele uuendumistele, mil vanad, kulunud suled ära tulevad ning nende asemele uued võrsuvad. Seda sulevahetamise toimingut nimetatakse sulimiseks. Igal aastal peale haudeaega uuendab lind sügisel oma sulgrüü sulimise teel — vanad suled langevad välja, uued kasvavad asemele. Küll ei paljastu keha kõigist sulgedest korruga, vaid nende uuendumine toimub kindlas järjekorras ning vältab pikemat aega — üks kuni kolm kuud. Tähelepanav on siinjuures kindel mõlemakülgne järjekindlus: kaotab lind näiteks parema tiiva kolmanda ja neljanda laba-hoosule, siis kukuvad ka pahema tiiva samad suled välja. Või samal arenemisastmel, nagu teatavad suled ühel küljel, on ka teise külje vastavad suled. Selles suhtes leidub aga ka erandeid. Väikesulestiku sulimine algab peamiselt rinnal ja levib siit aegamööda edasi; kõige viimaks vahetub peasulestik. Hooning tüürsulgede sulimine algab enamasti sisemistega ning lõpeb äärmistega. Mõned linnud, nagu hanelised, kaurid, pütid ja mõned kurelised, kaotavad kõik hoosuled korruga, mille tõttu nad mõne aja on lennuvõimetud. Suurem osa linde lepib ainult ühe sulimisega — sügisel, aga mõned linnud, nagu kajakalised, kurvitsalised ja teised, sulivad talve jooksul veel teist korda, mil vahetub aga ainult väikesulestik. Partidel sulivad emased ainult kord aastas, isastel aga on kahekordne sulimine. Suvel toimub täielik sulimine, mille puhul uuenevad küll suur- ja väikesulestik. Sel ajal omandatud väikesulestik käib värvuse poolest ühte emaste sulestikuga, aga teda ei kanta mitte pikemat aega, vaid vahetatakse sügisel hundsulestiku vastu ümber; see sulimine ei ole aga täielik, sest suvel omandatud suursulestikku ta ei puuduta. Kotkad sulivad väga aeglaselt — mitme aasta jooksul, nii et täiesti sulinud kotkas on üpris haruldane nähtus.

Et sulestikku märguse eest kaitsta, võivad selle pea kõik linnud püüdnud näärmest noka tipuga võetud õlise ainega sisse. See nääre asub püüdnud-ala keskkohal. Sulgede võidumine sünnib peamiselt nokaga; nende kehaosade võidumine, kuhu lind nokaga ei pääse, nagu pea, toimub varvaste

abil, milledele nokast on antud võidumisainet. Iseäranis hästi on arenenud pارانipu näärmed kõigil veelindudel; käol ning tuvidel aga puuduvad need näärmed täiesti.

Värvuse poolest on sulg väga mitmesugune; ta on kas täiesti ühevärviline või enam-vähem kirju; viimasel juhul võib ta olla põik- või pikitriibuline, vöödiline, tähnitud jne. Asendi ning kuju järele on mõnede värvuse erijuhtudele erinimetused omased. Kaunis sageli sulle keskalal leiduvat piki-täppi, mis värvuse poolest eristub muust osast ning asub piki roodu, kutsutakse rootriibuks. Tipptähn on sulle tipul asuv muust alast värvuse poolest lahkuminev täpp; eel-tipp-tähniks nimetatakse tipust natuke kaugemal olevat täppi. Ringi ümber sulle asuvat enam-vähem laia, muust alast eristuvat riba ehk joont kutsutakse sulleäriseks.

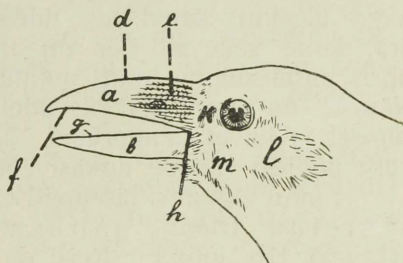
Üksikuil sulgedel tihti leiduvad põiktriibud, millede põikulatus on pikiulatusest palju suurem, kujundavad teatava kehaosa sulestikul, nagu sabal, seljal, rinnal või mujal, naabruses olevate sulgede samasuguse joonisega nn. põikvööte või -viirusid.

Sugupooltel on kas ühesugune või märksalt isesugune sulestik; viimasel juhul on see isastel palju värvusetoredam kui emastel. See erinevus võib olla kas jäädav või esineda ainult teataval aastaajal, peamiselt kevadel. Viimasel juhul kõneldakse pulmarüüst. Kodumaa linnustiku esindajate seast leiame kaunis vähe liike, kes selles suhtes tähelepanu vääriavad. Toreda pulmarüü poolest on tuntud haneliste seltsi kuuluvad koskla (*Mergus*), haha (*Somateria*), vardi (*Nyroca*), sõtka (*Bucephala*), auli (*Clangula*), pardi (*Anas*) ja luitsnokk-pardi (*Spatula*) perekonna isased; liikide poolest ülirikkas kurvitsaliste seltsis on ainult isatutkal (*Philomachus*) õige tore ning omapärane pulmarüü. Pulmarüüd nimetatakse ka hund-sulestikuks. Värvuse poolest emastest kogu aasta kestel suuresti lahkuminevad on leevikese (*Pyrrhula*), punarind-kanepilinnu (*Carduelis cannabina*), siisikese (*C. spinus*), käbilinnu (*Loxia*), karmiinleevikese (*Erythrina*), vindi (*Fringilla*), musträsta (*Turdus merula*) ja mõne teise värblinnuliste seltsi kuuluva liikme isane. Sugulise kahekujususe poolest torkavad silma ka teder (*Lyrurus*) ja metsis (*Tetrao*). Suurema osa kodumaa lindude sugupoolte sulestik on enam-vähem ühesugune. Noored linnud sarnanevad sulestiku poolest niivõrt üksteisega, et nende sugu selle abil võimatu on kindlaks määrata.

Mõnedel lindudel näeme pea peal iseäralisi nahk-  
moodustisi või sulgedest paljaid alasid. Vesikanal (82. joon.)  
on otsaesisel kilpjas sulgedeta muhk, isase tutka noka ümbrus  
on kevadel paljas ning kaetud käsnaoliste lihaneibudega  
(*caruncula*), tedrele on omased  
punased lihased kulmuribad,  
kodukuke pead ehivad värvi-  
lised lihased — lõpused ja  
hari jne.

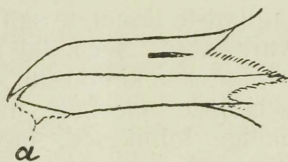
Nokk (*rostrum*), mis  
asub pea esiküljel, koosneb  
kahest poolest — pealnokast  
(*maxilla*) ja allnokast (*man-  
dibula*); mõlemad pooled on  
noka-aluse lahunurga (*an-  
gulus oris*) kohal teineteisega  
seotud; joont, mille kohal  
peal- ja allnoka terad kokku  
puutuvad, nimetatakse noka-  
lahuks (*rictus* ehk *rostri  
hiatus*). Pealnoka kõrgemat  
ala, otsaesisest kuni nokatipuni,  
kutsutakse nokaseljakuks  
(*culmen*), selle kumbagi külge  
nokakülikuks (*paratoneum*);  
pealnokal asuvad ka nina-  
sõõrmed (*nares*). Allnoka  
tipposa lõua-aluse nukist kuni  
selle tipuni moodustab nasara  
(*myxa*); üle selle keskala käib  
nasaraserv (*gonys*). Noka-  
tera (*tomium*) on peamiselt  
sile, aga mõnikord leidub seal  
hamba- või liistakutaolisi moo-  
dustisi (23. joon.); näiteks on  
kõigi haneliste nokatera sää-  
rastega varustatud. Noka kuju on väga mitmesugune; sellest  
kõneleme toiduhankimise puhul.

Linnunoka mõlemaid pooli katab sarvtupp (*rham-  
phothea*), mõnedel lindudel (tuvilised, kullilised ja kakulised)  
asub pealnoka alusel enam-vähem lai nahkkate, mida nime-  
tatakse vahahaks (*cera*) (19. joon.) ning mille värvus

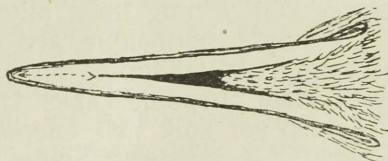


10. joon. Nokk ja pea.

*a* — pealnokakülik; *b* — allnoka-  
külik; *d* — nokaseljak; *e* — nina-  
sõõret katvad jäigad suled; *f* — peal-  
nokatera; *g* — allnokatera; *f* ja *g*  
vahel nokalahk; *h* — lahunurk;  
*k* — valjasriba; *l* — kõrva-ala; *m* — põsk.



11. joon. *a* — nasar.



12. joon. Nasaraserv.

on tihti silmatorkav. Haneliste esindajail on nokka kattev tupp pehme nahkmoodustis; ainult selle tipposa on sarvestunud ning esineb kүүnetaolise moodustisena, mille tõttu teda nokkakүүneks (69. joon.) kutsutakse. Sarvtupp kasvab seestpoolt niivõrt, kui ta pealt ära kulub. Mõnedel lindudel, nagu üksikuil kanalistel, tuleb sulimisel sarvtupp tervikuna ära, kuna selle all uus on arenenud. Noka värvus on üpris mitmesugune ning muutub paljudel lindudel aastaajaga. Näiteks on kuldnokal kevadel ja suvel nokk kollane, aga sügisel ja talvel tumepruun. Noorte lindude nokk läheb värvuse poolest vanade nokast enamasti lahku.

Linnu tagumisi jäsemeid moodustavad reieluu (*femur*), sääreluu (*tibia*), jooksmeluu (*tarsus*) ja varbad (*digites*) [16. joon.]. Reis on lühike ning pole väljapoole nähtav; säär on pikem ning enamasti ainult oma alumises osas välja paistev; jooksmeluu paistab alati täies ulatuses silma. Selle luu pikkus on väga mitmekesine mitmesuguste seltside esindajail. Enamasti on selle pikkus kooskõlas linnu eluviisidega, näiteks on ta kõigil soolindudel väga pikk, veelindudel kaunis lühike ja õhulinnul piirpääsukesel üpris lühike. Jooksmeluu lõpposal asetsevad varbad.

Tagumiste jäsemete sulita alad on sarvkattega (*podotheca*) varustatud. See katab mainitud alasid enam-vähem suuremate nelinurksete kilbikete, või hulknurksete, või ümmardunud soomusetaoliste naastude näol; mõnikord katavad jooksmeluu esikülge kilbikesed, tagakülge aga ühine rööpakujuline moodustis või kogu seda luud ühine sile tupp (44. joon.). Üldiselt tuleb tähendada, et selle sarvkatte kuju on väga laias ulatuses kõikuv ning üpris mitmesugune.

Varvaste normaalne arv on neli, kusjuures kolm ettepoole ning üks tahapoole on pööratud. Mõnedel lindudel on kaks varvast ettepoole, kaks tahapoole (rähnid, kägu, 34. ja 36. joonis) või kõik neli ettepoole (piirpääsukesed, 39. joon.) pööratud. Kakuliste välimine varvas on pöördvarvas, mis pöördub niihästi ette- kui ka tahapoole.

Tagavarvas asetseb teiste varvastega ühel kõrgusel või neist kõrgemal. Enamasti on ta hästi arenenud, aga mõnedel lindudel on ta pisike, või enam-vähem kurtunud, või puudub täiesti. Tagavarvast (*hallux*) loetakse esimeseks varbaks, teine on sisevarvas (*digitus secundus*), kolmas on keskvarvas (*d. tertius*) ja neljas — välisvarvas (*d. quartus*).

Iga varba lõpplülil asub enam-vähem tugev ning terav sarvmoodustis, mida nimetatakse küüniseks (*unguis*). On see tagavarbal iseäranis tugevasti arenenud, siis on ta kannuse (*calcar*, 43. joon.) nime all tuttav. Ainult mõnede veehindude küünised on enam-vähem lamedad ning nürid. Tagavarvas koosneb kahest lülist, igal järgmisel on üks lüli eelmisest rohkem, nii et välisvarbal neid viis on. Erandina esinevad piirpääsukesed, kellede kesk- kui ka välisvarvas koosneb ainult kolmest lülist, ning kõrvepüülist ja öösorud, kellede välisvarvas koosneb neljast lülist.

Varbad on lahus või üksteisega kuidagi ühendatud. Ujujail lindudel on peamiselt kolm esivarvast, aga mõnedel isegi kõik neli seotud nahaga, mida tuntakse ujulesta (22. joon.) nime all. Soo- ning rannikulindudel leidub ainult lühike, varvaste alust siduv nahklest (26. joon.). Püttidel on varvaste küljel laiad, täielikud lapard- ehk hõlmiklestad (72. joon.), kuna mõnedel kurelistel ning veetallajal (73. joon.) need mitmesse ossa on jaotatud.

## Kulgmine ehk liikumine.

Lindudele on omased väga mitmekesised kulgemis- ehk liikumisviisid; lind on kõige kulgemisvõimelisem kõigist loomadest. Ta lendab, jookseb, ronib, ujub ning käib vee all; seega iseloomustavad teda kõik loomale võimalikud kulgemisviisid. Kuigi kõik need omadused üht ning sama lindu ei iseloomusta, on nad siiski kogu klassile omased, üksikuil linnuliikidel on mitmed neist isegi õige välja arenenud.

Kõige iseloomustavam linnu kulgmine on lend; see on, mis linnu selleks teeb mis ta on. Lend toimub tiibade abil, millede ehitus ning kuju seda soodustavad. Hoosulgede välislatv on siseladvast kitsam ning iga eespool oleva hoosule siselatva katab järgneva hoosule välislatv. Selle tõttu kujundab tiib ühtlase pinna, nagu seda lendamisel õhu kõrvale tõrjumiseks on vaja. Laba-hoosulgede tipud on lennul hargus ning natuke ülespoole pööratud. Tiivad on lennul ülapoolt kumerad, nii et õhk ülespoole liigutatud tiivadelt ära libiseb. Allapoolse löömise puhul tiheneb aga õhk kumeruse all, mis läbi kõrgemaletõus edeneb. Tiiva esiserv muutub küünraluude abil kangeks, tardunud jooneks, tiibade taguserv aga, mida kujundavad hoosulgede painduvad tipud, on vetruv.

Tiibade allapoole löömise korral painduvad hoosulgede tipud ülespoole, misläbi rõhumine ettepoole sünnib ning mille tagajärjel lind edasi liigub. Seega viivad tiivalöögid lindu ülespoole kui ka edasi. Lennul ei liigutata tiibu aga ülaltpoolt mitte ainult allapoole, vaid ka ettepoole, mille tõttu nende liigutamine lainjalt toimub. See tekitab õhupöörise tiiva kumeruse all, mis omakord ülestõusu põhjustab ning tiiva ülespoole löömisel takistab lindu langemast. Seega on linnu tiib niiviisi ehitatud, et võimaldab alalist ülespoole-liikumist.

Lendutõus nõuab paljudelt lindudelt suurt jõupingutust; iseäranis suured linnud ei saa püsti õhku tõusta, nad peavad joostes tiibade löökide abil seks hoogu võtma. Nii näeme paljusid veelinde enne õhkutõusmist veepinda mööda tüki maad labistades joostes hoogu võtvat. Väikesed linnud tõusevad otse vertikaalsiis õhku; kõige silmapaistvamalt demonstreerib seda põldlõoke, kes lõõritades selles sihis imekõrgele tõuseb.

Saba ülesanne on kandepinda suurendada ning lendamisel tüüriks olla. Viimast ülesannet ei või aga mitte väga tähtsaks pidada, sest linnud, nagu näit. pütid, kaurid ning mõned teised, kel saba vähe arenenud on või pea täiesti puudub, saavad oma lendu sama hästi tüürida kui pikasabalised linnud. Küljepoolne tüürimine lennul ei toimu mitte saba, vaid tiibade abil, misjuures üks tiib hoogsamalt töötab kui teine. Maandumisel aitab saba lindu tasakaalu viia.

Lend ei nõua linnult suuremat jõupingutust; väsimata võib lind tundide kaupa õhus hõljuda. Mõned linnud, näit. piirpääsukesed, keerlevad kogu päeva; nad on puht-õhulinnud; see maksab ka pääsukeste kohta. Üldiselt võib ütelda, et kõik pikatiivalised linnud on osavad lendama, aga tõmbitiivalised, näit. kanalised, paljud kurelised ja eriti kõik rookanalased, on viletsad lendajad.

Pinda mööda edasiliikumine on mitmekesine; üldiselt on tähelepanav, et osavad lendajad on viletsad kõndijad. Tublid jooksjad on kõik kanalised, kurvitsalised ja kurelised. Pikkade mõtisklevate sammudega kõnnib toonekurg; partide maisiliikumine on vankuv kõndimine, hanedel on see kindlam sammumine. Värblinnulistel toimub see peamiselt hüpete kaupa, misjuures nad mõlemate jalgadega korraga edasi kargavad; västriklased jooksevad, kuna vareslastele ja kuld-nokkadele sammumine omane on. Üldse kõndida ei saa kaurid.

Osavad ronijad on kõik rähnid, porr ja puukoristaja. Rähnidel on kaks varvast ette- ja kaks tahapoole pööratud ning tugevate küünistega varustatud. Rähnide ronimine mööda puid toimub lühikeste hüpete kaupa, misjuures tüve vastu litsutud jäigad tüürsuled abiks on. Umbes samal kujul liigub ka porr mööda tüve edasi. Need linnud ronivad aga alati puutüvel altpoolt ülespoole; palju osavam ronija on puukoristaja, kes mööda tüve küll ülespoole kui ka allapoole ronib, ilma et ta selle juures end saba peale toetaks. Väga osavasti ronivad puukoktel tihased ja roolinnud roostikus.

Veelind ujub nagu paat veepinnal, tarvitades jalgu ühtlasi aeruks ning tüüriks; ilma vähemagi jõupingutuseta püsib ta veepinnal, ta ei pruugi ühtki liigutust teha nagu imetaja seda teeb. Jalaliigutuse ülesanne on ainult teda edasi viia, aga mitte keha seisu kindlustada. Sõudmise puhul on jalgade liikumine vahelduv, ainult kiirel ujumisel sõutakse mõlematega korraga, mille tõttu edasiliikumine hootiseks kujuneb.

Kõigil veelindudel on ülitihed sulestik, mis takistab keha jahtumast. Et sulestikku kaitsta märjaks saamisest, võivad linnud selle püües näärme õliga põhjalikult sisse, mille tõttu vesi ei saa sulestikku tungida. Suuremal osal veelindudel, iseäranis kõigil hanelistel, asetsevad kehakülgedel nõndanimetatud kandesuled, mis ujumisel tiibu katavad, neid ei lase märjaks saada ning lendamiseks kohaseks hoiavad. Kajakad ning tiirud peavad oma pikad tiivad sel teel kuivad, et nad veepinnal viibides need kõrgele ülespoole hoiavad.

Vee all käimine nõuab selle tõttu, et linnu erikaal on veest palju kergem, teatavat jõupingutust. Vee alla saamise otstarbel hoo võtmiseks ajavad pütid, vardid ja teised keha äkki püsti, peaga allapoole laskudes, ning kaovad siis vee alla. Et vee all püsida, peavad kõik linnud jalgadega hoogsalt sõudma.

Niglaspartlased<sup>1)</sup>, nagu vardid, vaerad ja mõned teised, otsivad oma toitu veestiku sügavusest. Nad käivad enam-vähem püstsihis, nii et nad umbes samal kohal, kus nad vee alla kadusid, jälle nähtavale ilmuvad.

Mageda vee pardid, nagu sinikael-part ja ta lähemad sugulased, ei käi vee all; vee põhjast toidu hankimiseks püstitavad nad keha sedaviisi, et selle esiosa vee sees on, kuna saba

---

<sup>1)</sup> Niglas = tuuker.

taeva poole suundub. Sel põhjusel saavad nad toitu otsida ainult madalast veest, kus nokk põhja küünib.

Kõik algilised, pärajalalised, kosklad ja kormoranid ujuvad vee all küll püst- kui ka rõhtsuunas, misjuures nad ka tiibade abil edasi liiguvad.

Üldiselt võib tähendada, et liikumine toimub vee all suurema kiirusega kui selle pinnal.

Kõik kurvitsalised, kes asuvad veekogude ääres, ujuvad osavasti ning viibivad hädakorral pikemat aega vee all.

Mõned linnud käivad sel kombel vee all, et nad õhust suure hooga vette sulpsavad, nii et selle alla mõneks silmapilguks ära kaovad; sääraseid linde kutsutakse t õ u k e n i g l a s t e k s. Tõukeniglased on tiirud, kalakotkas ja jäälinde. Kõik need paiskuvad vette ilma vähemagi jäsemeliigutuseta ning tõusevad koheselt mõne tiivahoobiga jälle õhku.

Värblinnulistest käib vees ainult jõgede ääres elutsev vesipapp, kes selle põhjal kiiresti jookseb või selles tiibade abil ujub.

## Toit ja selle hankimine.

Lindude toiduks on küll taimelised kui ka loomalised ollused. Puht-taimtoitlasi on vähe, rohkem leidub kõiktoitlasi, suurem osa on lihasööjad.

Taimtoitlased on haned ja tuvid; tingimisi võib siia ka kanalisi arvata, olgugi et nad suvel ning nooruses suure isuga ka kõiksuguseid putukaid söövad.

Lihaseööjate rühma kuuluvate toit koosneb kõiksuguseist selgrootuist ja selgrootulistest, väikese ussikeste või putukaga alates ja mõne vähema imetajaga lõpetades. Suured kotkad elatavad end peamiselt suuremaist lindudest ja imetajaist kuni jänese suuruseni. Rabapistriku toiduks on suuremad linnud; madukotkas toidab end kõiksuguseist roomajaist, peamiselt madudest; kalakotkas püüab kalu, nende peale mõnikord nii suure jõuga langedes, et ta hetkeks vee alla kaob. Kõik teised kullilised püüavad kõiksuguseid vähemaid linde ja imetajaid, üksikuil juhtudel ka putukaid; peamiselt viimastest elatab end herilaseviu. Suurem osa kakulistest hävitab määratud arvul kõiksuguseid hiiri, ainult kassikaku ja lumekaku toidu moodustavad ka suuremad linnud ja vähemad imetajad.

Peamiselt kalasööjad on haigrud, kosklad ja kaurid, harva leidub nende kõhus muud toitu; puht-kalaseööjad on ka kormoranid ja kalakotkas.

Limustest koosneb haha, vaera, auli, sõtka ning mõne vardi toit; neid otsivad nad veestiku põhjast, kusjuures nad mõneks ajaks vee alla kaovad; kõige pikem aeg, mis hahk saab vee all viibida, on umbes kaks minutit, mille jooksul ta umbes 30-meetrilise sügavuseni jõuab.

Puht-putukasööjad, kes oma toitu aga lennul hangivad, on piirpääsukesed, kõik pääsulased ja öösorr. Muinasjutt on, nagu lendleksid mainitud linnud laialiaetud suuga ümber ning laseksid siis sinna putukaid sisse lennata.

Värblinnulistest on puht-lihasööjad õgijad, lehelinnukesed, roolinnud, ritsiklinnud, kivitäksid, käblik ja vesipapp; sealjuures söövad õgijad peale putukate ka vähemaid linde ning hiiri, kuna kõik teised ainult putukatest toituvad.

Kurvitsalised söövad peamiselt kõiksuguseid ussikesi; kajakalistest toidavad end tiirud peamiselt kalakestest ja vähkidest; väga mitmekesine on päris kajakate toit — söövad lõpnud meriloomi, kalakesi, vähke, aga ka suurel määral kõiksuguseid ussikesi, putukaid ja nende tõuke, mida nad põllult või heinamaalt korjavad. Suured kajakad hävitavad kaunis rohkel arvul teiste ranniklindude mune või poegi ja vähemaid imetajaid. Vähemad kajakad ja mustad viired peavad sagedasti jahti ka õhus lendavate putukate peale.

Segatoitlaste hulka, kes küll loomalisi kui ka taimelisi olluseid söövad, kuulub suurem osa värblinnulisi; nendest eelistavad aga üksnes vintlased ja lõolased taimtoitu, kuna teised seda ainult sügisel, peamiselt marjade kujul, tarvitavad. Värblinnuliste seltsi kuuluvad vareslased on sõna tõsisel mõttes kõiktoitlased, nad toituvad kõigest söödavaist olluseist.

Rähnised on peamiselt putukasööjad, kusjuures must ja roheline rähn maiad on sipelgate peale; sügisel söövad nad marju ning talvel käbiseemneid. Segatoitlaste hulka kuuluvad kõik pardid ja teised mainimata linnud.

Toitu hangib suurem osa linde noka abiga, ainult kakulised ja kullilised kasutavad seks otstarbeks teravate küünistega varustatud jalgu. Viimaste pealnoka tipposa on terav ning konksusarnane ja võimaldab neile oma saaki kergesti lõhki rebida.

Noka kuju on väga mitmekesine ning toidu hankimisele kohanenud. Partide nokk on lame, lai ning servadel tiheda liistakutereaga varustatud, moodustades sel kombel nagu sõela, mille läbi muda ja vesi välja nõrgub, aga toitained kinni peetakse. Kosklate nokateral asuvad teravad tahapoole pöör-

dunud hambakujulised liistakud võimaldavad neile libedaid kalu kinni püüda. Kurvitsalistel, kes oma toitu pehmest maapinnast otsivad, on nokk enamasti pikk, peenike ning pehme; tema tipposas lõppevad rohked ergud muudavad selle kompimisorganiks, mille abil lind maa sees asuvaid ussikesi ja putukaid üles leiab. Putukasööjail, kes oma saagi tervelt alla neelavad, on nokk peamiselt õrn ning pehme, kuna teistel, näit. tihastel või puukoristajal, kes oma saagi enne allaneelamist tükeldavad, see kõva on. Porril on pikk peenike kumer nokk, millega ta kõige peenemad pilud puukooses läbi saab otsida. Seemnesööjate nokk on lühike, kõva, koonusetaoline ning teravaservaline; sellega koorivad nad kergesti kõiksuguseid teri. Käbilinnu nokatipud ulatuvad ristamisi teineteisest üle; see võimaldab käbi soomuseid lahti painutada ning seemnete juurde pääseda. Rähnidel on tugev, sirge, kiilukujuline, pöitlilaadilise tipuga nokk, millega nad puudesse auke taovad ning seal peidus olevaile tõukudele juurde pääsevad; ka puudesse pesitsemiskoobaste valmistamisel on see heaks tööriistaks. Linnu nokal on üldiselt väga palju ülesandeid täita, mille tõttu ta iga linnu nõuetele on kohanenud. Igal kujul on oma tähendus linnu elule; teissuguse nokaga, kui see temale kohane on, ei saaks ta elada ega teotseda. Hambaid toidu mälumiseks ei ole ühelgi linnul; toit neelatakse kas tervelt või osakaupa alla; toidu mälumine toimub lihasmaos.

Mainida tuleb, et paljud linnud seedimata toiduosad, nagu suled, karvad, luud jne., junnitaoliste moodustistena välja oksendavad. Õhu käes kuivavad need kindlaks ning omandavad enamasti halli värvuse. Neid kujutisi kutsutakse räppetompudeks ehk pulstikuteks; kõige hõlpsam on neid leida kulliliste ja kakuliste pesade alt.

## Hääl.

Pea kõiki linde iseloomustavad omapärased häälitsemisavaldused. Kõige täielikumal kujul avaldub see linnulaulus, mis iseäranis kõrgele on arenenud värblinnulistel, mispärast neid ka laululisteks (*Oscines*) kutsutakse. Lauuandelised on aga ainult isased, ei iialgi emased.

Laul on linnul päritud omadus. Mitte ainult laulmise võime ja selle tung, vaid ka iga liiki iseloomustav laul on

pärvuse teel edasi antud. Noored linnud, kes on üles kasvatatud eraldatult sama liigi vanadest, toovad ikkagi ilmsiks liigile omase laulu.

Kes linnulaulu vähegi on uurinud, ei kahtle, et see laul on kitsas sidemes linnu sugueluga.

Kogu aasta meil elutsevail lindudel areneb laul vähehaaval, kuna päralejõudnud rändlinnud seda täielikkuses kuulda lasevad. Selle põhjus on arusaadav. Nende juures, kes meil alati elutsevad, saame esimest tärkamist ning arenemist tähele panna; nende juures aga, kes ilmuvad meile lõuna poolt suguliselt arenenutena, ei ole meil võimalik seda vaadelda. Võõrsil hakkavad meie linnud alles lühikest aega enne äralendu laulma. Kõige täielikumalt kõlab linnulaul paaritusajal; hakkab haudeperiood peale, siis rauged ka laul vähehaaval, et poegade ilmumisega vaikida kuni uue suguelu ärkamiseni.

Selles suhtes leidub aga ka erandeid. Mõned linnud laulavad ka sügisel ning isegi talvel; aga see laul pole mitte nii täiekõlaline kui kevadel. Et ka see laul teataval määral sugueluga ühenduses on, seda kinnitab kuldnoka tegevus, kes hilissügisel oma endise pesakasti juurde ilmub, seal laulab ning vahete-vahel pesakasti külastab. Üldiselt tuleb tähendada, et suguelu pole lindudel talvel mitte täielikult tardunud, vaid on teataval määral olemas; käbilind pesitseb mõnikord isegi kevadepoolsel talvel.

Igal liigil on omapärane laul. Kodumaa laululistest on kõige helirikkam laul ööbikul, sinikurgukesel, käosulasel, laulja musträstal, põld- ja nõmmelõokesel. Head lauljad on metsvint, mustpea- ja aed-põosalind. Õige vali ning tore on käbliku laul, nii et imestama peame, kust nii pisike lind selle valju hääle võtab. Armas on kuldnoka kädistus, millesse palju teiste lindude hääli on põimitud; ülimeeldiv on peoleo vilistus. Imelik kõlab ritsiklindude tirtsumine.

Ka paljusid teisi linde, kes mitte värblinnuliste seltsi ei kuulu, iseloomustavad kevadisel paaritusajal omapärased häälitused. Igaühele on tuttav isase käo kukkumine ja emase itsitamine. Sama laialt tuntud on rohu seest kostev räägu rääksumine. Paljudele kurvitsalistele on omane laululaadiline häälitsemine, mida nad õhus keereldes avaldavad ning mis koosneb mitmel viisil moduleeritud kutsehüüust; iseäranis kõlav on see tildritel ja koovitajal. Kaunis kole on hüübi mõirgamine, iseäranis kohutav on aga kakuliste huikamine,

kriiskamine, oigamine ja näugumine. Väga omapärane on ööoru sorustamine. Toonekurg laperdab nokaga; teder kudrutab. Täiesti tumm on tutkas. Väga imelik suguelu-avaldus on rähniste trummeldamine, mida nad sel teel väljendavad, et kuivanud oksa nokaga kiiresti taovad.

Peale häälightsuste, mis ainult paaritusajal avalduvad, on pea kõikidele lindudele omased veel iseloomustavad kutse- ja hoiatushüüud. Kutsehüüuga kutsuvad sugupooled ning seltskonnas elutsevad linnud teineteist; ka poegade üleskasvatamisel, nende ütehoidmise mõttes, on kutsehüüul tähtis osa etendada. Hoiatushüüuga avaldatakse hirmu ning ehmatusi. Sel on enamasti vali ning läbitungiv kõla ja seda ei pane mitte üksi omasugused, vaid ka teiste liikide esindajad tähele.

## Mäng.

Mõnedele lindudele on omased liigipärased mängud, mis kevadise paarituse eel käivad ning tihti selle sissejuhatuseks on. Kõige hõlpsamalt saame säärast mängu koduvarblase juures vaadelda. Isane kepsleb iseäralises seisangus ringi ümber emase, kusjuures tal tiivad ripuvad, saba vähe püstitatud ning pea natuke allapoole on pööratud; kepslemist, mis avaldub kangejalgselt, saadab pidev häälitsemine. Kergesti nähtav on ka linavästriku mäng. Kohevileaetud sulestikuga, kenade liikumistega ning õrna kädistusega jookseb isane ümber emase, tiivad ripakil ning allapoole painutatud saba laiutatud; tiibadega vahete-vahel vabistades läheneb ta emasele, et sellest jälle eemale minna; kogu seda toimingut saadavad iseäralikud kummardused. Lennumäng iseloomustab kiure ja lõokesi, kes lauldes õhku tõusevad ja laulu lõpetades alla laskuvad. Tuvid tõusevad järsult kõrgele, laksutavad tiibadega ning laskuvad siis jälle alla. Kulliliste paarid panevad kõrgel õhus toredaid lennumänge toime, seal hõljudes tehes kõiksuguseid pöördeid ning käändeid. Üllatavad lennukäänded iseloomustavad paljude kurvitsaliste mängu; iseäranis huvitav on ses suhtes tikutaja, kes keerleb kõrgel õhus tiirutades ja siis järsku allapoole laskub, kusjuures vibratsiooni viidud hoo- ning tüürsuled omapärast mõkitavat mühinat tekitavad. Sookurgede mäng, millest küll isased kui ka emased osa võtavad, sarnaneb kaudselt tantsimisega; nad hüplevad, kummardavad, laiutavad tiibu ning liiguvad vibutavate sammudega.

dega edasi-tagasi; siinjuures toimuvad kõik liigutused õige graatsilisel kujul. Tantsimiseks oksal võib metsise mängu nimetada.

Palju suuremat mõju avaldavad lindude mängud, milledest isased hulgakesi osa võtavad ning mis teatavail mänguplatsidel toimuvad. Säärased mängud on tedrele, tutkale ning rohukurvitsale omased.

Tedred valivad mänguplatsiks lageda heinamaa või metsalagendiku. Sinna lendavad enne koitu ümbruskonna isased, kus igapähe on oma kindel mängukoht, kus ükski teine ei tohi aset võtta; sünnib see siiski, algab kohe kaklus, kusjuures vastased üksteisele vastastikku tiiva- ning nokalööke jagavad ja tihti nii tugevasti üksteisest kinni haaravad, et nad nagu sulekerad maa peal veerevad. Mäng ise koosneb tantsulaadilistest liigutustest, kusjuures kehaga keeranguid tehakse, ringi joostakse ning õhku hüpatakse; tantsuajal püstitatakse saba lehvikutaoliselt, nii et selle alapoolle kateslestik kui valge peegel kaugele paistab.

Tutka mängukohana esineb mõni kõrgem või kuivem koht heinamaal. Siia lendavad isased hulgakesi kokku ning veedavad endi aja omapärase lõbutsemisega. See lõbutsum avaldub järgmiselt. Kõkkutulnud isaste seast hakkab äkki üksik nagu ärritatud olekus keha vabistama, püstitab sulekraed ja otsib omale nagu vastast; seda on mõned teised juba oodanud; mõni võtab väljakutse vastu ja kohe algab kahevõitlus, mis aga koosviibijatesse nii äratavalt mõjub, et see tihti üldrüselemiseks muutub. Neil võitlustel on palju sarnasust kukkede taplemisega, aga iseloomult on nad täiesti ilmsüütud. Sulgi ei lenda nende kakluste puhul iialgi, ka ei võimalda pehme nokk vigastusi sünnitada. On see taplemine mõni aeg väldanud, asuvad kõik jälle rahulikult oma seisukohtadele ning viibivad sõbralikult üksteise naabruses; ühed korraldavad oma sulestikku, teised teevad väikese uinaku ehk puhkavad. Need kaklused vältavad enam-vähem pikemate vaheaegadega, kogu päeva. Emaseid viibib kohal, võrreldes isaste arvuga, kaunis vähe, ja needki kaovad pea mõne isasega ära. See mäng lõpeb juunikuu lõpupoolel, mil isastel kraeslestik hakkab ära tulema.

Rohukurvitsa mäng sarnaneb tedremänguga; see toimub aasta-aastalt soodes kindlail kohtadel, kuhu küll isased kui ka emased kokku lendavad. Kohalelend algab päikese loojaminekuga ja mäng kestab koiduni. Mäng on väga imelik:

isased jooksevad edasi-tagasi kohevileatud sulestikuga, taga-  
poole sirutatud kaelaga ning allapoole käänatud peaga, kus-  
juures nokk rinnale litsutakse, tiivad ripuvad ja lehvikutao-  
liselt laiutatud saba on niivõrt püstitatud ning ettepoole  
painutatud, et puudutab peaaegu kiirmikku; viibides mõni  
aeg selles seisangus toovad nad väga omapärast häälitsemist  
kuuldavale, mis algab klöbistamisega ning lõpeb imeliku  
kädistusega. Vahete-vahel võitlevad mõned isased omavahel.  
See mäng kestab juunikuu teise pooleni.

Ehk küll neil mängudel alati emased viibivad, ei võta  
nad neist iialgi tegelikult osa.

## Abielu.

Sugupoolte valiku kohta olgu mainitud, et iseäralist  
valikut isased selles suhtes ei tunne; iga emasega, olgu see  
vana või noor, astub ta ühendusse. Niisama ei vali ka emased  
omale seltsiliseks mitte kõige heliandekamat või värvusetore-  
damat isast, vaid kõige pealekäivamat ning võitluses kõige  
tugevamat, olgu ta ka äärmiselt räpakas sulgrüüs või kõige  
viletsam laulja.

Suurem osa lindudest elab üksikabielus; see ei tähenda  
sugugi, et ühe paari isane ja emane on kogu elu teineteisega  
seotud, vaid seda, et nad ainult üheks järelsoo üleskasvata-  
mise perioodiks ühingusse astuvad, ent selle lõpul enamasti  
lahkuvad. Seda kinnitab ka see tõsiasi, et paljudel lindudel  
rändavad isased emastest eraldi. Mõnedel lindudel, näit. suurtel  
kotkastel, toonekurgedel ja hanedel, näib ühisside pikemat  
aega vältavat; kas see eluaeg kestab, on teadmata.

Partidel ja koskellastel kestab abielu ainult paaritusaja;  
niipea kui emane hauduma hakkab, lahkub isane jäädavalt,  
jättes poegade eest hoolitsemise täiesti emase hoolde.

Mitmikabielulised on teder, metsis, tutkas ja kägu; need  
paarituvad iga kättesaadava emasega.

## Lõimetisehoole.

On linnud kevadel paarideks ühinenud, hakkavad nad  
pea pesa ehitama. Pesaks nimetatakse seda lindude ehi-  
tatud moodustist või kohta, kuhu emane oma munad muneb  
ning milles viimased välja hautakse. Paljude lindude pesa  
on kaunis kunstlik ehitis, teistel on see lihtlabasem ja mõnedel

maa peal pesitsevail liikidel pole ta muud kui lihtis, mõne heinakõrrega vooderdatud mollike; mõned munevad isegi lihtsalt maa peale.

Ühed linnud on avashaudujad, teised sulushaudujad.

Avashaudujaks hüütakse neid linde, kellede pesa asub puuokstel, põõsastes või maa peal ning mille välis- või sisepinnast on teatav osa vaatlejale avatud.

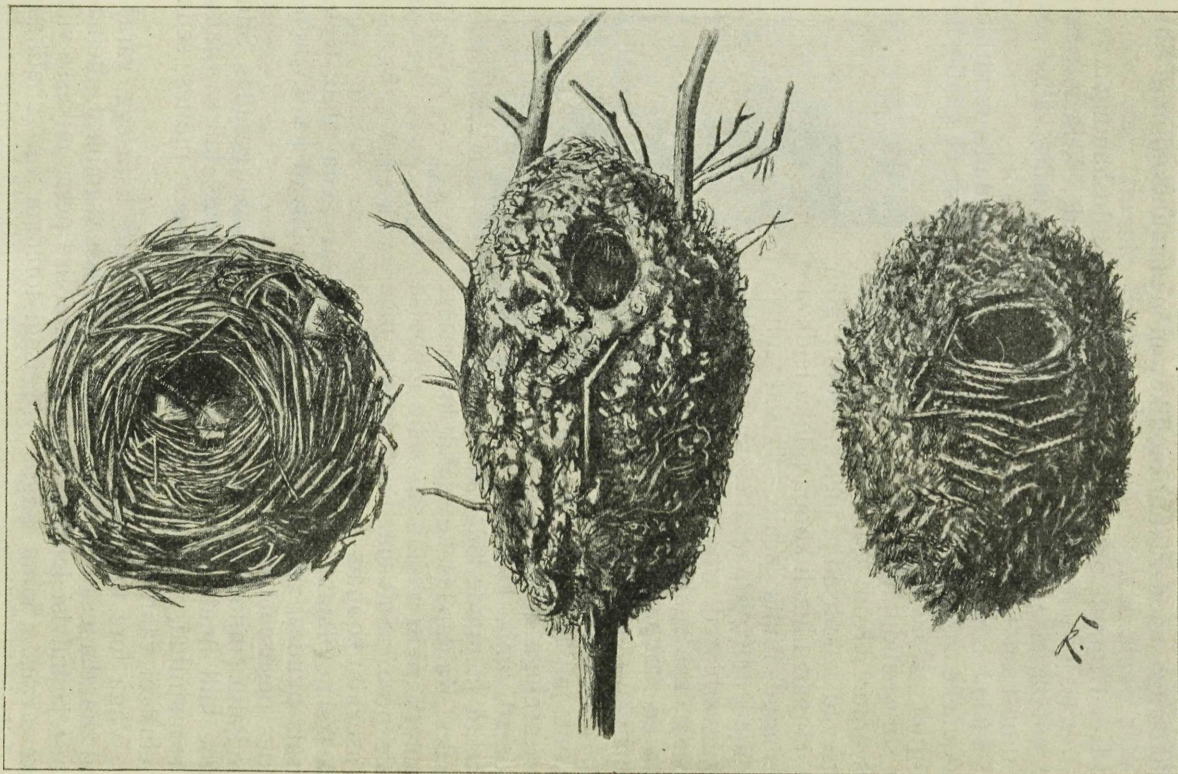
Sulushauduja pesa asub õontes, kas puude, müüride, järskkallaste või mõne muu moodustise sees, nii et vaatlejale on ainult pesakoopa avaus nähtav. Kõikide sulushaudujate päris pesa on kaunis lihtis ehitis. Kõik rähnilised, koobastes pesitsevad kakulised ja meekas munevad oma munad lihtsalt koopa põhjal leiduva pihastanud mulla peale. Teised sulushaudujad, näit. piirpääsuke, siniraag, kuld-nokk, varblased, mõned tihased, puukoristaja, kaldapääsukesed ja teised, vooderdavad koopa seestpoolt mitmekesise pehmen-dava materjaliga. Puudes asuvad koopad on peamiselt rähnide valmistatud, üksikuil juhtudel aga ka ise tekkinud. Hea meelega pesitsevad mõned sulushaudujad, näit. kuldnokk, inimese valmistatud ja puude külge kinnitatud pesakastides. Kaldapääsuke kaabib kalda sisse pika toru ning valmistab selle lõppotsa omale pesa. Sulushaudujad on ka maa all asuvais koopais pesitsev ristlind ja jääkoskel; viimane haub ka, nagu sõtkas seda alati teeb, õõnsais puudes. Sulushaudujate hulka kuuluvad ka kivihunnikutes pesitsevad linnud, näit. kivitäks.



13. joon. Sulushauduja pesa; rähni pesakoobas.

Palju mitmekesisemad on avashaudujate pesad. Siin leiame küll imeilusaid ning väga kunstlikke pesi kui ka, nagu juba mainitud, niisuguseid, mis sõna otseses mõttes seda nimetust ei vääri.

Väga tore on raokestest ehitatud ning katusega varustatud harakapesa. Käblik ehitab põõsasse samblast, heinakõrtest ja kuivist lehtedest kena kerataolise pesa, millesse viib väike avaus. Sama nägus või isegi toredam on sabatihase silindrikujuline, ülemas osas avausega varustatud kinnine pesa, mis on samblast, samblikust ning ämblikuvõrgust ehitatud.



14. joon. Avashaudujate pesad. Vasemalt paremale poole: lehelinnukese, sabatihase ja käbliku pesa.

Heinakõrtest ning samblast põimivad kaetud pesi ka maa peal pesitsevad lehelinnukesed.

Suurema osa värblinnuliste pesad on pealtpoolt lahtised, poolkerajad, purutud juurekestest, heinakõrtest, samblast ning samblikust ja pehmendatud seestpoolt jõhviga, sulekestega ja muu materjaliga. Iseäranis kunstlikud on metsvindi, ohakalinnu ja käosulase pesad. Vindi pesa väliskülge on vooderdatud sama samblaga ning samblikuga, mis kasvab puuoksal, kus pesa asub, ja selle tõttu on ta raske üles leida. Ohakalinnu pesa on viltjas moodustis; käosulasel on ta väljastpoolt alati valgete kasekoore-ebemetega pealistatud. Kaunid on ka roolindude pesad. Rästasroolind kinnitab oma silindrikujulise pesa roovarte külge, nii et see mõne jala kõrgusel veepinna kohal hõljub. Puuokste tippharude vahel hõljuvad peoleo ja põialpoisi pesad. Laulurästas krohvib pesa seestpoolt süljega niisutatud puutolmuga, misjuures ühtki pehmendavat materjali ei leidu. Põõsalindude pesad on kaunis kohevad ehitised ning asuvad enamasti madalal põõsais; madalal põõsas või põõsa all pesitseb ka ööbik. Maa peal asuvad lookeste, tsiitsitajate, kiurude ja teiste pesad. Purt- ja suitsupääsuke ehitavad omale savist pesa hoonete külge või varju.

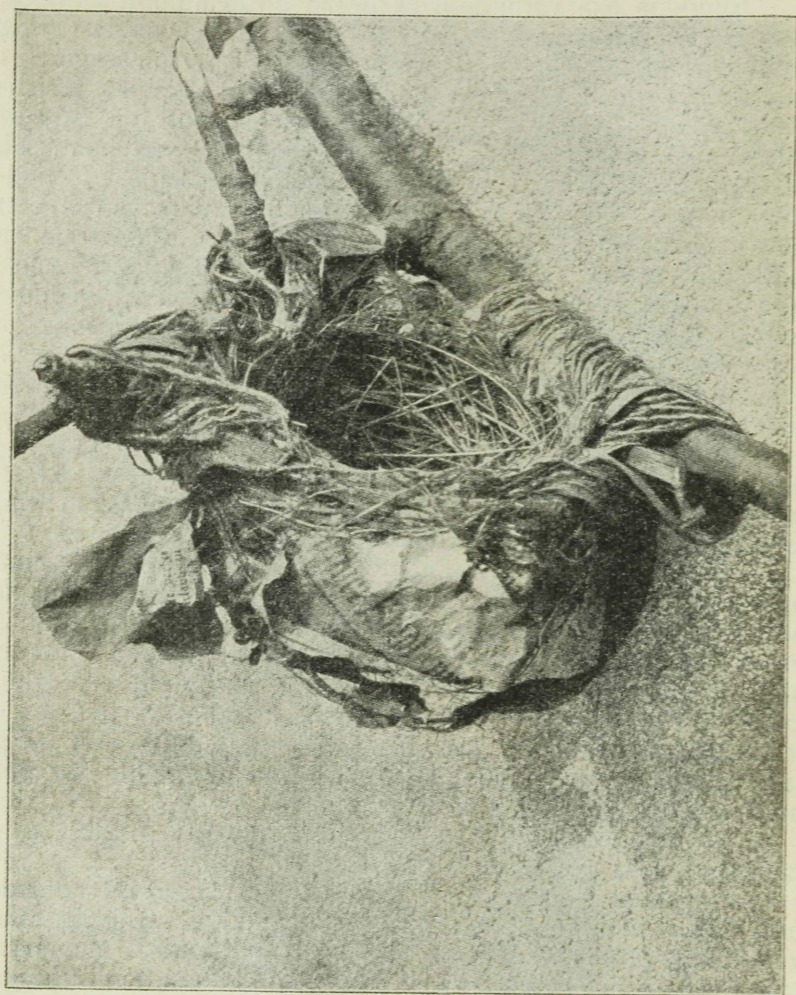
Teistesse seltsidesse kuuluvate lindude kohta olgu mainitud, et kullilised ehitavad endi raagpesa kõrgete puude otsa, kasutavad seda pesitsemiseks mitme aasta jooksul ja lisavad igal kevadel selle parandamiseks uut materjali juurde, mille tõttu nende pesa tihti on õige suur ehtis. Mõned kullilised — mitmed pistrikud — ei ehita pesa, vaid pesitsevad teiste lindude, enamasti vareste, vanas pesas. Kanakull, herilaseviu, konna- ja madukotkas palistavad pesa-ääre värskete, haljaste puuokstega.

Toonekured ja haigrud ehitavad puu otsa okstest ning raagudest pesa ja pesitsevad selles mitu aastat.

Haned ja pardid kannavad pesa jaoks kuivanud taimede osi kokku, kuhjavad need hunnikusse ning litsuvad selle keskkoha rinnaga mollikese. On emane munad munenud, ümbritseb ta need rinnalt kitkutud paksu ebesulgede-vööga; pesalt lahkudes katab ta alati munad ebesulgedega kinni.

Kurvitsaliste pesad on lihtsad mollikesed maapinnal, mõnikord on nad mõne heinakõrrega vooderdatud, ent sageli puudub vooderdus. Kaunis lihtsad on kuivanud taimedest ehitatud hunnikutaolised kureliste pesad. Kajakaliste pesa on enamasti lame ning õhuke hunnik taimi; mõned tiirud mune-

vad lihtsalt maa peale. Kõikide kanaliste pesa pole muud kui lihtis nõoke maapinnal.



15. joon. Peoleo pesa.

Veepinnal ujuvaid pesi ehitavad pütid ja vesikana.

Pesa ehitajaks on peamiselt emane, kusjuures mõnedel liikidel isane aitab materjali juurde tuua, kuna teistel isane selles mingit osa ei etenda. Suurem osa linde kannab ehitus-

materjali nokas kokku, ainult kullilised toimetavad seda varvaste abil kohale. Pesa ehitamine kestab mõnedel, nagu pääsukestel, kus küll isane kui ka emane seda ehitavad, kuni paari nädalani; enamasti on see aeg aga palju lühem. Pesa ehitamist juhib sisemine ehitusetung, sest noor kääblik, kes iialgi pole pesa ehitamist näinud, ehitab ilma ühegi juhatuseta sama kunstliku pesa kui vana kääblik.

Suurema osa lindude pesad asuvad kaunis kaugel üks-teisest, nii et igale paarile on kaunis laialdane haudeala omane; selles ei sälli ta ühtegi teist omasuguste paari; küll võivad selles aga teised liigid, kes omakord jällegi omasugustega ei lepi, rahulikult pesitseda.

Selle vastu pesitseb üks osa linde seltskonna-kaupa, tekitades nn. pesitsemisasundusi. Iseäranis suurepärased on mõnede kajakate ja tiirude asundused, mis asuvad vähemal meresaartel või järvede ujuvail saarekestel. Neil saartel pesitsevad mõnikord tuhanded paarid, pesa tihti pesa kõrval. Meil leidub sääraseid suuri pesitsemisasundusi Matsalu lahe saartel, Linnulahes Saaremaal ning seda maakonda ümbritsevail saartel. Partlastest pesitseb sarnases olukorras meil hahk Vaika saartel.

Enam-vähem üksteise läheduses pesitsevad paljud kurvitsalised. Värblinnulistest pesitsevad seltskonna-kaupa kaldaja purtpääsuke, hakid, kuldnokad, kadakarästad ja mustad varesed, samuti ka haigrud ja piirpääsukesed.

On pesa valmis, muneb emane pea sinna esimese muna. Linnumunad on liikide järele, värvuse, kuju, kirja ja enesestmõistetavalt ka suuruse poolest väga mitmekesised. Nad on kas ühevärvuselised või ühevärvuselisel põhjal mitmesuguse kirjaga. Ühevärvuselised munad on peamiselt valged või hele-sinirohelised. Teisi värvusi leidub kaunis vähe. Valged on suurema osa sulushaudujate munad; enam-vähem kirjud on puukoristaja, tihaste ja kivitäksi omad. Valgeid mune munevad avashaudujaist tuvid, kõik kakulised, kullilistest madukotkas, merikotkas ja kanakull, siis veel toonekured, hall hani, luik, ristpart ja kõik pütid. Hele-sinakasvalged on loorkullide munad. Ühevärvuselised on kõikide teiste haneliste munad, niisama ka haigruil, hüüpidel ja põldpüüdel.

Kirjaliste munade põhivärvus on peamiselt valge, sellele järgneb siniroheline; kaunis tihti on ta kreemjas, hall, roosa või punakollane. Põhivärvus katab munakoort kas ainult väljastpoolt või kogu koor on sellega läbi imbunud, nii et

näiteks roheline muna koor mitte ainult pealtpoolt, vaid ka seestpoolt roheline on. Munade kiri on kuju kui ka värvuse poolest väga kõikuv. Seda moodustavad kõiksugused tumedad, erisuurused ja mitmekujulised täpid, jooned, kriipsud, keeritised ja viirud. Kirja tihedus on väga vahelduv. Mõnedel munadel üpris hõredavõitu, katab ta teistel koort säärasel määral, et põhivärvus täiesti varju jääb. Kaunis tihti kuhjub kiri tõmbi otsa poole, seal vanikutaolist kujutist moodustades. Iga liigi muna iseloomustab omapärane kiri, mis aga teatavais piirides kõigub. Ka on paljude munade koorele omane enam-vähem silmapaistev läige; iseäranis läikivad on kõik rähniliste munad.

Muna kuju on väga mitmekesine; see on kas kanamunataoline, kerajas, ovaalne, elliptiline või pirnitaoline. Peale nende peatüüpide leidub veel palju teisi, mis ühe või teise peatüübiga kuidagi sarnanevad. Muna tipp-punkte nimetatakse poolusteks.

Harilikult arvatakse, et suured linnud munevad suuri, väikesed väikesi mune. See on ainult siis maksev, kui me munade absoluutset suurust arvesse võtame. Kui aga võrrelda linnu keharaskust muna raskusega, siis näeme, et väikestel lindudel on palju suuremad munad kui suurtel. Meie kõige suurem lind — kümnokk-luik — kaalub 9 kg, ta muna 350 g; meie kõige väiksem lind — kuldpea-pöialpoiss — kaalub 5 g, ta muna 0,72 g; seega kaalub esimese muna ainult  $\frac{1}{26}$ , teisel aga  $\frac{1}{7}$  linnu koguraskusest. Väga suure muna, mis vastab umbes  $\frac{1}{3}$  keharaskusele, muneb 45 g kaaluv jõetilder, 5 kg raskuse merikotka muna kaalub aga ainult  $\frac{1}{36}$  linnu raskusest. Nii näeme, et munade relatiivne raskus on väikestel lindudel palju suurem kui suurtel. Meie suurim laululind — kaaren muneb väga väikese muna, mis  $\frac{1}{45}$  keharaskusest kaalub, kodumaa kõige vähem laululine — kuldpea-pöialpoiss üpris raske,  $\frac{1}{7}$  keharaskusest kaaluva muna. Sellest selgub, et sama seltsi liikidel keharaskuse vähenemisega muna relatiivne raskus tõuseb. Et väikesed linnud võrdlemisi suuri mune munevad, on päris loomulik, arvesse võttes seda asjaolu, et bioloogilistel põhjustel muna suurus alla teatava määra langeda ei või, kui sellest eluvõimeline loode arenema peab. Ühe ja sama liigi lindude munade raskus kõigub väga laias ulatuses. Näiteks oli minu kaalutud kõige kergem haha muna 97 g, aga kõige raskem 131 g, seega viimane esimesest 34 g raskem ehk hahamuna raskuse kõiguamplituud on 34 g.

Munade arv, mis lind korruga välja haub, moodustab muna kurna. Munade arv kurnas on väga kõikuv; äärmised piirid on üks ja ligikaudu 20. Ühe muna muneb madu-  
kotkas, kaks — öösorr, tuvid, sookurg ja krüüsel. Kindlasti kolmest munast koosnevat kurna ei leidu, aga paljud liigid munevad kord kaks, kord kolm muna, nii et kolm on neil ülemmäär. Säärased on piirpääsukesed, kajakad ja tiirud. Neljamunaline kurn on kõigil kurvitsalistel. Värblinnulised munevad väga tihti viis muna, aga mitte harva ei koosne nende kurn ka neljast, kuuest või rohkem munast; aga tihastel on isegi 8—12 muna. Paljude partide ja kosklate kurna moodustavad kuni 12 muna, põldpüül võib see arv kuni 20-neni või üle selle tõusta.

Munade haudumisest võtavad suuremal osal lindudel mõlemad sugupooled osa, kaunis paljudel liikidel täidab seda ülesannet aga ainult emane; mõned linnud ei hau üldse, kuna mõnel juhul isane on hauduja. Ainult emane haub kõikide haneliste (*Anseres*) seltsi kuuluvail liikidel; ka kanaliste isased ja isatutkas ei võta haudumisest osa. Üldse ei hau kägu, kes oma munad peamiselt vähemate värblinnuliste pessa paneb ja haudumise ning poegade üleskasvatamise nende hoolde jätab. Ainult isane haub veetallajal ja jõetildril. Teistel lindudel võtab ka isane haudumisest enam-vähem osa.

Haudevältus, s. t. aeg, mis munade väljahaudumiseks ära kulub, on pea igal liigil omasugune ning kindel. Vähemal värblinnulistel kõigub see 12 ja 14 päeva vahel, suuremail kestab see kauemini, näiteks kaarnal 21 päeva. Tuvi haub 16 päeva, kanalised hauvad 24—26 päeva, suuremad pardid 26—28 p., hall hani 29 p., kiivitaja 25 p., tikutaja 20 p., toonekurg 30 p., kajakad 24—26 p., tiirud 22 p., raudkull 31 p., kodukakk 28 p., öösorr 16 päeva. Kodumaa lindudest on kõige lühem haudevältus, mis 12 päeva kestab, mõnedel vintlastel, kõige pikem, 44 päeva vältav, kaljukotkal.

Kui vähe liigi kohta maksva haudevältuse peale saab mõjuda, selgitab järgmine katse. Kiivitaja lahkub haudumise ajal väga tihti pesalt, nii et munad tundidekaupa vabalt pesis lamavad. Selle peale vaatamata tulevad aga ka haudeaparaadis, kus pidevalt 39° C. valitseb, pojad, nagu looduseski, 25 päeva pärast munast välja. Ehk paneme kodukaku värsket muna tuvi alla ja tuvi muna kodukaku alla, valmib esimese muna alati 28 päeva ja teise muna 16 päeva jooksul.

On noor lind munas valminud, murrab ta pealnoka tipul asuva teravaservalise moodustisega, n o k a h a m b a g a, koore lahti ning koorib enese sealt suure jõupingutusega välja. Vanad linnud ei anna pojale seejuures mingit abi.

Munast välja tulnud poja raskus on alati kaks kolmandikku värske muna raskusest.

Munast välja tulnud pojad on ühel osal lindudel enam-vähem arenenud, tiheda ebesulestikuga kaetud olevused, kes pea peale ärakuivamist joosta või ujuda oskavad ja esimesel võimalusel, hiljemalt kolme päeva jooksul, pesast jäädavalt lahkuvad. Teiste pojad on täiesti abitud, tihti isegi pimedad ning paljad ja jäävad pessa kuni lennuvõimeliseks saamiseni. Esimesi kutsutakse pesahülga ja iks, teisi pesahoidjajaks.

Kõige rohkem väljaarenenud pesahülga ja id on kõik haneliste ja kanaliste pojad. Esimesed asuvad kohe ema saatel veekogule elama, ujuvad osavasti ning otsivad ise omale toitu. Kanaliste pojad on tublid jooksjad, püüavad kohe putukaid ja nokivad mullalt kõiksuguseid toidupalasid, mis ema välja sibleb. Pesahülga ja id on kõik pärajalalised, kajakalised, kurvitsalised, kurelised ning imelikul kombel ka öösorilised. Viimaste pojad on eelmistest alguses palju abitumad, viibivad pikemat aega pesa läheduses ning on toidu suhtes vanematest noores eas täiesti sõltuvad, ise nad seda nooruses otsida ei oska.

Pesahoidjate pojad on üpris abitud, munast välja tulles tihti isegi pikemat aega pimedad olevused. Mõned on täiesti paljad ning lihatombu sarnased, teised on enam-vähem arenenud ebesulestikuga kaetud. Paljad on kõik värblinnuliste, rähnaliste, sinirao, jäälinnu, kão ja piirpääsukese pojad; kaunis tiheda ebesulestikuga on kaetud munast välja tulnud kullilised ja kakulised, hõredamaga tuvide ja karklinnuliste pojad.

Noori pesahoidjaid toidavad vanemad kogu pesasviibimise aja. Noored värblinnulised ja mõned teised ajavad toidu vastuvõtmiseks noka laiiale, mispeale vanemad neile toidupalad suhu pistavad; noored kullilised, kakulised, kurelised ja mõned teised võtavad toiduraasukesti vastu, mida vanemad noka vahel nende ees hoiavad; tuvi poeg pistab oma noka vanema kurku, mispeale see pugus kostunud toidu talle üle annab. Et kõik pesahoidjad väga palju toitu, mõned päevas enam kui nad ise kaaluvad, ära tarvitavad, on vanemad sunnitud seda neile vahet pidamata kätte kandma. Sel põhjusel võtavad pesahoidjatel ka mõlemad sugupooled poegade kasvatamisest osa,

kuna suurema osa pesahülgaajate poegade eest hoolitsemine ainult emase ülesanne on ning isane juba varakult emasest lahkub, et omasugustega omaette toimida.

Pesas viibivate poegade toitmise järjekord reguleerub automaatselt; kõige näljasem poeg tungib alati ette ja hoiab pea kõige kõrgemal, mille tõttu vanemad toidu sellele suhu pistavad; on ta rahuldatud, siis tõmbub tagasi, andub seedimisele, ja teine astub ta asemele.

Väikesed pesahoidjad lahkuvad umbes 14 päeva pärast pesast, suuremad hiljemini, suurte kulliliste arenemine võib isegi paar kuud kesta.

On pojad pesast lahkunud, viibivad nad veel mõni aeg vanemate seltsis ning saavad neilt toidustund; aga kaunis pea lahkuvad pojad nendest ning hakkavad oma ette teotsema. Juhatust ega õpetust toidu otsimiseks ei anna vanemad neile mingisugust; selles suhtes juhib neid päritud sisemine tung.

Mõned värblinnulised hauvad suve jooksul kaks korda; seda teevad mõned teisedki liigid, kui nende munakurn varakult on hukkunud. Teine kurn sisaldab aga vähem mune kui esimene.

Poegade julgeoleku eest hoolitsevad enamasti mõlemad sugupooled. Hädaohu korral katsuvad mõned liigid vaenlast seega eemale peletada, et nad õhust suure hooga selle poole lendavad ning nokaga seda katsuvad riivata. Teised katsuvad poegade juurest vaenlast seega eemale viia, et nad selle ees nagu vigastatud maa peal siia ja sinna lenneldes edasi liiguvad, vaenlast seega poegadest ikka kaugemale ja kaugemale meelitades; sel teel kaunis kaugele jõudnud, tõusevad nad äkki õhku.

Mingit hoolt poegade eest ei kannu haneliste (*Anseres*) seltsi kuuluvate partide rühma ja koskellaste (*Mergidae*) isased, samuti isane teder, metsis ja tutkas. Nad lahkuvad ema seltsist, niipea kui see hauduma hakkab. Alles sügisel nähakse neid emade ning täiskasvanud noorte seltsis.

Noorte, pesast lahkunud lindude sulestik läheb vanade sulestikust enamasti märksa lahku. Neil liikidel, kellede sugupooled värvuse poolest suuresti erinevad, sarnaneb noorte lindude sulestik emaste sulestikuga. Ühevärvuseliste nooruse-sulestik on alati enam-vähem tähniline. Valged linnud on noores eas tihti halkjad ning tumeda tähnitusega. Paljud omandavad vana linnu sulestiku sügisel sulimisel, mõned aga aasta või pikema aja pärast.

## Eluiga.

Eluiga on suurtel lindudel pikem kui väikestel. Värblinnulistest elab kaaren kuni 70 aastani, väikeste eluiga ei küüni palju üle 10 aasta. Suurte kulliliste vanadus võib kuni 100 aastani ulatuda. Kassikakk on puuris 70 aastat elanud; vangistuses on sookurg 40 aastat, haigur 60 a., hani 80 a., kümnokk-luik 70 a. ja hõbekajakas üle 40 aasta vanaks elanud.

## Ränne.

Vähe linde elutseb kogu aasta oma sünnikoha lähemas ümbruses, suurem osa lahkub pea sellest ning kas hulgub selle ümbruskonnas ümber või rändab sügise poole talveks kaugele soemale maale, et sealt kevadel oma haudealale tagasi tulla. Nende elulate muutmiste põhjal võime linde liigitada paigalindudeks, hulgulindudeks ja rändlindudeks.

Paigalind elutseb, nagu juba mainitud, kogu aeg oma haudeala lähemas ümbruses. Puht-paigalinde on hoopis vähe; selles suhtes oleksid mainitavad laialt tuntud kodu- ja põldvarblane, vähem silmapaistvaist kaaren, kassikakk, kodukakk, metsis, laanepüü, raba- ja põldpüü.

Hulgulind hulgub külmemal aastaajal oma kodukoha lähemas või kaugemas ümbruskonnas toitu otsides ringi; siinjuures ei otsi ta aga mitte kaugemaid soemaid maa-alasid üles, vaid võib hulkuda igal pool. Hulgulinnud on kõik rähnid, mitmed vareslased, roheline vint, siisike, ohakalind, leevike, kõik tihased, põialpoiss ja mõned teised.

Suurem osa kodumaa lindudest on rändlinnud. Rändlinnukutsutakse lindu, kes sügise poole meilt järjekindlalt lahkub, teatavas sihis enam-vähem kaugemale lõuna poole lendab, rändeteekonna lõppsihil meil vältava talve mööda saadab, kevadel sealt lahkub ning meile tagasi ilmub, siin oma pojad üles kasvatab ja sügisel ühes nendega jälle lõuna poole lendab. Seda ala, kus rändlind järelsoo üles kasvatab, kutsutakse ta haudealaks, kus ta talve üle elab — talvekorteriks. Mõne rändlinnu talvekorter on ta haudealast väga kaugel lõuna pool; näiteks rändavad valge toonekurg, punaselg-õgija ja pääsukesed kuni Lõuna-Aafrikani.

Küsida tuleb: mispärast rändavad linnud, mis juhul lindu ta rändamisel, mil teel leiab ta oma talvekorteri üles?

Kõikidel rändlindudel on rändamise põhjuseks toitumisküsimus; karmil talvel nad meil toitu ei leiaks ja sureksid nälga. Teisi küsimusi varjab tumedusekate. Kindel on aga, et arvamine, nagu oleks noortel lindudel mõni vana lind teejuhiks, ei vasta tõeloludele. On kindlaks tehtud, et rohketal liikidel noored vanadest lahus ning palju varemalt rändetee-konnale asuvad, ometi ilma juhita oma talvekorterit üles leiavad. Ehk kes juhib noort käge, kes oma vanemaid ei tunnegi, ta üksikul rändamisel? Oletada tuleb, et igale rändlinnule on rändamis-loomusund omane; see juhib teda automaatselt, näitab talle tee, sihi ning eesmärgi kätte.

Lindude rändamise tekkimist katsutakse jää-ajaga ühendusse viia. Enne seda valitsenud soe kliima võimaldas lindudel koha peal kogu aasta toitu leida. Algav külmenemine tegi sellele lõpu; mida kaugemale jäätumine lõuna poole nihkus, seda kaugemale sundis see linde, neilt toitumisvõimalusi võttes, lõuna poole minema omale uusi elulaid otsima. Jäätumise taganemisega voolasid linnud jälle oma endisele elualale tagasi; et aga siin valitsevad kliimalised olud neile teataval aastaajal toitu ei luba, on nad sunnitud seks ajaks endised varjupaigad üles otsima. Lindude ränd, mille tekkimise põhjuseks olid esialgu toitumispuudus ja jääaja oludest tingitud kliimaline muutus, kujunes aja jooksul päritavaks omaduseks ning muutus lõpuks rändesunniks.

Kui teadmata ning instinktiliselt rändlind toimetab, selgitab järgmine nähtus. Linnuliigi kohaselt toimub ränd kas seltsiti või üksikult. Seltsiti rändavate lindude suhtes võime oletada, et vanadel on teatavad kogemused olemas ning nad tõmbavad noored kaasa; nende lindude kohta, kellele ränd toimub üksikult, ei tohi me seda teha. Näiteks asub noor käge, kes väärlapsena on võõras pesas üles kasvanud, tihti juba augustikuul rändteele, olgugi et ta sel ajal vähematki toidupuudust ei kannata. Hädaohust talvel kodukohas ei või tal aimugi olla, veel vähem võib ta teada, et kaugel Aafrikas on rikkalik laud kaetud, — ta pole ju iialgi seal olnud! Ainult loomusund kihutab ta rändamisele, mille põhjustest tal aimugi ei ole.

Mõnedel partidel, kosklatel, hahkadel, vartidel ja mõnel teisel veelinnul puudub see automaatiline rändesund, sest nad lahkuvad alles siis, kui veekogude kinnikülmumine neilt elamisvõimaluse võtab. Nende rändamine on seega ainult taganemine jääst vabadele kohtadele, kus nad toitu leiavad.

Rändesund ei ole kõikidel sama liigi indiviididel ühesugune. Üldiselt on põhja pool elutsevaid linnudel see vägevam kui sama liigi lõunapoolsemail esindajail. Noortel linnudel tärkab rändesund üldiselt varemini kui vanadel. Noored kajakad, tiirud ja kuldnokad asuvad pea peale lennuvõimeliseks saamist rändetele, kuna vanad alles mitmed nädalad hiljemini neile järgnevad.

Saaremaal Vaigastel pojana rõngastatud jõetiir on juba 6. augustil Preisimaal Rosittenis kätte saadud; selle liigi vanad linnud lahkuvad meilt alles täh. kuu lõpul. Samas kohas on ka 6. septembril Vaigastel pojana rõngastatud tõmmu kajakas kätte saadud, kuna vanad meilt alles novembrikuu hakul ära lendavad. Vaigastel pojana rõngastatud kalakajakaid on lastud 12. augustil Kuramaa läänerannikul ja 10. septembril Lõuna-Rootsis; vanad lahkuvad meilt alles oktoobrikuu alul.

Linnude rändeteede ning nende talvekorterite kohta olid meie teadmised väga pealiskaudsed, sest võimatu oli otsustada, kustpoolt need rändajad pärit olid, kus nende kodukoht asub. Seda tähtsat, rändamisprobleemi valgustavat küsimust aitab nüüd lahendada kadunud Taani ornitoloogi Mortenseni poolt tarvitusele võetud eksperimentaalmeetod.

See eksperimentaalmeetod seisab selles, et noori linde nende pesade juures või vanu linde rõngastatakse. Rõngastamine sünnib sel teel, et linnule ümber jala, ülapiool varbaid, kerge alumiiniumist rõngas kinnitatakse. Selle rõnga sisse on pressitud asutise nimi, kes rõngastamist toimetab, ning rõnga number. Iga rõngastatud lind kantakse rõngastamisraamatusse numbri all, mis ta rõngale on märgitud. Ühtlasi tähendatakse üles linna vanadus, rõngastamise koht, aasta ning kuupäev ja rõngastaja nimi; peale selle on veel ruum olemas, kuhu andmed kättesaadud linna kohta üles tähendatakse — kus ning millal lind maha lasti või leiti.

On meil kõik mainitud andmed käepärast, siis saame kindlama kujutluse selle linna rändamisest; meie ei raja oma arvamist mitte oletustele, vaid see põhjeneb tõsiasiadel.

Saaremaal pojana rõngastatud kalakajakaid on sügisel ning talvel maha lastud Kuramaa läänerannikul, Saksamaa põhjarannikul, Taanimaal, Rootsimaa lõunarannikul ning Prantsusmaa põhjarannikul. Nende andmete abil saame järgmise pildi selle kajaka rändamisest. Saaremaalt lendab ta üle mere Kuramaale, sealt edasi Rosittenisse Ida-Preisimaal. Siin muutub lennusiht läänepoolseks; Rosittenist rändab ta Põhja-

Saksamaa ranna kaudu kuni Stralsundi rannikule, siit pöördub üks osa otsekohe põhja poole, mida tõestab Lõuna-Rootsis lastud lind, teine osa rändab loodesihis Schleswig-Holsteini idarannale, et rändamist põhjasuunas jätkata ning Kattegatis esimestega ühineda. Ühed jäävad Ida-Taanimaa merele ning Kattegatile talvitsema, kuna teised Skagerraki kaudu Lääne-Taanimaa rannale jõudes seda mööda lõunasihis Veeseri jõe suubumiskohale rändavad, kust nad läänesihis Saksa mere ranna kaudu Inglise kanali jõuavad ning Prantsusmaa põhjarannikule talvitsema jäävad. Lääne pool viimast ei ole meie kalakajakaid mitte leitud, nii et oletada tuleb, et nad kaugemale ei lenda.

Paljudes riikides on lindude rõngastamisjaamad olemas. Meil toimetab nende rõngastamist Tartu Ülikooli Looduseuurijate Seltsi juures asuv Ornitoloogia-osakond. Viimaste aastate jooksul on sektsiooni liikmed üle 1000 linnu, peamiselt Saaremaal, rõngaga märkinud. Selle asutise rõngad kannavad pealkirja: Estonia, Tartu, Universitas ja number.

Linnud rändavad kas üksikult või salkadena. Peale haudeaega, kaua enne rännet, ühinevad pered seltskondadeks, mis lõpuks suurteks parvedeks paisuvad. Seltskondade liikmed hoiduvad kogu rändeaege ühte ja lahkuvad alles tagasitulekul. Mõnedel liikidel rändavad sugupooled lahus — sügisel emased varemalt ja isased hiljemalt, kevadel aga ümberpöörduvalt. Võõrsil ei hau ükski rändlind; küll veedavad mõnedel liikidel noored seal oma esimese eluaasta; see on kindlaks tehtud tiirude ja kajakate kohta.

Salkadena rändavad linnud lendavad enamasti teatavas korras; peamiselt moodustab nende lend V-taolise kujutise; siinjuures lendab üks salga liige ees, teised järgnevad üksteisele nii tihedalt, et kolmnurga haarades ühtegi suuremat lünka näha pole; tähele panna võib aga sagedat vaheldust haarade pikkuses. Sedamoodi rändavad haned, pardid ja kured. On nende arv aga väike, siis lendavad nad sageli sirge joonena, kusjuures nad kas üksteise taga või kõrval lendavad. Paljude lindude, iseäranis värblinnuliste rändsalgad, moodustavad korratu hunnikutaolise kujutise.

Linnud rändavad niihästi öösi kui ka päeval. Öösi rändavad kakulised, öösorr, paljud laululinnud, suurem osa kurelisi ja teised, päeval — kõik kullilised, vareslased, vintlased ja teised; päeval kui ka öösi lendavad haned, luiged, pardid, sookured, lõokesed, kuldnokad, kurvitsalised, pääsukesed ja mõned muud.

Varemalt arvati, et linnud rändavad imekiires tempos, nii et mõni lind öö ja päeva jooksul oma haudealast talvekorterisse jõuab. Rõngastamise abil saadud andmed on selle arvamise täielikult ümber lükanud. Selgus, et linnu ränne, iseäranis sügisel, toimub kaunis aeglaselt. Näiteks ei lenda toonekurg päevas palju üle 200 km või metskurvits üle 400 km. Leides soodsaid söödamaid peatuvad linnud niisuguses kohas, katkendades mõneks ajaks rännet. Toonekure ränne Põhja-Euroopast Lõuna-Aafrikasse kestab üle kahe kuu. Kevadel rännatakse palju kiiremas tempos, üldiselt tarvitavad sel ajal linnud haudealale jõudmiseks poole sellest ajast, mis neil sügisel rändel talvekorterisse jõudmiseks kulus. Toonekurg jõuab Põhja-Euroopasse talvekorterist umbes 30 päevaga. Mainida tuleb, et meie rändlinnud ei lenda lõuna poole mitte otseses lõunasuunas, vaid suurem osa lendab esmalt edela poole ja pöörab alles siis lõuna poole; paar liiki, kelle levimistsentrum Aasias, rändab kagusihis. Paljude talvitamisala asub Vahemeremal, rohketal Aafrikas, vähestel Indias.

Rändlindudeks tuleb ka neid liike pidada, kes meile talveks põhja poolt ilmuvad ning meil sellel aastaajal teotsevad, nagu männileevike, lumehangelind ja mõni teine.

Kõrgus, mil rändlinnud lendavad, pole kuigi suur; enamasti on see ainult paarsada meetrit, nii et lind üle pilvede ei tõuse, mis maa ta vaatepiiri eest ära varjaks.

Ilmastikuolud suuremat mõju rändesse ei avalda, olgugi et udune ilm rände mõneks ajaks täielikult seisma paneb. Tuule siht ja kiirus kergendab tunduvalt lindude rändamist, sest et linnul päri tuult palju kergem on lennata kui vastu tuult. On linnu lennukiirus näiteks 15 m sekundis ning tuule kiirus 10 m sekundis, jõuab lind pärituulega 25 m edasi, vastastuulega samal ajal aga ainult 5 m. On vastastuule kiirus lennukiirusest suurem, ei jõua ta sugugi edasi, vaid tuul ajab ta tagasi.

Lindude kohta ülestähendatud ilmumis- ning lahkumistähtpäeval on ainult keskvärtuslik tähtsus. Iseäranis kevadine ilmumisaeg võib väga kõikuv olla, sest ükski lind ei ilmu kevadel igal aastal kindlal tähtpäeval, vaid sel ajal, mil kohalikud ilmastikuolud seda võimaldavad. On meil varane kevade, tulevad kõik linnud varemalt, on hiline — palju hiljemalt. Pahad ilmad võivad rännet mõneks ajaks katkestada. Kui kõikuv on rändlindude ilmumine, selgub ülestähendustest, mis E. v. Middendorff Tartumaal asuvas Hellenurme mõisas on

teinud. Põldlõoke ilmus 22 aasta jooksul kõige varemalt 1882. a. 28. veebruaril, kõige hiljemini 1881. a. 6. aprillil; seega on ilmumiskõikumus 39 päeva ning keskmine ilmumispäev 13. märts. Kuldnokk ilmus 24 aasta jooksul kõige varemalt 1871. a. 6. märtsil ja kõige hiljemalt 1887. a. 6. aprillil; seega on kõikumus 32 päeva ning kuldnoka keskmine ilmumispäev 21.—22. märts. Kiivitaja ilmumiskõikumus on 34 päeva ning keskmine ilmumispäev 9. aprill. Suitsupääsukese ilmumiskõikumus on 22 päeva ning keskmine ilmumispäev 16. mai. Piirpääsuke ilmus nende andmete põhjal 16 aasta jooksul kõige varemalt 1891. a. 10. mail ning kõige hiljemalt 1892. a. 30. mail — seega on kõikumus 21 päeva ning keskmine ilmumispäev 20. mai. Neist väljahaaratud andmeist selgub aga ühtlasi, et vara ilmujate lindude kõikumisamplituud on palju laiem kui hiljemalt ilmuvate oma.

Ühe ja sama liigi esindajad ei ilmu mitte kõik korraga kohale. Esmalt nähakse üksikuid; vähehaaval rohkeneb nende arv, ja peale teatava kõrgustipuni jõudmist hakkab nende juurdevool jälle kahanema. Sel põhjusel räägitakse ka rände algusest, selle pea-ajast ning lõpust.

Et paljude meil pesitsevate liikide esindajad on ühtlasi ka põhjapoolsemate maa-alade haudelinnud, riivavad need meie maad oma rändel. Siinjuures on tähelepanav, et kohalikud elanikud alati varemini päralt jõuavad, kuna edasirändajate läbilend märksa hiljemini sünnib. Teiste sõnadega, viimased lendavad esimestest üle.

Kaunis rohked liigid, kes meil ei pesitse, kellede haudealad meilt põhja pool asuvad, lendavad meilt mõlematel rändeperioodidel ainult läbi, mille tõttu neid läbiriändajateks kutsutakse.

On olemas veel väike rühm linde, kuhu kuuluvad salenokkmänsak, kõrvepüü ning teataval määral ka käbilind, kes mitte järjekindlalt rändeid ette ei võta, vaid kes ainult teataval ajal mingisugustel põhjustel meile ilmuvad. Enamasti sünnib neid toidupuudus rändama. Ikaldab Siberis pähkliklimänni seeme, siis ilmub siberi mänsak suurel arvul Lääne-Euroopasse. Kus kuusekäbid rikkalikku saaki annavad, seal elutseb kuuse-käbilinde määratul arvul; neil aastail aga, mil neil seal seda toitu pole saada, pole ühtegi näha. Mis põhjusel Kesk-Aasia kõrbedes elutsev kõrvepüü vahete-vahel Euroopasse ilmub, pole teada. Neid, ainult aeg-ajalt rändavaid linde nimetatakse siirdlindudeks.

## Regionaalne levimine.

Tahame põhjalikumalt tutvuda lindude eluoluga, peame neid nende elulates üles otsima. Mitte igal pool ei saa lind elutseda, vaid ta edenemist tingib maastiku iseloom, mis niivõrd temale kui ka ta järelsoole toitu ning varju peab pakuma. Selle tõttu sõltub iga veelind veest või metsalind metsast ja ei saa pikapeale väljaspool seda mitte elada. Sel põhjusel on ka igale maastikutüübile teatavad linnuvormid omased; see tuleb iseäranis kindlasti ilmsiks nende haudeajal.

Asulate ja elamute juures teotsevad kogu aasta kodu- ja põldvarblane. Haudeajal viibivad seal suitsu- ja purtpääsuke, piirpääsuke, kuldnokk ning linavästri; harvemini pesitavad siin hall kärbsenäpp ja aed-lepalind. Talvel nähakse nende juures järjekindlalt leevikest, rasvatihast, talvikest ning halli varest. Ka haki levitus on ehitustega seotud; samuti pesitseb ka valge toonekurg peamiselt asulates.

Aedades ja pargitaolistes puistuis pesitavad kodukakk, väänkael, hall ja must kärbsenäpp, punaselg-õgija, peoleo, metsvint, roheline vint, punarind-kanepilind, ohakalind, karmiinleevike ja harva suurnokk-vint ning metskiur, järjekindlamalt puukoristaja, rasvatihane ja sootihane, aed-põõsalind, pruunselg-põõsalind, kaunis tihti kadakarästas, aed-lepalind ning ööbik.

Kõige rikkalikuma linnustiku leiame metsadest, esimeses järjekorras leht- ning segametsist, teises — okasmetsist, väga elav on lindude elu ka vähemais metsatukes ning metsaservil.

Lehtmetsad on iseäranis rikkad laululindudest, kellest mitmed oma kõlarikka lauluga tähelepanu äratavad, nagu näit. mustpea-põõsalind, käosulane ja salu-lehelinnuke; madal-kasvulises tihedamas metsas kuulduv ka ööbiku laulu. Tiha-seist elutsevad neis metsis rasva-, soo- ja sabatihane, puu-õõntes pesitavad puukoristaja ja must kärbsenäpp, puu latva ehitab peoleo oma hõljuva pesa. Lehtmetsa haruldasem elanik on vööt-põõsalind. Rästaist pesitavad siin kadakarästas, laulu- ja vainurästas ning harva muusträstas. Aed-lepalind ja metskiur on harilikud nähtused. Rähnidest on lehtmetsade elanikud väike kirjurähn, valgeselg-kirjurähn ning roheline rähn ja nende seltsiline väänkael. Kullilistest pesitab herilaseviu ja hiireviu, aga kakulistest kodukakk puuõõntes. Lehtmetsis kuulduv tihti käärikukkumist ning silmatakse sageli puuõõntes pesitavat meekat. Kanalitest elutseb peajasjalikult

teder lehtmetsis; kurvitsalistest pesitab niiskemal kohtadel metskurvits. Ka must toonekurg ehitab oma pesa lehtmetsa kõrge puu otsa.

Okasmetsile on omased neis pesitavad metsnäär ja harakas; mõnda suuremasse metsa ehitab pesa kaunis haruldane kaaren ja kasvatab siin pojad üles mänsak. Tihaseist elutsevad siin tutt-tihane, must ja põhjatihane. Nende kaaslased on kuldpea-pöialpoiss ja porr. Tihti kuuleme ja silmame siristajat lehelinnukest, käblikut, punakurgukest, siisikest, harvemini leevikest ning õige harva tihnikus elutsevat võsaraati. Täiesti okaspuudega on seotud käbilind. Kuivis männimetsis teotsevad peoleo, aed-lepalind ja hoburästas, kuna niiskemais okasmetsis metskurvits harva elutseb. Kõlavahääleline nõmmelõoke valib elamiseks kuivemad ning lahedamad okasmetsad; ta laulu võib isegi valgeil suve-õil kuulda. Rähniliistest elutsevad neis metsis suur kirjurähn, musträhn ja harva ettetulev kolmevarbane rähn; käolistest — kägu ja tuvilistest — meigas. Kullilistest pesitavad kohati suuremais okasmetsis hiireviu, kanakull, raudkull, väike konnakotkas ja õige harva merikotkas, kaljukotkas ja madukotkas. Kakulistest on siin asumas kassikakk ja uurali kakk ning üpris harva lapi kakk, sagedamini värbkakuke või karvasjalgne kakuke. Kuivis männimetsis soristab öösiti öösorr. Kanalistest elutsevad siin laanepüü ja suuremais metsades metsis. Ka harva pesitav siniraag valib omale elulaks mõne üksiku vana õõnsa haava selles metsas. Nendest läbi voolavate ojakeste või neis asuvate veeloikude ääres kohtame mõnikord vanus rästapesis pesitavat mets-tildrit.

Segametsade linnustik koosneb küll lehtmetsade kui ka okasmetsade esindajaist. Suuremais ning niiskemais segametsis elutseb kohati ka väike kärbsenäpp märksal arvul.

Metsatukes ning metsaservil pesitavad hall vares, kohati asundustena must vares, sageli metsvint, punarind-kanepilind, roheline vint, ohakalind, talvike, väike põõsalind, aed-põõsalind, väike lehelinnuke ehk tsilk-tsolk, hall kärbsenäpp, punaselg-õgija, metskiur, kadaka- ja laulurästas ning kohati karmiin-leevike. Kullilistest lõopistrik, tuuletallaja, raudkull ning kõrvukas räts. Kevadel peatuvad neis rohkearvulised põhjavindi ja teiste vintlaste rändesalgad. Talvel lendlevad metsatukes või metsaservil suured urvalinnu parved, kes koos siisikestega lepa- või kaseurbi seemneist tühjendavad.

Põldudel elutsevad igal pool põldlõokesed. Kevadel on seal putukate nokkimisega ametis rohked ümbruskonna hallid varesed, kuldnokad, linavästriku, lambahänilased, kadakarästad ning üksikud metsvindid ja talvikud. Haljendavaist viljaväljust kõlab kevade õhtuti ja öösiti räägu häälitsemine, kohati aga põldvuti hüüd; ka põldpüü levimine on põllumaaga seotud. Kullilistest silmame põldude kohal õhus üksikut tuuletallajat, hiireviud, harvemini mõned välja-loorkulli. Kus mustade vareste asundused olemas, seal on neid põldudel alati rohkel arvul liikumas. Sügisel ilmuvad mitmed teised liigid põllule saaki saama, kuna talvel peale põldpüü seal üksikud hallid varesed, mõned talvikud ning kohati lume-hangelinnu salgad ümber hulguvad või mõne üksiku puu otsas võõtkakk silma puutub.

Karjamaid iseloomustavad punarind-kanepilind ning roheline vint, harvemini silmame seal kadakatäksi, kivitäksi ning talvikut või lambahänilast.

Heinamaad, iseäranis puisniidud pakuvad paljudele laululindudele soodsaid elamistingimusi. Siin silmame kadakatäksi, pruunselg-pöösalindu, lambahänilast ning kuuleme metskiuru kõlavat laulu; kuivil kohtadel elutseb põldlõoke, niiskeil aga rohkel arvul sookiur ning harvemini kõrkjaroilind või rootsiitsitaja. Paju- või kasetihnikuga kasvanud heinamail leidub kohati võsa-ritsiklindu, aga harvemalt sini-kurgukest või jõgi-ritsiklindu. Lagedail heinamail pesitsevad enamasti igal pool kiivitaja ja suur koovitaja; suuremail jõearseil luhtadel on kohati tutkaid näha.

Rabasid ning soid elustab omapärane linnustik. Mõnes suuremas rabas elutseb rabapüü, kohati pesitseb harva mõni põldrüüt või rabapistrik. Soolindudest äratavad tähelepanu kiivitaja ning suur koovitaja, sois elutsevad rohukurvits, tikutaja ja kohati sookurg; mõnes soos pesitavad punajalgtilder, mudatilder ning üpris harva hele tilder. Kullilistest võib harva soo-loorkulli või roo-loorkulli kohata; kaunis sagedasti pesitab suuremais sois sooräts. Väga harilik on sookiur. Soostuvail järvede ning jõgede kaldail laseb end täpilise vesivuti häälitsemine ja kõrkjaroilinnu laul kuulda.

Suuremaid järvi ning nende roostikku peavad rohked pardid oma koduks, nagu näit. sinikael-part, rägapart, piilpart ja luitsnökk-part, kohati mõni tutiga vart, punapea-vart ning üpris harva sõtkas. Mõnel järvel on tavaline nähtus vesikana, kuna tiigikana nende roostikus kaunis harva pesitseb. Suure-

maid järvi elustavad üksikud järvekaurid ning pütid. Mõnede suurte järvede saartel ning mädal kallastikul asuvad kohati kalakajaka, naerukajaka või väikese kajaka haudeasundused; tiirudest pesitavad sääraistes oludes jõetiir ning must viires; juhuslikult võib siin üksikut nooremat hõbe- või tõmmut kajakat näha. Suuremate järvede roostikus elutseb haruldasema haudelinnuna hüüp, sagedamini roo-loorkull. Nende ümbruses leidub mõnes kohas puude otsas haigru haudeasundus; üpris haruldase nähtusena esineb nende läheduses pesitav kalakotkas. Järvede ja jõgede liivasel kaldal toimivad jõetilder ning väike rüüt. Kevadel ja sügisel riivavad peale mainitute veel paljud teised pardid suuremaid veekogusid; neist paistavad kõige rohkem silma merivart, sõtkas ja aul, nendega ühes rändavad ka kosklad. Läbilennul näeme suuri hanede ja luikede parvi põhja- või lõunasihis liikuvat ning mõnikord veekogudesse puhkama asuvat. Värblinnulistest elutseb pea iga veekogu roostikus kõrkja-roolind, aga laialistes roostikkudes pesitab kohati rästas-roolind; ka rootsiitsitaja on neis kaunis harilik nähtus. Sügisel puhkavad öösiti järvede roostikus kuldnokkade hiigelparved ning suured pääsukeste salgad.

Jõgede järskudesse kaldaisse ehitavad kaldapääsukesed oma pesad. Mõne kinnikülmumata suurema veskitammi juures elutseb talvel põhja poolt tulnud vesipapp, kes meil haudelinnuna üpris haruldane on. Väga harva silmame mõne selgema veega jõe kaldal ilusat jäälindu.

Kaunis omapärane ning rikas indiividide hulga poolest on mereranniku ning meresarte linnustik. Vähemad meresaaed on iseäranis huvitavad selle tõttu, et neil asuvad suured tiirude, kajakate ning mõne teise linnu haudeasundused, kus väikesel pinnal pesitseb määratu hulk linde. Suuri kalakajaka, jõe- ja rannatiiru haudeasundusi leidub meil paljudel saartel, aga haha ning kosklate omi ainult Vilsandi läheduses Vaika saartel.

Harilikud haudelinnud mererannikul ning rannikheinamaadel on meriharakas, punajalgne tilder, kiivitaja, suur koovitaja ja liivasel või klibukivisel alal liivarüüt. Kohati pesitsevad rannikheinamaadel märksal arvul mustrind-plütt, mustsaba-vigle ja tutkas. Mereranna roostikulise kalda-ala elanikud, kes järjekindlalt seal pesitavad, on sinikael-part, pahlsaba-part, rägapart ja luitsnokk-part; üpris harv haudelind on siin viupart. Kohati pesitavad kaunis sagedasti mererannikul tõmmu vaeras ning tutiga vart, kuna punapea- ja merivart, iseäranis

viimane, on haruldasemad. Ranniku sois pesitavad hallid haned, merekalda läheduses asuvais koopais ning muudes varjupaikades nägus ristpart. Rannikjärvedel näeme haudeajal harva veetallajat, sagedasti jõetiirusid, kala-, naeru- ja väikesi kajakaid. Peamiselt meresaartel pesitavad kivirullija, ranna- ja väike tiir, hahk, meri- ning tõmmu kajakas ja suur röövtiir; viimaseid kolme kui üpris haruldasi haudelinde nähakse ainult mõnel metsikumal saarel Saaremaa ümbruses. Harilikud haudelinnud mererannikul on jää- ning rohukoskel.

Iseäranis rikkalik on mererannik lindudest mõlemail rändamisperioodidel, mil siin väga paljud, meie maalt ainult läbirändajad liigid enam-vähem pikemat aega peatuvad. Sel ajal on peale eespoolmainitud lindude harilikud nähtused must ja valgepõsine lagle, rabahani ja väike laukhani, põldrüüt, plüü, muda- ja hele tilder, haruldasemad — suur laukhani, lainokk-plütt, suur ja kõvernokk-plütt, värb- ja väike plütt, tume tilder, vöötsaba-vigle ja väike koovitaja. Merel peatuvad rändel laulu- ja väike luik, alk, punakurk-kaur, röövkajakad, vaerad ja aulid; siin on talvel näha jääkajakat ning kormorani.

Pakerordi järsus merekaldas pesitab märksal arvul krüüsel.

Peale ülalmainitud lindude puutub mere ääres veel palju teisi liike silma, kelle üksikasjalikum loendamine aga liiga palju ruumi nõuaks; ka olgu tähendatud, et sellesse ülevaatesse on ainult silmapaistvamad linnud mahutatud. Üldse tuleb juurde lisada, et üht või teist eeltähendatud lindu ka mõnes teises maastikutüübis võib leida.

## Ornitoloogilised vaatlused.

Täieliku pildi teatava linnu eluoludest saavutame üksikute, tihti üpris katkendatud vaatluste abil; sel põhjusel tuleb iga vaatlus hoolsalt üles märkida. Soovitav on ornitoloogiliste vaatluste jaoks erilist vihikut tarvitada, kus süstemaatilises järjekorras iga liigi jaoks leht leidub.

Ekskursioonidel tuleb päevaraamatut pidada, kuhu kõik-sugused üldlaadilised andmed mahutatakse, nagu rändekava, maastikuline kirjeldus, ilmalaad; andmed taimestiku arenemise kohta; niisama tuleb üles märkida päeva jooksul teataval maa-alal vaadeldud linnuliikide hulk; rändeajal rände pingsus ja kõik muud silmapaistvad nähtused.

Missugustes oludes vaatlused ka ei toimuks — matkamisel, koha peal või selle ümbruses, igal juhul on tarvilik selle maastiku topograafiline kaart. Kohapealseid uurimisi kergendab suuresti selle maa-ala üksikasjalisem geoloogiline ning pinnakaart, sest nende abil saab kergemini tutvuda seal valitsevate iseloomulikkude taimkondadega, milledest sõltub teatava maa-ala loomastik. Soovime viimasega igakülgsemalt ning põhjalikumalt tutvuda, peame järjest ning kavakindlalt läbi uurima kõik loomade iseloomulikud elulad, — muidu võib juhtuda, et elades aastaid kohal ei leia üles mõnd üldiselt mitte iseäranis haruldast lindu. Vaatlemistel on suure tähtsusega hea binokkel, iseäranis kui meil võimalik on lindu ainult kauge maa tagant vaadelda. Kerge on linde üles leida nende häälte järele; seepärast katsugu iga algaja mõne asjatundja seltskonnas neid tundma õppida.

Uurides teatava maa-ala linnustikku tutvume tahtmata lindude eluoludega; me jõuame selgusele, kus nad elutsevad, kus puuduvad, missugusel aastaajal nad seal viibivad, kuuleme nende laulu, oleme pealtvaatajaks nende suguelu-avaldustel jne., jälgime nende omakeskist vahekorda kui ka nende vahekorda ümbruskonnaga, ühe sõnaga — tutvume nende ökoloogiaga.

Arvesse võttes, et ökoloogilistest uurimistest on kasu ainult siis, kui neid teatava kava järele toimetatakse, on otsarbekohane algajat lühikese ning lihtsa kavaga tutvustada.

## I. Kevadised nähtused.

a) Rändlindude ilmumine. 1. Üles tähendada esimeste ilmumine, suurte hulkade ning viimaste kohalejõudmine. 2. Kas tulevad üksikult, paaridena, salkadena või parvedena? 3. Kas jõuavad sugupooled üheskoos või lahus kohale? Viimasel juhul märkida, kas ilmuvad isased või emased varemini. 4. Kas jäävad kohe peale kohalejõudmist haudealal elama või hulguvad veel mõni aeg enne haudumist ringi.

b) L ä b i r ä n n e. 1. Esimeste ilmumine, pea-läbilend, viimaste läbiränne. 2. Läbirände päeva-aeg. 3. Lennusiht. 4. Maastik, mille kaudu lennatakse — mererannik, jõgi, metsast metsa, järvest järve jne. 5. Kas lendavad aegamööda või kiiresti, pidevalt või peatustega (puust puusse, põõsast põõsasse jne.), kas kõrgelt või madalalt? 6. Kas lendavad üksikult, paaristikku, salkadena või parvedena? 7. Lendahela

kuju — kas sirg- või kaldjoon, kolmnurk või hunnik? 8. Kas lendavad sugupooled üheskoos või lahus? kes varemalt? 9. Kas lendavad nad ainult läbi või ka peatuvad? Viimasel juhul — kui kaua nad viibivad, kas peatuvad ainult puhkamiseks ning söömiseks teataval kohal või viibivad pikemat aega; ühtlasi tuleb märkida, kas lagunevad suuremad salgad osadeks või hoiavad kokku.

c) Talvitsejate äralend. 1. Esimeste kadumine, hulgaline äralend, viimaste lahkumine. 2. Lahkumise päeva-aeg. 3. Lennusiht. 4. Kas üksikult, paaristikku jne.? 5. Kas lahkuvad sugupooled üheskoos või lahus? kes varemalt? 6. Kus viibisid nad enne äralendu?

## II. Paigalviibimine ja sigimine.

1. Millal ilmusid paigalviibijad haudealal? 2. Selle maastikuline iseloom. 3. Kas pesitab lind ainult ühes teatavas maastikus või mitmes? 4. Kui haudeala ja söödamaa lahus, üles märkida, kust otsib lind toitu ning millal see sünnib. 5. Kas lind elab üksik- või mitmikabielus? 6. Laul; millal see algas ning vaikus? päeva-aeg, mil seda kõige sagedamini kuuldu. 7. Mäng, selle kirjeldus, osavõtjate hulk; kui palju on isaseid ja emaseid kohal? 8. Kas lind pesitab üksikult või teiste seltsis — haudeasunduses? 9. Vahekord teiste samal haudealal elavate lindudega. 10. Pesa asukoht. 11. Mis materjalist ehitatakse pesa? millal algas ning lõppes pesa ehitamine? kas ehitas seda ainult emane või aitas isane kaasa? 12. Pesa üksikasjalikum kirjeldus. 13. Millal leidis pesas esimene muna, millal viimane? väga tähtis on kindlaks teha, kui pika aja tagant iga järgmine muna munetakse; munade arv pesas. 14. Millal hakkas emane neid hauduma? millal koorisid pojad end munast välja? kui kaua viibivad pojad pesas? 15. Kui kaua elutseb perekond pesa ümbruses ning millal lahkuvad noored vanematest? 16. Pesitab lind suve jooksul teist korda, siis samad andmed üles märkida. 17. Tähtis on ära tähendada, missuguste ainetega vanemad poegi toidavad; kas nende ainete koosseis on kogu toitmisajal ühesugune või muutub aja jooksul? 18. Sulimine; üles tähendada selle algus ning lõpp. Kas sugupooled sulivad ühel ajal või lahus? 19. Noorte lindude sulestiku arenemine; millal kaotavad nad ebesulestiku ja millal hakkab pärjssulestik arenema ning kui kaua see kestab?

### III. Sügisesed nähtused.

a) Rändlindude äralennu kohta tuleb üles-tähendused sama kava järele teha kui kevadel, ainult järjekord teine.

b) Läbirändajate suhtes tuleb sügisel veel järgmiste küsimuste peale vastata: 1. Kas sügisel ei nähta sääraseid liike, keda kevadel polnud näha? 2. Kas ei puudu mõned liigid, kes kevadel läbi lendasid? 3. Kas nähakse teatavat liiki sügisel harvemini või sagedamini kui kevadel? 4. Kas vältab peatumine pikemat või lühemat aega kui kevadel? 5. Kas läbilend sünnib sama või teise maastiku kaudu kui kevadel?

c) Talvitsejate ilmumine. Üles tähendada samad andmed mis kevadelgi, aga teises järjekorras.

### IV. Talvised nähtused.

Talvel on lindude elu üpris vaikne, ja nende peategevus seisab toidu otsimises. Iseloomustav sellele aastaajale on, et paljud liigid ilmuvad inimese asulate juurde, kus neil toidu leidmine kergem. Paljud liigid muutuvad selleks ajaks lihasööjaist taimtoitlasiks.

Olgu veel tähendatud, et ka paljud teised nähtused on ülestähendamise väärt; iseäranis maksab see toitumise, kulgemise, häälitsemise ja üldse eluviiside kohta.

## Nomenklatuur.

Loomade teaduslikuks nimetamiseks tarvitatakse ladina-keelseid nimesid. Sel keelel on kaks head omadust. Esiteks nimetused on rahvusvaheliselt arusaadavad ning tarvitades surnud, endist teadlaste keelt ei eelistata ühtegi nüüdisaja rahvust. Teiseks on ladina keelel veel see hea külg, et omadusõna asudes nimesõna taha võimaldab asetada üldmõistet ettepoole, erimõistet aga tahapoole. Näiteks: *Ciconia nigra* = must toonekurg (*Ciconia* = toonekurg, *nigra* = must).

Kodumaa linnustiku ülevaates nüüdisaja teaduse nõuetele vastavat nomenklatuuri (loomade teaduslikku nimetust) käsitles, mis paljudele arusaamata võib olla, pean seda lühidalt selgitama.

1758. a. ilmus geniaalse rootsi loodusteadlase Linné teose „Systema naturae“ 10. väljaanne, mida peetakse nomenklatuuri aluseks. Selle väljaandega loob Linné korra tol ajal tuntud eluliste olevuste kaosse. Ta liigitab mitmekesised vormid loogiliste põhimõtete järele ülevaatlikesse rühmitusisse ja annab neile vormidele lihtsa ning selge kava järele nimed, rajades seega zooloogilise süsteemi ning nomenklatuuri. Linné arvamist mööda esineb elus loodusena teatav arv muutmatuid olevuste-ühikuid, kelle üksikud indiviidid omavahel väga vähe lahku lähevad. Neid olevusteühikuid nimetas ta liigiks (*species*) ja leidis nende nimetamiseks väga otstarbekohase binaarse (kahenimelise) nomenklatuuri, perekonnanimele lisandades liiginime. Näiteks andis ta kuldnokale nime *Sturnus vulgaris*.

Kuni möödunud aastasaja lõpuni peeti liiki zooloogiasüsteemi madalamaks ühikuks. Mida rohkem geograafiline teadmine laienes, mida rikkalikumalt zooloogilist materjali hakkas kokku voolama ning mida põhjalikumalt teadlased selle materjali läbi uurisid, seda enam selgus, et liigi mõiste ei ole sugugi nii kindel kui arvati, vaid ühe ja sama liigi üksikud esindajad, kelle elamisala asub erikohal ning kliimalistes erioludes, võivad teataval määral ning teatavate kindlate tunnustega üksteisest lahku minna. Sääraseid ühe ja sama liigi lahkuminevaid esindajaid, kui nende levimine on teatava maa-alaga seotud ning neil on ühised lahkuminevad tunnused, hakati vormiks (*forma*), õigemini geograafiliseks vormiks ehk alamliigiks (*subspecies*) nimetama, ja nende märgistamiseks tarvitatakse trinaarse (kolmenimelist) nomenklatuuri, misjuures esikohal on perekonna, teisel — liigi ning kolmandal — vormi nimi. Tuleb rõhutada, et vormi mõiste on täielikult kindla levimisalaga seotud; leiame teatava linnuliigi kogu levimisalal sporaadiliselt — siin ja seal — üldtüübist lahku minevaid esindajaid, siis ei tohi me nende peale mitte kui vormi esindajate peale vaadata, vaid kui isikliku hälbe ehk aberratsiooni peale. Kuna vormi tekkimist võimaldavad peamiselt elula omadus, omapärane taimkate, õhu kuivus või niiskus, suurem või vähem soojus jne., tekivad aberratsioonid juhuslikult mõnesuguseil teisel põhjusil ning ei avalda vabas looduses suuremat mõju liikide arenemisse.

Vorm on kindla süstemaatilise mõiste omandanud ning süsteemis madalama ühikuna liigi asemele astunud. Seega on meil praegu zooloogilises süsteemis järgmised üksteisele

alluvad mõisted: selts (*ordo*), sugukond (*familia*), perekond (*genus*), liik (*species*) ning vorm ehk alamliik (*forma* ehk *subspecies*). Seega ei ole liik süsteemis enam mitte kõige madalam ühik, vaid ta on vormidest koosneva rühmituse mõiste. Binaarse nimetusega liik ei ole nüüd muud kui kõikide ühtekuuluvate vormide mõiste. Liik ei ole enam ühetaoliste üksikolevuste mõiste, kõige tähtsam ühik süsteemis, ta on muutunud hüpoteetiliseks mõisteks, nagu sugukond või perekond — rühmitusenimetuseks, kuna ta asemele on vorm astunud.

Mis on selle tagajärg? Kahanimeline nomenklatuur kaob pea täielikult; selle asemele astub kolmenimeline. Ja kui aja jooksul ikka sügavamalt ning järjekindlamalt kõikidesse peenustesse tungitakse ning kõik erinevused kindla kava järele eraldatakse, jääb vist väga vähe liike üle, kes ei lagune vormideks, ja lõppeks tulevad meil ainult kolmenimelised vormid tarvitusele.

Kuidas see uus nomenklatuur on arenenud, olgu ühe näitega selgitatud.

Linné tundis omal ajal ainult rootsi kuldnokka ja andis talle nime *Sturnus vulgaris*. Kuni 1868. aastani nimetati kõiki kuldnokki Linné antud nimetusega; sel aastal kirjeldas Gould uus „liigi“ *Sturnus purpurascens*, kuni 1909. a. tuli veel 11 vormi juurde. Kõik need praegusel ajal tunnustatud 13 *Sturnus*'e „liiki“, kel on suure morfoloogilise sarnasuse ning verisuguluse kõrval veel eraldised levimisalad (=haudealad), on eraldunud vormideks ning kannavad trinaarselt järgmisi nimetusi:

1. *Sturnus vulgaris vulgaris* L. Levimisala: Põhja-Euroopa, suurem osa Lääne-Euroopast kuni Pürenee mäestikuni, põhjapoolsem Ida-Euroopa kuni Uuralini.

2. *Sturnus vulgaris granti* Hartert. Levimisala: Azoori saared.

3. *Sturnus vulgaris faroënsis* Feilden. Levimisala: Farööri saared.

4. *Sturnus vulgaris poltaratskyi* Finsch. Levimisala: Põhja-Siber Uuralist kuni Baikali järveni.

5. *Sturnus vulgaris graecus* Tschusi. Levimisala: Bulgaaria, Serbia, Põhja-Kreekamaa.

6. *Sturnus vulgaris balcanicus* Buturlin & Härms. Levimisala: Rumeenia.

7. *Sturnus vulgaris jitkowi* Buturlin. Levimisala: Kagu-Venemaa.

8. *Sturnus vulgaris caucasicus* Lorenz. Levimisala: Kaukasus.

9. *Sturnus vulgaris porphyronotus* Sharpe. Levimisala: Taga-Kaspia, Turkestan.

10. *Sturnus vulgaris nobilior* Hume. Levimisala: Afganistan, Ida-Pärsia.

11. *Sturnus vulgaris purpurascens* Gould. Levimisala: Väike-Aasia.

12. *Sturnus vulgaris humii* Brooks. Levimisala: Kašmir, Nepal.

13. *Sturnus vulgaris minor* Hume. Levimisala: Sind (Indias).

Ülalmainitud vormide kogu moodustab liigi *Sturnus vulgaris* ning nende kogu levimisala liigi levimisala.

Et meil Eestis pesitsev kuldnokk rootsi kuldnokast ei erine, tuleb teda *Sturnus vulgaris vulgaris* L. nimetada.

Mainitud olgu, et *Sturnus vulgaris vulgaris*, kes selle vormide rühmituse etteotsa on asetatud, geneetiliselt (arene-  
misastmeliselt) ei pruugi sugugi olla selle rühmituse kõige vanem esindaja (maksev ka teiste vormide rühmituste kohta) ning me selle vormi peale mitte kui esi- ehk algvormi peale vaadata ei tohi, millest teised vormid oleksid arenenud. Ta on sel lihtsal põhjusel sinna sattunud, et ta juhtumisi esimesena on kirjeldatud. Ühtekuuluvate linnuvormide arene-  
mise kohta puuduvad meil teadmised. Sel põhjusel ei nime-  
tata esmalt kirjeldatud vormi mitte esivormiks, vaid teda kutsutakse *n o m i n a a t-* ehk *n i m i v o r m i k s*.

Perekonna, liigi- või vorminimele lisatakse selle esimese kirjeldaja nimi harilikult lühendatult juurde. Asub liigi või vormi kirjeldaja nimi sulgmärkides, siis tähendab, et kirjeldaja on selle teise perekonda arvanud, kui praegu see tarvitamisel on. Näiteks arvas Linné haha pardi-perekonda ning andis sellele linnule nime *Anas mollissima*; pärastpoole loodi haha jaoks perekond *Somateria*; sel põhjusel asetatakse autori nimi sulgudesse.

Nomenklatuuri käsitlemist juhib ning korraldab rahvusvaheliste zooloogiakongresside poolt vastu võetud ning kinnitatud nomenklatuuri seadustik, mille järele igapäev käia tuleb, kes sel alal töötab.

## Autorite nimede lühendused.

Anon. = teadmata.	Briss. = Brisson.	Güld. = Gündenstädt.
Bechst. = Bechstein.	Brünn. = Brünnich.	Habl. = Hablitzel.
Billb. = Billberg.	Cuv. = Cuvier.	Hart. = Hartert.
Bodd. = Boddaert.	Dum. = Duméril.	Herm. = Hermann.
Bogd. = Bogdanow.	Eyt. = Eyton.	Holb. = Holböll.
Borkh. = Borkhausen.	Flem. = Flemming.	Ill. = Illiger.
Bp. = Bonaparte.	Gm. = Gmelin.	L. = Linné.

Lacep. = Lacépède.	Rafin. = Rafinesque.	Temm. = Temminck.
Lath. = Latham.	Sav. = Savigny.	Thunb. = Thunberg.
Leisl. = Leisler.	Schäff. = Schäffer.	Tunst. = Tunstall.
Menz. = Menzbier.	Scop. = Scopoli.	Vieill. = Vieillot.
Naum. = Naumann.	Stejn. = Stejneger.	Yarr. = Yarrell.
Pont. = Pontoppidan.	Steph. = Stephens.	

## Linnukeha terminoloogia.

Enne linnu määramist tuleb põhjalikult tutvuda selle välispoolsete kehaosadega ning nende teaduslikkude nimedega (terminoloogiaga); ilma selleta on määramine võimatu.

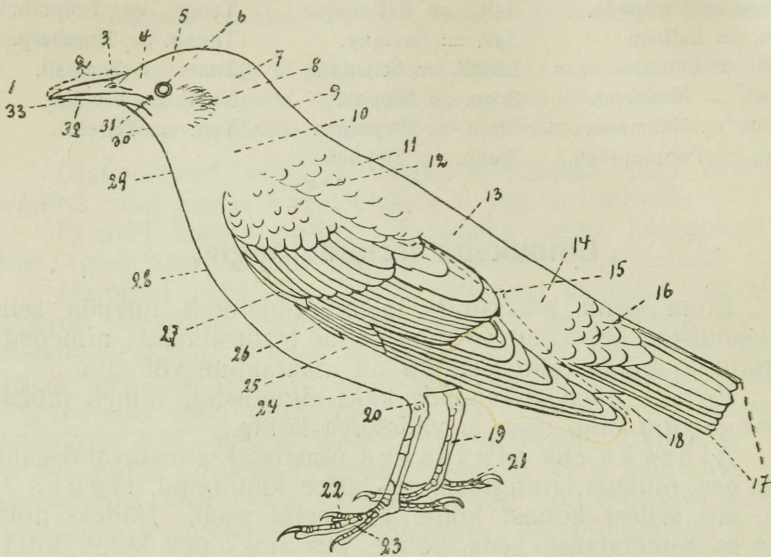
Esiteks tuleb omandada kaks algmõistet, nimelt mõiste aluse ja tipu ning sise- ja väliserva kohta.

Aluseks ehk alusosaks nimetatakse teataval organil seda osa, millega ta on peamassi külge kinnitatud, tipuks — osa, mis sellest kohast kõige kaugemal asub. Näiteks noka aluseks nimetatakse seda kohta, kus nokk pea külge liitub, aga tipuks selle vastas asuvat äärmist noka tippu; ala, mis nende vahel on, kannab keskala nimetust. Pea tipuks on selle ühenduskoht nokaga, aga aluseks liitumiskoht kaelaga.

Väliseks ehk äärmiseks ehk külgmiseks nimetatakse säärast organit või selle osa, mis keha ideaalsest pikiteljest kaugemal asub kui teised, mis on sellele lähemal. Näiteks, saba moodustajaiks on hulk tüürsulgi, sisemisteks ehk keskmisteks on kaks sulge *n* (3. joon.), välimisteks ehk äärmisteks aga kaks neist kõige kaugemal asuvat sulge *m* (3. joon.); neile järgnevaid kutsutakse teiseks, kolmandaks jne. Sulg koosneb kahest ladvast; neist nimetatakse keha pikiteljele lähemal olevat siseladvaks, sellest kaugemal olevat — välisladvaks.

Linnu üla- ehk pealpoolt kujundavad kas keha kogu seljapoolne külg või selle üksikud osad, nagu pealpea, pealkael, saba ja tiiva ülapoole katesuled ja teised, alapoolt — kõik kõhupoolsed osad.

Peale üla- ja alapoole tuleb linnul eraldada veel esikülg ehk esiosa, mis on peale lähemal, tagaosast, mis asub sellest kaugemal. Näiteks, rind asub keha alapoolel, aga selg selle ülapoolel; nii rinnal kui ka seljal tuleb eraldada esirinda ning esiselga, mis on peale lähemal, tagarinnast ning tagaseljast, mis asetseb sellest kaugemal, rohkem saba pool.



16. joon. Linnukeha terminoloogia<sup>1)</sup>.

1 — pealnokk (*maxilla*); 2 — nokaseljak (*culmen*); 3 — ninasõõre (*nares*); 4 — otsaesine (*frons*); 5 — kiird (*vertex*); 6 — silm (*oculus*); 7 — kiirmik (*nucha*); 8 — kõrva-ala (*regio parotica*); 9 — pealkael (*cervix*); 10 — külgakael (*parauchenium*); 11 — esiselg (*interscapulium*); 12 — õlatiib ehk õlasulestik (*parapterum*); 13 — tagaselg (*tergum*); 14 — päänipu-ala (*uropyglum*); 15 — hoosuled (*remiges*); 16 — saba ülapoole katesuled (*supracaudales*); 17 — tüürsuled (*rectrices*); 18 — saba alapoole katesuled (*subcaudales*); 19 — jooksmeluu (*tarsus*); 20 — sääär (*tibia*); 21 — tagavarvas (*hallux*); 22 — sisevarvas (*digitus secundus*); 23 — välisvarvas (*digitus quartus*); 24 — kõhualune (*venter*); 25 — keha külg, sapsukoht (*hypochondria*); 26 — esimene laba-hoosulg; 27 — tiivake, nukatiib (*alula*); 28 — rind (*pectus*); 29 — kurgualune (*gula*); 30 — lõuaalune (*mentum*); 31 — valjasriba (*lorum*); 33 — allnokk (*mandibula*).

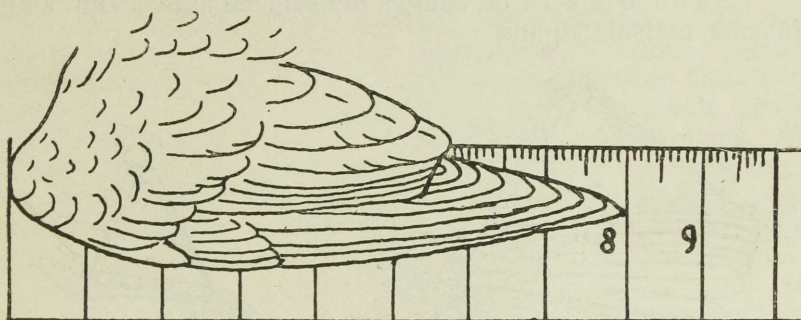
Kehaosade kohta olgu veel mainitud, et otsaesine, kiird ning kiirmik kujundavad pealpead (*pileum*); esi- ja tagaselg ning päänipu-ala — selga (*dorsum*); esiselga ja õlatiiba, kui neil on ühetaoline värvus, kutsutakse tiliti mantliks (*stragulum*). Paljudel lindudel asub kurgualuse ning rinna vahel nõndanimetatud pugu-ala (*jugulum*). Lõua-alune, kurgualune ning pugu-ala kujundavad allkaela (*guttur*). Allkeha (*abdomen*) koosneb rinnast ning kõhualast. Val-

1) Tiiva terminoloogiat vt. lk. 9.

jasriba on noka lahunurgast kuni silmani jooksev omapärane sulestikuriba. Kulmuribaks (*supercilium*) hüütakse pea küljel ülalpool silma rõhtsuunas jooksvat erivärvuselist sulgede riba. Paljudel kullistel jookseb mõlemal peakülgedel allnoka alusest rööbiti lõua alusele tume, ühetaoline, habemekujuline sulestikuriba; sellele on haberiba (*regio malaris*) nimetus omane (31. joon.).

## Mõned tehnilised näpunäited.

Linnu määramisel on peale plastiliste ja värvuse tunnuste suure tähtsusega ka mõnede kehaosade mõõdud; mõnel juhul on iseäranis mõõduandvad tiiva, noka, saba ning jooksmeluu pikimõõdud. Kuidas viimaseid võtta, selgitavad alljärgnevad joonised. Kõik mõõdud väljendatakse millimeetrites.

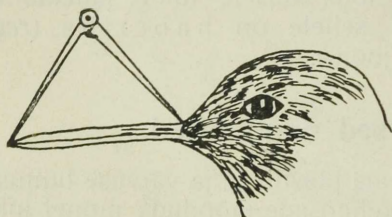


17. joon. Tiiva mõõtmine.

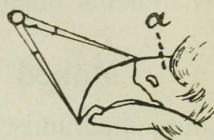
Tiiva pikkust mõõdetakse sel viisil, et, nagu joonistest näha, tiiva alla lükatakse millimeeter-mõõtpuu, misjuures tiivanuki esiserv asub mõõtpuu 0-punkti kohal; kaugust viimase ning kõige pikema laba-hoosule tipu vahel loetakse tiiva pikkuseks. Käesoleval juhul on see pikkus 80 mm. Tiib tuleb alati vähe mõõtpuu külge vajutada. Suurtel lindudel, nagu luikedel, suurtel kotkastel ning mõnel teisel, mõõdetakse tiiva pikkust mõnikord ka ülapoolt mõõtlindiga; seesugusel juhul tuleb aga iga kord ära tähendada, et mõõtmist on sel teel toimetatud.

Noka pikkust mõõdetakse sirkliga; siinjuures asetatakse ühe haara tipp noka-alusele otsaesise juurde, teise haara tipp nokatipu kohta; kaugus mõlemate haaratippude vahel

tuleb millimeeter-mõõtpuul kindlaks teha, ja see saadud arv väljendabki noka pikkust. Kullilistel mõõdetakse peale noka kogupikkuse tihti veel pikkust vahanaha äärest noka tipuni, nagu joonisest näha.

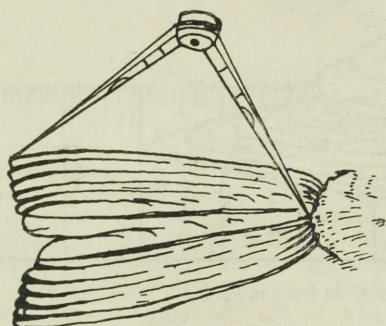


18. joon. Noka mõõtmine.

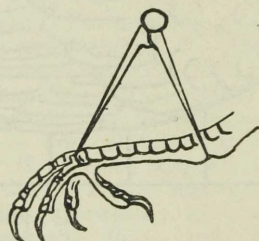


19. joon. Noka mõõtmine.  
a — vahanahk.

Saba pikkus on kaugus tüürsulgede alusest kuni kõige pikema tüürsule tipuni.



20. joon. Saba mõõtmine.



21. joon. Jooksmeluu mõõtmine.

Jooksmeluu pikkus on kaugus selle luu aluse liigendipunktist kuni keskvarba aluseni.

Varvaste mõõtmisel on meil tegemist kolmesuguste mõõtudega — kogu varba pikkusega, mille all mõistetakse selle pikkust alusest kuni kühnise tipuni; ilma kühnise ta varba pikkusega, mis ulatub varba alusest kuni kühnise aluseni, ja kühnise pikkusega, mis näitab kaugust selle alusest kuni tipuni. Kõik need mõõdud võetakse sirkliga.

Soovitav on mõõta veel linnu kogupikkust ja suurtel lindudel siru-ulatust.

Kogupikkuse all mõistetakse kaugust noka tipust kuni kõige pikema tüürsule tipuni; selle saavutamiseks tuleb lastud lind laua peal pikisuunas natuke välja sirutada, kohale, kus mainitud tipud lauaga kokku puutuvad, kriipsud tõmmata ja nende kaugus mõõtlindiga kindlaks määrata.

Siru-ulatuseks nimetatakse maksimaalset kaugust kõige pikemate laba-hoosulgede tippude vahel võetud sirgjoones väljasirutatud tiibadelt (nagu lennul); mõõdud tuleb võtta samal viisil nagu eespoolselgi juhul.

Tuleb veel tähele panna, kas tiivatipud ulatuvad sabatipust üle, ja missuguses ulatuses see sünnib, või ei küüni nad selle tipuni, misjuures ära märkida tuleb vahe nende vahel.

Kolme viimast mõõtu saab ainult lastud, värskelt linnult võtta, kuna teisi sama täpsalt ka prepareeritud eksemplari-delt kätte saame.

Lastud lindude kohta olgu veel mainitud, et tähtis on kohe üles märkida paljaste osade, nagu jalgade, noka jne. värvus, sest tihti muutub see peale surma rohkesti. Samuti märgitagu üles linnu silma värvkile värvus. Värvkile ümbritseb rõngakujuliselt musta silmatera; ta värvus on liikide järele väga mitmesugune: mõnel on ta pruun, teisel kollane, või punane, või sinine jne. Ühtlasi on ta noortel sageli teissugune kui vanadel; viimastel muutub ta mõnedel liikidel aastaajaga. Iseäranis tähtis on, et topitud ehk ka aviklinnult õiged silmad peas oleksid, mille vastu tihti rängasti patustatakse.

Kavatsetakse prepareeritud lindu teaduslikuks otstarbeks alal hoida, peab see preparaat tingimata varustatud olema nn. etiketiga, s. t. paberisedeliga, kuhu on üles märgitud linnu laskmise või kättesaamise koht, aasta ning kuupäev. See sedel seotakse kõva niidiga linnu jooksmeluu külge. Puuduvad need andmed, ei ole preparaadil suuremat teaduslikku väärtust. Lühikese juhataise lindude prepareerimisest leiab asjast huvi tundja J. V. Simtmani raamatukeses „Lühike juhatus loomade toppimiseks jne.“, mis on ilmunud Noor-Eesti kirjastusel Tartus. Kahju ärahoidmiseks olgu aga tähendatud, et linnu nahk kohe tuleb seestpoolt sisse määrida mürkainega (*Natrium arsenicosum*'i lahusega); ei tehta seda, kukuvad suled pea välja ning preparaat tuleb ära visata. Mürgitamata nahka ei saa isegi lühemat aega alal hoida!

Kaunis tähtsad on munade mõõdud. Tuntakse muna piki- ja laiusmõõtu. Muna pikkust moodustab kaugus kahe pooluse vahel, sirkliga mõõdetud, laiust — kaugus munaringi

kõige kõrgemal kohal. Siinjuures saame valemi  $x + y$ , kus esimene ( $x$ ) tähendab piki- ja teine ( $y$ ) laiutiulatust. Munade mõõtmist tuleb pihtsirkliga toimetada. Tuleb tähendada, et ühe ja sama kurna munade mõõdud kõiguvad kaunis laias ulatuses.

Väga väärtuslikud on lastud lindude kui ka värskete munade raskuskaalud. Kirjanduses leidub neid andmeid väga vähe. Keegi ärgu jätku, kui võimalus seks on, juhust kasutamata neid kaaluarvusi üles märkida.

Mõned lühendused: ad. (adultus) = vana lind; juv. (juvenilis) = noor lind; ♂ = isane; ♀ = emane.

## Juhatus määramistabelite käsitlemiseks.

Kõige esiti tuleb seltside määraja järele selgusele jõuda, mis seltsi kuulub otsitav lind. Oleme sel teel seltsi üles leidnud, siis otsime selle seltsi üles ja määrame sugukondade määraja järele sugukonna; on sugukond leitud, tuleb selle alla mahutatud perekonna-määraja abil perekond fikseerida ning lõpuks otsitav lind. Näitena toome mõne linnu määramise.

1. Jääkoskel. Lugeses seltside määrajas 1. punkti all antud juhatused läbi leiame, et otsitav lind kuulub teise juhatusse alla, sest tagavarvas ei ole esivarvaga nahklesta varal seotud. Selle rea järel seisab number 2; see tähendab, et me peame vaatama samas tabelis punkt 2. alt. Selle punkti all olevaid mõlemaid juhatusi läbi lugedes ja linnuga võrreldes jõuame otsusele, et lind kuulub teise juhatusse alla, sest ta nokatera on teravhambune; ühtlasi selgub, et säärane nokatera on omane ainult haneliste seltsi kuuluvaile lindudele. Seega oleksime seltsi ära määranud. Nüüd tuleb meil XIII haneliste selts üles otsida. Leides selle seltsi näeme, et see koosneb ainult ühest sugukonnast, nimelt partlastest. Seega on seltsi tunnused ühtlasi ka sugukonna tunnused ning me võime otse perekonna määramisele asuda. Käies eespool-tarvitatud teed ning lugedes mõlemad 1. punkti all antud juhatused läbi leiame, otsitava linnuga võrreldes, et see kuulub teise juhatusse alla, sest nokk on kitsas, külgede poolt enam kokku surutud kui lame, ilma liistakuteta, aga teravate tahapoolte pööratud hammastega. Selle juhatusse kohal seisab koskel. Seega oleks perekond kinnistatud. Otsides perekonna „koskel“ üles ning lugedes 1. punkti all antud juhatused läbi leiame, et otsitav lind kuulub esimese juhatusse alla, sest tal on must pea ja

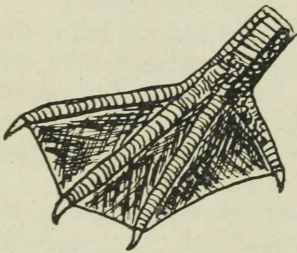
kael. Selle rea järel seisab number 2; see tähendab, et me peame vaatama samas tabelis punkt 2. alt. Kui selle punkti all olevad mõlemad juhatused läbi loeme ja linnuga võrdleme, jõuame otsusele, et lind on isane jääkoskel, sest ta alapool, kaelast tahapoole, on ühetaoline, lõhevärviline.

Põldlõoke. Seltside määraja punktide 1, 2, 3, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 16 ja 17 abil jõuame selgusele, et see lind kuulub värblinnuliste seltsi. Värblinnuliste sugukondade määrajas lugedes 1. punkti all antud juhatusi leiame, et otsitav lind kuulub lõolaste sugukonda. Lõolaste perekondade määramistabeli punktide 1, 2 ja 3 abil teeme kindlaks, et otsitav lind on põldlõoke.

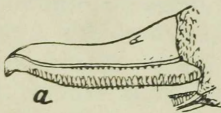
On mõni selts meil esitatud ainult ühe esindajaga, siis on seltsi tunnused ühtlasi maksvad ka sugukonna, perekonna ning liigi suhtes.

## II. Eriosa.

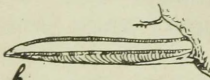
### Seltside määramistabel <sup>1)</sup>.



22. joon. Kormorani nahklesta varal seotud neli varvast.



a



b

23. joon. Pardi liistakuline nokatera; a — pealnokk; b — allnokk.

1. Tagavarvas on sisevarbaga nahklesta varal seotud (22. joon.)

#### XIV. Sõudjalalised (*Steganopodes*)<sup>2)</sup>.

— Tagavarvas ei ole nahklesta varal seotud . . . . . 2

2. Nokatera on sile, ei ole liistakuline ega teravahambune . . . . . 3

— Nokatera on liistakuline või teravahambune (23. joon.)

#### XIII. Hanelised (*Anseres*)

3. Sääred on külge liigestunud pärakuala läheduses, kaugel tagapool keha keskohta . . . . . 4

— Sääred on külge liigestunud umbes keha keskohtal . . . . . 5

4. Tagavarvas on olemas (24. joon.)

#### XV. Pärjalalised (*Pygopodes*)

— Tagavarvas puudub (25. joon.)

#### XX. Algilised (*Alcae*)

5. Esivarbad ei ole sugugi või pole täielikult nahklesta varal seotud (26. joon.) . . . . . 6

— Esivarbad on nahklesta varal täielikult seotud (27. joon.)

#### XIX. Kajakalised (*Lari*)

<sup>1)</sup> Olgu tähendatud, et selles määrajas ei leidu mitte seltside teaduslikku määrangut, mis põhjeneb luukere (toese) ning teiste mitte nähtavate organite tunnustel, vaid ta on kokku seotud välistunnuste alusel. Seda määrajat saab kasutada ainult kodumaa lindude määramiseks.

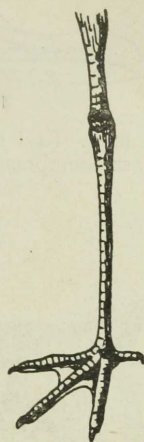
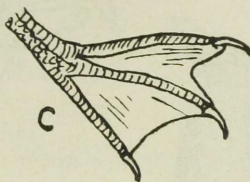
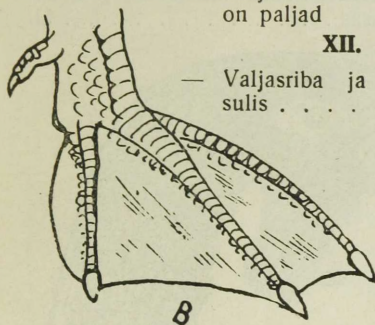
<sup>2)</sup> Seltsi lehekülje leidmiseks tuleb vaadata sisu juhatajat.

6. Sääre alumine osa sulita (erandiks on hüübike, kelle valjasriba on paljas, nokk pikk ja sirge ning pea esiosa lame . . . . . 7  
 — Sääre alumine osa sulis . . . . . 9

7. Valjasriba või silma ümbrus või mõlemad on paljad

**XII. Karklinnulised (*Gressores*)**

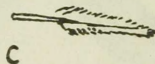
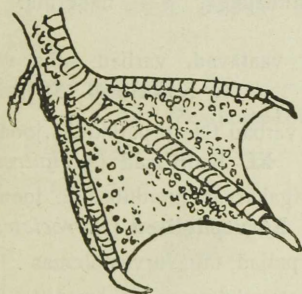
- Valjasriba ja silma ümbrus on täiesti sulis . . . . . 8



24. joon. Jääkauri nahklesta varal seotud kolm esivarvast; tagavarvas olemas.

25. joon. Krüüsli nahklesta varal seotud esivarbad; puudub tagavarvas.

26. joon. Kurvitsalise lühikese, mitte-täieliku nahklesta varal seotud esivarbad.



27. joon. Naerukajaka nahklesta varal täielikult seotud esivarbad.

28. joon. Rudimentaarne esimene päris laba-hoosulg; a — kiivitajal; b — plüül; c — tikutajal. Loomulik suurus.

8. Esimene nähtav hoosulg teisest üldiselt pikem või sellega ühepikkune (erandina esineb kiivitaja, kellel see teisest lühem on); olemasolev väike ning jäik rudimentaarne esimene päris-hoosulg on katesulgede all peidus (28. joon.)

**XVIII. Kurvitsalised (*Limicolae*)**

- Esimene hoosulg teisest lühem, rudimentaarne esimene päris-hoosulg puudub

**XXI. Kurelised (*Alectorides*)**



29. joon. Tuvi nokk lihase membraaniga.

9. Ninasõõrete avaus asub pehmes, lihases membraanis (29. joon.)

**XVI. Tuvilised (Columbae)**

— Ninasõõrmed asuvad selgesti nähtaval vahanahal pealnoka basaalosas . . . . . 10

— Vahanahk või pehme, lihane membraan puudub pealnoka basaalosas . . . . . 11



30. joon. Kassikaku pea ettepoole vaatavate silmadega.



31. joon. Rabapistriku pea külje poole vaatavate silmadega. a — haberiba.

10. Silmad väga suured ning otse ettepoole vaatavad, varbad sulis või harjastes (30. joon.)

**X. Kakulised (Striges)**

— Silmad vähemad ning külje poole vaatavad, varbad täiesti paljad (31. joon.)

**XI. Kullilised (Accipitres)**

11. Varbad sulis, tagavarvas puudub (32. joon.)

**XVII. Kõrvepüülised (Pterocletes)**

— Varbad sulis või paljad, tagavarvas olemas . 12

12. Kümme või kaksteistkümmed tüürsulge . 13

— Üle kaheteistkümne tüürsule (erandi moodustab põldvutt, kelle tüürsuled on katesulgede all peidus ning kelle laba-hoosuled on jäigad ning ümmardunud **XXII. Kanalised (Galli)**

32. joon. Kõrvepüü jalg sulis varvastega.



13. Kümme täiesti arenenud tüürsulge, tiiva pikkus üle 80 mm . . . . . 14

— Kümme täiesti arenenud tüürsulge ning kaks väikest pehmet, üks igal pool külgmiste kõrval (33. joon.); kaks varvast on ettepoole ning kaks tahapoole pöördunud (34. joon.)

**VIII. Rähnilised (Pici)**

— Kaksteistkümmed täiesti arenenud tüürsulge või aga tiiva pikkus mitte üle 60 mm . . . . . 16



33. joon. Rähnliste saba; a -- lühikesed äärmised tüürsuled.

14. Suur tutt pea peal (35. joon.)

**V. Vainukäolised** (*Upupae*)

— Pea peal puudub tutt . . . 15

15. Kaks varvast ettepoole ning kaks tahapoole pöördunud (36. joon.)

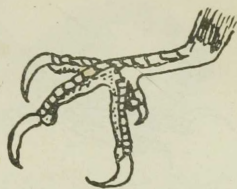
**IX. Käolised** (*Cuculi*)

— Kolm varvast ettepoole ning üks tahapoole pöördunud, keskvarba küünis kammharjastega (37. joon.), ninasõõrmed torusarnased (38. joon.)

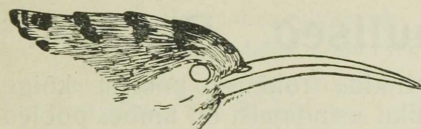
**III. Öösorilised** (*Caprimulgi*)

— Kõik neli varvast ettepoole pöördunud (39. joon.)

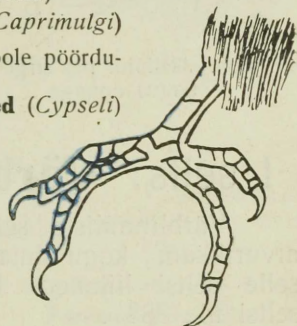
**II. Piirpääsulised** (*Cypseli*)



34. joon. Hallpea-rähni jalg; kaks varvast on ettepoole ning kaks tahapoole pöördunud.



35. joon. Vainukäo pea; tutt pea peal.



36. joon. Käo jalg; kaks varvast on ettepoole ning kaks tahapoole pöördunud.

16. Kaks keskmist tüürsulge on pikendunud

**IV. Mesilasenäpilised** (*Meropes*)

— Kaks keskmist tüürsulge ei ole pikendunud . . . . . 17

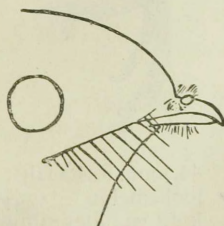
17. Kõik varbad lahus (40. joon.)

**I. Värblinnulised** (*Passeres*)

— Mõned esivarbad tüveosas kokku kasvanud . . . . . 18



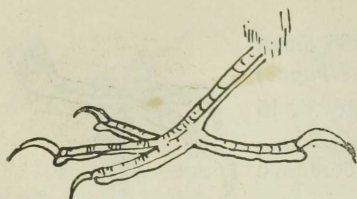
37. joon. Öösoru jalg; kolm varvast ettepoole ning üks tahapoole pöördunud, keskvarba küünis kammharjastega.



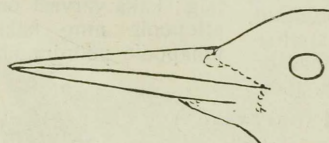
38. joon. Öösoru pea; torusarnased ninasõõrmed ja tugevad noka-harjased.



39. joon. Piirpääsukese jalg; kõik neli varvast ettepoole pöördunud.



40. joon. Puukoristaja lahus varbad.



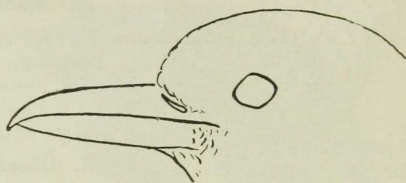
41. joon. Jäälinnu pea sirge ning terava nokaga.

18. Nokk on pikk, sirge ning terav (41. joon.), sabaga pea ühepikkune

**VII. Jäälinnulised (*Halcyones*)**

— Nokk on lühike ning kumer, lühem kui kolmandik saba pikkusest (42. joon.)

**VI. Siniraolised (*Coraciae*)**

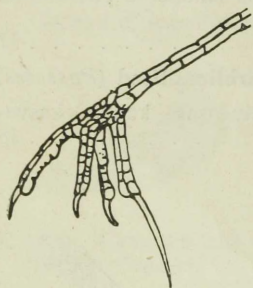


42. joon. Siniraao pea lühikese ning kumera nokaga.

## I selts: Värblinnulised. *Passeres.*

Värblinnuliste selts on liikide rohkuse poolest kõige arvurikkam; kogu ilma linnustiku esindajaist on umbes pooled selle seltsi liikmed. Kodumaa lindudest kuuluvad sellesse seltsi üle 38%.

### Sugukondade määramistabel.



43. joon. Loolase jalg; jooksmeluu tagakülg kilpideks jaotunud.



44. joon. Rästa jalg; jooksmeluu tagakülg vagudes ning pole kilpideks jaotunud.

1. Jooksmeluu tagakülg ümarmardunud ning kilpideks jaotunud (43. joon.)

**Loolased (*Alaudidae*)<sup>1)</sup> 5**

— Jooksmeluu tagakülg vagudes ning pole kilpideks jaotunud (44. joon.) . . . 2

2. Esimene laba-hoosulg rudimentaarne ning peitunud; äärmise nähtava laba-hoosule pikkus üle poole järgmise pikkusest, sageli kõige pikem („üheksalaba-hoosulelised värblinnulised“) . . . . . 3

— Esimene laba-hoosulg nähtav, ehk küll mõnikord pisike („kümnelaba-hoosulelised värblinnulised“) . . . 5

1) Lehekülje leidmiseks tuleb vaadata nimetuste juhatajat. Number sugukonna nimetuse taga tähendab sugukonna järjekorra numbrit.

3. Kõige pikem laba-hoosulg künra-hoosulgedest poole pikem

**Pääsulased (*Hirundinidae*) 15**

- Kõige pikem laba-hoosulg ei ole künra-hoosulgedest poole pikem . . . . . 4

4. Nokk lühike ning tüse, enam-vähem kooniline (45. joon.) **Vintlased (*Fringillidae*) 4**



45. joon. Ohakalinnu pea; nokk lühike ning tüse, enam-vähem kooniline.

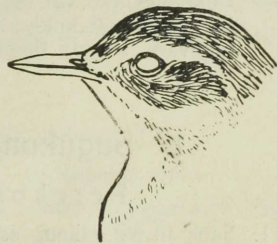
- Nokk peenike ning saledam (46. joon.)

**Västriklased (*Motacillidae*) 6**

5. Tiiva pikkus üle 150 mm, saba pikkus üle 100 mm

**Vareslased (*Corvidae*) 1**

- Tiiva pikkus alla 150 mm, saba pikkus alla 100 mm . . . . . 6



46. joon. Lambahänilase pea; nokk peenike ning sale.

6. Nähtavad nokaharjased puuduvad . . . . . 7

- Nokaharjased on nähtavad . . . . . 11

7. Tutt pea peal; tiiva pikkus üle 100 mm

**Viristajalased (*Bombycillidae*) 11**

- Tutt puudub pea peal; kui see olemas, siis tiiva pikkus alla 80 mm . . . . . 8

8. Tüürsuled teravad ning jäigad; nokk peenike ning kumer (47.—49. joon.)

**Porlased (*Certhiidae*) 7**

- Tüürsuled ei ole teravad ega jäigad; nokk pole kumer . . . . . 9

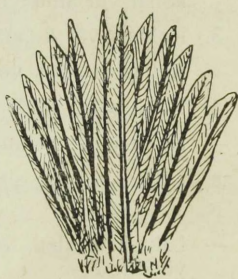
9. Saba pikkus alla 40 mm; ninasõõrmed paljad, membraaniga

**Käbliklased (*Troglodytidae*) 14**

- Saba pikkus üle 40 mm; ninasõõrmed paljad, membraaniga

**Kuldnoklased (*Sturnidae*) 2**

- Saba pikkus 40 mm või rohkem; ninasõõrmed jäikade sulgedega kaetud . . . . . 10



47.—49. joon. Porr; pea, jalg ja saba. Tüürsuled teravad, nokk peenike ning kumer, tagavarvas kumer ning terav.

10. Nokk peast lühem, nokaseljaku alus sulis

**Tihaslased (*Paridae*) 9**

- Nokk peaga ühepikkune, nokaseljaku alus paljas (50. joon.)

**Puukoristajalased (*Sittidae*) 8**



50. joon. Puukoristaja pea.



51. joon. Suure pajuharaka pea; näha pealnoka „hammas“ ja nokaharjased.

11. Nokk kumer, tugev, terava „hambaga“ pealnoka teral (51. joon.) **Tapjalased** (*Laniidae*) **10**
- Nokk tugev; sulestik helekollane; tiiva pikkus üle 120 mm **Peoleolased** (*Oriolidae*) **3**
- Nokk tugev, külgede poolt keske poole kokku surutud; helekollane värvus puudub sulestikus, tiiva pikkus alla 120 mm **Võsaraatlased** (*Prunellidae*) **13**
- Nokk peenike või lai, lame, mitte kunagi nii tugev kui peoleolastel ega külgede poolt kokku surutud nagu võsaraatlastel; kui nokk on natuke tugevam, siis on linnud suuremad (rästad) **Kärbsenäplased** (*Muscicapidae*) **12**

## 1. Sugukond: Vareslased. *Corvidae*.

Perekondade määramistabel.

1. Saba tiivast pikem, astmeline; esimene laba-hoosulg väga väike ning lühike **Harakas** (*Pica*)
- Saba tiivast lühem, saba vähe astmeline, ümmardunud või enamasti sirge; esimene laba-hoosulg harilikult pool või üle poole teise pikkusest . 2
2. Nokk sale, pea kolm korda nii pikk kui selle kõrgus ninasõõrete kohal või pikem **Mänsak** (*Nucifraga*)
- Nokk lühem, umbes kaks korda nii pikk kui selle kõrgus ninasõõrete kohal või ainult natuke pikem . . . . . 3
3. Kolmas või kolmas ja neljas laba-hoosulg kõige pikemad . . . . . 4
- Neljas ja viies või viies ja kuues laba-hoosulg kõige pikemad . . . 5
4. Nokk sama pikk kui jooksmeluu või pikem **Vares** (*Corvus*)
- Nokk jooksmeluu lühem **Hakk** (*Coloeus*)
5. Laba-katesuled või mõned küünra-hoosuled musta ja sinisega vööditud **Metsnäär** (*Garrulus*)
- Laba-katesuled või mõned küünra-hoosuled pole musta või sinisega vööditud **Laanenäär** (*Perisoreus*)

## Perekond: Vares. *Corvus* L.

Liikide määramistabel.

1. Sulestik must . . . . . 2
- Sulestik hall ning must **Hall vares** (*C. cornix*)
2. Palju suurem, tiiva pikkus üle 380 mm **Kaaren** (*C. corax*)
- Palju vähem, tiiva pikkus alla 380 mm **Must vares** (*C. frugilegus*)

### 1. Kaaren. *Córvus córax córax* L.

Ronk, korp. — Kolkrabe. — Ворон.

Kogu sulestik must, terassinaka läikega. Nokk ja jalad on mustad.

Tiiva pikkus 440 mm.

Paigalind. Elutseb paarikaupa vähesel arvul suuremais okasmetsis. Sagedamini leidub teda Saaremaal ning mere-rannikul asuvais metsades. Pesas, mille ta enamasti kõrge männi otsa ehitab, leidub aprilli-maikuul 4—6 muna. Hääl madal „krak-krak“, paarimisajal kuuldub ka kaugelekõlavat „klong-klong“.

### 2. Hall vares. *Córvus córnix córnix* L.

Vares, nonn (Saaremaal). — Nebelkrähe. — Ворона серая.

Pea, kurgualune, tiivad ja saba on mustad, muu sulestik tuhkjashall. Nokk ja jalad mustad. Tiiva pikkus 330 mm.

Harilik haudelind. Enamik elutseb paigalinnuna, vähemik aga rändab talveks lõuna poole ning nende asemele ilmuvad oktoobrikuul põhjapoolsemad linnud. Talvel teotsevad peasjalikult asulate ümbruses ning linnades. Märtsikuul löövad paaridesse ning ilmuvad oma haudealale ja aprillikuu lõpu poole muneb emalind 4—6 muna. Hall vares pesitseb metsatukkades, metsaservadel ning üksikute puude otsas heinamaal või põllu ääres. Häälitsemine on kare „kraa“.

### 3. Must vares. *Córvus frugilegus frugilegus* L.

Künnivares, harjuvares. — Saatkrähe. — Грач.

Sulestik on must, violett läikega peal, kaelal, rinnal ning pealtiiva katesulgedel. Noka-alus on vanadel lindudel paljas, noortel aga sulis. Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 320 mm.

Rändlind. Ilmub märtsi alul või varemini. Pehmel talvel nähakse kogu talv üksikuid linde. Must vares pesitseb alati enam-vähem suuremate koloonidena. Tihti nähakse ühe ja sama puu otsas mitu pesa. Selle linnu haudeasundused asuvad metsatukkades või parkides ning neid leidub mitmes kohas kodumaal. Munakurn koosneb 3—5 munast ning seda leidub maikuu jooksul. Lahkub meilt oktoobri lõpu poole. Hääl on kõhisev „kraa kraa“, aga madalam kui hallil varesel, ning kõrgem „kürr kürr, kroa“.

Perekond: **Hakk.** *Coloeus* Kaup.

4. **Harilik hakk.** *Coloéus monédula monédula* (L.).

Dohle. — Галка западная.

Pealaba on sinakasmust, tiivad, selg ning saba tumemustad; alapool on kiltkivi- või tuhkjasmust; külgaelal on võigavõitu täpp. Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 240 mm.

Harilik hakk elutseb paigalinnuna rohkel arvul linnades ning kirikute juures, harvemini asulate suuremais parkides. Pesa ehitab müüride koobastesse, katuste alla ning puuõõntesse. Pesitseb maikuul; emane muneb 4—5 muna. Hääl lõbus kõrge „kjäkk kjaa“.

5. **Kaelushakk.** *Coloéus monédula soémmeringii* (Fisch.).

Seda vormi eraldab eelmisest võikvalge kaelus, mis harilikul hakil puudub. Kaelushakki nähakse peamiselt talvel, millal ta Venemaalt, kus ta haudeala on, meid külastab. Võib olla, et vähesel arvul Ida-Eestis pesitseb.

Perekond: **Harakas.** *Pica* Briss.

6. **Harakas.** *Pica pica pica* (L.).

Kiitsakas, kepsakas. — Elster. — Сорока.

Saba on väga pikk. Pea, kael, selg, saba ja tiivad on läikivmustad, viimased sinaka välguga; laba-hoosulgede siseladvad on peamiselt valged; õlasulestik ning allkeha on valged; üle pärani-ala käib valkjas vööt. Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 190 mm.

Elutseb paigalinnuna märksal arvul metsatukkadega ning laialiste võsastikkudega kaetud maa-aladel. Pesitseb maikuul okas- kui ka lehtmetsade serval ning võsastiku tihnikus; katusega kaetud pesas leidub 5—8 muna. Talvel ilmub sageli asulate juurde. Hääl kare „šakk šakkerak...“

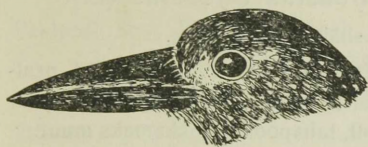
Perekond: **Mänsak.** *Nucifraga* Briss.

7. **Paksnokk-mänsak.** *Nucifraga caryocatáctes caryocatáctes* (L.).

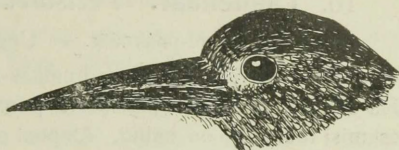
Mänsak, pähkliiräak. — Tannenhäher. — Кедровка.

Sulestik on peamiselt pruun, valge tähnitusega, labapea on ühevärvuseline, tiivad ja saba on mustad, tüürsuled valge tippääriseaga, saba alapoolte katesuled valged. Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 185 mm.

Paigalind. Elutseb rohkel arvul Saaremaa okasmetsis, vähemal arvul Tartu- ning Pärnumaal ja õige harva Põhja-Eestis. Mänsak ehitab enamasti kuuskede otsa oma pesa ning



52. joon. Paksnökk-mänsaku pea.  
Lühem ja paks nokk.



53. joon. Salenökk-mänsaku pea.  
Pikem ja sale nokk.

emane muneb sellesse aprilli alul 3—4 muna. Hääl on kaugele kuuldav „kräk kräk...“, pesitsemise ajal madal „kõrr kõrr...“

8. **Salenökk-mänsak.** *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* Brehm.

Salenökk-mänsakut eraldab meie mänsakust pikem ning saledam nokk. See lind on juhuslik läbirändaja; ilmub mõnel aastal, kui Siberis ning Põhja-Venemaal seedripähklid ikaldavad, sügisel määratul arvul Lääne-Euroopasse. Sel rändel külastab ta ka meid.

Perekond: **Metsnäär.** *Garrulus* Vieill.

9. **Metsnäär.** *Garrulus glandarius glandarius* (L.).

Pasknäär, paskraag. — Eichelhäher. — Сойка.

Pealpea on valkjas, must-triibuline; selg hele-punakashall, saba ülapoole katesuled valged. Saba on must. Tiib mustjas, pealtiiva katesuled helesinised, mustade ja valgete vöotidega. Kurgualune on valkjas, allkeha kahkjaspunakas, kõhualune ja saba alapoole katesuled on valged. Haberiba on must. Nokk on must, jalad pruunikad. Tiiva pikkus 185 mm.

Elutseb kogu aasta rohkel arvul leht- kui ka okasmetsis; pesitseb maikuul, pesa ehitab kuuskede või mändide, harvemini kaskede otsa, selles leidub 5—7 muna. Ta hääl on kare, läbitungiv „rrää rääts“. Hävitab rohkesti vähemate laululiste pesi.

Perekond: **Laanenäär.** *Perisoreus* Bp.

10. **Laanenäär.** *Perisoreus infaustus infaustus* (L.).

Laane-pasknäär. — Unglückshäher. — Кукуша.

Pealpea on võikpruun, selg pruunikas-helehall. Hoosuled tumepruunid, pealtiiva suured katesuled peamiselt punasevõitu. Saba on helepunane, paar keskmisi tüürsulgi on hallid. Alapool on hall, tahapoole punakamaks muutuv.

Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 140 mm.

Teotseb paigalinnuna vähesel arvul ainult Virumaa ning Tartumaa kirdepoolsemais suuremais soostunud okasmetsis. Ta häälitsemine on näuguv kriiskamine.

2. Sugukond: **Kuldnoklased.** *Sturnidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Pea peal tutt, selg ning kõht roosavõitu **Karjarästas** (*Pastor*)
- Pea peal puudub tutt, selg ning kõht ilma roosa värvuseta . . . . 2
2. Selg ning kõht on läikivroheline-, purpur- või sinimust **Kuldnokk** (*Sturnus*) ad.
- Selg ning kõht on tumepruunid **Kuldnokk** (*Sturnus*) juv.

Perekond: **Kuldnokk.** *Sturnus* L.

11. **Kuldnokk.** *Sturnus vulgaris vulgaris* L.

Musträstas, künnirästas. — Star. — Скворец.

Kogu sulestik on must, enam-vähem purpur- või roheliseläikeline, ülapool pruunide, alapool valgete tipptähnidega. Nokk on kevadel kollane, muutub suve poole tumepruuniks; jalad on punapruunid. Tiiva pikkus 130 mm.

Noored linnud on pruunid.

Rändlind; ilmub märtsikuu lõpu poole. Pesitseb igal pool asulate juures ning puiestikkudes puude või hoonete külge ülesseatud pesakastides, aga ka katuste all ning isegi hõredamais metsis puude koopais. 4—7 munast koosnevad kurna leidub maikuu alul. Kuldnokk lahkub oktoobrikuul. Pehmel talvel jäävad mõned meile üle talve elama. Kuldnoka laul on igäuhele tuntud meeldiv ning elav kädistus, milles teiste lindude hääli järele aimatakse. Hävitab suurel määral põllutulundusele kahjulikke putukaid.

Perekond: **Karjarästas.** *Pastor* Temm.

12. **Roosa karjarästas.** *Pástor róseus* (L.).

Rosenstar. — Скворец розовый.

Pealpeal suur tutt. Pea, kael, tiivad ning saba on sinakasmustad, muud osad roosapunakad. Tiiva pikkus 130 mm.

See lõunamaa lind eksib harva ning juhuslikult meile. Lõuna- kui ka Põhja-Eestis on mõnel suvel üksikuid nähtud.

3. Sugukond: **Peoleolased.** *Oriolidae.*

Perekond: **Peoleo.** *Oriolus* L.

13. **Peoleo.** *Oriolus oriolus oriolus* (L.).

Vihmakass, piho. — Pirol. — Иволга.

Vana isane on sidrunkollane, mustade tiibadega ning musta sabaga, viimasel on laiad kollased tippäärised. Emase sulestik on rohekaskollase-võitu, allpool osati valkjas ning tumedate rootriipudega; emasega sarnanevad ka noored linnud. Nokk on pruunikaspunane, jalad sinihallid. Tiiva pikkus 155 mm.

Rändlind; ilmub maikuu lõpu poole. Elutseb märksal arvul leht-, männi- ning segametsis. Pesa ehitab kõrgele, puuoksa külge-tipposa kahe haru vahele ning palmib selle ääred okste külge kinni, nii et pesa nende vahel ripub. Juunikuul muneb emane 4—5 muna. Peoleo lahkub augusti lõpu poole. Ta hääl on meloodiline, vilistav „piu liju“.

4. Sugukond: **Vintlased.** *Fringillidae.*

Perekondade määrämistabel.

1. Nokatipud teineteisest ristamisi üle ulatuvad (54. joon.)

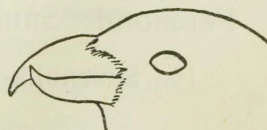
**Käbilind** (*Loxia*)

— Nokatipud ei ulatu ristamisi teineteisest üle . . . . . 2

2. Nokk silmapaistvalt tugev, selle laius alusel on üle 10 mm

**Suurnokk-vint** (*Coccothraustes*)

— Nokk vähem; selle laius alusel on alla 10 mm . . . . . 3



54. joon. Kuuse-käbilinnu pea teineteisest ristamisi üle ulatuvate nokatippudega.



55. joon.  
Talvikese pea;  
allnokal näha  
väljalõige.

3. Allnoka tera sirge, allnoka nukk lõua kohal väga vähe nähtav . . . . . 4  
— Allnoka tera väljalõikega, moodustades sageli nähtavat lahu suletud nokal, allnoka nukk lõua kohal terav (55. joon.) . . . . . 10
4. Nokaseljak kumer, nokk lühike ja paks . . . . . 5  
— Nokaseljak ligikaudu või täiesti sirge, nokk pikem ning teravam . . . . . 7
5. Suurem, tiiva pikkus üle 100 mm; noka pikkus poolest pea pikkusest pikem **Männileevike** (*Pinicola*)  
— Vähem, tiiva pikkus alla 100 mm; noka pikkus poolest peapikkusest lühem . . . . . 6
6. Esimene nähtav laba-hoosulg kõige pikem **Karmiinleevike** (*Erythrina*)  
— Esimene nähtav laba-hoosulg teisest lühem **Leevike** (*Pyrrhula*)
7. Nokk on väga paks; rohelist sulestikus **Roheline vint** (*Chloris*)  
— Nokk on vähem paks; rohelist ei ole sulestikus . . . . . 8
8. Nasar on sirge . . . . . 9  
— Nasar on kumer **Varblane** (*Passer*)
9. Saba pikkus üle 60 mm **Vint** (*Fringilla*)  
— Saba pikkus alla 60 mm **Ohakalind** (*Carduelis*)
10. Tiib väga pikk, neljas laba-hoosulg teisest laba-hoosulest palju lühem; kõige pikemad laba-hoosuled on lühematest küünra-hoosulgedest kahekordse jooksmeluu pikkusest pikemad **Lume-hangelind** (*Plectrophenax*)  
— Tiib vähem pikk, neljas laba-hoosulg teisest laba-hoosulest natuke lühem; kõige pikemad laba-hoosuled on lühemaist küünra-hoosulgedest kahekordse jooksmeluu pikkusest lühemad . . . . . 11
11. Tagavarba küünis on kumer, tagavarbast lühem **Tsiitsitaja** (*Emberiza*)  
— Tagavarba küünis on ligikaudu sirge, tagavarbaga ühepikkune või pikem **Lapi-hangelind** (*Calcarius*)

## Perekond: **Suurnokk-vint.** *Coccothraustes* Pall.

### 14. **Suurnokk-vint.** *Coccothraustes coccothraustes* *coccothraustes* (L.).

Kirsinärija. — Kirschenkernbeisser. — Дубонос.

Umbes kuldnoka suurune väga tugeva nokaga lind. Pea on kollakaspruun, kiirmik hall, selg tumepruun, tiivad läikivmustad, valge vöödiga. Alapool on punakaspruun, suure musta kurgualuse täpiga. Nokk on haudeajal tinasinine, muidu lihakarva; jalad helepruunid. Tiiva pikkus 103 mm.

Elutseb paigalinnuna vähesel arvul parkides ning aedades, harva lehtpuu-tukkades; sagedamini Lõuna- kui Põhja-Eestis. Pesa ehitab vanemate lehtpuude otsa ning selles leidub mai-juunikuul 4—6 muna. Ta kutsehüüd on terav „tsiks-tsiks“ või venitatud vali „tsii“.

Perekond: **Roheline vint.** *Chloris* Cuv.

15. **Roheline vint.** *Chloris chloris chloris* (L.).

Grünling. — Зеленишка.

Isase sulestik on üldiselt kollane-roheline, saba ja tiivad mustjad, misjuures laba-hoosulgede välisladvad kollased on. Emaste sulgrüü on sumedam.

Tiiva pikkus 85 mm.

Hulgulind. Teotseb suvel rohkel arvul metsatukkades, karjamaadel, parkides ning aedades. Pesitseb kaks korda suve jooksul; esimene kord aprilli-maikuul, teine kord juuni-juulikuul. Pesa ehitab puude otsa või põõsastesse ning selles leidub 4—6 muna. Sügisel ühinevad pered salkadesse ning hulguvad laialt ringi. Ta kutsehüüd on „tsüii“ või „gürrürrürr“ taoline häälitsemine.

Perekond: **Ohakalind.** *Carduelis* Briss.

Liikide määramistabel.

- |  |   |
|--|---|
| 1. Hoosuled on kollased või kollaka vöödiga alusel . . . . . | 2   |
| — Hoosuled on ilma kollase vöödita alusel . . . . .          | 5   |
| 2. Nägu on punane  | <b>Ohakalind</b> ( <i>C. carduelis</i> ) ♂ ja ♀ ad. |
| — Nägu pole punane . . . . .                                 | 3   |
| 3. Pealpea on must; rind ühetaoline kollane                  | <b>Siisikene</b> ( <i>C. spinus</i> ) ♂ ad.         |
| — Pealpea pole must, rind pole ühetaoline kollane . . . . .  | 4   |
| 4. Äärmised tüürsuled on alusel kollased                     | <b>Siisikene</b> ( <i>C. spinus</i> ) ♀ ja juv.     |
| — Äärmised tüürsuled on osati valged                         | <b>Ohakalind</b> ( <i>C. carduelis</i> ) juv.       |
| 5. Must või kiltkivi-hall täpp kurgualusel . . . . .         | 6   |
| — Must täpp puudub kurgualusel . . . . .                     | 7   |
| 6. Pärani- alal mustjad triibud                              | <b>Urvalind</b> ( <i>C. linaria</i> )               |
| — Pärani- alal puuduvad mustjad triibud                      | <b>Hele urvalind</b> ( <i>C. hornemanni</i> )       |

7. Pärani-ala punase täpiga **Rootsi kanepilind** (*C. flavirostris*) ♂ ad.  
 — Pärani-ala ilma punase täpita . . . . . 8
8. Selg on punakas, tumepruunide triipudega  
**Punarind-kanepilind** (*C. cannabina*)  
 — Selg on pruun, mustjate triipudega  
**Rootsi kanepilind** (*C. flavirostris* ♀ ja juv.)

## 16. Ohakalind. *Carduelis carduelis carduelis* (L.).

Tiglits, terlits. — Stieglitz. — Щеголь.

Väga kirju lind. Esipea on punane, musta pealaba ja kiirmikuga, tagumised peaküljed on valged. Selg ning rinna küljed pruunid, allkeha valge. Tiivad on mustad, laia kollase vöödiga, tüürsuled mustad, valgete tippudega. Nokk on valkjas, musta tipuga, jalad pruunikad. Tiiva pikkus 80 mm.

Elutseb hulgulinnuna märksal arvul aedades, parkides, lehtmetsa-tukkades ning hõredavõitu männikuis. Pesitseb õunaning pirnipuude otsas või nooremate mändide võrades; pesas leidub juunis 5—6 muna. Sügisel ning talvel hulguvad salkade kaupa ringi; talvel nähakse neid kõige sagedamini ohakate ning teiste umbrohtude peal, millede seemnetest toituvad. Ta kutsehüüd on „stiglits“; hea laulja.

## 17. Siisikene. *Carduelis spinus* (L.).

Zeisig. — Чиж.

Ülapool on kollane-roheline peenikeste mustade rootriipudega, labapea must; alapool on rohekaskollane, musta lõuaga. Tiivad on mustjaspruunid, kahe kollaka vöödiga; tüürsuled kollakad, laia musta tippalaga. Nokk on mustja tipuga, jalad sumepruunid. Emane on isasest pruunikam ning ilma musta labapeata. Tiiva pikkus 74 mm.

Hulgulind. Harilik haudelind kuuse- ning segametsis; pesa ehitab peamiselt kõrgele kuuskede otsa või männivõradesse, emane muneb maikuu lõpu poole 4—5 muna. Sügisel ühinevad pered, moodustades suuri parvi, ning lendlevad laialt ringi. Talvel nähakse neid tihti leppade ning kaskede otsas, millede seemned nende peatoitu kujundavad; tihti ühinevad urvalindudega ühistesse salkadesse. Ta sädistav laul lõpeb „dille dille dää“-ga. Kutsehüüd kõlab kui „tsitsing“.

18. **Punarind-kanepilind.** *Carduelis cannabina cannabina* (L.).

Канепивинт. — Hänfling. — Коноплянка.

Kevadel on isasel pea ja kael hallid, otsaesine ja kiird karminpunased; selg punapruun. Alapool on kollakashall, karminpunase riinaga. Tiivad ja tüürsuled on tumepruunid, valkjate ääristega. Nokk on sinihall, jalad pruunikad.

Emasel puuduvad karminpunased alad. Tiiva pikkus 83 mm.

Rändlind; ilmub märtsikuu alul. Elutseb rohkel arvul metsatukkades, karjamaadel, aedades ning parkides. Pesitseb kaks korda suve vältusel, pesi leidub aprilli lõpust kuni juulikuuni. Emane muneb 4—6 muna. Pesa ehitab põsastesse, hekkidesse ning raagude hunnikusse. Lahkub oktoobrikuul. Ilusa vilistava lauluga.

19. **Rootsi kanepilind.** *Carduelis cannabina flavirostris* (L.).

Berghänfling. — Чечетка горная.

Ülapool, rind ja kehaküljed on helepruunid, mustpruunide triipudega. Nokk on kollane. Isase pارانipu-ala on roosavõitu. Tiiva pikkus 80 mm.

Seda põhjapoolsemat haudelindu nähakse väga harva sügisel ning talvel üksikute individidena siin ning teal.

20. **Harilik urvalind.** *Carduelis linaria linaria* (L.).

Urvalind, linavint, linalind. — Birkenzeisig. — Чечетка.

Ülapool on kahkjaspruun, mustpruunide triipudega; otsaesine ja pارانipu-ala on roosavõitu. Allkeha on valge, lõug must, pugualune ning rind roosipunane. Emasel puudub roosa värvus pارانipu-alal ja allpool. Pealnokk on hall, allnokk kollane. Tiiva pikkus 75 mm.

Peaasjalikult läbirändaja ning talvekülaline; mõnel aastal pesitseb aga rohkel arvul ka Eesti piirides. Sügisel ilmuvad suured salgad oktoobrikuul; neid nähakse enamasti leppade või kaskede otsas, millede urbi nad seemneist tühjendavad. Kevadine läbirändamine toimub märtsi ning lahkumine aprillikuu alul. Mõnel aastal meile rohkemal või vähemal arvul pesitsema jäänud lindude pesi leidub maikuu lõpu poole; pesa ehitavad võsastiku põsaisse või puude otsa ning emane muneb sellesse 4—6 muna. Ta kutsehüüd kõlab kui „tšätt tšätt“ taoline häälitsemine.

21. **Hiigel-urvalind.** *Carduelis linaria holboëlli* (Brehm).

Grosser Birkenzeisig. — Чечетка большая.

Eelmisest palju suurem. Nähakse talvel harva vähesel arvul tavaliste urvalindude seas.

22. **Hele urvalind.** *Carduelis hörnemanni exilipes* (Coues).

Polarbirkenzeisig. — Чечетка белая.

Seda tsirkumpolaarset lindu nähakse vähesel arvul tavaliste urvalindude salgas; sagedamini Põhja- kui Lõuna-Eestis.

Perekond: **Leevike.** *Pýrrhula* Pall.

23. **Leevike.** *Pýrrhula pýrrhula pýrrhula* (L.).

Punnraabu, tombak. — Gimpel, Dompfaff. — Снегирь.

Isasel on pealpea must, selg tuhkjashall, päranipu-ala valge. Alapool ning külgspea on läikivpunased, lõug must. Emane on sumedam ning punase värvuse asemel on punakashall. Nokk on must. Tiiva pikkus 95 mm.

Paiga- ning hulgulind. Pesitseb sagedasti kuuse- ning segametsis, harvemini parkides ning aedades. Pesa ehitab enamasti kuuskede või männiokste sisse või kadakarõõsasse ning emane muneb maikuu lõpu poole 4—5 muna. Sügisel ühinevad salkadesse ning hulguvad ringi; talvel nähakse neid tihti asulate juures, kus nad vahtra või saarte seemneist ning viljapuu-pungadest toituvad. Talveks ilmuvad meile ka rohked põhjapoolsed haudelinnud. Ta kutsehüüd on mahe vilistav „diü diü“; talle on omane tasane kädistav laul.

Perekond: **Karmiinleevike.** *Erythrina* Brehm.

24. **Karmiinleevike.** *Erythrina erythrina erythrina* (Pall.).

Punaleevike. — Karmingimpel. — Чечевица.

Isase ülapool on karmiinpunane; kurgualune ja puguala karmiinroosad, muu alapool kollakashall. Tiivad ja saba on pruunid. Emasel puudub karmiinvärvus, selle asemele on astunud oliivhall. Nooremad isased sarnanevad emastega. Nokk on hele-sarvekarva, jalad pruunid. Tiiva pikkus 85 mm.

Rändlind; ilmub meile maikuu lõpu poole, enamasti viljapuude õitsemise ajal. Elutseb märksal arvul meeldivatel kohtadel aedades, parkides, sarapikkudes, jõekallaste võsas-

tikus ning lehtpuudega kaetud mägede nõlvakul. Pesa ehitab tihedasse põõsasse ning see sisaldab juunikuu keskpaigu 5—6 muna. Lahkub augustikuul. Kõige sagedamini kuulub „tšivitšiu“ taolist vilistavat häälitsemist.

Perekond: **Männileevike.** *Pinicola* Vieill.

25. **Männileevike.** *Pinicola enucleator enucleator* (L.).

Hackengimpel. — Щyp.

Isase sulestik on roospunane, tiivad tumehallid kahe valge põikvöödiga; saba hall. Emase sulestik on oranžkollakas. Nokk tumepruun. Tiiva pikkus 110 mm.

See põhjapoolne haudelind külastab meid talvel. Ilmub oktoobri-novembrikuul; esimene aeg nähakse seda lindu peasjalikult pihlakail, nende marju hävitamas; on need ära söödud, toitub ta kadakamarjadest ning okaspuude väljakukunud seemneist. Lahkub meilt märtsi alul. Kutsehüüd on ilus vilistav hää, laul on vali flöötimine.

Perekond: **Käbilind.** *Loxia* L.

Liikide määramistabel.

- |   |   |
|---|---|
| 1. Tiib kahe valge põikvöödiga            | <b>Valgetriip-käbilind</b> ( <i>L. leucoptera</i> ) |
| — Tiib ilma selge valge vöödita . . . . . | 2   |
| 2. Suurem, nokk tugevam                   | <b>Männi-käbilind</b> ( <i>L. pytyopsittacus</i> )  |
| — Vähem, nokk vähem ning saledam          | <b>Kuuse-käbilind</b> ( <i>L. curvirostra</i> )     |

26. **Kuuse-käbilind.** *Loxia curvirostra curvirostra* L.

Ristnokk, käbinärija. — Fichtenkreuzschnabel. — Клест-еловик.

Isane on telliskivi-punane, mustpruuni saba ja tiibadega. Nooremad isased on kollakad. Emaste sulestik on kollakashall. Noored on triibulised. Tiiva pikkus 95—100 mm.

Kuuse-käbilinnu esinemine sõltub täiesti kuuseseemnest; neil aastail, mil kuused käbisid kannavad, elutseb see lind rohkel arvul kõigis kuusemetsis. Ei ole kuuskedel viljakandvaid käbisid, kaovad nad ära ning neid pole näha kuni uue käbiaastani. Nad on alati enam-vähem suuremaisese salkadesse ühinenud ning lendlevad metsast metsa. Käbilinnu iseärasus on, et ta pesitsemine ei toimu mitte üksi suvel, vaid kestab

jaanuarist juulini. Pesa ehitab vanemate, kõrgemate kuuskede latva ning emane muneb sesse enamasti 3 muna. Ta kutsehüüd kõlab umbes kui „küpküpkü“. Laul on mahe kädistus.

27. **Tavaline männi-käbilind.** *Lóxia pytyopsittacus pytyopsittacus* Borkh.

Kiefernkreuzschnabel. — Клест-сосновик.

Sarnaneb värvuse poolest eelmise vormiga. Tiiva pikkus 100—110 mm.

Selle vormi levimine kodumaa piirides on selgimata; oletada tuleb, et ta meie mannermaa männi- ning okaspuude segametsis kogu aasta elutseb.

28. **Saaremaa käbilind.** *Lóxia pytyopsittacus éstiae* Piiper & Härms.

See männi-käbilind elutseb paiga- ning hulgulinnuna Saaremaa okasmetsis. Eelmisest vormist eraldab teda natuke saledam ning pikem nokk. Talvel, nagu kuuse-käbilind, ta ei pesitse, vaid pesitamine toimub mai- ning juunikuul. Ta kutsehüüd on vali, madal „plöp plöp“ või „tsok tsok“. Paiga- või hulgulinnuna saab männi-käbilind sel põhjusel elutseda, et ta toitub mitte üksi männi-, vaid ka kuusesemneist; ikaldavad ühed, leiab ta teisi.

29. **Valgetriip-käbilind.** *Lóxia leucoptera bifasciata* Brehm.

Bindenkreuzschnabel. — Клест белокрылый.

Ei lähe värvuse poolest eelmistest lahku, aga põiki üle tiiva on kaks laia valget vööti. Tiiva pikkus 90—99 mm.

Valgetriip-käbilind on Ida-Euroopa põhjapoolsemate okasmetsade elanik. Külatab sealt harva, mõnel talvel, vähesel arvul meie maad. Teda nähakse enamasti laari otsas, mille seemned ta toitu moodustavad.

Perekond: **Vint.** *Fringilla* L.

Liikide määramistabel.

1. Külgmised tüürsuled palju valgega; püranipu-ala rohekas

**Metsvint** (*F. coelebs*)

— Külgmised tüürsuled väga laia valge äärisega, püranipu-ala valge

**Põhjavint** (*F. montifringilla*)

### 30. **Metsvint.** *Fringilla coelebs coelebs* L.

Vint, vink. — Buchfink. — Зяблик.

Kevadel on isasel must otsaesine, pealpea ning tagakael on sinihallid, peaküljed ning allkeha punakaspruunid, aga saba alapoolle katesuled on valged. Selg on tume-punapruun, pارانipu-ala rohekas. Pealtiiva katesuled on valged; mustal tiival on valge põiktriip. Nokk on sinihall. Emane on ülalpoolt rohekaspruun, alapoolt hele-pruunikashall. Noored sarnanevad emastega. Tiiva pikkus 90 mm.

Rändlind; igasuguste metsade, parkide ning aedade harilik elanik. Ilmub aprilli alul; pesitseb maikuul, tihti teist korda juuni lõpul. Pesa asub puu otsas, enamasti mõne oksaharu vahel ning on puul leiduva samblikuga väljastpoolt nii osavasti kaetud, et teda raske on näha. Emane muneb 4—7 muna. Metsvint lahkub septembrikuu lõpul; harva jäävad üksikud isalinnud meile talveks elutsema. Metsvindi laul on kõlav; ta kutsehüüd on „pink pink“, lennus kuuldub „jüpp jüpp“. Pesa läheduses kuuldub „rrrüi“ taolist häälitsemist.

### 31. **Põhjavint.** *Fringilla montifringilla* L.

Bergfink. — Юрок.

Sarnaneb kuju poolest metsvindiga. Isasel on kevadel pea, ülakael ja selg sinimust, pارانipu-ala valge. Kurgualune, esirind ning õlasulestik on kollakas-roostepruunid, kõhualune valge. Tüürsuled ja tiivad on mustad, viimastel on valge põiktriip. Nokk on must. Sügisel on mustadel sulgedel laiad ookerikarva äärised, nokk on kollakas. Emasel on musta asemel pruunikas värvus, ta on isasest üldiselt kahkjama. Tiiva pikkus 92 mm.

Peaasjalikult läbirändaja; ilmub kevadel aprilli lõpu poole rohkel arvul, peatub mõned nädalad ning lahkub maikuu keskpaigu. Sügisel toimub läbiränne oktoobrikuu jooksul, aga sel perioodil nähakse seda lindu palju harvemini kui kevadel. Talveks jäävad mõned üksikud meile peatuma. Kas põhjavint meil pesitseb, on selgusetu; et kogu suvi üksikuid põhjavinte mõnes metsas nähakse, võib oletada, et ta haruldase haudelinnuna meil elutseb, olgugi, et pole ta pesa leitud. Kutsehüüd on kriiskav „šrüik“ või lühike „jäck jäck“.

### Perekond: **Varblane.** *Passer* Koch.

Liikide määramistabel.

- |                                      |  |
|--------------------------------------|--|
| 1. Pea küljed on kahkjastuhkhallid   | <b>Koduvarblane</b> ( <i>P. domesticus</i> ) |
| — Pea küljed on valged, musta täpiga | <b>Põldvarblane</b> ( <i>P. montanus</i> )   |

### 32. Koduvarblane. *Passer domesticus domesticus* (L.).

Värvuke, õuevarblane. — Haussperling. — Воробей.

Koduvarblase isast iseloomustab hall pealpea, mida külgede poolt laiad kastani-pruunid ribad piiravad, ning kevadel ja suvel must, aga talvel halkjas kurgualune ja puguala; põsed on valkjad. Nokk on kevadel must, talvel hall. Emasel on ookerkollased ribad, alapoolel puudub must värvus. Nokk on pruunikas. Tiiva pikkus 78 mm.

Koduvarblane, kelle levitus inimese asundustega on seotud, elutseb paigalinnuna väga rohkel arvul asulais ning linnades. Pesitseb müüride õontes, katuste all, pesakastides ning purtpääsukeste pesades; erandina ehitab omale puude okste vahele peenikestest raagudest kerataolise pesa. Ta pesitseb enamasti kaks korda suve jooksul, aprilli-maikuul ning juuni lõpu poole. Munakurn koosneb 5—6 munast. Ta häälitsemine on monotoonne vali „šilp šilp“.

### 33. Põldvarblane. *Passer montanus montanus* (L.).

Värvuke, nurmevarblane. — Feldsperling. — Воробей полевой.

Eelmisest vähem; sugupooled on ühesugused. Pealpea on vask-punapruun, põsed valkjad, olemas must kõrvatäpp ning must kurgualune. Nokk on sügisel pruun, suvel must. Tiiva pikkus 74 mm.

Teotseb nagu eelminegi paigalinnuna rohkel arvul asulate juures ning linnades, mõnikord aga ka kaugemal asulaist metsatukkades. Saaremaal on metsvarblane üliharuldane nähtus. Ta pesitseb puuõontes ning pesakastides ühel ajal koduvarblasega. Emane muneb 5—6 muna. Ta häälitsemisel on palju sarnasust koduvarblase häälitsemisega, aga üksikud hääled on palju mahedamad ning lühemad.

## Perekond: Tsiitsitaja. *Emberiza* L.

### Liikide määramistabel.

1. Kurgualune must, allkeha valge **Rootsiitsitaja** (*E. schoeniclus*) ♂ ad.
- Kurgualune kollane, allkeha punakas **Aedtsiitsitaja** (*E. hortulana*) ♂ ad.
- Kurgualune kollane, allkeha kollane **Talvike** (*E. citrinella*)
- Kurgualune valge või punakaskollane, allkeha ilma vähemagi kollase värvuseta . . . . . 2

2. Sabas puudub valge värvus **Hall tsiitsitaja** (*E. calandra*)  
 — Sabas valge värvus olemas . . . . . 3  
 3. Kõht punakaskollane **Aedtsiitsitaja** (*E. hortulana*) ♂ ja juv.  
 — Kõht valkjās **Rootsiitsitaja** (*E. schoeniclus*) ♂ ja juv.

34. **Hall tsiitsitaja.** *Emberiza calandra calandra* L.

Грауammer. — Овсянка просянка.

Sulestik on peamiselt hallpruun, ülalpool on tumedam ning laiemate mustade rootriipudega, alalpool heledam ning kitsaste samasuguste triipudega. Talvikust märksa suurem. Tiiva pikkus 100 mm.

Pesitseb väga vähesel arvul Saaremaal. Ta elutseb põldude ääres, kus teda puude või põõsaste okstel nähakse. Ta häälitsemine on kiires tempos ettekantud „tsik tsik“, millele imelik kliristus järgneb. Pesitseb maikuu lõpu poole.

35. **Talvike.** *Emberiza citrinella citrinella* L.

Talitsiitsitaja. — Goldammer. — Овсянка.

Isasel on pea ja alalpool kollased, kehaküljed punapruunide triipudega. Selg on punapruunikas, must-triibuline, päänipu-ala kaneelpunane. Emasel on värvus palju sumedam. Nokk sinihall, jalad helepruunid. Tiiva pikkus 90 mm.

Hulgulind; teda nähakse kogu aasta igal pool rohkel arvul. Suvel elutseb metsatukkades, metsaservadel, karjamaadel, heinamaade ning põldude võsastikus. Talvel ilmub asulate juurde ning isegi linnadesse. Pesitseb suve jooksul kaks korda: mai alul ning juunikuu lõpu poole. Pesa ehitab põõsasse okste sisse või põõsa alla maa peale, emane muneb 4—5 muna. Ta lihtis lauluke kõlab kui „tsii tsii... tsijää“; kutsehüüd on kõhisev „tsiss“.

36. **Idatalvike.** *Emberiza citrinella erythrogenys* Brehm.

Seda ida pool, Venemaal ning Lääne-Siberis elutsevat vormi leidub meil talvel, millal ta meid vähesel arvul külastab. Selle vormi sulestik on eelmise omast heledam.

37. **Aedtsiitsitaja.** *Emberiza hortulana* L.

Ortolan, Gartenammer. — Овсянка садовая.

Talvikust saledam ja vähem. Isasel on pea ja kael rohekashallid, kurgualune ja haberiba kollased, muu allkeha punakaspruun. Selg on roostepruun, mustade triipudega. Emase värvus on palju kahkjām. Nokk on pruunikaspunane. Tiiva pikkus 87 mm.

Aedtsiitsitaja on rändlind, ta pesitseb vähesel arvul kohati Saaremaal ning Irboska ümbruses Petseri maakonnas. See lind elutseb põõsastega kaetud tasandikul ning teotseb enamasti maa peal. Pesa ehitab põõsa alla ning emane muneb sesse maikuul 4—5 muna. Ta kutsehüüd on lühike „tsvit“ või „jüü“.

38. **Rootsiitsitaja.** *Emberiza schoeniclus schoeniclus* L.

Vesitsiitsitaja. — Rohrammer. — Овсянка камышевая.

Kevadel on isasel must pea ja kurgualune, valge kaelus ning haberiba. Allkeha on valge, selg mustade ja roostepruunide pikitriipudega. Pealtiiiva väikesed katesuled on punapruunid. Emasel puudub valge kaelus ning musta asemel on pruunikas värvus. Tiiva pikkus 81 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuul, elutseb märksal arvul järvede, jõgede ja lahtede roostikus ning nende kaldal asuvas võsastikus, aga kaunis tihti ka soodes. Rändel nähakse teda sageli viljapõldudel ning heinamaadel. Pesa ehitab maa peale põõsaste juurte vahele, mätaste peale või kõrkjate vahele; selles leidub mai-juunikuul 4—5 muna. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on kõrge venitatud „tsii“ või „tšii“.

Perekond: **Lapi hangelind.** *Calcarius* Bechst.

39. **Lapi hangelind.** *Calcarius lappónicus lappónicus* (L.).

Spornammer. — Подорожник лапландский.

Kevadel on isasel pea, kurgualune ja puguala mustad, kiirmik punapruun. Seljasulestik on must, pruunikate ääristega, allkeha valkjas. Sügis-sulestikus on must ja punapruun värvus heledate roostepruunide sulleäriste all varjus. Emasel puudub must ning punapruun värvus, allkeha on halkjas. Nokk on pruun, musta tipuga. Tiiva pikkus 96 mm.

Seda arktika maa-alade haudelindu nähakse meil harva sügisel septembri- ning oktoobrikuul, millal ta läbirändel meie maad riivab. Erakorraliselt haruldane nähtus on ta kevadel. 12. V. 1925. a. sain Saaremaal Loonalaius ühe emase linnu kätte. Lapi hangelindu on ainult mererannikul nähtud.

Perekond: **Lume-hangelind.** *Plectrophenax* Stejn.

40. **Lume-hangelind.** *Plectrophenax nivális nivális* (L.).

Lumelõoke. — Schneeammer. — Подорожник снежный.

Kevadel on isase sulestik peamiselt valge, ainult selg, laba- ja sisemised küünra-hoosuled ning keskmised tüürsuled on mustad. Sügis-sulestikus on pealpea, kiirmik ja õlasulestik pruunikad. Emane sarnaneb isasega sügis-sulestikus. Tiiva pikkus 110 mm.

See põhjapoolne haudelind külastab meid talvel. Ilmub oktoobri-novembrikuul vähemate või suuremate salkadena, need salkkonnad hulguvad kogu talve põldude mööda ringi ja lahkuvad meilt märtsi-aprillikuul. Ta kutsehüüd on venitatud „tsirrr“.

## 5. Sugukond: **Lõolased.** *Alaudidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Tüürsuled valge tipptäpiga **Nõmmelõoke** (*Lullula*)  
— Tüürsulgedel puudub valge tipptäpp . . . . . 2
2. Kõige pikem küünra-hoosulg palju (15 mm või rohkem) lühem kui kõige pikem laba-hoosulg; pea peal puudub tutt . . . . . 3  
— Kõige pikem küünra-hoosulg ei ole 15 mm kõige pikemast laba-hoosulest lühem, pea peal tutt olemas **Tuttlõoke** (*Galerida*)
3. Must pugukilp olemas **Sarviklõoke** (*Eremophila*)  
— Must pugukilp puudub; puguala valge või valgel või pruunikasvalgel põhjal mustpruunide tähnidega **Põldlõoke** (*Alda*)

### Perekond: **Tuttlõoke.** *Galerida* Boie.

#### 41. **Tuttlõoke.** *Galérida cristata cristata* (L.).

Talvelõoke. — Haubenlerche. — Жаворонок хохлатый.

Tagapeal on suur terav tutt. Ülapool on liivhall, must-triibuline; alapool on sumevalge, pugualal ja kurgukülgedel tumepruuni tähnitusega. Tiiva pikkus 107 mm.

Elutseb paigalinnuna vähesel arvul kuival, kidura taimestikuga kasvanud maa-alal; talvel nähakse seda lindu harva suurematel maanteedel ning asulate juures. Pesa ehitab maa peal mätta või kivide varju ning selles leidub maikuul 4—5 muna. Tuttlõokese levitus on kohalik, igal pool ta ei elutse. Ta kutsehüüd on „düdridriaa“-taoline häälitsemine; laul on põldlõokese laulust mahedam.

### Perekond: **Nõmmelõoke.** *Lullula* Kaup.

#### 42. **Nõmmelõoke.** *Lüllula arborea arborea* (L.).

Metslõoke, pingas. — Heidelerche. — Жаворонок лесной.

Tagapeal lühike püstitatav tanu. Ülapool on helepruun, must-triibuline; alapool on võik, kurgualusel peenikeste, pugualal laiemate mustade rootriipudega. Põldlõokesest vähem; tiiva pikkus 95 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuu alul, elutseb kuival maa-alal — hõredavõitu männimetsas, metsalagendikul, metsaserval, karjamaal ning metsatukas; meeldival alal on ta harilik haudelind. Pesitseb kaks korda; mai alul ning juuni-juulikuul. Pesa ehitab maa peale heinatuti varju või põõsa alla, emane muneb 4—5 muna. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Laul on väga meloodiline, mahedaist „lulu“-taolistest helidest koosnev ettekanne; iseäranis ülendavalt mõjub ta vaiksetel, heledatel öödel. Ta kutsehüüd on „dirli“ või „didloi“-taoline häälsitus mitmesuguses modulatsioonis.

Perekond: **Põldlõoke.** *Alauda L.*

43. **Põldlõoke.** *Alauda arvensis arvensis L.*

Lõoke. — Feldlerche. — Жаворонок полевой.

Ülapool on pruunil põhjal musta tähnitusega; alapool on valkjast, pugualal ning kehakülgedel tumepruunide triipudega. Tiiva pikkus 115 mm.

Rändlind; üks esimesist kevadekuulutajaist. Ilmub harilikult märtsikuul. Elutseb väga rohkel arvul põldudel, heinaning karjamaal. Pesa moodustab mollikest maapinnal ning on niivõrt hästi taimestikust varjatud, et seda raske on näha. Pesas leidub aprilli lõpul 4—5 muna; sageli pesitsevad põldlõokesed juunikuu lõpul teist korda. Lahkub oktoobri lõpu poole. Ta laul on igapäevane tuntud lõõritamine. Ta kutsehüüd on kilav „triie“.

Perekond: **Sarviklõoke.** *Eremophila Boie.*

44. **Sarviklõoke.** *Eremophila alpestris fláva (Gm.).*

Alpenlerche. — Жаворонок рогатый.

Kaunis kirju lind. Isasel on otsaesine, kulmuriba ja kurgualune kollane. Kiirmik, teravad pikendunud sulgkõrvad, suur täpp külgsel ja lai vöö pugualal on mustad. Selg on pruun, allkeha valkjast, külgedel punakas.

Emase värvus on sumedam. Tiiva pikkus 110 mm.

See polaarjoone ümbruses pesitsev lind külastab meid sügisel oktoobrikuul ning kevadel tagasirändel aprillikuul. Kevadel nähakse sarviklõokest peamiselt mererannikul, aga sügisel toimub ta läbilend üle kogu maa; viimasel aastaajal nähakse vähemaid salku tihti orase- ning kõrrepõldudel. Ta kutsehüüd on hele „tsii tsibit“.

## 6. Sugukond: Västriklased. *Motacillidae*.

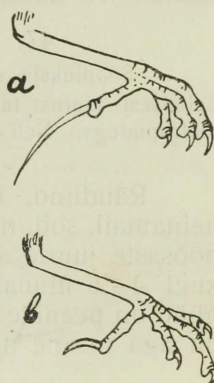
### Perekondade määramistabel.

1. Saba on tiivast lühem, ülapiil on pruunikas, enamasti tähnitud  
**Kiur** (*Anthus*)
- Saba on tiivaga ühepikkune või tiivast pikem, ülapiil on ühevärvuse-  
line hall, must või rohekas  
**Västriik** (*Motacilla*)

### Perekond: **Kiur.** *Anthus* Bechst.

#### Liikide määramistabel.

1. Ülapiile ning rinna sulestiku mustjaspruunid tähnid on väga selged ja teravalt väljendunud . 2
- Ülapiile sulestiku tumedad keskalad pole nähtavad ning on ebaselgelt väljendunud . . . . 4
2. Tagaküünis tugevasti kumer, tagavarbaga ühepikkune või sellest lühem (56. b joon.)  
**Metskiur** (*A. trivialis*)
- Tagaküünis vähe kumer, tagavarbast pikem (56. a joon.) . . . . . 3
3. Selged triibud päänipu-alal ning saba ülapiile katesulgedel  
**Punakurk-kiur** (*A. cervinus*)
- Päänipu-ala ning saba ülapiile katesuled on ühe-  
taolised või ainult ebaselgete tumedate triipudega  
**Sookiur** (*A. pratensis*)
4. Ülapiil on liivpruun **Nõmmekiur** (*A. campestris*)
- Ülapiil on oliiv- või punakaspruun  
**Randkiur** (*A. spinoletta*)



56. joon. a — sookiuru, b — metskiuru jalg.

### 45. **Nõmmekiur.** *Anthus campestris campestris* (L.).

Nõmmepiuksja. — Brachpieper. — Конек полевой.

Ülapiil on liivakarva, pea peal tumedamate triibukestega; alapiil on kahkjaskollanepruunikas, vähetriibuline. Tiiva pikkus 92 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpul. Nõmmekiuru kindlat haudeala Eestis moodustab Tallinna ümbruskonna nõmme-  
maastik; mujal leidub teda üpris harva ning juhuslikult. Pesa ehitab männipõõsa alla või rohu sisse ning selles leidub  
juunikuul 4—5 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on terav „tsiürr“.

46. **Metskiur.** *Ánthus triviális triviális* (L.).

Puukiur, peibelane, metspiuksja. — Ваумпиепер. — Конек лесной.

Ülapool on hallpruunikas, tumeda tähnitusega; kurgualune valkjas, muu alapool on savikollakas, mustade tähnidega. Kulmuriba on ookerkollakas. Tiiva pikkus 90 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpu poole. Harilik haudelind metsatukkades, metsalagendikkudel, puisniitudel ning karjamaadel, pesitseb harva ka aedades ja parkides. Pesa asetseb põõsaste all või heina sees ning emane muneb mai-juunikuul 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kõlaval laulul on sarnasust kanarilinnu lauluga, seda laseb ta kuulda enamasti lennul. Ta kutsehüüd on kõrge „sriib“.

47. **Sookiur.** *Ánthus praténsis* (L.).

Soopiuksja, soovästriik. — Wiesenpieper. — Конек луговой.

Eelmisest kiurust tumedam ja vähem. Ülapool on oliivpruunikas, mustade rootriipudega. Neli esimest arenenud laba-hoosulge on ühepikkused. Tiiva pikkus 82 mm.

Rändlind, ilmub aprilli alul. Haudeajal harilik nähtus heinamail, soil, niiskeil karjamaail ning lagendikel. Pesa ehitab põõsaste juurte alla või mätaste varju; selles leidub mai-juunikuul 4—6 muna. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on peenike „ist“, ta laul tuletab metskiuru laulu meelde, on aga tasane ning vähem meloodiline.

48. **Punakurk-kiur.** *Ánthus cervínus* (Pall.).

Punakael-piuksja. — Rotkehliger Pieper. — Конек краснозобый.

Sarnaneb sügis-sulestikus, milles teda meil harva leidub, sookiuruga, aga ainult kolm esimest arenenud laba-hoosulge on ühepikkused, kuna neljas on märksa lühem. Tiiva pikkus 85 mm.

See põhjamaa tundrate haudelind külastab üpris harva Eestit; oma sügisrändel riivavad üksikud individid septembrikuu jooksul meie maad.

49. **Randkiur.** *Ánthus spinolétta littorális* Brehm.

Randpiuksja. — Felsenpieper. — Конек береговой.

Sarnaneb üldiselt sookiuruga, on aga sellest natuke suurem. Valget värvust leidub ainult äärmistel tüürsulgedel, järgmisel paaril on tipul ainult üpris väike pruunikasvalge täpp. Teistel kiurudel on neil tüürsulgedel valge värvus laialt levinud. Tiiva pikkus 90 mm.

Randkiuru on nähtud kord märtsikuul 1910. a. Tallinna rannikul.

## Perekond: Västrik. *Motacilla* L.

### Liikide määramistabel.

1. Alapool on valge **Linavästrik** (*M. alba*)
- Alapool on kollane . . . . . 2
2. Saba tiivast pikem, äärmised tüürsuled täiesti valged **Jõgivästrik** (*M. boarula*)
- Saba pole tiivast pikem, äärmised tüürsuled pole täiesti valged . . 3
3. Kiird tuhkhall, kulmuriba valge **Lambahänilane** (*M. flava*)
- Kiird kiltkivi-hall, kulmuriba puudub või on ebaselge **Põhjähänilane** (*M. f. thunbergi*)

### 50. Lambahänilane. *Motacilla flava flava* L.

Karjavästrik, karjasirk, karjalind. — Kuhstelze. — Трясогуска желтая.

Isasel on kevadel pealpea tuhkjashall, kulmuriba valge, ülapool kollakas-oliivroheline, kogu alapool elavkollane. Emase värvus on sumedam. Tiiva pikkus 82 mm, saba pikkus 75 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Elutseb rohkel arvul heina- ja karjamaadel, soodel, jõgede ning järvede kallastel. Pesa asub maa peal rohu sees ning sisaldab mai-juunikuul 5—6 muna. Lahkub septembri alul. Ta kutsehüüd kõlab kui „psü-jip“; kevadel kuulduv tihti „srii srii“-taolist hüüdu.

### 51. Põhjähänilane. *Motacilla flava thunbergi* Billb.

Nordische Kuhstelze. — Трясогуска темноголовая.

Sarnaneb üldiselt eespoolse vormiga, aga pealpea on must, valge kulmuriba puudub ning pugualal leidub enamasti üksikuid musti täppe.

Rändab kevadel maikuu jooksul rohkel arvul põhja poole.

### 52. Jõgivästrik. *Motacilla boarula boarula* L.

Gebirgsbachstelze. — Трясогуска горная.

Ülapool on hall, roheka päänipu-alaga; kulmuriba valge, kurgualune must, muu alapool on kollane. Isasel sügis-sulestikus ning emasel alati on kurgualune valkjäs. Tiiva pikkus 85 mm; saba pikkus 100 mm.

Lõunapoolsemas Euroopas haudelinnuna elutsev jõgivästriku eksib väga harva meile. Seda västriku nägin augustikuul alul kord Tartumaal Hellenurme mõisa veskipaisu juures.

### 53. Linavästriik. *Motacilla alba alba* L.

Linahänilane, hänilane, tsibihänilane. — Weisse Bachstelze. — Трясогуска белая.

Üldvärvus helehall, valge ja must. Isasel on tagapea, kurgualune ja esirind mustad, muu allkeha ja esi- kui ka külgepea valged, selg helehall. Tiivad on laiade valgete ääristega. Emasel on mustad alad vähem arenenud ja vähem puhtad. Sügisel on kurgualune valge. Tiiva pikkus 85 mm; saba pikkus 90 mm.

Rändlind; ilmub aprilli alul. Elutseb igal pool asulate juures, jõgede ja järvede ääres, mererannikul, karjamaadel, põldude ääres ning metsaservil. Pesa ehitab katuste alla, müüriõõnsustesse, kivi-, rao- ning puuhunnikuisse, puudeõõntesse, üldiselt igasugusesse varjatud kohta. Pesitseb maikuul; emane muneb 5—6 muna. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on „tsiu-itt, tsiss-iss“. Laul on kaunis pikk ning vahelduv kädistus.

## 7. Sugukond: **Porlased**. *Certhiidae*.

Perekond: **Porr**. *Certhia* L.

### 54. **Porr**. *Certhia familiaris familiaris* L.

Baumläufer. — Пищуха.

Ülapool on hallpruun valge tähnitusega, päänipu-ala roostekarva, kulmuriba valge; alapool on valge. Tiiva pikkus 65 mm.

Elutseb paigalinnuna kõiksuguseis metsis; et ta sulestik puukoorele on kohanenud, on teda kaunis raske üles leida. Ronib puud mööda ainult altpoolt ülespoole. Pesa ehitab puupragudesse, kändude õõnsustesse ning puuõõntesse. Emane muneb maikuul 5—8 muna. Ta kutsehüüd on peenike „srii, srii“.

## 8. Sugukond: **Puukoristajalased**. *Sittidae*.

Perekond: **Puukoristaja**. *Sitta* L.

### 55. **Tavaline puukoristaja**. *Sitta europaea homeyeri* Hart.

Puuklutt. — Östlicher Kleiber.

Ülapool on sinihall, keskmised tüürsuled samasugused, muud tüürsuled mustad, valge tipupoolse tähnitusega. Külgepea on valge, üle selle käib must pikitriip. Alapool on valge roostja valendusega, küljed roostjad. Tiiva pikkus 85 mm.

Elutseb paigalinnuna igal pool sega- ning lehtmetsis ja parkides. Pesitseb puuõntes ning pesakastides. Sel linnul on imelik viis pesitsemiskoopa avaust, kui see ta keha läbi- mõõdust suurem on, saviga kinni müürides omale kohaseks muuta. Pesas leidub maikuul 6—8 muna. Puukoristaja ronib puud mööda üles- kui ka allapoole. Sügisel hulgub tihastega ühes ringi. Ta kutsehüüd on vali „tüt tüt“-taoline vilistus.

56. **Põhjapuukoristaja.** *Sitta europaea europaea* L.

Nordischer Kleiber. — Поползень настоящий.

See eelmisest allpool valkjam vorm külatab meid talvel vähesel arvul; sagedamini leitakse teda Põhja- kui Lõuna- Eestis.

9. Sugukond: **Tihaslased.** *Paridae.*

Perekondade määramistabel.

- |   |   |
|---|---|
| 1. Ninasõõrmed on kaetud ühe ainsa jäiga sulega | <b>Pöialpoiss</b> ( <i>Regulus</i> )    |
| — Ninasõõrmed on kaetud harjastega . . . . .    | 2                                       |
| 2. Saba lühem, ümmardunud ning vähe astmeline   | <b>Tihane</b> ( <i>Parus</i> )          |
| — Saba väga pikk ning üpris tugevasti astmeline | <b>Sabatihane</b> ( <i>Aegithalos</i> ) |

Perekond: **Tihane.** *Parus* L.

Liikide määramistabel.

- |   |   |
|---|---|
| 1. Selg rohekas . . . . .                                   | 2   |
| — Selg pruun, pruunikas, hall või halkjas . . . . .         | 3   |
| 2. Suurem, tiiva pikkus 70 mm või rohkem; pealpea must      | <b>Rasvatihane</b> ( <i>P. major</i> )        |
| — Vähem, tiiva pikkus alla 70 mm; pealpea sinine            | <b>Sinitihane</b> ( <i>P. caeruleus</i> )     |
| 3. Pea peal tugev tutt                                      | <b>Tutt-tihane</b> ( <i>P. cristatus</i> )    |
| — Tutt puudub . . . . .                                     | 4   |
| 4. Pealtiiva katesuled valge triibuga või valgete tähnidega | <b>Must tihane</b> ( <i>P. ater</i> )         |
| — Pealtiiva katesuled ühetaolised . . . . .                 | 5   |
| 5. Mustad kiirusuled selge läikega                          | <b>Sootihane</b> ( <i>P. palustris</i> )      |
| — Mustad kiirusuled ilma läiketa                            | <b>Põhjatihane</b> ( <i>P. atricapillus</i> ) |

### 57. Rasvatihane. *Párus májor májor* L.

Kohlmeise. — Синица большая.

Pea on läikivmust, valgete põskedega. Selg kollakas-oliivroheline; üle kollase alapoolse keskala jookseb lai must pikiriba. Tiivad on sinihallid laia valge põiktriibuga. Tiiva pikkus 76 mm, saba pikkus 65 mm.

Paiga- ning hulgulind. Elutseb rohkel arvul metsades, peamiselt sega- ning lehtmetsis, aedades ning parkides. Vanad linnud on paigalinnud, kuna noored talvel ringi hulguvad. Talvel nähakse pea iga asula juures mõnd rasvatihast. Pesa ehitab rasvatihane kõiksugustesse koobastesse ning emane muneb maikuul 8—12 muna. Ta kutsehüüd on metsvindi taoline „pink pink“ või „tívüdivüdi“; laul hele „sititn sititn...“

### 58. Sinitihane. *Párus caerúleus caerúleus* L.

Blaumeise. — Лазоревка.

Otsaesine, kulmuriba, labapead ümbritsev rõngas ning külgepa on valged. Labapea helesinine. Noka-alusest käib üle silma kitsas sinine riba, mis tagapool sinise kaelusega ühineb. Kurgutäpp on must. Selg kollakasroheline. Alapool on kollane, tsentrumis musta täpiga. Põiki üle tiiva jookseb valge triip. Tiiva pikkus 67 mm.

Elutseb paiga- ning hulgulinnuna märksal arvul lehtmetsis, aedades ning parkides; okasmetsis teda ei nähta. Sügisel on ta kaunis harilik ilme jõgede kaldal asuvas paju-võsastikus. Pesitseb puuõõntes; emane muneb maikuul 7—12 muna. Ta kutsehüüd on vahelduv „tsitsidädä“, tihti kuulduv peenikest tseristamist.

### 59. Lasuurtihane. *Párus cyánus cyánus* Pall.

Lasurmeise. — Лазоревка белая.

Lasuurtihasel on valge pea, selle küljel käib valjasribast läbi silma kuni kiirmikuni sinimust riba. Ülakeha on hele-hallsinine, pارانipu-alal valge. Alapool on lumivalge, keskriinal tumesinakas-tuhkhalli ribaga. Tiiva pikkus 70 mm. Saba on sinitihase sabast palju pikem.

Põhja-Venemaal elutsevat lasuurtihast pole meil küll leitud, et ta aga Leningradi ümbruses sügisel ning talvel sugugi haruldane nähtus pole ning teda isegi Luuga linna juures on leitud, võib see tihane juhuslikult meie Narva-poolsel maa-alal ette tulla.

## 60. Must tihane. *Párus áter áter* L.

Tannenmeise. — Московка.

Pea on must valgete põskedega ning valge täpiga kiirmikul; muu ülalpool sinakashall. Kurgualune must, muu alalpool valkjas. Tiival on kaks valget põiktriipu. Tiiva pikkus 62 mm.

Hulgulind. Nähakse kogu aasta rohkel arvul kõigis okas-, iseäranis kuusemetsis. Sügisel ühinevad salkadesse ja hulguvad laialt ringi. Pesitseb enamasti maa peal kändude ning puujuurte all, harva kõrgemal puuõõnes. Maikuul leidub pesas 6—8 muna. Ta kutsehüüd on elav „tüitititi“. Ikka kuuldu tasast, kõigile tihastele omast „sit“.

## 61. Tutt-tihane. *Párus cristátus cristátus* L.

Haubenmeise. — Синица хохлатая.

Pea peal on tugev, terav valge- ja mustavõitu tutt. Peaküljed on valged, tagapool kõrva-ala poolkuu-kujulise musta ribaga. Ülalpool on halkjaspruun. Kurgualune must, muu alalpool valge, roostekarva külgedega ning saba alalpoole katesulgedega. Tiiva pikkus 65 mm.

Elutseb paigalinnuna kogu aasta kõigis okas-, iseäranis männimetsis. Pesitseb puude ning kändude õõntes; emane muneb maikuul 7—9 muna. Ta kutsehüüd on kaugelekuuldav kuristav „tsik gürrrr“.

## 62. Sootihane. *Párus palústris palústris* L.

Nordische glanzköpfige Sumpfmise. — Гаичка бурая.

Pealpea on must sinaka helgiga, külgepa sumevalkjas; selg hallpruun. Lõual asub suur must täpp, mis kuni kurgu keskalani ulatub, muu alalpool on valkjas. Tiiva pikkus 66 mm.

Paiga- ning hulgulinnuna elutsevat sootihast nähakse kogu aasta sagedasti niiskevõitu leht- ning segametsis, aedades ja parkides. Pesitseb puuõõntes ning emane muneb maikuul 6—10 muna. Noored hulguvad salgakaupa ringi, kuna vanad paigalindudena teotsevad. Ta kutsehüüd on vahelduv, lühike ja kare „spit dä dä, spitsi dä dä“ või „därredett“.

63. **Põhjatihane.** *Parus atricapillus borealis* Selys<sup>1</sup>).

Nordische mattköpfige Sumpfmeise. — Ганчка серая.

Pealpea on must pruunika helgiga, külgpea puhasvalge; selg hall. Lõual on must täpp, muu alapool valge. Tiiva pikkus 65 mm.

Paiga- ning hulgulind. Elutseb kogu aasta rohkel arvul kõigis okas- ning segametsis. Emane muneb maikuul puuõõnde 7—10 muna. Sügisel ning talvel hulguvad salgakaupa laialt ringi. Ta kutsehüüd on venitatud ning vali „dää dää“.

Perekond: **Sabatihane.** *Aegithalos* Herm.

64. **Sabatihane.** *Aegithalos caudatus caudatus* (L.).

Pikk-saba-tihane. — Schwanzmeise. — Синица длиннохвостая.

Üpris pikk saba on üldiselt must, aga kolmel äärmisel tüürsule-paaril on valge välislatv. Pea ning alapool on valge; ülapiil alates kiirmikust on must, osati roosakaspruunide sulgedega. Ka kehaküljed, saba alapool katesuled ning õlasuled on roosakaspruunid. Tiiva pikkus 66 mm. Saba pikkus kuni 100 mm.

Hulgulind. Pesitseb märksal arvul leht-, harvemini segametsis. Pesa kujundab kaunis suurt, piklik-ümmargust, paksuseinalist, kaetud ehitust samblast, niintest, ämblikuvõrgust ja on väljastpoolt puukoore ebemete ja samblikuga ülikenasti kaunistatud ning puutüvele kohanenud. Aprilli-maikuul muneb emane 7—10 muna. Sügisel ühinevad salkadesse ning hulguvad laialt ringi. Ta kutsehüüd on harilikult peenike „si si“; sügisel kuuldu tihti „dzerrp“-taolist hoiatushäält.

Perekond: **Pöialpoiss.** *Regulus* Vieill.

Liikide määramistabel.

1. Olemas must riba valjasalal ning tagapool silma; valge kulmuriba

**Tulipea-pöialpoiss** (*R. ignicapillus*)

— Must riba valjasalal ning valge kulmuriba puuduvad

**Kuldpea-pöialpoiss** (*R. regulus*)

1) Juhuslikult leidub Lõuna-Eesti kungasmaal (Otepäas) selle vormi ebakut, mis on kirjeldatud Valdai kõrgendikust pärit olevate eksemplaride järele ning kellede nimetus on *Parus atricapillus* aberr. *bianchii* (Sar. & Härms). Selle ebaku selg ei ole mitte hall, vaid on pruunikas.

65. **Kuldpea-pöialpoiss.** *Régulus régulus régulus* (L.).

Gelbköpfiges Goldhähnchen. — Королек желтоголовый.

Kodumaa kõige pisem lind, ta kaalub ainult 5 g. Sulestik on üldiselt halkjasroheline, alapool heledam, ülalpool rohekam. Kiird on kollane, oranžpunase keskribaga ning musta palistusega. Tiival on kaks heledat põikvööti.

Tiiva pikkus 54 mm.

Elutseb kogu aasta paiga- ning hulgulinnuna rohkel arvul okas-, iseäranis kuusemetsis. Pesa ehitab kõrgele kuuseokste tippu; emane muneb maikuul 8—10 muna. Talvel külastavad meid rohked põhja poolt tulnud indiviidid. Ta kutsehüüd on üpris peenike „si sii“.

66. **Tulipea-pöialpoiss.** *Régulus ignicapillus ignicapillus* Temm.

Feuerköpfiges Goldhähnchen. — Королек красноголовый.

Sarnaneb eespoolse liigiga, ülalpool aga on kollakam, kiiru värvus elavam ja peakülgedel jookseb läbi silma must triip, mis kuldpea-pöialpoisil puudub.

Tiiva pikkus 54 mm.

Seda lõuna pool haudelinnuna elutsevat pöialpoissi nähakse kaunis harva suuremais aedades ning parkides, kus kasvavad okaspuud.

10. Sugukond: **Tapjalased.** *Laniidae.*

Perekond: **Pajuharakas.** *Lanius* L.

Liikide määramistabel.

1. Teine ning kolmas laba-hoosulg on kõige pikemad  
**Mustlauk-pajuharakas** (*L. minor*)  
— Kolmas ning neljas laba-hoosulg on kõige pikemad . . . . . 2
2. Esimese laba-hoosule pikkus on pea pool teise laba-hoosule pikkusest  
**Suur pajuharakas** (*L. excubitor*)  
— Esimese laba-hoosule pikkus on teise laba-hoosule poolest pikkusest palju lühem  
**Punaselg-pajuharakas** (*L. cristatus*)

67. **Mustlauk-pajuharakas.** *Lanius minor* Gm.

Mustlauk-õgija. — Schwarzstirniger Würger. — Сорокопуд чернолобый.

Otsaesine, valjasriba ning sellega ühenduses olev ala tagapool silmi on mustad. Muu ülalpool helehall. Alapool on valge, roosaka ehaga rinnal. Tiib on must, väikese valge küüdusega. Tiiva pikkus 120 mm, saba pikkus 90 mm.

Rändlind; ilmub maikuul. Esineb haudelinnuna Lõuna-  
kui ka Põhja-Eestis üpris vähesel arvul. Pesitseb juunikuul  
lehtpuu-metsa tukkades ning servadel. Lahkub augustikuul.  
Ta kutsehüüd on „šäkk“- või „kjäkk“-taoline häälitsus.

68. **Suur pajuharakas.** *Lanius excubitor excubitor* L.

Hall õgija, talve-õgija, tihasekull. — Raubwürger. — Сорокопуд  
большой.

Kogu ülapool on helehall; külgepeal käib üle silma sumemust riba. Alapool  
ning õlasulestik on valged. Tiival on kaks valget küüdust. Saba on ülapoolt  
must, laiade valgete ääristega. Tiiva pikkus 115 mm, saba pikkus 115 mm.

Seda lindu nähakse kogu aasta vähesel arvul võsas-  
tikuga kaetud tasandikkudel ning rabades. Kõige sagedamini  
puutub ta silma läbirändel aprilli- ning oktoobrikuul. Pesitseb  
mõne paarina suuremais rabades ning metsatukkades, pesa  
ehitab puude otsa ja selles leidub maikuul 5—7 muna. Ta kutse-  
hüüd on vilistav „trüü“, tihti kuulduv „šäkk šäkk“-taolist kisa.

69. **Punaselg-pajuharakas.** *Lanius cristatus collurio* L.

Punaselg-õgija, rukkivarblane. — Rotrückiger Würger. — Сорокопуд  
жулан.

Isasel on pealpea, kiirmik ning päranipu-ala tuhkjashallid, muu ülapool puna-  
pruun. Külgepeal on must horisontaalne pikiriba. Kurgualune on valge,  
allkeha sumeroosakas. Emasel on isase hallid alad roostepunakad, külgepeal  
puudub must riba, alapool on valkjaskõik, külgedel tumepruunide viirudega.

Tiiva pikkus 95 mm, saba pikkus 77 mm.

Rändlind; ilmub maikuu lõpu poole. Elutseb rohkel  
arvul metsatukkades, võsastikurikkail karjamail, parkides,  
aedades ning raiestikkudel. Pesitseb juunikuul. Pesa ehitab  
tihedasse põõsasse, selles leidub 4—7 muna. Lahkub augusti-  
kuul. Kutsehüüd on kõhisev „gäk gäk“. Laul on vahelduv  
kädistus.

11. Sugukond: **Viristajalased.** *Bombycillidae*.

Perekond: **Viristaja.** *Bombycilla* Vieill.

70. **Viristaja.** *Bombycilla garrulus* (L.).

Siidisaba. — Seidenschwanz. — Свиристель.

Pea peal on tugev tutt. Üldvärvus on punakashall. Saba ülapoole kate-  
suled on hallid, aga alapoole katesuled kastanipruunid. Kurgualune ning  
üle silma käiv triip on mustad. Tüürsulgede tipul on lai kollane vööt. Tiiva

värvus on väga kirju, peamiselt on see must üksikute valgete aladega ning kollase täpiga laba-hoosulgede välisladva tipul, mis kujundavad kokkupandud tiival kollast pikivööti. Tähelepanu-väärt on künkra-hoosulgede tipul asuvad kitsad punased sarvliibud, neid leidub harva ka tüürsulgede tipul. Tiiva pikkus 115 mm.

Talvekülaline. Viristaja ilmub enamasti oktoobrikuul, hulgub salkadena meil kogu talve ringi ning lahkub kevade tulekuga. Sügisel nähakse neid linde kõige sagedamini pihlakate otsas, mille marjad nende maiuspala moodustavad. Ta häälitsemine on kliristav, peenike „ssir-sirr-sirr“-taoline viristamine.

## 12. Sugukond: Kärbsenäplased. *Muscicapidae*.

### Perekondade määramistabel.

- |   |  |
|---|--|
| 1. Tiiva pikkus üle 110 mm  | <b>Rästas</b> ( <i>Turdus</i> )            |
| — Tiiva pikkus alla 110 mm . . . . .  | 2  |
| 2. Külgmised tüürsuled alusest kuni tipuni ning saba ülapoole katesuled kastanipunakad                | <b>Lepalind</b> ( <i>Phoenicurus</i> )     |
| — Külgmised tüürsuled pole iialgi täies ulatuses kastanipunakad või on seda ainult alusosas . . . . . | 3  |
| 3. Kaenasuled kahkjaskollased . . . . .   | 4  |
| — Kaenasuled valged, hallid või pruunikad . . . . .   | 5  |
| 4. Nokk laiem, kärbsenäpi noka laadiline, tüürsuled teravamad   | <b>Käosulane</b> ( <i>Hippolais</i> )      |
| — Nokk kitsam, tüürsuled nukelised  | <b>Lehelinnuke</b> ( <i>Phylloscopus</i> ) |
| 5. Esimese laba-hoosule pikkus on umbes pool teise laba-hoosule pikkusest                             | <b>Punakurguke</b> ( <i>Erithacus</i> )    |
| — Esimese laba-hoosule pikkus on palju lühem kui teise laba-hoosule pool pikkust . . . . .            | 6  |
| 6. Külgmised tüürsuled on alusosas kastanipunakad või täies ulatuses kastanipruunikad                 | <b>Ööbik</b> ( <i>Luscinia</i> )           |
| — Külgmistel tüürsulgedel puudub kastanipunakas või kastanipruunikas värvus . . . . .                 | 7  |
| 7. Saba ümmardunud või astmeline . . . . .  | 8  |
| — Saba nukeline . . . . .   | 9  |
| 8. Nokaharjased olemas  | <b>Roolind</b> ( <i>Acrocephalus</i> )     |
| — Nokaharjased puuduvad   | <b>Ritsiklind</b> ( <i>Locustella</i> )    |

9. Nokaharjased nähtavad . . . . . 10  
 — Nokaharjased puuduvad **Põõsalind** (*Sylvia*)
10. Jooksmeluu üldiselt nõrgem ning alla 20 mm pikk **Kärbsenäpp** (*Muscicapa*)  
 — Jooksmeluu tugevam ning üle 20 mm pikk . . . . . 11
11. Saba ülapoole katesuled silmapaistvalt valged **Kivitäks** (*Oenanthe*)  
 — Saba ülapoole katesuled pole valged **Kadakatäks** (*Saxicola*)

## Perekond: **Kärbsenäpp**. *Muscicapa* Briss.

### Liikide määramistabel.

1. Kiird mustja täpitusega **Hall kärbsenäpp** (*M. striata*)  
 — Kiird ühetaoline, ilma täpituseta . . . . . 2
2. Kiird must, valge lauguga otsaesisel  
**Must kärbsenäpp** (*M. hypoleuca*) ♂ ad.  
 — Kiird pruunikas või pruunikashall . . . . . 3
3. Tiiva pikkus üle 75 mm **Must kärbsenäpp** (*M. hypoleuca*) ♀ ja juv.  
 — Tiiva pikkus pole üle 75 mm **Väike kärbsenäpp** (*M. parva*)

### 71. **Hall kärbsenäpp**. *Muscicapa striata striata* (Pall.).

Hall kärbsenäpp, hall kärbsenäpp. — Grauer Fliegenfänger. —  
 Мухоловка серая.

Ülapool on sume-hallpruun, pealpeal must-triibuline; alapool on valkjas, rinnal pruuni tähnitusega. Saba ja tiivad hallpruunid. Tiiva pikkus 87 mm.

Rändlind; ilmub kevadel maikuu alul. Elutseb igal pool metsatukkades, aedades, parkides, metsaservadel ning hõreda-võitu metsis. Pesa ehitab igasugusesse kõrgemal asuvasse koopasse, pool-lahtisesse pesakasti ning katuste alla; emane muneb juunikuul 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on kriiskav „tšrii tšrii“ järgneva „tekk tekk“-iga. See kärbsenäpp kehitab alati tiibadega.

### 72. **Must kärbsenäpp**. *Muscicapa hypoleuca hypoleuca* (Pall.).

Metstikk, mets-kärbsenäpp. — Trauerfliegenfänger. —  
 Мухоловка пеструшка.

Vana isase sulgrüü koosneb mustast ja valgest. Valge on väike täpp otsaesisel, kogu alapool, suur ala tiival ning tüürsulgede välisäärised, välja arvatud keskmine tüürsulgede paar; kõik muud osad on mustad. Nooremad isased on pruunmustad. Emastel on musta asemel pruunmust värvus ja valge asemel võikjas. Tiiva pikkus 80 mm.

Rändlind; jõuab kevadel aprilli-maikuul kohale. Elutseb märksal arvul metsades, aedades ning puistuis. Pesitseb juuni-kuul; emane muneb puuõõnde või pesakasti 5—7 muna. Lahkub augustikuu lõpu poole. Ta kutsehüüd on mahe „bitt bitt“ või „tikk tikk“; laul kõlab umbes kui „vu tivu tivu tivu“-laadiline salmik.

73. Väike kärbsenäpp. *Muscicapa parva parva* Bechst.

Zwergfliegenfänger. — Мухоловка малая.

Ülapool on võikpruun, pea- ning kaelaküljed hallid; kurgualune ning pugu-ala kollakaspunane, muu alapool valge. Kõik tüürsuled, välja arvatud keskmine paar, on osati valged. Emastel on kogu alapool valge. Tiiva pikkus 69 mm.

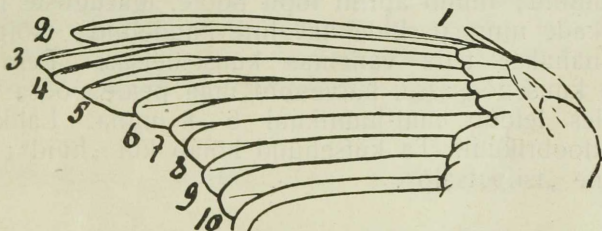
Rändlind; ilmub maikuu alul. Elutseb kuuse- ning sega- metsis; kohati (Kastre-Peravalla metskonnas) pesitseb rohkel arvul, enamasti aga on ta haruldane ilme. Pesa ehitab lahtis-esse puuõõnde või puu kaheks harunemise kohale; emane muneb 5—6 muna, neid leidub juuni alul. Lahkub septembri-kuu alul. Ta laul on kena ning vahelduv, seda iseloomustab alati selles esinev hele „tink tink tink eida eida eida“-tao- line salmik.

Perekond: **Lehelinnuke.** *Phylloscopus* Boie.

Liikide määramistabel.

1. Esimene lühike laba-hoosulg jäik, ahtake, terav, laba-katesulgedest lühem või nendest mitte märksa pikem (57. joon.)

**Siristaja lehelinnuke** (*Ph. sibilatrix*)



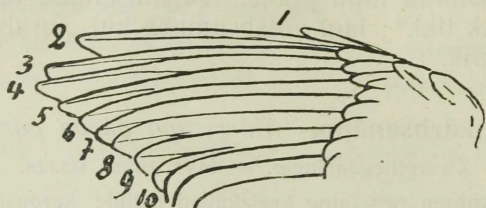
57. joon. Siristaja lehelinnukese tiib.

— Esimene lühike laba-hoosulg vähem ahtake ning vähem terav, laba- katesulgedest märksa pikem . . . . . 2

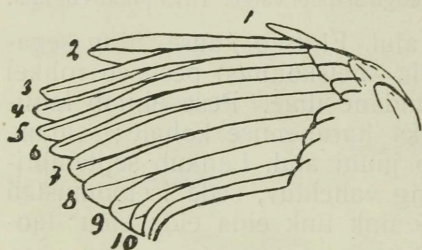
2. Suurtel pealtiiva katesulgedel kollakad tipud

**Roheline lehelinnuke** (*Ph. nitidus*)

— Suurtel pealtiiva katesulgedel puuduvad kollakad tipud . . . . . 3



58. joon. Salu-lehelinnukese tiib.



59. joon. Väikese lehelinnukese tiib.

3. Kolmanda kuni viienda labahoosule välislatv kitsendunud (58. joon.)

**Salu-lehelinnuke**  
(*Ph. trochilus*)

— Kolmanda kuni kuuenda labahoosule välislatv kitsendunud (59. joon.)

**Väike lehelinnuke**  
(*Ph. collybita*)

**74. Väike lehelinnuke.** *Phyllóscopus collýbita abiétina* (Nilss.).

Tsilk-tsolk, väike sepp. — Weidenlaubsänger. — Пеночка-кузнечик.

Väike linnuke; ülapiol oliiv-rohekaspruun, kahkjaskollaka kulmuribaga; alapiol sumevalkjas, pruunika ehaga rinnal. Tiiva pikkus 57 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpu poole. Igasuguste metsade, metsatukkade ning parkide tavaline haudelind; kõige sagedamini nähakse teda vanemas kuusemetsas. Pesa ehitab madalale kuusepõõsasse, harvemini maa peale põõsa või puu alla, selles leidub mai-juunikuul 6—8 muna. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Ta kutsehüüd kõlab kui „hüid“; laul on omapärane „tsilp tsalp“.

**75. Salu-lehelinnuke.** *Phyllóscopus tróchilus tróchilus* (L.).

Fitislaubsänger. — Пеночка-весничка.

Sarnaneb väga väikese lehelinnukesega; ülapiol on rohekas-kollanepruun; alapiol kollakasvalge. Tiiva pikkus 68 mm.

Rändlind; jõuab meile aprilli lõpu poole. On harilik haudelind sega- ning lehtmetsis, parkides, metsatukkades ja aedades. Pesa ehitab enamasti maa peale põõsaste või puude alla sambla sisse ümmargusena, kinnisena, väikese avausega ehitisena; selles leidub juunikuul 5—7 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on vilistav „huid“.

76. **Siristaja lehelinnuke.** *Phyllóscopus sibilátrix sibilátrix* (Bechst.).

Mets-lehelinnuke, lehmälüpsja. — Waldlaubsänger. — Пеночка желто-бровка.

Ülapool on heleroheline kollaka valendusega; kulmuriba väävelkollane; kurgualune ning esirind kollane, muu alapool on valge. Tiiva pikkus 75 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Elutseb märksal arvul vanemais okas- kui ka lehtmetsis. Pesa ehitab maa peale ning emane muneb sinna juunikuu alul 6—8 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on vilistav „djü“. Laul algab ühetaolise „sipp sipp“-iga ning lõpeb siristava „sirrr“-iga.

77. **Roheline lehelinnuke.** *Phyllóscopus nitidus viridánus* (Blyth.).

Grüner Laubsänger. — Пеночка зеленая.

Ülapool on sumeroheline, kulmuriba väävelkollane, sama värvi ka peaküljed ning alapool. Tiiva pikkus 63 mm.

Rändlind; ilmub maikuu kagu poolt, elutseb üpris vähesel arvul parkides, aedades ning lehtpuu-metsa tukkades. Selle linnu läänepoolne levimispiir lõpeb Ida-Preisimaal. Pesitsemisoludest meil pole midagi teada. Ta kõlav ning vali laul koosneb „tše tši rj ri“-taolistest silpidest.

Perekond: **Ritsiklind.** *Locustella* Kaup.

Liikide määramistabel.

1. Ülapool on terava ning selge pruunmusta täpitusega

**Võsa-ritsiklind** (*L. naevia*)

— Ülapool on ühetaoline oliivpruun

**Jõe-ritsiklind** (*L. fluviatilis*)

78. **Võsa-ritsiklind.** *Locustella naevia naevia* (Bodd.).

Heuschreckensänger. — Камышевка-сверчок.

Ülapool on halkjas-oliivpruun, iga sulg pruunmusta pikitähniga, nii et kogu ülapool näib tähnitud; päranipu-alal ning saba ülapoole katesulgedel muutub see tähnitus ebaselgeks. Alapool on sumevalge, põiki üle puguala käib helepruun vööt, millel on väikesed tumedad täpid. Tiiva pikkus 63 mm.

Rändlind; jõuab meile maikuu lõpu poole. Harilik haudelind niiskeil tasandikel, järvede ja jõgede ääres, kus ta võsastiku tihnikus elutseb. Pesa asub maa peal rohu sees või põõsas, selles leidub juunikuu keskpaigu 5—6 muna. Lahkub septembri alul. Laul on ühetooniline „sirr...“-taoline lirstamine ning seda kuuldu peasjalikult õhtuti ja vara hommikul.

79. **Jõe-ritsiklind.** *Locustella fluviatilis* (Wolf).

Flussrohrsänger. — Камышевка речная.

Ülapool on ühetaoline oliivpruun; valkjalt kurgualusel on oliivpruun täpitus, kehaküljed võik-oliivpruunid. Tiiva pikkus 77 mm.

Rändlind; tuleb maikuu lõpu poole. Haruldasem haudelind; kõige sagedamini leidub teda Emajõe piirkonnas. Elutseb niiskevõitu heinamaade madalas võsastikus, järvede ning jõgede ümbruse põõsastikus. Pesa ehitab maa peale taimede tihnikusse või tihedasse võsastikku; selles leidub juunikuul 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Laul kõlab kui „serrrserr“ taoline lirstamine.

Perekond: **Roolind.** *Acrocephalus* Naum.

Liikide määramistabel.

- |  |   |
|--|---|
| 1. Pealpea ühetaoline . . . . .                  | 2   |
| — Pealpea triibuline                             | <b>Kõrkja-roolind</b> ( <i>A. schoenobaenus</i> ) |
| 2. Palju suurem, tiiva pikkus üle 80 mm          | <b>Rästas-roolind</b> ( <i>A. arundinaceus</i> )  |
| — Palju vähem, tiiva pikkus alla 80 mm . . . . . | 3   |
| 3. Teine laba-hoosulg viiendast lühem            | <b>Aed-roolind</b> ( <i>A. dumetorum</i> )        |
| — Teine laba-hoosulg viiendast pikem             | <b>Soo-roolind</b> ( <i>A. palustris</i> )        |

80. **Rästas-roolind.** *Acrocéphalus arundináceus arundináceus* (L.).

Roorästas. — Rohrdrossel. — Камышевый дрозд.

Ülapool on kollakas-oliivpruun, natuke heledama püranipu-alaga; hele kulmu-riba. Alapool valkjas, kurgualune ja allkeha keskala puhtvalged. Tiiva pikkus 95 mm.

Rändlind; ilmub maikuu lõpu poole. Elutseb haudelinnuna rohkel arvul merelahtede roostikuväljades, nagu Matsalu lahe, Noarootsi, Saaremaa Suure lahe, Paadla lahe ning Poka lahe roostikus, vähemal arvul leidub teda suuremate järvede roostikus. Pesa ehitab roostikku, umbes kolme jala kõrgusele veepinnast, 2—4 roovarre külge. Juunikuul, kui roostik on täielikult arenenud, leidub pesas 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Laul on vali „karre karre karre kiit kiit kiit“-taoline ettekanne.

81. **Soo-roolind.** *Acrocéphalus palústris* (Bechst.).

Sumpfrohrsänger. — Камышевка болотная.

Ülapool on oliivpruunikas, alapool hele-roostekollakas, kurgualune ja allkeha keskala peaaegu täiesti valged. Tiiva pikkus 65 mm.

Rändlind, tuleb mai-juunikuul. Ta levitus haudelinnuna on kohalik, teda leidub Tallinna ja Tartu ümbruskonnas ning siin-teal üle maa. Soo-roolind ei elutse kunagi soodes, vaid jõgede, järvede ja tiikide kaldal kasvavas võsastikus, põõsastikurikkais aedades, tihti viljaväljades. Pesa ehitab sageli madalale põõsasse, aga kõige sagedamini nõgeste puhmaisse; selles leidub juunikuul lõpul 4—5 muna. Lahkub septembrikuul. Ta ilusal, vahelduval laulul on sarnasust käosulase lauluga, on aga sellest palju õrnem ning peenem.

82. **Aed-roolind.** *Acrocéphalus dumetórum* Blyth.

Камышевка садовая.

Ülapool on oliivpruun, püranipu-ala heledam; alapool hele-võikvalkjas, kurgualusel ning allkeha keskkohal valkjast. Tiiva pikkus 62 mm.

Väga haruldane haudelind, kes kaugest idast maikuu alul ilmub ning mõnes kohas pesitseb. Ainukesed tuntud pesitsemiskohad Eestis on Tartumaal Hellenurme ja Palupera mõisas, ühtlasi on siin selle linna kõige läänepoolsem levi-

mispiir. Ta elutseb võsastikus veekogude ääres. Pesa ehitab põõsasse või nõgestepuhmaste; emalind muneb maikuu lõpul 4—5 muna. Lahkub augustikuul. Ta ilus laul tuletab kaudselt meelde käosulase ning soo-roolinnu laulu.

### 83. Kõrkja-roolind. *Acrocéphalus schoenobaénus* (L.).

Schilfrohrsänger. — Камышевка барсучок.

Pealpea ja selg on kollakaspruunid, mustade triipudega, lai kulmuriba on pruunikaskollane. Pärani-ala ja saba ülapoole katesuled on roostepunakad. Alapool on pruunikaskollane, kurgualuse ja allkeha keskalad aga valkjad. Tiiva pikkus 57 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Väga harilik haudelind igasuguste veekogude ääres, kus kõrkjad, osjad, pillirood või põõsad kasvavad; tihti elutseb ka soode ning niiskete niitude võsastikus. Pesa ehitab maa peale põõsa alla või rohu sisse, aga sagedasti ka kõrgemale maapinnalt põõsasse; selles leidub juunikuu lõpu poole 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd kõlab kui „täkk täkk“. Oma kauni meeldiva laulu ettekandmisel tõuseb paar meetrit õhku ning laskub siis jälle maha kõrkjastikku või põõsasse.

### Perekond: Käosulane. *Hippolais* Brehm.

#### 84. Käosulane. *Hippolais icterina* (Vieill.).

Ööbikukõster. — Gartensänger. — Малиновка лесная.

Ülapool on kollakas-hallroheline, alapool ning kulmuriba väävelkollased. Saba ja tiivad tumepruunid, kollakate sulaääristega. Tiiva pikkus 80 mm.

Rändlind; jõuab kevadel maikuu alul kohale. Harilik haudelind parkides, aedades ning hõredavõitu leht- ja segametsis. Pesa ehitab enamasti kase otsa; see on väga nägus: ehitis on väljastpoolt kasekoore-ebemetega riidetatud, mille tõttu ta oma asukohale väga on kohanenud. Juunikuu keskpaigu muneb emane 5—6 muna. Lahkub augustikuu lõpu poole. Käosulase laul on toredamaid linnulaule, mitmekesisuse ning vaheldumise poolest lööb ta kõik teiste lindude laulud üle. Kõlav, salmikuisse jaotatud laul kantakse kiires tempos ning suure püsivusega ette, mõned salmikud aimavad teiste lindude häält. Laulus kuulub tihti selget „täkk-täkk-terüi tekterüi“-taolist häälitsemist.

Perekond: **Põõsalind.** *Sylvia* Scop.

Liikide määramistabel.

1. Esimene laba-hoosulg laba-katesulgedest palju lühem . . . . . 2
- Esimene laba-hoosulg laba-katesulgedest märksa pikem . . . . . 4
2. Küünra-hoosuled roostepunaste ääristega  
**Pruunselg-põõsalind** (*S. communis*)
- Küünra-hoosuled ilma roostepunaste ääristeta . . . . . 3
3. Külgmised tüürsuled valgega, saba pikkus üle 66 mm  
**Vööt-põõsalind** (*S. nisoria*)
- Külgmised tüürsuled ilma valgeta, saba pikkus alla 66 mm.  
**Aed-põõsalind** (*S. hippolais*)
4. Tiiva pikkus üle 70 mm, pealaba must (♂) või punapruun (♀)  
**Mustpea-põõsalind** (*S. atricapilla*)
- Tiiva pikkus alla 70 mm, pealaba hall **Väike põõsalind** (*S. curruca*)

85. **Vööt-põõsalind.** *Sylvia nisoria nisoria* (Bechst.).

Sperbergrasmücke. — Славка ястребинная.

Ülapool on hall, osati pruunika ehaga, osati kitsaste, valkjate ja tumedate sule-ääristega. Alapool valkjas, tumeda vöödikujulise kirjaga. Tiiva pikkus 87 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Lääne- ning Saaremaal kohati harilik haudelind, mujal kaunis haruldane. Elutseb lehtpuu-võsastikkudes, lehtmetsades, aedades, parkides. Pesa ehitab põõsasse; selles leidub juuni alul 5—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd kõlab kui „tšrä“, aga sagedamini kuulub teravat „terr“-taolist häälitsemist. Laul on meloodiline ning pidev ettekanne.

86. **Aed-põõsalind.** *Sylvia hippolais* (L.).

Gartengrasmücke. — Славка садовая.

Ülapool ühes saba ja tiibadega on oliivpruun; alapool halkjasvalge, pugu-  
alal ja kehakülgedel pruunikaskollane. Tiiva pikkus 80 mm.

Rändlind; ilmub maikuu lõpu poole. Harilik haudelind lehtpuu võsastikkudes, aedades ning metsaservade tihedas põõsastikus. Pesa ehitab madalale põõsa tihnikusse ning emane muneb juunikuu lõpu poole 4—5 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on naksutav „väd väd“. Hea laulja.

87. **Mustpea-põõsalind.** *Sylvia atricapilla atricapilla* (L.).

Mönchgrasmücke. — Славка черноголовая.

Isasel on labapea must, kiirmik, pea- ja kaelaküljed tuhkjashallid, muu ülalpool halkjas-oliivpruun. Alapool on matthall. Emasel ja noortel on labapea roostepunane. Tiiva pikkus 75 mm.

Rändlind; jõuab kohale maikuu alul. Elutseb haudelinnuna rohkel arvul rikkaliku alametsaga kaetud leht- ja segametsis, parkides ning aedades. Pesa ehitab põõsasse või noorte kuuskede tihnikusse, see asub kaunis madalal ning sisaldab juuni lõpul 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Mustpea-põõsalinnu laul on üks parematest linnulauludest. Ta algab tasase kädistusega, muutub aga pea toredaks, orelitaoalistest flöödisalmikutest koosnevaks ettekandeks.

88. **Pruunselg-põõsalind.** *Sylvia communis communis* Lath.

Lobiseja põõsalind. — Dorngrasmücke. — Славка серая.

Ülapool on halkjaspruun; alapool võikvalge, pugualal roosaka valendusega. Tiiva pikkus 70 mm.

Rändlind; ilmub maikuu keskpaigu. Harilik haudelind põõsasterikkal heinamaal, karjamaa võsastikus, põlluäärseis põõsais, metsaservadel ning aedades. Pesitseb põõsatihnikus, nõgeste ning umbrohu puhmais. Pegas leidub juunikuul 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on naksutav „void void“; laul on kaheosaline kädistus. Laulja lind tõuseb harilikult natuke õhku ning laskub jälle järsku põõsasse.

89. **Väike põõsalind.** *Sylvia curruca curruca* (L.).

Zaungrasmücke. — Славка завирушка.

Pealpea on hall, muu ülalpool võik-hallpruun. Alapool valge, pruunikaskollase valendusega rinnal ning kehakülgedel. Tiiva pikkus 65 mm.

Rändlind; jõuab kohale maikuu alul. Elutseb harilikult haudelinnuna metsaservade kuusetihnikus, hekkides, metsatukkades ning aedades. Pesitseb juunikuul, pesa ehitab enamasti kuuse- või kadakapõõsasse. Emane muneb 4—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta laul on omapärane laperdav ettekanne.

## Perekond: Rästas. *Turdus* L.

### Liikide määramistabel.

1. Kolmanda kuni kuuenda laba-hoosule välislatv väljalõikega  
**Musträstas** (*T. merula*)
- Kolmanda kuni viienda laba-hoosule välislatv väljalõikega . . . . . 2
2. Alltiiva katesuled valged . . . . . 3
- Alltiiva katesuled pole valged . . . . . 4
3. Tüürsulgede tipposal natuke valget; ülapool halkjaspruun  
**Hoburästas** (*T. viscivorus*)
- Tüürsuled ühetaolised, ilma valgeta tipposas; püranipu-ala hall, esiselg kastanipruun  
**Kadakarästas** (*T. pilaris*)
4. Allkeha on must või mustjas  
**Kaelusrästas** (*T. torquatus*)
- Allkeha on osati või täiesti valge . . . . . 5
5. Alltiiva katesuled ning rinna küljed roostepunased  
**Vainurästas** (*T. musicus*)
- Alltiiva katesuled roostekollased, küljed pole roostepunased  
**Laulurästas** (*T. philomelos*)

### 90. Kadakarästas. *Turdus pilaris* L.

Paskrästas, hall rästas. — Wacholderdrossel. — Дрозд рябинник.

Pealpea, tagakael, püranipu-ala ja saba ülapoole katesuled on tuhkjashallid, saba on must, selg kastanipruun. Alapool on roostekollane, rinnal tumeda tähnitusega, kõhualune valge. Tiiva pikkus 145 mm.

Kadakarästast nähakse kogu aasta; iseäranis rohkel arvul elutseb neid linde talvel sel juhul, kui kadaka- ning pihlamarjad on õnnestunud; suurem osa rändab siiski sügisel oktoobrikuul lõuna poole, kust nad kevadel märtsikuul tagasi tulevad. Haudelinnuna elutseb rohkel arvul metsatukkades, hõredavõitu metsades, aedades ning parkides. Pesitseb enamasti vähemate asundustena, misjuures pea iga naabruses kasvava puu otsas pesa leidub. Emane muneb aprilli-maikuul 5—6 muna, tihti pesitseb juunil teist korda. Tä kutsehüüd on vali „ša ša šak šak“. Laul kaunis vali, aga vilets kädistus.

### 91. Hoburästas. *Turdus viscivorus viscivorus* L.

Misteldrossel. — Дрозд большой.

Ülapool on hallpruun, alapool aga võikjas, iga sulg suure musta tipptähniga. Tiivad on tumepruunid, heledamate sulleäristega, saba hallpruun. Tiiva pikkus 150 mm.

Rändlind; ilmub märtsikuu lõpu poole. Suuremais okas-, iseäranis kuivemais männimetsis harilik haudelind. Pesa ehitab kõrgete okaspuude otsa ning emane muneb maikuu alul 4—5 muna; tihti pesitseb juuni lõpul teist korda. Lahkub oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on omapärane venitatud, kärisev „šnärrrr“. Laul on kõlav ning üpris meloodiline.

## 92. **Laulurästas.** *Turdus philomelos philomelos* Brehm.

Singdrossel. — Дрозд певчий.

Ülapool on oliivpruun, päranipu-alal ja saba ülapoole katesulgedel heledam ja halkjam. Alapool on valge, kurgualune, pugalala ja kehaküljed kahkjad-roostekollased. Suuremal osal allkeha sulgedel on suured pruunmustad tipp-tähnid. Tiiva pikkus 120 mm.

Rändlind; jõuab meile märtsi-aprillikuul. Harilik haudelind; elutseb rohkel arvul okas- kui ka lehtmetsis, iseäranis meeldivad talle lehtpuudega segatud kuusemetsad. Pesa ehitab madalale kuuskede või lehtpuude otsa, selle krohvib seest-poolt süljega niisutatud puutolmuga ära ning emane muneb maikuu alul 4—5 muna. Lahkub oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on terav „tsipp“; väga hea laulja.

## 93. **Vainurästas.** *Turdus musicus* L.

Weindrossel. — Дрозд белобровый.

Ülapool on oliivpruun, tumedam kui laulurästal, väljapaistva laia hele-pruunikaskollase kulmuribaga. Alapool on valge, pugalal roostekollase valendusega ning pruunide külgedega; üldiselt on pugalala ja kehaküljed kaetud pruunide triipudega ja tähnidega. Tiibade all on kehaküljed roostepunased. Tiiva pikkus 115 mm.

Rändlind; ilmub aprilli alul. Kaunis harilik haudelind naiskevõitu leht- ning kuusemetsis, aedades ja parkides. Pesa ehitab enamasti maa peale, põõsaste, tuulemurdunud puude ning kändude alla; selles leidub mai-juunikuul 5—6 muna. Lahkub oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on kahesilbiline „dükk-tsi“ või „dükk-tsirrr“. Laul on vilets tasane kädistus.

## 94. **Kaelusrästas.** *Turdus torquatus torquatus* L.

Ringdrossel. — Дрозд белозобый.

Sulestik on peamiselt pruunikasmust, heledamate suleääristega ning suure valge kilbiga pugalal. Emaste sulgrüü on matim ning nende pugukilp on võikjas. Tiiva pikkus 140 mm.

Kaelusrästast nähakse üpris harva sügisrändel teiste rästaste seltsis; veel haruldasem on ta kevadel. Ta haudeala on meilt põhja pool. Ta kisa hüüd on terav „takk takk“.

### 95. **Musträstas.** *Turdus mérula mérula* L.

Amsel. — Дрозд черный.

Isase sulestik on süsimust, kakkjamate tiibadega. Nokk elavkollane. Noortel isastel on nokk must. Emase sulestik on tumepruunikas, aga rinnal enam punakaspruun ning osati triibuline. Nokk on sarvpruun. Tiiva pikkus 130 mm.

Ränd- ning paigalind; vanad linnud elutsevad kogu aasta meil, kuna noored talveks lõuna poole rändavad. Harilik haudelind Lääne-Eestis ning Saaremaal, mujal võrdlemisi haruldane. Pesitseb peaaesjalikult okaspuude segametsis ning parkides. Pesa ehitab madalale puu otsa või põõsasse ning emane muneb maikuul 4—6 muna. Noored lahkuvad oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on madal „takk“, hoiatushüüd vali tseristamine. Toredas laulus on rohkesti flööditaolisi hääli.

### Perekond: **Kivitäks.** *Oenanthe* Vieill.

#### 96. **Kivitäks.** *Oenanthe oenanthe oenanthe* (L.).

Kivitäkk. — Steinschmätzer. — Чекан-каменка.

Kivitäksi sulestik on aastaaja ning sugupoolte järele kaunis muutuv. Ikka on aga päranipu-ala ning saba suuremalt osalt valged. Isasel on kevadel pea ja kaela ülapiil ning selg tuhkjashallid, otsaesine ja kulmuriba valged. Tiivad on mustad. Külgepeal nokast üle silma käib must riba. Alapiil, kurgualusest kuni pugualani, on heleroostjas; allkeha ning saba alapiil katesuled on valkjad. Sügis-sulestikus on isase ülapiil pruunikam ning alapiil rohkem roostjas. Emane sarnaneb isasega sügis-sulestikus. Tiiva pikkus 97 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuul. Väga harilik haudelind kuivematel lagendikkudel, kus pesitusevõimalused olemas; iseäranis sagedasti elutseb teede ääres, karjamaadel ja mere-rannikul. Pesa ehitab kivihunnikutesse ning kiviaedadesse, kivide alla, kivimurdudes ning kaljudes leiduvaisse koobastesse; pesas leidub maikuu lõpul 5—7 muna. Lahkub augusti lõpu poole. Ta kutsehüüd kõlab kui „üit takk takk“.

Perekond: **Kadakatäks.** *Saxicola* Bechst.

97. **Kadakatäks.** *Saxicola rubetra rubetra* (L.).

Braunkehliger Wiesenschmätzer. — Чекан луговой.

Isasel on ülapool punapruunikas, pruunmustade pikitriipudega. Keskmised pealtiiva katesuled kujundavad suurt valget täppi, üks väike valge täpp leidub laba-katesulgedel. Valge on veel kulmuriba, lõug ning riba kurgualuse kõrval. Peaküljed on mustpruunid. Alapool on ookerkollane, tahapoole tuhmimaks muutuv, kõhualuse keskala valkjas. Emane on tuhmim ning tiiva peal puudub isasele omane suur valge täpp. Tiiva pikkus 75 mm.

Rändlind, ilmub aprilli-maikuul. Harilik haudelind niiskevõitu põdsasterikkail karjamail, niitudel ning soodel. Pesa asub maa peal heina sees või põõsa all ning selles leidub maikuu lõpul 5—6 muna. Lahkub augusti-septembrikuul. Ta kutsehüüd on naksutav „tekk tekk“.

Perekond: **Lepalind.** *Phoenicurus* Forst.

Liikide määramistabel.

1. Teine laba-hoosulg sama pikk kui seitsmes või lühem; kolmanda kuni kuuenda laba-hoosule välislatv kitsendunud

**Must lepalind** (*Ph. ochruros*)

— Teine laba-hoosulg sama pikk kui kuues või pikem; kolmanda kuni viienda laba-hoosule välislatv kitsendunud

**Aed-lepalind** (*Ph. phoenicurus*)

98. **Aed-lepalind.** *Phoenicurus phoenicurus phoenicurus* (L.).

Punasaba-lepalind. — Gartenrotschwanz. — Горихвостка-лысушка.

Isasel on otsaesine, külgepea ja kurgualune mustad, muu alapool, alates pugu-alast, roostepunane, tahapoole heledamaks muutuv ning keskalal valkjam. Mustast otsaesisest eraldub elavalt valge, tahapoole halliks muutuv pea; hall on ka ülakael ning selg, kuna päänipu-ala, saba ülapoole katesuled ning saba on roostepunased. Viimaste osade poolest sarnaneb emane isasega, muidu on tal aga ülapool hallpruun ning kogu alapool võik-roostjaspruun.

Tiiva pikkus 80 mm.

Rändlind; jõuab aprillikuu lõpul kohale. Harilik haudelind aedades, parkides, metsatukkades ning hõredavõitu metsis. Pesa ehitab puudõnde, müüride pragudesse, katuste alla; selles leidub maikuu lõpul 6—8 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on hele „fuid“, millele järgneb naksutav „tekk tekk“.

99. **Must lepalind.** *Phoenicúrus ochrúros áter* (Brehm).

Hausrotschwanz. — Горихвостка чернушка.

Isasel on üldiselt tume, kiltkivi-karva sulestik, all- ning külgkael ja rind aga on peaaegu mustad, ülapool ning kõhualune on hallim. Saba on rooste-punane. Emane sarnaneb niivõrt eespoolse vormi emasega, et üpris raske on teda sellest eraldada.

See lõuna pool elutsev lind külastab meid väga harva ning juhuslikult.

Perekond: **Ööbik.** *Luscinia* Forst.

Liikide määramistabel.

1. Saba ühetaoline **Ööbik** (*L. luscinia*)  
— Saba pole ühetaoline, külgmised tüürsuled alusel punaroostjad, tipposas pruunid **Sinikurguke** (*L. svecica*)

100. **Ööbik.** *Luscinia luscinia* (L.).

Sisask, ööpik. — Sprosser (meil Nachtigall). — Соловей.

Ülapool on ühetaoline oliivpruun; alapool valkjas, puguala ning rinnakülgede sulestik tumedam, ligikaudu oliivpruun, tume-hallpruuni pilvetaolise kirjaga.

Saba on tumepruun, osati punaka tooniga. Tiiva pikkus 90 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Elutseb hariliku haudelinnuna niiskevõitu, hõredamais, rikkaliku alametsaga kaetud lehtmetsis, lehtpuu-võsastikus, aedades ning parkides. Elamiseks eelistab veekogude või kraavide ääres asuvaid alasid. Pesa ehitab madalale põõsasse ning emane muneb maikuu lõpul 4—6 muna. Lahkub augustikuu lõpu poole. Ta kutsehüüd kõlab kui „fid-arr“. Ööbiku laul on kõige toredam linnulaul, iseäranis ülendavalt mõjub ta vaiksetel öödel; kahjuks vaikib ööbik juba jaanipäeva ümber.

101. **Valgetäpp-sinikurguke.** *Luscinia svecica cyanécula* (Wolf).

Sinirind-valgetäpp-lepalind. — Weißsterniges Blaukehlchen. — Варакушка белопятнистая.

Isasel on ülapool seepiapruun; kurgualune ning puguala koobaltsinine, selle välja keskkohal suur valge täpp. Seda sinist ala piirab tagantpoolt must vöö, millele järgneb enam-vähem lai roostepunane vööt; muu alapool on kollakaspruun. Emasel puudub sinine ala allpool, selle asemel on kollakasvalge väli; üldiselt on ta isasest tuhmim. Tiiva pikkus 75 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Harilik haudelind jõekete ning kõiksuguste vähemate veekogude kallastel kasvavas lepa- või pajuvõsastikus, mille tõttu ta levitus on kohalik. Pesa ehitab maapinnale rohutihnikusse, põõsaste juurte vahele või heina sisse ning emane muneb mai-juunikuul 5—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on „fiid fiid“ ja „takk takk“. Laul on väga kõlav, vaheldusrikas, rohkete flöödi-taoliste helidega.

102. **Punatäpp-sinikurguke.** *Luscinia svécica svécica* (L.).

Sinirind-punatäpp-lepalind. — Rotsterniges Blaukehlchen. —

Варакушка обыкновенная.

Sarnaneb täiesti eespoolse vormiga, aga valge täpi asemel on sinisel alal elav-roostepunane täpp.

See põhja pool, Lapimaal, P.-Rootsis, P.-Venemaal ning mujal haudelinnuna elutsev sinikurguke riivab väga harva meie maad kevadrändel; sügisel pole teda leitud.

Perekond: **Punakurguke.** *Erithacus* Cuv.

103. **Punakurguke.** *Erithacus rubécula rubécula* (L.).

Punarind-lepalind, punakael, punarind. — Rotkehlchen. — Зорянка.

Otsaesine, pea- ja kaelaküljed ning alapool, lõuast kuni esirinnani on elav-ookerpunakad. Muu ülapool on oliivpruun. Saba ning tiivad on tumepruunid. Allkeha valge. Sugupooled ühesugused. Tiiva pikkus 73 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuu alul. Tavaline haudelind niiskevõitu kuuse- ja lehtmetsis, aedades ning parkides. Pesa ehitab enamasti maa peale kändude, põõsaste või puujuurte alla, selles leidub mai-juunikuul 5—6 muna. Lahkub septembrikuul, aga üksikuid nähakse kuni novembrini. Ta kutsehüüd on omapärane „šnikkerikik“ või „tjik tjik“; laul on melanhoolne kädistus.

13. Sugukond: **Võsaraatlased.** *Prunellidae*.

Perekond: **Võsaraat.** *Prunella* Vieill.

104. **Võsaraat.** *Prunella moduláris moduláris* (L.).

Heckenbraunelle. — Завирушка лесная.

Pea, kael ja puguala on tume-tuhkjashallid, muu ülapool roostepruun, pruuni pikitähnitusega. Kõhualune on valkjas, kehaküljed pruunikad. Sugupooled on ühesugused. Tiiva pikkus 68 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuul. Kaunis harilik haudelind niiskevõitu kuusemetsis, kui nendes tihe alusmets kasvab; et ta selles tihnikus kaunis peidetult teotseb, ei paista ta silma. Pesa asub madalal kuusetihnikus ning selles leidub maikuu alul 4—5 muna, enamasti pesitseb teist korda juuni lõpu poole. Lahkub oktoobrikuul. Ta kutsehüüd on tasane peenike kliristav „sri sri sirri“; laulul on kaudselt sarnasust käbliku lauluga, puudub aga sellele omane tugev intonatsioon.

#### 14. Sugukond: **Käbliklased.** *Troglodytidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Vähem, tiiva pikkus alla 70 mm, saba ning tiib vöödiline  
**Käblik** (*Troglodytes*)  
— Suurem, tiiva pikkus üle 80 mm, saba ning tiib pole vöödiline  
**Vesipapp** (*Cinclus*)

#### Perekond: **Käblik.** *Troglodytes* Vieill.

##### 105. **Käblik.** *Troglodytes troglodytes troglodytes* (L.).

Zaunkönig. — Крапивник.

Sulestik on üldiselt pruun; ülapiil on punapruuni-võitu, sabal ja tiibadel must-põikviiruline. Kurgualune on natuke valkjalt kollakasvalge. Muu alapool on võikpruunikas, külgedel viiruline. Sugupooled on ühesugused.

Tiiva pikkus 50 mm.

Ränd- ning hulgulind. Elutseb hariliku haudelinnuna kõigis niiskevõitu metsis, eelistab tiheda alusmetsaga kaetud alasid, peale selle leidub teda suuremais aedades ning parkides. Pesa asub enamasti maa peal põõsaste, puude või kändude all ning on suur, kuulisarnane, samblast palmitud ehitis ja selles leidub maikuu lõpul enamasti 6 muna. Suurem osa lahkub oktoobrikuul ning ilmub tagasi aprillikuul; märksal arvul meile talveks elutsema jäänud käblikuid nähakse kõige sagedamini kinnikülmumata allikate ümbruses ning parkides. Kõige sagedamini kuulduv häälitsemine on „tserrrr tserrrr“-taoline vali tseristamine. Laul on linnu suuruse kohta imestamisväärne tugev ning koosneb heledasti kõlavaist helidest, mis kanarilinnu laulu meelde tuletavad.

Perekond: **Vesipapp.** *Cinclus* Borkh.

106. **Vesipapp.** *Cinclus cinclus cinclus* (L.).

Vesirästat. — Wasserstar. — Оляпка чернобрюхая.

Pealpea, ülakael, pea- ja kaelaküljed on šokolaadipruunid, muu ülapool kiltkivi-hall. Lõug, kurgualune ja esirind valged, muu alapool šokolaadipruun. Sugupooled on ühesugused. Tiiva pikkus 95 mm.

Vesipapp on talvel kiire vooluga kinnikülmumata jõgede ääres harilik nähtus. Need on enamasti põhja poolt talvitsema tulnud linnud; nad jõuavad meile oktoobrikuul ning lahkuvad märtsi lõpul. Haudelinnuna elutseb vesipapp võrdlemisi vähesel arvul kiire ning selge vooluga jõgede kallastel; sagedamini P.-Eestis, üpris harva L.-Eestis. Pesa asub jõekaldal igasuguseis koopais ning selles leidub maikuul 4—6 muna. Laulul on sarnasust käbliku lauluga; ta kutsehüüd on tseristav „tserrrb tserrrb“. Istub tihti jõest väljaulatuval kivil. Toitu otsib vee alt jõepõhjast.

15. Sugukond: **Pääsulased.** *Hirundinidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Jooksmeluu ning varbad sulis	<b>Purtpääsuke</b> ( <i>Delichon</i> )
— Jooksmeluu ning varbad sulita . . . . .	2
2. Ülapool läikiv sinimust	<b>Suitsupääsuke</b> ( <i>Hirundo</i> )
— Ülapool hallpruun	<b>Kaldapääsuke</b> ( <i>Riparia</i> )

Perekond: **Suitsupääsuke.** *Hirundo* L.

107. **Suitsupääsuke.** *Hirundo rustica rustica* L.

Laulupääsuke, laudapääsuke. — Rauchschatwe. — Кататка.

Otsaesine on punapruun, muu ülapool sinimust. Kurgualune punapruun, põiki üle puguala käib lai sinimust vööt, muu alapool on valge, punakas-kollase valendusega. Pikk hargikujuline saba. Tiiva pikkus 125 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Harilik haudelind asulais, kus pesitseb lautades ning hoonete katuste varjus. Pesa on seinte või talade külge kinnitatud poollahtine saviehitis ning sisaldab juunil 5—6 muna. Lahkub septembrikuul. Ta kutsehüüd on kodune „vit vit“ või „tsivit tsivit“. Laul koosneb meeldivast, lobisevast salmikust.

Perekond: **Purtpääsuke.** *Delichon* Moore.

108. **Purtpääsuke.** *Délichon úrbica úrbica* (L.).

Räästapääsuke, linnapääsuke, katusepääsuke. — Hausschwalbe. —  
Ласточка городская.

Ülapool on sinimust, püranipu tagaala ja esipoolsed saba ülapoole katesuled valged; saba on mustjas. Kogu alapool valge. Tiiva pikkus 112 mm.

Rändlind; ilmub suitsupääsukesest natuke hiljemini. Harilik haudelind asulais, aga kohati ka mere järsk-kaldal. Pesitseb alati asundustena, misjuures mitu pesa üksteise kõrval asuvad. Kohe peale kohalejõudmist hakkavad hoonete räästaste alla oma pesi ehitama või vanu parandama ning juunikuul leidub neis 4—6 muna. Lahkub augusti-septembrikuul. Ta kutsehüüd kõlab kui „purt purt“ või „tsr tsr“.

Perekond: **Kaldapääsuke.** *Riparia* Forst.

109. **Kaldapääsuke.** *Riparia riparia riparia* (L.).

Savipääsuke, jõepääsuke, liivapääsuke. — Uferschwalbe. — Ласточка береговая.

Ülapool on hallpruun, alapool valge, rinnaküljed ja lai vööt üle puguala tumepruunid. Tiiva pikkus 105 mm.

Rändlind; ilmub maikuu keskpaigu. Pesitseb koloonia-tena veekogude järsk-kallastel, aga ka liiva- ning kruusa- aukude seintes. Öönestab seina sisse umbes meetripikkuse toru ning emane muneb selle lõppotsa 4—6 muna, neid leidub juunikuu jooksul. Lahkub augustikuu keskpaigu. Kutsehüüd kõva „sviir“; hoiatushäl kare „rit“.

## II selts: **Piirpääsulised.** *Cypseli.*

16. Sugukond: **Piirpääsulased.** *Cypselidae.*

Perekond: **Piirpääsuke.** *Apus* Scop.

110. **Piirpääsuke.** *Ápus ápus ápus* (L.).

Must pääsuke, müüripääsuke, tornipääsuke, siirpääsuke. — Mauersegler. — Стриж.

Kogu sulestik, välja arvatud sumevalkjas kurgualune, on suitsmust. Tiiva pikkus 175 mm.

Rändlind; ilmub õige hilja, alles maikuu lõpul või juuni alul. Elutseb rohkel arvul tornide, varemete ning asulate juures; iseäranis linnades, harva metsas. Pesitseb tornides, varemetes, katuste all, pesakastides ning puuõõntes. Emane muneb juunikuul 2—3 muna. Lahkub augusti lõpu poole. Lendleb kogu päeva imekiiresti edasi-tagasi, kusjuures tihti kuulduv kisavat, läbitungivat „srii srii“-taolist häälitsemist.

### III selts: **Öösorulised**. *Caprimulgi*.

17. Sugukond: **Öösorlased**. *Caprimulgidae*.

Perekond: **Öösorr**. *Caprimulgus* L.

111. **Öösorr**. *Caprimulgus europaeus europaeus* L.

Laisk kull, laisk kukk, takutoristaja, ööpääsuke. — Ziegenmelker. — Козодой.

Isasel on ülapiil pruunhall, peenikeste mustade viirudega ning pruunmustade pikitähnidega. Kurgualune on punapruun, mustade põikviirudega ning kummalgi pool suure valge täpiga; puguala ja rind on kollakashallid, mustade põikviirudega. Allkeha on enam-vähem roostekollane, musta põikvööditusega. Tüürsuled on kollakaspruunid, mustade vöötidega, kahel külgmisel paaril on umbes 3 sm pikad valged tipud. Emane on tuhmim ning külgmistel tüürsulgedel puuduvad valged tipud. Tiiva pikkus 195 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Elutseb märksal arvul kuivemais, hõredavõitu männi- ja segametsis. Pesitseb juunikuul, emane muneb sambla peale, ilma ühegi aluskihita, 2 muna. Lahkub septembril. Öölinde. Öösi kuulduv tihti ta omapärast „errrrr örrrrr“-taolist nurrumist.

### IV selts: **Mesilassenäpilised**. *Meropes*.

18. Sugukond: **Mesilassenäplased**. *Meropidae*.

Perekond: **Mesilassenäpp**. *Merops* L.

**Mesilassenäpp**. *Mérops apiaster* L.

Bienenfresser. — Щурка золотистая.

Otsaesine on valge, tahapoole siniseks muutuv; kiird, ülakael ja selg kastani-pruunid, pärani-ala kollane. Külgeal asub lai must riba. Kurgualune on kollane, puguala piiril musta vöödiga, muu alapool on rohekassinine. Tiiva pikkus 150 mm.

Et seda lõunamail elutsevat lindu endise Liivimaa piirides on leitud, võtan ta ilma numbrita nimestikku üles. Võib juhuslikult meile eksida.

## V selts: **Vainukäolised.** *Upurpae.*

### 19. Sugukonð: **Vainukägulased.** *Upuridae.*

Perekond: **Vainukägu.** *Upura* L.

112. **Vainukägu.** *Upura épops épops* L.

Wiedehopf. — Улод.

Pea peal on suur halkjaspunane tutt, mille suletipud on mustad. Ülapool on üldiselt halkjaspunane; selja keskala, õlasulestik ning tiivad mustjad, kollakasvalge põikvööditusega. Saba on must, laia valge põikvöödiga. Kurgualune, puguala ja rind on halkjaspunased, allkeha valkjas, selle küljed pruunide triipudega. Saba alapool katesuled valged. Tiiva pikkus 150 mm.

Rändlind. Haruldane haudelind; ta pesitseb mõne paarina küll Põhja- kui ka Lõuna-Eestis. Teotseb lagedail karjamail ning metsaservil asuvail väljadel. Pesa asub õõnsais puudes või kiviõõnikuis ning sisaldab 6—7 muna. Ilmub mai alul ja lahkub septembrikuul. Ta hüüd on omapärane vali „hupphupphupp“.

## VI selts: **Siniraolised.** *Coraciae.*

### 20. Sugukonð: **Siniraaglased.** *Coraciidae.*

Perekond: **Siniraag.** *Coracias* L.

113. **Siniraag.** *Coracias garrulus garrulus* L.

Siniraak, Saksamaa vares, sinine vares. — Blauracke. — Сизоворонка.

Pea, kogu alapool ja pealtiiva katesuled on helesinised; selg, õlasulestik ja sisemised küünra-hoosuled kaneelpunased, teised hoosuled on mustad; püranipu-ala sumesinine, tüürsuled sinised. Tiiva pikkus 200 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Kohati harilik, aga enamasti haruldasem haudelind hõredavõitu leht-, männi- ning segametsis. Pesitseb õõnsais vanemais puudes; emane muneb juunikuul 4 muna. Lahkub augusti lõpul. Kõige sagedamini kuulduv valju, karedat „rakk rakk rakk“-taolist häälitsemist.

## VII selts: Jäälinnulised. *Halcyones.*

### 21. Sugukond: Jäälindlased. *Alcedinidae.*

Perekond: Jäälind. *Alcedo* L.

#### 114. Jäälind. *Alcedo atthis ispida* L.

Eisvogel. — Зимородок.

Ülapool on rohekas-sinine, pealpeal musta põikvööditusega. Külgepeal asub tagapool silma punapruun ala, selle taga kaela peal suur valge täpp. Kurgualune on valkjas, muu alapool punapruun. Nokk on must, jalad punased. Tiiva pikkus 80 mm, noka pikkus 45 mm. Emasel on nokk alusel punane.

Kaunis haruldane haudelind. Elutseb mõne jõe kaldal küll Põhja- kui ka Lõuna-Eestis; viimases on ta haruldasem. Pesa asub jõekaldasse kaevatud umbes meetripikkuse toru lõpposas ning selles leidub mai-juunikuul 6—8 muna. Osa jäälindede rändab talveks lõuna poole, kuna mõned kogu talve kiire voluga kinnikülmumata jõekeste ääres elutsevad. Häälitsemine kiljuv vilistav „tiit tiit tiit“.

## VIII selts: Rähnilised. *Pici.*

### 22. Sugukond: Rähnlased. *Picidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Tüürsuled on pehmed, tipposas ümmardunud **Väänkael** (*Lynx*)
- Keskmised tüürsuled on jäigad, tipposas kiilutaoliselt teravad . . . 2
2. Ainult kolm varvast (kaks eespool, üks tagapool)  
**Kolmevarbane rähn** (*Picoides*)
- Neli varvast (kaks eespool, kaks tagapool) . . . . . 3
3. Väga suur, tiiva pikkus üle 210 mm **Musträhn** (*Dryocopus*)
- Vähem, tiiva pikkus alla 200 mm . . . . . 4
4. Sulestik on enam-vähem rohekas **Rähn** (*Picus*)
- Sulestik on must ja valge, vähese punasega, rohekas värvus puudub  
**Kirjurähn** (*Dryobates*)

## Perekond: Rähn. *Picus* L.

### Liikide määramistabel.

1. Allkeha ühetaoline rohekashall, mõlematel sugupooltel must haberiba; tiiva pikkus alla 155 mm **Hallpea-rähn** (*P. canus*)
- Allkeha kahkjäs-kollakasroheline, ebaselge tumedama kirjaga; haberiba on isasel punane, emasel must; tiiva pikkus üle 160 mm **Roheline rähn** (*P. viridis*)

### 115. Roheline rähn. *Picus viridis viridis* L.

Meltsas. — Grünspecht. — Дятел зеленый.

Pealpea ja kiirmik on läikivpunane, selg kollakasroheline, pارانipu-ala kollane. Alapool on kahkjäs-kollakasroheline. Tiiva pikkus 170 mm.

Elutseb paigalinnuna lehtmetsis. Pesitseb enamasti vanades haavades ning emane muneb maikuu lõpu poole 5—7 muna. Ta hääel on heledasti kiljuv „kjükk kjükk“; paarimishüüd on kilkav „glüü glüü glükk glükkükkükk...“ Ei trummelda.

### 116. Hallpea-rähn. *Picus canus canus* Gm.

Hall rähn. — Grauspecht. — Дятел седоголовый.

Otsaesine kuni keskpeani on punane, muu pealpea, kael ning külgea on hallid. Selg on roheline, pارانipu-ala kollane. Alapool on rohekashall. Emasel puudub punane otsaesine. Tiiva pikkus 145 mm.

Leht- ning segametsade haudelind, Põhja-Eestis kaunis haruldane, harilikum Lõuna-Eestis ning saartel. Elutseb paigalinnuna. Pesitseb maikuu lõpul õõnsais puudes, kurn koosneb 6—8 munast. Sügisel nähakse seda rähna sagedasti pihlamarju hävitamas. Ta hääel sarnaneb roheline rähni häälega, pole aga nii vali, vaid on mahedam „kli klii klii...“

## Perekond: Kirjurähn. *Dryobates* Boie.

### Liikide määramistabel.

1. Tiiva pikkus on alla 110 mm **Väike kirjurähn** (*D. minor*)
- Tiiva pikkus on üle 110 mm . . . . . 2
2. Kogu selg on must, noka pikkus on alla 30 mm **Suur kirjurähn** (*D. major*)
- Tagaselg on valge, noka pikkus on üle 30 mm **Valgeselg-kirjurähn** (*D. leucotos*)

117. **Suur kirjurähn.** *Dryobates major major* (L.).

Tikk. — Grosser Buntspecht. — Дятел большой пестрый.

Ülapool on must, punase põikvöödiga kiirmikul. Õlasulestik, peaküljed, otsaesine ja täpp kiirmiku ääres on valged. Alapool on valkjas, kõhualune punakas. Mustal tiival on viis valget vööti. Emane on ilma punase vöödita kiirmikul. Tiiva pikkus 140 mm.

Paigalind. Harilik haudelind okas- ning segametsis. Pesitseb puudõnes, emane muneb maikuu keskpaigu 4—6 muna. Ta hää on terav, kõrge „gikk“, ärrituses tseristab. Kevadel trummeldab agarasti kuiva oksa peal.

118. **Valgeselg-kirjurähn.** *Dryobates leucotos leucotos* (Bechst.).

Weissrückiger Specht. — Дятел белоспинный.

Pealpea on punane, esiselg must, tagaselg valge. Alapool valkjas, kõhualune helepunakas, kehaküljel on tumedad pikitriibud. Mustal tiival on 6—7 valget vööti. Emasel on pealpea must. Tiiva pikkus 145 mm.

Elutseb paigalinnuna lehtmetsis. Haruldane Põhja-Eestis, kaunis harilik Lõuna-Eestis. Pesitseb maikuu jooksul. Eluviiside poolest ei lähe suurest kirjurähnist lahku.

119. **Väike kirjurähn.** *Dryobates minor minor* (L.).

Kleiner Buntspecht. — Дятел малый пестрый.

Varblase suurune lind. Labapea on punane, tagapea must. Selg on valge, musta põikvööditusega. Kogu alapool valge. Emasel on pealpea must. Tiiva pikkus 92 mm.

Teotseb paigalinnuna märksal arvul leht- ja segametsis ning parkides. Pesitseb enamasti õõnsas kases ning emane muneb juunikuu keskpaigu 5—6 muna. Ta hää on lühike „kikiki“ või „gikkgikkgikk“; trummeldab valjusti.

120. **Hele väike kirjurähn.** *Dryobates minor transitivus* Loud.

See meie haudelinnust heledam vorm ilmub meile põhja poolt talveks ning viibib siin kuni varajase kevadeni. Sel ajal on ta kaunis harilik nähtus vähemais lehtmetsis ning parkides.

Perekond: **Kolmevarbane rähn.** *Picoïdes* Lacép.

121. **Kolmevarbane rähn.** *Picoïdes tridáctylus tridáctylus* (L.).

Dreizehenspecht. — Дятел трехпалый.

Pealpea keskala on kuldkollane. Tagapea ning riba üle ülakaela mustad, muu ülapool kuni saba ülapoole katesulgedeni on valge. Õlasulestik ja tiivad on mustad, viimased 5—7 valge põikvöödiga. Pea- ja kaelaküljed on kahe musta pikiribaga. Alapool on valge. Emasel puudub kollane täpp pealpeal. Tiiva pikkus 125 mm.

Elutseb paigalinnuna vähesel arvul suuremais kuusemetsis. Pesa asub enamasti kuivas kuuses ning selles leidub maikuu keskpaigu 4—5 muna. Ta hää on kõrge „kgikk“.

Perekond: **Musträhn.** *Dryocopus* Boie.

122. **Musträhn.** *Dryocopus mártius mártius* (L.).

Nõgikikas, metskukk. — Schwarzspecht. — Дятел черный.

Pealpea on läikivpunane, muu sulestik must. Emasel on ainult tagapea punane. Ligikaudu varese suurune lind. Tiiva pikkus 245 mm.

Elutseb paigalinnuna märksal arvul suuremais okasmetsis. Iseäranis sagedasti nähakse teda Saare- ning Hiiumaal. Aprillikuu lõpu poole leidub kuuses asuvas pesas 4—5 muna. Ta harilik hüüd on venitatud „kliöö glükk glükk glükk“; lennul kuulub kriiskavat „krikkkrikk...“

Perekond: **Väänkael.** *Iynx* L.

123. **Väänkael.** *Iynx torquilla torquilla* L.

Kaeralind, peebulind. — Wendehals. — Вertiшейка.

Ülapoole sulestik on üldiselt pruunhall, tumepruunide viirudega ja tähnidega; alapool on valkjas, tumeda tähnitusega. Ülapoolel käib kiirust kuni tagaseljani must riba. Tiiva pikkus 88 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Harilik haudelind hõreda võitu metsis, lehtpuistuis, aedades ning parkides. Pesitseb puuõontes ning pesakastides, emane muneb juunikuul 7—12 muna. Lahkub augusti lõpul. Ta häälitsemine on igav, kuni 20 korda korratav monotoonne „piipii...“ Hädas etendab imelikku näoliigutuste-mängu: sirutab kaela välja, püstitab pealpea suled, väänab pead edasi-tagasi, ajab tüürsuled laiali, misjuures maotaoliselt sisistab.

## IX selts: Käolised. Cuculi.

### 23. Sugukond: Kägulased. Cuculidae.

Perekond: Kägu. *Cuculus* L.

#### 124. Kägu. *Cuculus canorus canorus* L.

Kukulind. — Kuckuck. — Кукушка.

Käo sulestik on väga vahelduv. Vanal isasel on kogu ülalpool kiltkivi-hall, kaelaküljed, lõua- ja kurgualune ning puguala aga helehallid, muu alapool valge, mustade põikviirudega, saba alapool katesuled on valged. Mustjate tüürsulgede tipud on valged. Vanad emased sarnanevad enamasti isastega, aga pugualal ning kaelakülgedel on nad roostja valendusega. Peale nende hallide emaste leidub aga sagedasti emaseid, kes sulgrüü poolest neist põhjalikult lahku lähevad. Nende ülalpool on roostepunane mustade põikviirudega, päänipu-ala ja saba ülalpool katesuled on ühetaoliselt roostepunased, tüürsuled elav-roostepunased, eespool tippu laia musta vöödiga; kurgualune ja puguala on roostjad, muu alapool valge, kogu ala lõuast kuni kõhuni on pruunmust ning põikvöödiline. Leidub ka eksemplare, kellede sulestik seisab värvuse poolest halli ja punase vahel või on kaneelpunane. Nokk on sarv-  
must, allnoka ning pealnoka servade alus on kollane; jalad on kollased.

Tiiva pikkus 225 mm.

Rändlind; jõuab meile aprillikuu viimastel päevadel, millal esimest kukkumist kuulduv. Elutseb rohkel arvul hõredavõitu metsis, igasuguseis puistuis, iseäranis säärastel kohtadel, kus väikesed laululinnud rohkel arvul pesitsevad, sest et seesugused kohad pole põõsaste ega puude poolest vaesed. Kägu ise ei hau, emane muneb oma muna maa peale ning kannab selle nokas vähemate laululindude pessa. Munast välja tulnud väärlaps tõukab aja jooksul kõik temaga koos elutsevad kasuvanemate õiged lapsed pesast välja. Enamasti paneb kägu ühte pessa ühe muna; ühe ja sama emase munad on värvuse ja kirja poolest ikka ühesugused. Emane muneb suve jooksul umbes 12 muna. Isase häälitsemine on tuntud kukkumine; emasele on omane omapärane itsitamine.

## X selts: Kakulised. Striges.

### 24. Sugukond: Kaklased. Strigidae.

Perekondade määrämistabel.

- |  |   |
|--|---|
| 1. Olemas selgesti nähtavad tugevad sulgkõrvad . . . . . | 2 |
| — Selgesti nähtavad sulgkõrvad puuduvad . . . . .        | 3 |

2. Tiiva pikkus üle 350 mm **Kassikakk** (*Bubo*)  
 — Tiiva pikkus alla 350 mm **Räts** (*Asio*)
3. Sulestik on peamiselt valge, kohati pruunide tähnidega või vöötidega  
**Lumekakk** (*Nyctea*)  
 — Sulestik pole valge . . . . . 4  
 4. Tiiva pikkus üle 200 mm . . . . . 5  
 — Tiiva pikkus alla 200 mm . . . . . 7
5. Allkehal on lainjad põikvöödid **Vöötakk** (*Surnia*)  
 — Allkehal on pikitriibud . . . . . 6
6. Tiivad on võrdlemisi lühikesed; teine laba-hoosulg on kolmandast palju lühem, 4-jas ja 5-es on harilikult kõige pikemad; viiel äärmisel hoosulel on selge tsäpe sule siseladval **Kakk** (*Strix*)  
 — Tiivad on võrdlemisi pikad, 2-ne ja 3-as laba-hoosulg on kõige pikemad; ainult esimese hoosule siseladval on selge tsäpe **Räts** (*Asio*)
7. Tiiva pikkus alla 120 mm **Värbkakuke** (*Glaucidium*)  
 — Tiiva pikkus üle 120 mm . . . . . 8
8. Varbad nagu jooksmeluugi on tiheda sulestikuga kaetud, nii et ainult küünised on nähtavad; saba on üle 90 mm pikk  
**Karvasjalgne kakuke** (*Aegolius*)  
 — Varbad on hõreda sulestikuga kaetud, täies ulatuses nähtavad; saba on alla 90 mm pikk **Kivikakuke** (*Athene*)

Perekond: **Lumekakk.** *Nyctea* Steph.

125. **Lumekakk.** *Nyctea nyctea* (L.).

Lume-öökull. — Schneeeule. — Сова белая.

Sulestik on lumivalge või pea peal, seljal, tiibadel, sabal ning allkehal vööditud mustpruuni kirjaga. Silma värvikile on kollane. Tiiva pikkus 410 mm.

Emane on isasest palju suurem ning alati mustpruuni põik-kirjaga.

Talvekülaline; ilmub harilikult novembrikuul ning lahkub märtsikuul, üksikuid on aga isegi maikuul nähtud. Teotsevad legendikkudel ja mererannikul.

Perekond: **Kassikakk.** *Bubo* Dum.

126. **Kassikakk.** *Bubo búbo búbo* (L.).

Kassikull. — Uhu. — Филин.

Ülapool on roostekarva, musta tähnitusega ning peenikeste põikviirudega. Sulgkõrvad on mustad, alusel roostekad ja hästi arenenud. Loor<sup>1)</sup> on kahkjasa-

1) Loori all mõistetakse poolrõnga-kujulist peenikestest suleudemetest koosnevat vanikut, mis ümbritseb kakuliste silma ning varjab kõrva-avaust.

roostjas, mustjate kitsaste põiktriipudega. Kurgualuse keskala on valge; alapool on ülapoolest üldiselt heledam ja rinnal tumeda musta pikitähnitusega; kõhualune on üle külvatud rohkete mustjate põikviirudega. Emane on isasest palju suurem. Silma värvkile on oranž, nokk ja küünised on mustad. Tiiva pikkus 465 mm.

Haruldasem paigalind suuremais okasmetsis. Pesa asub maa peal käändude varjus või puude otsas teiste lindude vanas pesas. Aprilli alul muneb emane 2—3 muna. Ta hääb on vali, kõle „uu-huu“.

## Perekond: Räts. *Asio* Schäff.

### Liikide määramistabel.

1. Kõrvatutid on pikad, kohe silma paistvad, ülapool on roostekollane, mustjate pikitriipudega ning põikvöödiketega **Kõrvukas räts** (*A. otus*)
- Kõrvatutid on lühikesed, mitte silma paistvad, ülapool on roostekollane kuni valkjas, mustjate pikitriipudega, aga ilma põikvöödiketeta **Sooräts** (*A. flammeus*)

### 127. **Kõrvukas räts.** *Asio otus otus* (L.).

Waldohreule. — Сова ушастая.

Ülapool on üldiselt kahkjäs-roostekollane, must-tähniline; sulgkõrvad on pikad, mustad, roostekollaste ääristega. Loor on enam-vähem roostekollakas. Alapool on ülapoolest heledam, suled mustjate rootriipudega. Silma värvkile on oranžpunane. Tiiva pikkus 295 mm. Kõrvuka rätsu värvus varieerub laias ulatuses: kuna mõned linnud on üpris tumedad, leidub teisi, kellele sulestik on väga hele.

Peamiselt paigalind, ainult noored rändavad talveks lõuna poole. Elutseb igasuguseis puistuis, kõige sagedamini männikuis. Pesitseb teiste lindude või oravate vanas pesas ning emane muneb maikuu alul 4—6 muna. Ta hüüd on venitatud, madal „hu uu“.

### 128. **Sooräts.** *Asio flammeus flammeus* Pontopp.

Sumpfohreule. — Сова болотная.

Sarnaneb värvuse poolest kõrvuka rätsuga, aga sulgkõrvad on üpris lühikesed ning loor on valkjam. Silma värvkile on tumekollane. Tiiva pikkus 315 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuul. Kaunis harilik haudelind soodes ning rabades. Pesa asub maapinnal rohu sees ning selles leidub maikuul 4—6 muna. Ta hüüd on mahe „käv käv“ või hääletu, haukuv „vauk vauk“. Nagu teisedki kakud naksutab tihti nokaga.

Perekond: **Karvasjalgne kakuke.** *Aegolius* Kaup.

129. **Karvasjalgne kakuke.** *Aegolius funereus funereus* (L.).

Karvasjalgne kivikull. — Rauhfusskauz. — Сыч мохноногий.

Ülapool on pruun valge tähnitusega, alapool on valkjas pruunide põik-tähniidega. Loor valge, silmade ümbrus ning riba kõrva-alal on mustjad. Silma värvkile elavkollane, nokk kahkjaskollane. Tiiva pikkus 170 mm.

Haruldane paigalind; Hiiumaal võrdlemisi harilik. Elutseb suuremais okasmetsis. Pesitseb õõnsais puudes; emane muneb aprillikuu lõpu poole 4—5 muna. Ta hüüd kõlab kui „kev kev“ või mahe „kuuk“.

Perekond: **Kivikakuke.** *Athene*.

130. **Kivikakuke.** *Athene noctua noctua* (Scop.).

Steinkauz. — Сыч.

Sarnaneb üldiselt karvasjalgse kakukesega, aga alapoolel on põik-tähnide asemel pikitähnid. Tiiva pikkus 160 mm.

Üpris haruldane paigalind. Haudelinnuna ainult Kullamaal leitud. Elutseb asulate juures. Pesitseb hoonete katuste all või puuõõntes. Emane muneb maikuul 4—5 muna. Ta hüüd on „kuvitt kuvitt“-taoline häälightsus.

Perekond: **Värbkakuke.** *Glaucidium* Boie.

131. **Värbkakuke.** *Glaucidium passerinum passerinum* (L.).

Varblas-öökull. — Sperlingskauz. — Сыч-воробей.

Varblase suurune lind. Ülapool on pruun, valkja tähnitusega; alapool on valge, pruuntriibuline. Loor on valge- ning pruuntäpiline. Silma värvkile kollane. Tiiva pikkus 100 mm.

Haruldane paigalind. Elutseb kohati niiskevõitu metsis. Pesitseb rähnide pesakoopais. Emane muneb maikuu keskpaigu 4—5 muna. Ta hüüd on vilistav „kirr“.

Perekond: **Vöötkakk.** *Surnia* Dum.

132. **Vöötkakk.** *Surnia ulula ulula* (L.).

Vööt-öökull. — Sperbereule. — Сова ястребиная.

Ülapool on mustpruun, valgetäpiline; päranipu-ala ja saba ülapoole katesuled on silmapaistva valge põikvööditusega. Loor on valkjas, külgspeal kõrva kohal asub poolkuujas must riba. Kesk kurgualust on suur must täpp; alapool rinnast peale on valge, mustpruuni põikvööditusega. Saba on kiilukujuline. Silma värvkile kollane. Tiiva pikkus 235 mm.

Peamiselt talvekülaline ja läbirändaja, kes sügisel septembri lõpu poole märksal arvul meile ilmub ja kevade tulekuga põhja poole rändab; mõni paar jääb meile suveks mõnda segametsa elutsema, kus ta oletatavasti pesitseb. Ta hüüd on mahe „ki ki ki“. See kakk teotseb päeva ning teda nähakse tihti üksikute puude või postide otsas.

Perekond: **Kakk.** *Strix* L.

Liikide määramistabel.

1. Väga suur, tiiva pikkus on üle 400 mm **Lapi kakk** (*St. nebulosa*)  
— Vähem, tiiva pikkus on alla 400 mm . . . . . 2
2. Alapool üksi pikikirjaga, saba on pikem **Pikksaba-kakk** (*St. uralensis*)  
— Alapool ka põikkirjaga, saba on lühem **Kodukakk** (*St. aluco*)

133. **Lapi kakk.** *Strix nebulosa lappónica* Thunb.

Barteule. — Неясыть каменная.

Ülapool on üldiselt halkjasvalge, tihedalt kaetud suurte mustjate rootriipudega ja väikeste põikviirudega. Suurel looril asuvad valkjal põhjal rohked kontsentriilsed musthallid ringid. Lõug ja kurgualuse keskala on mustad, muu alapool on valkjas, laiade mustpruunide pikitriipudega ning enam-vähem arenenud põikviirudega. Silmad on võrdlemisi väikesed; nende värvkile kollane. Tiiva pikkus 450 mm. Nokk on vahakollane.

Elutseb haruldase paigalinnuna suuremais okasmetsis. Pesitsemisoludest kodumaal pole midagi teada. Lapimaal pesitseb kulliliste vanas pesas või suurte kändude all. Ta hüüd sarnaneb kodukaku hüüuga, on aga palju valjum.

### 134. **Pikksaba-kakk.** *Strix uralensis uralensis* Pall.

Urali kakk. — Uraleule. — Неясыть длиннохвостая.

Ülapool on kollakasvalge, mustjate pikitriipudega; alapool on heledam, rinnal ja kõhul ahtakeste pikkade triipudega. Loor on halkjas, must-triibuline. Nokk on kollane. Silma värvkile tumepruun. Tiiva pikkus 380 mm. Tuleb tähendada, et sulestiku värvus kõigub valkjast kuni helepruunini.

Elutseb märksal arvul kodumaa suuris kuuse- ning segametsis. Pesitseb kulliliste vanas pesas, suures puuõõnes või murdunud puutüve lohus. Emane muneb aprillikuu alul 2—4 muna. Ta hüüd on vali, haukuv „vau vau...“ või kriiskav „hräik“.

### 135. **Kodukakk.** *Strix aluco aluco* L.

Suurispea-kull. — Waldkauz. — Неясыть серая.

Kodukakk on sellepolest huvitav, et teda kahesuguses sulgrüüs leidub. Ühed indiviidid on hallid, teised roostepruunid. Vanadusega ei ole see värvus mitte seotud, ka võivad sugupooled kas hallid või roostjad olla. Sagedamini leidub halle linde. Kirja poolst nad lahku ei lähe. Ülapoolele on omased tumepruunid täpid ja pikitähnid, õlasulestik on valgetäpiline. Alapool on ülapoolest heledam ning mustpruun-triibuline. Nokk on kollane.

Silma värvkile tumepruun. Tiiva pikkus 285 mm.

Harilik paigalind metsades ning puistuis. Pesitseb õõnsais puis; emane muneb aprillikuul 3—4 muna. Ta hüüd on väga mitmekesine, tihti kuuldu kõrget „kuvitt“-taolist häälitsemist, sagedamini uluvat, vilistavat „hu-ho uu-ou“.

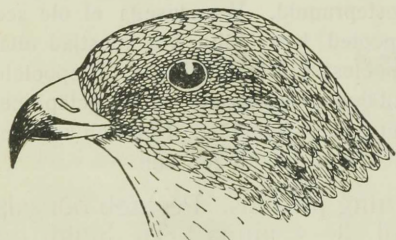
## XI selts: **Kullilised.** *Accipitres.*

### 25. Sugukond: **Pistriklased.** *Falconidae.*

Perekondade määrämistabel.

1. Pea ning kael on paljad või ebesulgedega kaetud, aga mitte pärisulgedega . . . . . 2
- Pea ning kael on pärisulgedega kaetud . . . . . 3
2. Ninasõõrmed kujutavad vertikaalset pilu; 14 tüürsulge  
**Kaeluskotkas** (*Gyps*)
- Ninasõõrmed ümmardunud, ligikaudu neljanurgelised, umbkaudu sama laiad kui kõrged; 12 tüürsulge  
**Raisakotkas** (*Aegypius*)

3. Jooksmeluu kuni varvasteni sulgedega kaetud . . . . . 4  
 — Jooksmeluu paljas või ainult pealmises osas sulgedega kaetud . . . . . 5
4. Nokk on vahanahast kuni tipuni, sirgel joonel mõõdetud, alla 26 mm pikk  
**Karvasjalgne viu** (*Archibuteo*)  
 — Nokk on vahanahast kuni tipuni üle 26 mm pikk **Kotkas** (*Aquila*)
5. Nokk terava, nukelise hambaga pealnoka külgedel eespool konksu ning vastava säputaolise väljalõikega allnoka tipu ees (31. joon., lk. 60)  
**Pistrik** (*Falco*)  
 — Nokk ilma terava hambata pealnokal, äärmisel juhul nõrga kaaretaolise nukaga pealnoka külgedel eespool konksu . . . . . 6
6. Jalad on sinakad või tinahallid . . . . . 7  
 — Jalad on kollased, kollakad või kahkjad-lihakarva . . . . . 8
7. Jooksmeluu pikkus on alla 70 mm; saba pikkus on alla 250 mm; välisvarvas on keskvarbast pikem  
**Kalakotkas** (*Pandion*)  
 — Jooksmeluu pikkus on üle 70 mm; saba pikkus on üle 250 mm; välisvarvas on keskvarbast lühem  
**Madukotkas** (*Circaetus*)



60. joon. Herilaseviu pea.

8. Tiiva pikkus on 600 mm või rohkem **Merikotkas** (*Haliaeetus*)  
 — Tiiva pikkus on alla 600 mm . . . . . 9
9. Valjasriba on väikeste soomuste taoliste sulekestega kaetud; ninasõõrmed on pilutaolised (60. joon.)  
**Herilaseviu** (*Pernis*)  
 — Valjasriba on juuksetaoliste harjastega kaetud; ninasõõrmed on ümmargused või pikiümmargused . . . . . 10
10. Saba on hargitaolise väljalõikega **Harksaba-kull** (*Milvus*)  
 — Saba on sirgjooneline või ümmardunud . . . . . 11
11. Nägu on nagu kakulistel ümbritsetud sulgede looriga; jooksmeluu on võrdlemisi peenike **Loorkull** (*Circus*)  
 — Nägu ei ümbritse sulgede loori, jooksmeluu pole silmatorkavalt peenike . . . . . 12
12. Saba on pikem kui kaks kolmandikku tiiva pikkusest **Haugas** (*Accipiter*)  
 — Saba on lühem kui kaks kolmandikku tiiva pikkusest **Viu** (*Buteo*)

## Perekond: Pistrik. *Falco* L.

### Liikide määramistabel.

1. Suurem, tiiva pikkus on isastel üle 345 mm, emastel üle 380 mm  
**Jahipistrik** (*F. rusticolus*)  
 — Vähem, tiiva pikkus on isastel alla 345 mm, emastel alla 380 mm . . . . . 2

2. Selg on punakas **Tuuletallaja** (*F. tinnunculus*)  
 — Selg on hall või pruun . . . . . 3
3. Keskvarvas ilma küüniseta on üle 40 mm pikk  
**Rabapistrik** (*F. peregrinus*)  
 — Keskvarvas ilma küüniseta on alla 40 mm pikk . . . . . 4
4. Keskvarvas ilma küüniseta on üle 30 mm pikk . . . . . 5  
 — Keskvarvas ilma küüniseta on alla 30 mm pikk  
**Punajalgne pistrik** (*F. vespertinus*)
5. Saba on hall laia musta vöödiga alusel, selg on sinakashall nähtavate mustade rootriipudega **Väike pistrik** (*F. columbarius*) ♂ ad.  
 — Saba on hall ilma laia musta vöödita alusel, selg on ühetaoliselt hall, nähtavad mustad rootriibud puuduvad **Lööpistrik** (*F. subbuteo*)  
 — Saba on pruun punakate vöötidega, selja- ning õlasulestik on rooste-karva ääristega **Lööpistrik** (*F. subbuteo*) juv.  
 — Saba on pruun heledate vöötidega, selja- ning õlasulestik on punakate vöötidega või tähnidega **Väike pistrik** (*F. columbarius*) ♀ ad. ja juv.

### 136. Rabapistrik. *Falco peregrinus peregrinus* L.

Wanderfalke. — Канар.

Pealpea ja kiirmik on tume-kiltkivikarva, selg, tiivad ja saba on must- ning hallvöödilised. Must haberiba. Kurgualune ja puguala on valge, viimane musta täpitusega, allkeha on must- ja valgevöödiline. Vahanahk kollane, nokk sinakas, jalad kollased. Tiiva pikkus 330 mm. Emane isasest palju suurem.

Rändlind; ilmub märtsikuu lõpu poole. Elutseb haruldase haudelinnuna kõrgrabadel ning metsades. Pesitseb kas rabas maapinnal või metsas puu otsas kaarna, viu või mõne teise linnu vanas pesas. Emane muneb 3—4 muna ning neid leidub aprillikuu lõpul. Ta hüüd on terav „kjäk kjäk“.

### 137. Islandi jahipistrik. *Falco rusticolus islandus* Brünn.

Isländischer Jagdfalke. — Кречет исландский.

Ühed on ülapool valged, pruuni tähnitusega, valge sabaga ning valge pruuntriibulise alapoolega. Teistel on ülapool ja saba kiltkivi-hall valkja põikvööditusega ning alapool valge, halli täpitusega või hallide triipudega.

Nokk on sinakas, vahanahk ja jalad kollased. Tiiva pikkus 410 mm.

See suur valgevõitu jahipistrik eksib üliharva meile. 1863. a. aprillikuul lasti üks eksemplar Tartumaal Kurista mõisa juures.

138. **Jahipistrik.** *Falco rusticolus rusticolus* L.

Norwegischer Jagdfalke. — Кречет норвежский.

Läheb eespoolsest vormist ainult seepoolest lahku, et ta on natuke vähem.  
Tiiva pikkus 390 mm.

See eelmisest tumedam jahipistrik riivab läbirändel harva meie maad; teda nähakse enamasti sügisel oktoobrikuul.

139. **Lõopistrik.** *Falco subbuteo subbuteo* L.

Baumfalke. — Чеглок.

Ülapool on sinakasmust, kiirmikul valkja täpiga, must haberiba on lai; kurgualune kollakasvalge, valkjalt rinnal ning kõhul on mustad pikitäpid, päraku-ala ja püksid<sup>1)</sup> on punapruunid. Nokk on sinakas, vahanahk ja jalad kollased.  
Tiiva pikkus 260 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Haudelinnuna elutseb märksal arvul metsatukkades ning -servil. Pesitseb sileda, kõrgetüvelise männi otsas varese vanas pesas ning emalind muneb juunikuu alul 3—4 muna. Ta häälightsus on hele „gükk“- või „gikk gikk“-taoline hüüd.

140. **Väike pistrik.** *Falco columbarius aésalon* Tunst.

Merlin. — Дербник.

Ülapool on hall, must-triibuline; kiirmik valkja täpiga. Alapool on ookerpunakas mustade rootriipudega, kurgualune valge. Tiiva pikkus 220 mm.  
Jalad on kollased. Emane ja noored on ülapool hallpruunid.

Rändlind; ilmub aprilli lõpu poole. Haruldasem haudelind; pesitseb metsatukkades vareste vanas pesas ning emane muneb maikuu lõpul 4—5 muna. Väga harilik rände ajal aprilli-maikuul ning augustil. Kaunis rohked põhja poolt tulnud individid talvitsevad meil. Üks julgemaist kullilistest, kes isegi omasuurustele lindudele kallale tungib. Ta hüüd sarnaneb lõopistriku hüüuga, on aga kõrgem.

141. **Punajalgne pistrik.** *Falco vespertinus vespertinus* L.

Punajalgne tuuletallaja. — Rotfußfalke. — Кобчик.

Isane on üldiselt kiitkivi-hall, punase kõhualuse ja saba alapool katesulgedega. Emasel on pealpea, kiirmik ja alapool roostjas; ülapool hall, musta vööditusega. Vahanahk ja jalad on punased, nokk sinakas, kollase alusega.  
Tiiva pikkus 240 mm.

1) Püksideks kutsutakse kulliliste säärt katvat püksikujulist sulestikku.

Haruldane haudelind, ilmub aprilli lõpul. Pesitseb vähe-  
mais puistuis teiste lindude vanas pesas ning emane muneb  
mai-juunikuul 4—5 muna. Sagedamini nähakse teda sügis-  
rändel augustikuul. Ta hüüd on hele „ki ki ki kij“.

#### 142. Tuuletallaja. *Falco tinnunculus tinnunculus* L.

Hiire-tuuletallaja. — Turmfalk. — Пустельга.

Isasel on pealpea, tagakael ja suurem osa sabast tuhkjashall, muu ülapiol  
punakas musta täpitusega. Saba tipul on lai must vööt ja kitsas valge  
ääris. Must haberiba. Kurgualune on valkjas, muu alapool punakaskollane,  
mustjate täppidega. Emasel on kogu ülapiol ja saba punakad. Vahanahk  
on kollakas, jalad kollased, nokk sinakas. Tiiva pikkus 240 mm.

Rändlind; ilmub märtsi-aprillikuul. Elutseb hariliku  
haudelinnuna metsatukkades, männikuis, tornides ning vare-  
meis. Pesitseb enamasti varese vanas pesas ning selles leidub  
maikuu lõpu 4—5 muna. Lahkub septembrikuul. Ta hüüd  
on rõõmlik „kli kli kli“. Tuuletallajat nähakse väga sagedasti  
üle väljade õhus, koha peal peatudes, tuult tallamas.

### Perekond: **Kotkas.** *Aquila* Briss.

#### Liikide määramistabel.

1. Ninasõõrmed on pikemad kui laiad, suurem lind, tiiva pikkus on üle  
560 mm **Kaljukotkas** (*A. chrysaëtus*)
- Ninasõõrmed on ümmargused, vähem lind, tiiva pikkus on alla  
560 mm . . . . . 2
2. Tiiva pikkus on alla 500 mm, noka pikkus vahanahast kuni tipuni —  
sirkliga mõõdetud — on 33 mm või vähem **Väike konnakotkas** (*A. pomarina*)
- Tiiva pikkus on üle 500 mm, noka pikkus on 34 mm või rohkem  
**Suur konnakotkas** (*A. clanga*)

#### 143. **Kaljukotkas.** *Aquila chrysaëtus chrysaëtus* (L.)

Steinadler. — Халзан.

Noorte sulestik on tumepruun, kiirmiku teravad suled on punapruunid  
valkjate tippudega. Jooksmeluu sulestik on valge või valge pruunide täp-  
pidega. Tüürsulgede alusepoolsed kaks kolmandikku on valkjad, tipupoolne  
kolmandik pruunmust. Keskmises eas on sulestik heledam, otsaesine  
pruun, teravad suled, mis asuvad sellest kuni tagapiol kiirmikku, on rooste-

kollased, tippudel heledamad. Jooksmeluu sulestik on valge, pruuni täpitusega või täiesti pruun. Vanas eas (alates umbes 5-dast aastast) on sulestik vahelduv tumepruun, pealpea ning kiirmik aga elavam roostepunane. Kurgualune on tumepruun kuni must, alapool on tihti roostepunasega segatud; jooksmeluu sulestik, püksid ja saba alapool katesuled on pruunid kuni roostepunased. Vanade lindude tüürsulgede alus ei ole valge, vaid saba on täies ulatuses mustpruun. Vahanahk ja jalad on kollased, nokk sarv-  
mustjas. Tiiva pikkus 650 mm.

Väga haruldane haudelind suuremais metsis. Pesa ehitab kõrgete okaspuude otsa ning emane muneb märtsikuu lõpu poole 2—3 muna. Sagedamini nähakse seda kotkast sügis- ning kevaderändel, üksikuid aga ka talvel. Ta hüüd on tugev, läbitungiv „giijää“.

#### 144. Suur konnakotkas. *Aquila clanga* Pall.

Schelladler. — Подорлик большой.

Vana linnu sulestik on tumepruun, värskelt ligikaudu must, ärakulunult pruunikam; saba ülapoole katesuled on tumepruunid, valgega segatud. Noorel on väikesulestik heledate rootriipudega ja tipptähnidega. Vahanahk ja varbad on kollased. Tiiva pikkus 520 mm.

Suur konnakotkas on Ida-Euroopa ning Aasia haudelind, meilt läheb ta läänepoolne levimispiir läbi, teda nähakse kaunis harva kodumaa idapoolsemais suuremais metsis. Pesitsemise kohta puuduvad kindlad andmed.

#### 145. Väike konnakotkas. *Aquila pomarina pomarina* Brehm.

Schreiadler. — Подорлик малый.

Kuju ning värvuse poolest sarnaneb suure konnakotkaga, aga ta on vähem ning igas eas sellest heledam. Noortel on kiirmikul alati koguke roostjaid sulgi, mis kiirmiku täppi kujundavad ning mida ei leidu suurel konnakotkal. Tiiva pikkus ♂ 480 mm, ♀ 490—500 mm.

Rändlind, ilmub aprillikuul. Suurtes metsades harilik haudelind. Eelistab järvede, jõgede, soode ning niiskete niitude läheduses asuvaid metsi. Pesa ehitab kuuse, männi või haava otsa ning selles leidub maikuu lõpu poole 2—3 muna. Lahkub septembrikuul. Ta hüüd on näuguv heli või vali „jeff jeff“.

## Perekond: **Viu.** *Buteo* Lacép.

### 146. **Hiireviu.** *Búteo búteo intermédus* Menzb.

Vihmaviu. — Falkenbussard (meil Mäusebussard). — Канюк большой.

Ülapool on tumepruun roostjate suleääristega alapool on heledam, allkehal valkja põikvööditusega, sääresulestik on punapruun, saba alapool katesuled valged roostja põikvööditusega. Tüürsuled on roostjad, 8—12 mustja põikvöödiga, milledest saba tipupoolsem teistest palju laiem on; sulgede rood on valged. Vahanahk ja jalad on kollased. Tiiva pikkus 350—365 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuu keskpaigu. Harilik haudelind metsatukkades ning -servadel, haruldasem metsades. Pesa ehitab enamasti kuuse otsa, pesitseb aga ka teiste lindude vanades pesades; emane muneb maikuu keskpaigu 2—3 muna. Lahkub septembrikuul. Ta hüüd on nägüv „viu viu“.

## Perekond: **Karvasjalgne viu.** *Archibuteo* Brehm.

### 147. **Karvasjalgne viu.** *Archibúteo lagópus lagópus* (Brünn.).

Rauhfußbussard. — Канюк мохноногий.

Ülapool on tumepruun heledamate suleääristega, saba ülapoole katesuled on valge põikkirjaga. Alapool on tumedam ning enam-vähem arenenud valkja põikvööditusega, mis iseäranis hästi nähtav on allkehal ja pükstel. Saba on valge, tipul laia musta vöödiga. Noorte lindude alapool on piki-tribuline, mitte vöödiline. Vahanahk ja varbad on kollased. Tiiva pikkus 430 mm.

Karvasjalgset viud nähakse meil peamiselt läbirändel oktoobri-novembrikuul ning märtsi- ja aprillikuul; üksikud teotsevad kogu talve tasandikkudel. Et mõnd paari on suvel nähtud, tuleb oletada, et ta haruldase haudelinnuna meil elutseb. Pesa pole meil leitud. Selle viu häälitsemine on hiireviu hüüust kõrgem.

## Perekond: **Loorkull.** *Circus* Lacép.

### Liikide määrämistabel.

1. Esimese kuni kolmanda laba-hoosule siselatv ning teise kuni neljanda laba-hoosule välislatv on tipposas väljalõikega . . . . . 2
- Esimese kuni neljanda laba-hoosule siselatv ning teise kuni viienda laba-hoosule välislatv on tipposas väljalõikega . . . . . 3

2. Esimese laba-hoosule siseladva väljalõike nurk asub 25–30 mm eespool laba-katesulgede tippu  
**Soo-loorkull** (*C. pygargus*)

— Esimese laba-hoosule siseladva väljalõike nurk on laba-katesulgede tippu kohal või ainult 10–12 mm eespool seda

**Kõrve-loorkull** (*C. macrourus*)

3. Saba ülapoole katesuled on puhtvalged; tüürsuled, vähemalt äärmised, on selgete põikvöötidega või aga pea ning ülapoole värvus on õrnhall

**Välja-loorkull** (*C. cyaneus*)

— Saba ülapoole katesuled pole puhtvalged; põikvöödid tüürsulgedel puuduvad või on ebaselged

**Roo-loorkull** (*C. aeruginosus*)

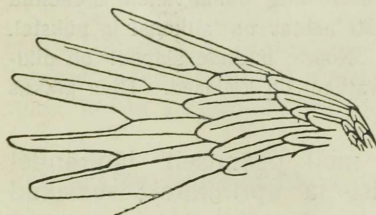
#### 148. **Roo-loorkull.** *Circus aeruginosus aeruginosus* (L.).

Roo-jänese-kull. — Rohrweihe. — Лунь камышевый.

Vanal isasel on ülapiil tumepruun, pealpea ja kiirmik roostekollakas; alapool on roostepruun, mustjate rootriipudega; kurgualune roostekollakas. Vanal emasel on ülapiil šokolaadipruun, selg heledate roostekollaste piki-triipudega, pealpea ja kiirmik on roostekollased. Alapiil on punapruun, roostekollase kurgualusega. Üldiselt varieerub sulgestiku värvus laias ulatuses.

Vahanahk ja jalad on kollased. Tiiva pikkus 400 mm.

Rändlind; ilmub aprilli-maikuul. Tasandikkude elanik; elutseb haudeajal märksal arvul niiskeil heinamail, soodel ning suuremate veekogude ümbruses. Pesa ehitab maa peale kõrge rohu sisse, roostikku või kõrkjastikku; selles leidub maijuunikuul 4–5 muna. Lahkub septembrikuul. Häält kuulub üpris harva, see on madal „kau kau“. Kõik loorkullid lendavad hõljudes madalalt üle lagendikkude ning laskuvad vahete-vahel



61. joon. Roo-loorkulli tiib.

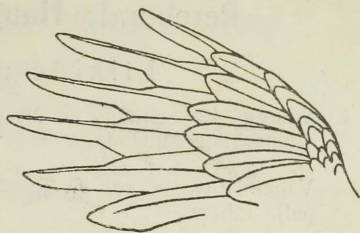
maha saaki haarama. Hävitavad suurel määral maa peal pesitsevate lindude mune ning poegi.

#### 149. **Välja-loorkull.** *Circus cyaneus cyaneus* (L.).

Välja-jänese-kull. — Kornweihe. — Лунь полевой.

Vanal isasel on ülapiil sinakashall, saba ülapoole katesuled valged. Allkael kuni esirinnani on hele-tuhkjashall, muu alapool valge. Emasel on ülapiil pruun, valgete saba ülapoole katesulgedega. Alapiil on valkjas, pruunikate rootriipudega. Tiiva pikkus ♂ 350, ♀ 390 mm.

Rändlind; jõuab meile eelmisest varemini, teda nähakse juba aprilli alul. Elutseb hariliku haudelinnuna tasandiku viljaväljadel ning heinamaadel. Pesitseb maapinnal vilja sees ning emane muneb mai-juunikuul 4—5 muna. Lendab ära septembrikuul.

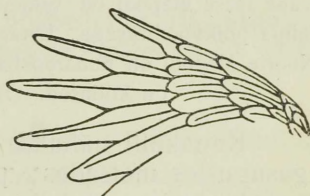


62. joon. Välja-loorkulli tiib.

### 150. Kõrve-loorkull. *Circus macrourus* (Gm.).

Kõrve-jänesekull. — Steppenweihe. — Лунь степной.

Vana isane sarnaneb eespoolse vormi isasega, aga ta saba ülapoole katesulgedel on hall põikvööditus. Emast eraldavad saba ülapoole katesulgedel asuvad roostjad täpid; alapool on emasel roostja valendusega. Tiiva pikkus 350 mm.



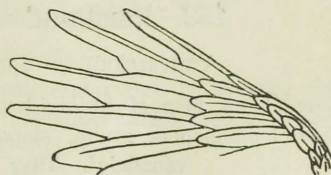
63. joon. Kõrve-loorkulli tiib.

See peaaesjalikult Lõuna-Euroopa ning Aasia steppides haudelinnuna elutsev loorkull ei elutse meil järjekindlalt. Ta ilmub mõnel aastal maikuu alul rohkel arvul, pesitseb juunikuul ning lahkub septembrikuul. Suurem invasioon toimus 1901. ja 1911. aastal, neil aastail oli ta igal pool tasandikkudel tavaline haudelind.

### 151. Soo-loorkull. *Circus pygargus* (L.).

Soo-jänesekull. — Wiesenweihe. — Лунь луговой.

Isasel on ülapiil sinakas-tuhkjashall. Saba ülapoole katesuled on hallid ja valged. Allkael kuni esirinnani on sinakashall, muu alapiil valkjas, roostepunaste rootriipudega. Emase ülapiil on pruun, saba ülapoole katesuled valged, roostjate pikitriipudega või hallide põikvöötidega. Tiiva pikkus 370 mm.



64. joon. Soo-loorkulli tiib.

Kaunis haruldane haudelind Emajõe, Matsalu lahe, Tallinna ning Irboska ümbruskonnas. Ilmub maikuu alul, pesitseb maikuu lõpu poole heina sees või roostikus. Emane muneb 4—5 muna. Lahkub septembrikuul.

Perekond: **Haugas.** *Accipiter* Briss.

Liikide määramistabel.

1. Suurem, tiiva pikkus on üle 300 mm; teine laba-hoosulgu on ligikaudu ühepikkune kuuendaga **Kanakull** (*A. gentilis*)  
— Vähem, tiiva pikkus on alla 300 mm; teine laba-hoosulgu on kuuendast palju lühem **Raudkull** (*A. nisus*)

152. **Kanakull.** *Accipiter gentilis gentilis* (L.).

Haugas. — Hühnerhabicht. — Ястреб тетереви́тник.

Vana isase ülapiil on tumepruun, kulmuriba valge, alapool valge, mustja lainja põikvööditusega. Emane sarnaneb isasega, on sellest aga palju suurem. Noorte alapool on punaroostjas, mustade pikitriipudega. Vahanahk ja jalad on kollased. Tiiva pikkus ♂ 325, ♀ 365 mm.

Kanakulli nähakse kogu aasta. Kaunis harilik haudelind igasugustes metsades; pesa ehitab kõrgele puu otsa; emane muneb maikuu alul 3—4 muna. Et kanakull pesa ise ehitab, selles paljude aastate jooksul pesitseb ning iga aasta uuesti parandab, võib see väga kehakaks muutuda. Ka on kanakullil viisiks pesa haudeajal roheliste puuokstega ehtida. Rohked meil haudelinnuna elutsevad kanakullid rändavad sügisel lõuna poole, asemele aga tulevad põhjapoolsemad linnud. Ta häälitsemine on lühike „giak giak“-taoline hüüd või kriiskav „kirk kirk“; pesa juures kuulduv „hiää“-taolist häält. Pojad kilkavad. Üpris kahjulik lind.

153. **Raudkull.** *Accipiter nisus nisus* (L.).

Varblasekull. — Sperber. — Ястреб перепеля́тник.

Vanadel on ülapiil kiltkivi-hall, alapool valge, pruunide põikviirudega. Noortel on ülapiil pruun, alapool valge umbes samasuguse kirjaga nagu vanadelgi. Tiiva pikkus ♂ 200, ♀ 235 mm.

Raudkull elutseb paiga- ning hulgulinnuna märksal arvul igasuguseis puistuis. Pesitseb enamasti okaspuude otsas varese või mõne teise linnu vanas pesas. Emane muneb juunikuu alul 4—5 muna. Ta hüüd on peenike „kjii kjii“. Hävitab sama laastavalt vähemaid linde kui kanakull suuremaid.

Perekond: **Harksaba-kull.** *Milvus* Lacép.

Liikide määrämistabel.

1. Alapool ning kiirmiku sulgede äärised on roostepunased

**Punane harksaba-kull** (*M. milvus*)

— Alapool ning kiirmiku sulgede äärised on pruunid

**Must harksaba-kull** (*M. migrans*)

154. **Punane harksaba-kull.** *Milvus milvus milvus* (L.).

Punane taevahoidja. — Gabelweihe. — Коршун красный.

Pea ja kurgualune on valged; muu sulestik üldiselt punaroostjas, alapool punasem ja mustade rootriipudega. Tiiva pikkus 500 mm.

Seda lõuna pool haudelinnuna elutsevat lindu nähakse üpris harva ning juhuslikult. Ta haudeoludest meil pole midagi teada.

155. **Must harksaba-kull.** *Milvus migrans migrans* (Bodd.).

Must taevahoidja. — Schwarzer Milan. — Коршун черный.

Pea on valkjas, muu ülapool tumepruun; alapool on roostepunane, mustade rootriipudega. Tiiva pikkus 450 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuu lõpul. Elutseb haudelinnuna vähesel arvul Kirde-Eesti suuremais metsis veekogude läheduses. Emane muneb maikuu lõpu poole, puu otsas asuvasse pessa, 2—4 muna. Lahkub septembrikuul. Ta hüüd on kõrge „hiää hi hi hiää“-taoline kisendus.

Perekond: **Merikotkas.** *Haliaeetus* Sav.

156. **Merikotkas.** *Haliaeetus albicilla* (L.).

Seeadler. — Белохвост.

Vanade sulestik on üldiselt tumepruun, võikpruuni pea ja kaelaga ning valge sabaga. Noorel on sulestik palju tumedam ning saba pruunmust.

Tiiva pikkus ♂ 620, ♀ 700 mm.

See hiigellind teotseb kogu aasta kodumaa piirides. Haudelinnuna elutseb mõne paarina suuremate veekogude ümbruses, mererannikul ning saartel. Pesitseb varakult, juba märtsikuu lõpu poole muneb emane kõrge puu latva ehitatud pessa 2 muna. Ta hää on kare, kõrge, haukuv „krau krau“. Kõige suurem kodumaa kulliline.

Perekond: **Herilaseviu.** *Pernis* Cuv.

157. **Herilaseviu.** *Pernis apivorus apivorus* (L.).

Wespenbussard. — Осоед.

Vanade sulestik on väga vahelduv, aga ülapool on enamasti tumepruun, harva heledam. Pea nagu selgki tumepruun või tuhkjashall. Alapool on kas täiesti tumepruun või valkjas; tumepruuni põiktäpitusega ning ligikaudu täiesti valge kurgualusega. Tiiva pikkus 410 mm.

Rändlind; jõuab meile maikuu alul. Elutseb haudelinnuna märksal arvul leht- kui ka segametsis. Pesa ehitab kaunis kõrgele puu otsa ning emane muneb sellesse maikuu lõpu poole 2 muna. Pesa ehib haljaste okstega. Lahkub septembri-oktoobrikuul. Ta häälitsemine on kilkav „gikk“-taoline hüüd, mil pole vähematki sarnasust hiireviu häälitsemisega.

Perekond: **Madukotkas.** *Circaëtus* Vieill.

158. **Madukotkas.** *Circaëtus gállicus* (Gm.).

Schlangenadler. — Орел змеяяд.

Vanade ülapool on hallpruun, alapool valge, kurgualune ja puguala kas ühe- taoline võikpruun või ainult pruunide pikitriipudega, muu alapool on punakaspruuni põiktäpitusega, valge kõhualuse keskalaga ja valgete saba alapoole katesulgedega. Vahanahk ja jalad on sinakasvalged. Tiiva pikkus 540 mm.

Üliharuldane haudelind mõnes suuremas kuivavõitu männimetsas. Ilmub maikuu; emane muneb kõrge männi otsas asuvasse pessa ainult ühe muna. Lahkub septembrikuul. Toitub peajasjalikult madudest, mürgilistest kui ka mürgitutest.

Perekond: **Kalakotkas.** *Pandion* Sav.

159. **Kalakotkas.** *Pandion haliáëtus haliáëtus* (L.).

Sääsk. — Fischadler. — Скопа.

Vanal linnul on ülapool tumepruun, pea valge, külgepeal käib üle silma kuni kiirmikuni must riba. Alapool on valge, pruuntriibulise pugualaga.

Vahanahk ja jalad on sinihallid. Tiiva pikkus 480 mm.

Rändlind, ilmub aprillikuul. Haruldane haudelind suuremate järvede ning jõgede ümbruses asuvais metsades. Pesa ehitab kõrge männi või haava otsa; selles leidub juunikuul 2—3 muna. Lendab ära oktoobrikuul. Ta hüüd on kõrge „kai kai“; pesa juures kuulduv kriiskavat, läbilõikavat „ki ki“.

Perekond: **Raisakotkas.** *Aegyptus* Sav.

160. **Must raisakotkas.** *Aegyptus monachus* (L.).

Mönchsgeier. — Гриф черный.

Kogu sulestik on peamiselt mustjaspruun. Paljas kael on tinasinine. Vahanahk on sinakas, jalad sinakashallid. Tiiva pikkus 800 mm.

See kaugel lõunamaal elutsev kotkas eksib meile juhuslikult; Põhja-Eestis lasti 1866. a. üks must raisakotkas; teine saadi kätte Järva-Jaanis 1926. a. juunikuul.

Perekond: **Kaeluskotkas.** *Gyps* Sav.

161. **Valgepea-kaeluskotkas.** *Gyps fulvus fulvus* (Habl.).

Gänsegeier. — Сип белоголовый.

Vanal linnul on ülapool kollakaspruun, pea, kael ning kaelus on valged; alapool on tumedam ja punaka valendusega. Vahanahk on tumehall, jalad rohekashallid. Noorel on sulestik palju tumedam ning kaelust moodustavad pikad, teravad tumepruunid suled. Tiiva pikkus 720 mm.

Ka seda kauge lõunamaa lindu leidub meil juhuslikult; Põhja-Eestis lasti üks eksemplar 1911. a.

## XII selts: **Karklinnulised.** *Gressores.*

Sugukondade määramistabel.

1. Puuder-udusulgede puntrad rinnal ja päranipu-ala külgedel olemas **Haigurlased** (*Ardeidae*) **28**
- Puuder-udusulgede puntrad puuduvad . . . . . 2
2. Nokk on sirge, küünised nürid **Toonekurglased** (*Ciconiidae*) **26**
- Nokk on kumer, küünised teravad **Iibislased** (*Plegadidae*) **27**

26. Sugukond: **Toonekurglased.** *Ciconiidae.*

Perekond: **Toonekurg.** *Ciconia* Briss.

Liikide määramistabel.

1. Pea, kael, selg ning saba on valged **Valge toonekurg** (*C. ciconia*)
- Pea, kael, selg ning saba on mustad või mustpruunid **Must toonekurg** (*C. nigra*)

162. **Valge toonekurg.** *Cicónia cicónia cicónia* (L.).

Weisser Storch. — Аист белый.

Sulestik on puhtvalge, hoosuled ja suured pealtiiva katesuled mustad. Nokk ning jalad on punased. Tiiva pikkus 600 mm.

Rändlind; ilmub aprillikuu keskraigu. Haudelinnuna on viimasel ajal kaunis haruldaseks jäänud. Pesa ehitab enamasti vanade puude latva või inimese poolt katuseharja või puu otsa ülesseatud palmitud aluse peale. Emane muneb mai-juunikuul 4—5 muna. Lahkub augustikuu lõpul. Häält valgel toonekurel pole; pesa juures kuulduv väga tihti tugevat nokalaperdamist. Pojad näuguvad ka ning sisistavad.

163. **Must toonekurg.** *Cicónia nigra* (L.).

Schwarzer Storch. — Аист черный.

Üla- ja alapoolse sulestik kuni rinnani on must, vahelduva metalliläikega, muu alapool on valge. Nokk ja jalad tumepunased. Tiiva pikkus 550 mm.

Must toonekurg elutseb haruldase haudelinnuna suuremais metsis Emajõe ja Narva jõe jõgikonnas, kohati ka mujal. Ilmub aprilli alul. Pesa ehitab vanemate lehtpuude okste peale; selles leidub mai-juunikuul 2—4 muna. Lahkub augusti-septembrikuul. Häälitsemist või laperdamist ei kuuldu; pojad piuksuvad.

27. Sugukond: **libislased.** *Plegadidae.*

Perekondade määrämistabel.

1. Nokk on sirge, lame, tipul luitsataoliselt laiendunud

**Luitsnokk-iibis** (*Platalea*)

— Nokk on kõrgem kui lai, sirbitaoliselt alapoolsele käärdunud

**Tõmmu iibis** (*Plegadis*)

Perekond: **Luitsnokk-iibis.** *Platalea* L.

164. **Luitsnokk-iibis.** *Platalea leucorodia leucorodia* (L.).

Löffler. — Колпица.

Kogu sulestik on valge, paljas kurgualune kollane. Jalad on mustad.

Tiiva pikkus 380 mm.

See lõunapoolne haudelind eksib üpris harva ning juhuslikult meile. Üks eksemplar lasti 19. IX. 1887. a. Saaremaal Kuresaare ümbruses Pedusti kaldal.

Perekond: **libis.** *Plegadias* Kaup.

**Tõmmu iibis.** *Plegadias falcinellus falcinellus* (L.).

Sichler. — Каравайка.

Vana lind on punapruun, roheka ja violeti metalliläikega. Nokk ja jalad on oliivpruunid. Tiiva pikkus 300 mm.

Et selle lõunamaa linnu kohta konkreetseid, ettetulemist tõendavad andmed puuduvad, tuleb ta kodumaa linnustiku nimekirjast kustutada.

## 28. Sugukond: **Haigurlased.** *Ardeidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Tüürsulgi on kaksteistkümmend . . . . . 3
- Tüürsulgi on kümme . . . . . 2
2. Palju vähem, tiiva pikkus on alla 200 mm **Hüübike** (*Ixobrychus*)
- Palju suurem, tiiva pikkus on üle 200 mm **Hüüp** (*Botaurus*)
3. Sulestik on täiesti või suuremalt osalt valge, saba on valge **Valge haigur** (*Egretta*)
- Sulestik pole suuremalt osalt valge, saba pole valge . . . . . 4
4. Jooksmeluu esikülj on kaetud põik-kiilbikestega **Hall haigur** (*Ardea*)
- Jooksmeluu esikülj on kaetud võrgukujulise kilbitusega **Öohaigur** (*Nycticorax*)

Perekond: **Haigur.** *Ardea* L.

165. **Hall haigur.** *Ardea cinerea cinerea* L.

Hall kalakurg. — Fischreiher. — Цапля серая.

Pea ja kael on valged, silmast käib kiirmikule must riba, kiirmikul on kolm pikka musta sulge; muu ülapool on hall. Alapool on valge, külgedel halkjas.

Nokk on kollane, jalad pruunid. Tiiva pikkus 460 mm.

Rändlind; ilmub aprilli keskpaigu. Elutseb haudelinnuna märksal arvul kohati suuremate veekogude läheduses. Pesitseb asundustena, misjuures tihti mitu pesa ühe puu otsas asub. Emane muneb maikuu lõpul 4—5 muna. Lahkub septembri lõpu poole. Ta hüüd on kare, hääletu „hhräik“; pesa juures kuuldu madalat „ka“-taolist häält.

Perekond: **Valge haigur.** *Egretta* Forst.

**Valge haigur.** *Egretta alba alba* (L.).

Edelreiher. — Чепура белая.

Kogu sulestik on valge. Nokk on kollane, haudeajal must. Tiiva pikkus 440 mm.

Valge haigur on lõunapoolne haudelind. Teda olevat kord 1914. a. nähtud Saaremaal, Murratsi juures, et aga seda vaatlust tõendav eksemplar puudub, ei mahuta seda vormi jooksva numbri alla. Valge haigur sarnaneb halli haigruga, aga kogu sulestik on lumivalge.

Perekond: **Ööhaigur.** *Nycticorax* Forst.

**Ööhaigur.** *Nycticorax nycticorax nycticorax* (L.).

Nachtreiher. — Кваква.

Pealpea, selg ja õlasulestik on mustad roheline helgiga, muu ülapool hall; alapool on valge. Nokk on must, jalad punakad. Tiiva pikkus 290 mm.

Et seda lõunamaa haudelindu viimaste saja aasta jooksul keegi meil pole leidnud, tuleb ta kodumaa linnustikust kustutada.

Perekond: **Hüübike.** *Ixobrychus* Billb.

166. **Hüübike.** *Ixobrychus minutus minutus* (L.).

Väike hüübike. — Zwergrohrdommel. — Выпь малая.

Isasel on pealpea, selg, saba, õlasulestik ja hoosuled mustad, metalliläikega. Pealtiiva katesuled ja alapool on ookerkollakad. Emasel on pealpea, selg ja õlasulestik punapruun. Nokk on kollane, jalad helerohelised. Tiiva pikkus 150 mm.

Haruldane haudelind Matsalu lahe ning Läänemaa rannikjärvede roostikus; mõne paarina elutseb Pihkva järve kaldataimestik. Emane muneb juunikuu keskpaigu roostikutihnikusse või põõsa alla 5—7 muna. Ilmub ning lahkub hüübiga ühel ajal. Ta hüüd on mitte kaugele kuulduv „umb umb“ või vaakuv „vof vof“.

Perekond: **Hüüp.** *Botaurus* Steph.

167. **Hüüp.** *Botaurus stelláris stelláris* (L.).

Suur hüüp. — Rohrdommel. — Выпь.

Sulestik on peamiselt pruunkollane, mustade pikitriipudega ja põikviirudega. Pealpea on must. Nokk on rohekaskollane, jalad helerohekad. Tiiva pikkus 335 mm.

Rändlind; ilmub maikuu keskpaigu. Haudelinnuna esineb suuremate järvede ning merekäärude roostikus. Pesitseb juuni lõpu poole. Pesa asub roostikutihnikus; selles leidub 4—6 muna. Lahkub oktoobrikuul. Isase hüüd, mida pesitsemisajal kuuldub, on kuni kilomeetri kauguseni kõlav mõirgamisetaoline „ü prumb“.

**XIII selts: Hanelised.** *Anseres.*

**29. Sugukond: Partlased.** *Anatidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Nokk on enam-vähem lai ning lame ja mitte otse tahapoole pöördunud liistakutega . . . . . 2

— Nokk on kitsas, külje poolt enam kokku surutud kui lame, ilma liistakuteta, aga teravate tahapoole-pöördunud hammastega (65. joon.)

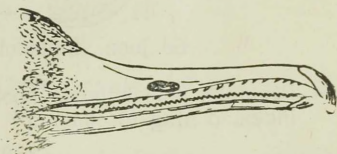
**Koskel** (*Mergus*)

2. Valjasriba on paljas **Luik** (*Cygnus*)

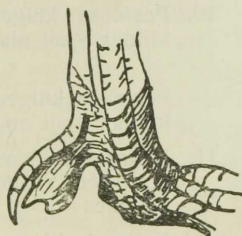
— Valjasriba on sulis . . . . . 3

3. Tagavarvas on laia nahklestaga, välisvarvas sarnaneb enamasti keskvarbaga (66. joon.) . . 9

— Tagavarvas on kitsa nahklestaga, välisvarvas (iseäranis selle küünis) keskvarbast nõrgem (67. joon.) . . . 4



65. joon. Koskla nokk tahapoole-pöördunud hammastega.

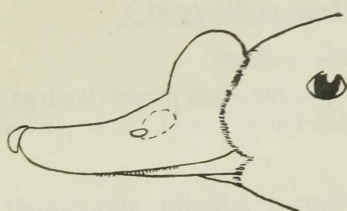


66. joon. Vardi tagavarvas laia nahklestaga.



67. joon. Pardi tagavarvas kitsa nahklestaga.

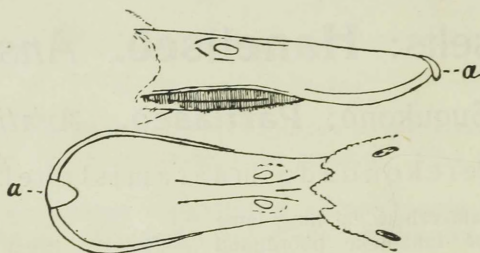
4. Metalliline või silmatorkav värvus puudub tiibadel . . . . . 5  
 — Metalliline või silmatorkav värvus tiibadel olemas . . . . . 6



68. joon. Ristpardi nokk.

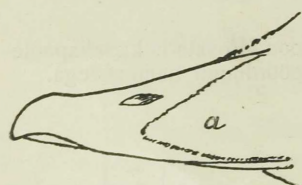
5. Nokk on täiesti must **Lagle** (*Branta*)  
 — Nokk pole iialgi täiesti must  
**Hani** (*Anser*)
6. Pealnokk on tugevasti nõgus, „nokaküüs“ ulatub allnokast üle, moodustades konksu (68. joon.)  
**Ristpart** (*Tadorna*)  
 — Peainokk on vähe nõgus, „nokaküüs“ ei moodusta konksu . . . . . 7

7. Väikesed pealtiiva katesuled on valged või pruunikad **Tulipart** (*Casarca*)  
 — Väikesed pealtiiva katesuled pole valged või pruunikad . . . . . 8
8. Pealnokk on külgede poole luitsataoliselt laiendunud, noka liistakud on väga pikad ning peenikesed (69. joon.) **Luitsnokk-part** (*Spatula*)



69. joon. Luitsnokk-pardi nokk; a — nokaküüs.

- Pealnokk pole külgede poole iseäranis laiendunud, noka liistakud on lühemad ning tüsedamad **Part** (*Anas*)



9. Sisemised laba-hoosuled on pruunikad või mustjad . . . . . 10  
 — Sisemised laba-hoosuled on osati valged või valkjad **Vart** (*Nyroca*)

10. Pealnoka külgede sulestik ulatub terava kiiluna kuni ninasõõre alla (70. joon.)

**Hahk** (*Somateria*)

- Pealnoka külgede sulestik ei ulatu terava kiiluna kuni ninasõõre alla . . . . . 11

11. Kehasulestik on must või pruun, iialgi pole see võotides või selgesti nähtavais tähnides **Vaeras** (*Oidemia*)

- Kehasulestik pole must; kui pruun, siis on see osati võotides või selgesti nähtavais tähnides . . . . . 12

70. joon. Haha nokk;  
 a — pealnoka külgede sulestik.

12. Nokk on lühem, noka pikkus alla 28 mm; peálnoka tipposa on rohkem kumer **Aul** (*Clangula*)
- Nokk on pikem, noka pikkus üle 32 mm; peálnoka tipposa on peaaegu sirge või vähe kumer . . . . . 13
13. Nokaküüs on ahtake, kitsam kui nokatipu pool laiust **Sõtkas** (*Bucephala*)
- Nokaküüs on lai, nokatipu laiune või kaugelt laiem kui pool nokatipu laiust **Kirju hahk** (*Polysticta*)

## Perekond: **Luik.** *Cygnus* Bechst.

### Liikide määramistabel.

1. Saba on astmeline, äärmise ja kõige pikema tüürsule tipu vahe on üle 7 sm, vanadel lindudel on kühm noka-alusel **Kühmnokk-luik** (*C. olor*)
- Saba on ainult ümmardunud, äärmise ja kõige pikema tüürsule tipu vahe on alla 7 sm, vanadel lindudel puudub mühk noka-alusel . . . . . 2
2. Nokaküliku kollane ala ulatub kuni ninasõõrmeni **Laululuik** (*C. cygnus*)
- Nokaküliku kollane ala jääb vähemalt 1 sm kaugusel ninasõõrmest peatuma **Väike luik** (*C. bewickii*)

### 168. **Laululuik.** *Cygnus cygnus* (L.).

Luik. — Singschwan. — Лебедь кликун.

Vanadel on kogu sulestik valge, noortel aga halkjaspruun. Jalad on mustad. Tiiva pikkus 640 mm.

Laululuik riivab meie maad mõlematel rändeperioodidel. Kevadel ilmub juba varakult: niipea kui merekäärude jäässe suuremad praod tekivad, nähakse esimesi. Iseäranis rohkel arvul ning pikemat aega, umbes kuni aprillikuu keskpaigani, peatuvad need linnud Läänemaa lahtedel ja Saaremaa lõunarannal. Mannermaa veekogudel nad kauemat aega ei viibi, külastavad neid ainult läbilennul, nendes puhates ning toitu otsides. Sügis-läbilend algab oktoobrikuul ning kestab kuni novembri lõpuni. Sügisrändel nad pikemat aega meil ei peatu, vaid lendavad otse lõuna poole edasi. Olgugi et üksikuid laululuike suve jooksul Matsalu lahes nähakse, ei pesitse see luik meil mitte. Ta haudealad asuvad polaarjoone ümber. Häälitsemine, mida kõige sagedamini lennul kuulduv, on kõrge pasundav „ang-hö“ või „klukk klukk“.

169. **Väike luik.** *Cygnus bewickii bewickii* Yarr.

Zwergschwan. — Лебедь малый.

Kogu sulestik on valge. Tiiva pikkus 510 mm.

Väike luik on ainult läbirändaja; teda nähakse vähesel arvul rändavate laululuikede seltsis. Ta häälitsemine kõlab kui „kuk kuk“ või on „bung tong“-taoline hüüd.

170. **Kühmnokk-luik.** *Cygnus olor* (Gm.).

Rüpanokk-luik. — Höckerschwan. — Лебедь шипун.

Kogu sulestik on lumivalge. Jalad on tumehallid. Tiiva pikkus 600 mm.

Eesti riigi piirides elutseb kühmnokk-luik haudelinnuna ainult ühe paarina Saaremaal, Kuresaare külje all asuvas Linnulahes. See paik on ühtlasi üks põhjapoolsemaist selle luige pesitsemiskohtadest. Ilmub aprilli alul ning lahkub lahe kinnikülmumisel. Roostiku serval asuv pesa kujutab kõrget roostikuhunnikut ning sinna muneb emane maikuu alul 5—6 muna. See luik on kaunis vaikne lind, ainult harva, iseäranis paarimisajal, kuulduv tuututavat, sookure häälitsemist meelde tuletavat, sellest aga palju nõrgemat häält.

Perekond: **Hani.** *Anser* Briss.

Liikide määramistabel.

- |  |  |
|--|--|
| 1. Pärani-pu-ala on tuhkhall                                 | <b>Hall hani</b> ( <i>A. anser</i> )           |
| — Pärani-pu-ala on tumepruun või tume-halkjaspruun . . . . . | 2  |
| 2. Nokaküüs on valkjas . . . . .                             | 3  |
| — Nokaküüs on must   | <b>Rabahani</b> ( <i>A. fabalis</i> )          |
| 3. Suurem, tiiva pikkus on üle 380 mm                        | <b>Suur laukhani</b> ( <i>A. albifrons</i> )   |
| — Vähem, tiiva pikkus on alla 380 mm                         | <b>Väike laukhani</b> ( <i>A. erythropus</i> ) |

171. **Hall hani.** *Anser anser* (L.).

Graugans. — Гусь серая.

Pea ja kael on võikpruunid, muu ülapiool pruunikashall. Alapiool on helehall, mustja tähnitusega rinnal ja valge kõhualusega. Nokk on hele-lihakarva, valge küünega. Tiiva pikkus 450 mm.

Rändlind; ilmub enamasti aprillikuu alul või, kui olud lubavad, märtsi lõpul. Enamik, iseäranis kõik üle mandri

lendavad haned, on läbirändajad. Meil pesitseb rohkemal arvul Matsalu ja Haapsalu lahe ümbruses ning Saaremaa lõunarannikul. Pesa ehitab roostikku või saarekese peale; selles leidub aprillikuu lõpu poole 7—8 muna. Viimased hallid hanid lahkuvad veekogude kinnikülmumisel; noored asuvad juba septembril teele. Halli hani, koduhani esivanema, tavaline häälitsemine on koduhani tuntud kaagutus; isase paarimishüüd kõlab umbes kui vali tuututav „täng“; ärritatud olekus sisistab; pojad piuksuvad.

### 172. Suur laukhani. *Anser albifrons albifrons* (Scop.).

Laukhani. — Blässgans. — Казарка белолобая.

Ümber pealnoka aluse on valge vööt. Ülapool on peamiselt tumepruun, seljal heledamate suleääristega. Alapool on helehall, musta tähnitusega.

Nokk on heleoranž, valge küünega. Tiiva pikkus 420 mm.

Läbirändaja. Kevadel kestab läbilend aprilli algusest kuni maikuu keskeni. Sügisel ilmub septembri keskpaigu, pea-läbilend toimub selle kuu lõpul, aga vähemaid salgakesi nähakse veel oktoobrikuul. Ränne toimub mereranna, Peipsi ja Emajõe kaudu. Suure laukhani häälitsemine on kõrge hele „klikk klikk, kläkk kläkk“ - või „kling kling, kläng kläng“ -taoline hüüd.

### 173. Väike laukhani. *Anser erythropus* (L.).

Väike hani. — Zwerggans. — Казарка малая белолобая.

Sarnaneb üldiselt eespoolse vormiga, on aga sellest märksa vähem. Tiiva pikkus 375 mm.

Väikest laukhani nähakse järjekindlalt mõlematel rändeperioodidel mererannikul ja Peipsil. Kevadine läbilend kestab aprilli keskpaigast kuni maikuu aluni. Sügisel ilmuvad esimesed salgad septembri lõpul, kuna pea-läbilend toimub oktoobrikuu hakul. Nad lendavad vaikselt, ainuke hää, mis neilt kuuldu, on tasane „kaa“.

### 174. Rabahani. *Anser fabalis fabalis* (Lath.).

Saatgans. — Гуменник.

Ülapool on hallhani ülapoolest tumedam, allkeha on valkjas, rinnal ilma mustja tähnitusega. Noka-alus ja küüs on mustad, nokakülik oranž; tihti on nokk täiesti must, kitsa oranžkarva põikvöödiga keskalal. Tiiva pikkus ♂ 450, ♀ 420 mm.

See hani lendab meilt mõlematel rändejärkudel rohkel arvul läbi. Kevadel ilmuvad esimesed rabahani parved märtsi-aprillikuul, peatuvad mõned nädalad merelahtedel või mandri suurematel veekogudel, et aprilli lõpul põhja poole edasi liikuda. Vähesed paarid jäävad meile pesitsema Emajõe jõgikonda ja Saaremaale. Emane muneb 3—4 muna. Sügisel algab läbilend septembri keskel ning vältab kuni oktoobri lõpuni. Rabahani häälitsemist moodustavad valjud, tuututavad hääled, mis kord madalamalt kõlavad „keiak-kaiaiaa“, kord kõrgemalt „käkka-klirra“.

## Perekond: **Lagle.** *Branta Scop.*

### Liikide määrämistabel.

- |  |  |
|--|--|
| 1. Saba alapoole ning ülapoole katesuled ulatuvad täiesti või peaaegu täiesti kuni saba tipuni | <b>Must lagle</b> ( <i>B. bernicla</i> )         |
| — Saba alapoole ning ülapoole katesuled ei ulatu kaugeltki kuni saba tipuni . . . . .          | 2  |
| 2. Puguala on roostepunane   | <b>Punakael-lagle</b> ( <i>B. ruficollis</i> )   |
| — Puguala on must  | <b>Valgepõsine lagle</b> ( <i>B. leucopsis</i> ) |

### 175. **Must lagle.** *Branta bernicla bernicla* (L.).

Ringelgans. — Казарка черная.

Pea ja kael kuni pugualani on mustad, kaelakülgedel valge põikvöödiga. Muu ülapool on pruunikas kiltkivi-karva, muu alakeha aga heledam. Saba üla- ja alapoole katesuled on valged. Nokk on must. Tiiva pikkus 340 mm.

Must lagle rändab rohkel arvul kevadel aprilli-maikuul ning sügisel septembri-oktoobrikuul meilt läbi, misjuures kevadine läbilend toimub mereranna, sügisene aga viimase ja Peipsi kaudu. Ta häälitsemine on vali „rottrottrott“-taoline hüüd.

### 176. **Valgepõsine lagle.** *Branta leucopsis* (Bechst.).

Weisswangengans. — Казарка белошекая.

Otsaesine, peaküljed ja kurgualune on võikvalkjad, valjasriba must; kiird ja kael on mustad. Selg on must, õlasulestik must, valge põikvööditusega. Allkeha on valge; saba üla- ja alapoole katesuled valged. Nokk on must. Tiiva pikkus 400 mm.

Läbirändaja, keda nähakse pea ainult mererannikul. Kevadel ilmuvad enam-vähem suuremad parved aprilli lõpul või mai alul, peatuvad mõned nädalad ning kaovad äkitselt.

Sügisel algab läbilend septembri lõpul ja kestab oktoobri keskpaigani. Ta häälitsemine, mida lennul kuuldub, kõlab kui kõhisev „gragra“. Valgepõsine kui ka must lagle ei peatu sügisel meil pikemat aega, vaid lendavad rutuliselt lõuna poole.

177. **Punakael-lagle.** *Branta ruficollis* (Pall.).

Rothalsgans. — Казарка краснозобая.

Ülapool ja rind on mustad; külgpeal on punapruun täpp, allkael ja puguala on punapruunid. Kõhualune, saba üla- ja alapool katesuled on valged.

Nokk on must. Tiiva pikkus 350 mm.

See Siberi tundrais haudelinnuna elutsev lagle eksib juhuslikult meile. Kaks eksemplari on sügisel lastud, üks Tartumaal Aakre mõisa juures, teine Peipsi ääres.

Perekond: **Ristpart.** *Tadorna* Fl.

178. **Ristpart.** *Tadorna tadorna* (L.).

Kivipart, ristlind. — Brandgans. — Пеганка.

Pea ja esikael on roheline-must, selle taga on valge kaelus, millele järgneb lai punapruun vööt üle esiselja ja rinna, muu üla- ja alapool on valge, viimasele käib üle keskala, rinnast alates, lai must pikiriba; saba alapool katesuled on roostjad. Nokk ja jalad helepunased. Tiiva pikkus 340 mm.

Rändlind; ilmub aprilli alul. Haudelinnuna elutseb ainult mererannikul; märksal arvul pesitseb läänerannikul ning saartel, põhjarannikul nähakse teda peaaesjalikult läbilennul. Pesa ehitab maa alla koobastesse ja eraldi asuvate küünide või rehtede põranda alla või nende lae peale. Pegas leidub juunikuu keskpaigu 7—12 muna. Lahkub oktoobrikuul. Paarimisajal kuuldub „tattätt“- või „goggogg“-taolist mängu-häälitsemist.

Perekond: **Tulipart.** *Casarca* Bp.

179. **Tulipart.** *Casarca ferruginea* (Pall.).

Rostgans. — Утка красная.

Sulestik on peamiselt roostjaspunane, ringi ümber kaela kitsa musta kaelsega. Hoo- ja tüürsuled mustad, pealttiiva katesuled valged. Nokk ja jalad on mustad. Tiiva pikkus 375 mm.

Kagu-Euroopas ning Kesk-Aasias haudelinnuna elutsev tulipart eksib juhuslikult üliharva meile. 1871. a. lasti P.-Eestis Selja rannikul üks emalind.

Perekond: **Part.** *Anas* L.

Liikide määramistabel.



71. joon. Pardi tiib; a — tiivaküüdis.

1. Tiivaküüdis on purpursinine (71. joon.)

**Sinikael-part** (*A. platyrhyncha*) ♂ ja ♀

— Tiivaküüdis pole purpursinine . . . . . 2

2. Kastanpruun ala keskmistel pealtiiva katesulgedel

**Rääkspart** (*A. strepera*) ♂ ad.

— Kastanpruun ala keskmistel pealtiiva katesulgedel puudub . . . . . 3

3. Pealtiiva katesuled on peamiselt valged **Viupart** (*A. penelope*) ♂ ad.

— Pealtiiva katesuled on lavendelhallid **Rägapart** (*A. querquedula*) ♂ ad.

— Pealtiiva katesuled on pruunid . . . . . 4

4. Peaküljed on tumepruunid **Pahlsaba-part** (*A. acuta*) ♂ ad.

— Peaküljed on peamiselt kastanipunased **Piilpart** (*A. crecca*) ♂ ad.

— Peaküljed on valkjad või võikpruunid, täpitud tumepruuniga . . . . . 5

5. Kaenasuled on täpitud . . . . . 6

— Kaenasuled on ühetaoliselt valged . . . . . 7

6. Tüürsuled on põik-kirjaga **Pahlsaba-part** (*A. acuta*) ♀

— Tüürsuled on ilma põik-kirjata **Viupart** (*A. penelope*) ♀

7. Tiiva pikkus on üle 200 mm **Rääkspart** (*A. strepera*) ♀

— Tiiva pikkus on alla 200 mm . . . . . 8

8. Tiivaküüdüse esipool on must, tagapool läikivroheline

**Piilpart** (*A. crecca*) ♀

— Tiivaküüdis on rohekaspruun **Rägapart** (*A. querquedula*) ♀

180. **Sinikael-part.** *Anas platyrhyncha platyrhyncha* L.

Metspart, sinikael, talvepart. — Stockente. — Кряква.

Isasel on kevadel pea ja esikael metallroheline, sellele järgneb valge kaelus ringi ümber kaela; puguala ja esirind on kastanpruunid. Esiselg on halkjaspruun, tagaselg must. Alapool pugualast peale on helehall, valkjate põikviirudega. Tüürsuled on hallid, kaks keskmist paari aga mustad ning ülespoole rõngasse käändud. Nokk on kollane-roheline. Emane on isasest vähem; sulestik on ülapoolel peamiselt pruun-must, roostepruunide suleääristega, alapoolel hele-roostepruunikas, mustja täpitud. Nokk on rohekas-hall. Tiiva pikkus 290 mm. Suvel sarnanevad isased emastega.

Peamiselt rändlind, kes aprilli alul ilmub ning kogu suve haudelinnuna elutseb kõigil järvedel, jõgedel, mere-lahtedel ja suuremail soil. Pesa ehitab enamasti maa peale, veekogu lähedusse, varjatud kohta, aga mõnikord ka puu otsa varese vanna pessa. Maikuu alul leidub selles 8—12 muna. Lahkub veekogude kinnikülmumisega; mõned jäävad meile ületalve elutsema, teotsedes kinnikülmumata veekogudel või allikarikkail aladel. Emase hääl on tuntud vaakuv „vaak vaak“, isase häälitsemine on kärisev „rüb rüb“.

### 181. Piilpart. *Anas crecca crecca* L.

Prikspart, lasn, piilak. — Krickente. — Чирок свистунок.

Isasel on kevadel pea ja esikael punapruun, peaküljel käib silmast kuni tagakaelani lai roheline riba; muu ülapiool on kaetud mustade ja valgete põikviirudega. Allkeha on valge, külgedel hallide viirudega, saba alapool katesuled on mustad. Pealtiiva katesuled pruunikashallid. Tiivaküüds on sametmust, keskalal roheline, tagapool ahtakese valge, esipool laiema võikvalge ja alapool roostekollaka palistusega. Emase sulestik on ülapiool peamiselt hallpruun, heledamate suleääristega, alapool valkjas tumepruuni tähnitusega. Suvel sarnaneb isase suvisulestik emase sulestikuga. Nokk on must. Tiiva pikkus 185 mm.

Rändlind; ilmub kevadel ühel ajal sinikael-pardiga. Pesitseb igal pool, kus meeldivat maa-ala leidub, elutseb haudelinnuna isegi järvekestel ning veeloikudel. Pesa ehitab vee lähedusse maapinnale põõsa alla, heina sisse, aga ka metsa ning saarekete peale. Maikuu lõpu poole muneb emane 8—12 muna. Sügisel salkadena ühest veekogust teise ümberlendlevad piilpardid lahkuvad meilt oktoobri alul. Ta häälitsemine on rääksuv „kvääk“; kevadel kuulduv sagedasti kõmisevat „krükk“.

### 182. Rägapart. *Anas querquedula* L.

Mudapart, piripart. — Knäckente. — Чирок трескунок.

Isasel on kevadel pealpea must, mida mõlemalt poolt laiad valged ribad piiravad. Peaküljed ja esikael on punapruunid, peenikese valge täpitusega; lõua-alune on must. Puguala ja rind on helepruunid, musta põikvööditusega. Pealtiiva katesuled on hallid. Tiivaküüds on roheline, esipool laia, tagapool kitsa valge palistusega. Nokk on must. Tiiva pikkus 195 mm. Emase ülapiool on tumepruun, heledamate suleääristega, alapool valkjas, mustjate tähnidega; küüds on kaunis sume. Pealtiiva katesuled on halkjaspruunid. Isane suvisulestikus sarnaneb emasega, aga küüds on läikiv ja tiiva pealpoole katesuled on hallid.

Rändlind; ilmub piilpardist hiljemini — aprillikuu keskpaigu. Harilik haudelind järvedel, jõgedel, merelahtedel ning veeloikudest rikkail soil. Pesa ehitab veekogu kaldale põõsa varju, rohu sisse, roostikku või kõrkjastikku. Selles leidub juunikuu alul 8—12 muna. Lahkub oktoobri alul. Ta häälitsemisel on palju sarnasust sinikael-pardiga, aga see on kõrgem ja nõrgem ning kõlab umbes kui „kväk“ või „knäk“; paarisajal kuuldu isalinnul närisevat „kllerreb“.

### 183. Rääkspart. *Anas strépera* L.

Schnatterente. — Утка серая.

Isasel on kevadel pea ja esikael helepruun, mustja täpitusega; tagakael, puguala ja selg mustade ja valkjate vöotidega. Väikesed pealtiiva katesuled on pruunid, keskmised punapruunid. Tiivaküüdus on valge. Emasel on tumepruuni tähnitusega helepruun sulestik. Nokk on tinahall, jalad oranžkarva. Tiiva pikkus 260 mm.

See lõunapoolsemate maade elanik on üpris haruldane haudelind Emajõe jõgikonnas ning Matsalu lahe ääres. Rääksparti häälitsemine on kõrge vilistav „kväk“ või närisev, vali „räkk räck“. Selle haruldase rändlinnu rände- ning pesitamisoludest Eestis puuduvad andmed.

### 184. Viupart. *Anas penélope* L.

Pfeifente. — Свияз.

Isasel hundsulestikus on pea ja kael võikroostjas, koldpruunika labapeaga, puguala on punakashall; selg, õlasulestik ja kehaküljed on kaetud peenikeste mustjate ja valgete viirudega. Pealtiiva katesuled on suuremalt osalt valged. Tiivaküüdus on läikivroheline, musta palistusega. Emasel on pea ja kael roostepruun mustja täpitusega, muu ülapool pruun, roostjate viirudega ja suleääristega. Nokk on hall-sinine, musta tipuga. Tiiva pikkus 250 mm.

Peamiselt läbirändaja, kelle läbilend algab aprilli alul ning kestab mõned nädalad. Haudelinnuna elutseb piiratud arvul Saaremaa lõunarannikul ning mõnel saarel, aga ka Matsalu lahe ümbruses. Pesitsemisolude poolest ei lähe teistest partidest lahku; munakurn koosneb 8—12 munast. Sügisläbilend algab septembri keskpaigu; viimsed lahkuvad veekogude kinnikülmumisel. Isase häälitsemine, mida peamiselt lennul kuuldu, on kõlav „viviü“, millest ta ka oma nimetuse on saanud.

185. **Pahlsaba-part.** *Anas acuta acuta* L.

Soopart, sork. — Spiessente. — Шилохвост.

Kael on pikk ja peenike; keskmised tüürsuled isasel on tugevasti pikendunud. Isasel hundsulestikus on pea ja esikael pruun, kiirmikul must piki-riba, mida mõlemalt poolt valged triibud piiravad; selg on peenikeste mustade ja hallide põikviirudega; alapool on valge, kõhualune pruunikas, hallviiruline. Sisemised küünra-hoosuled on lantsetjad. Tiivaküüdis on pronksroheline, esipool hele-punakaskollase, tagapool esmalt kitsa musta ning siis laiema valge palistusega; nokk ja jalad on sinihallid. Emase ülapool on tumepruun, võikroostjate suleääristega, alapool pruunikasvalge, kohati tumeda täpitusega. Küüdis on ebaselge. Tiiva pikkus 270 mm.

Rändlind; ilmub aprilli keskpaigu. Harilik haudelind suurematel järvedel, merelahtedel ning soodel. Pesa ehitab veekogu kaldale, põõsaste varju, heina või roostiku sisse. Emane muneb maikuu lõpul 7—10 muna. Lahkub oktoobrikuu lõpu poole. Isase häälitsemine on mahe „krükk“ ning õrn vilistus; emasele on kõrisev vaakumine omane.

Perekond: **Luitsnokk-part.** *Spatula* Boie.

186. **Luitsnokk-part.** *Spatula clypeata* (L.).

Koostnokk. — Löffelente. — Широконоска.

Isasel hundsulestikus on pea ja kael metallroheline, puguala valge, allkeha punapruun; selg must; pealtiiva katesuled on sinihallid, sisemised küünrahoosuled on lantsetjad. Tiivaküüdis on roheline, esipool valge palistusega. Nokk on must, jalad oranžpunased. Emane on helepruun, tumedama täpitusega; küüdis sumedam. Tiiva pikkus 245 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpul. Harilik haudelind suuremail, tiheda kõrkjastikuga ümbritsetud järvedel ning merelahtedel. Pesa ehitab vee lähedusse soode mätastele, heinamaale rohu sisse või põõsa alla. Emalind muneb maikuu lõpu poole 8 või rohkem mune. Lahkub oktoobri alul. Isase hää on mahe „hhatt“, emane vaagub.

Perekond: **Vart.** *Nyroca* Flem.

Liikide määrämistabel.

1. Esirind on punakas	<b>Valgesilm-vart</b> ( <i>N. nyroca</i> ) ♂ ad.
— Esirind on must . . . . .	2
— Esirind on pruun, suled valgete ääristega . . . . .	4

2. Pea ning kael on punakad **Punapea-vart** (*N. ferina*) ♂ ad.  
 — Pea ning kael on mustad . . . . . 3
3. Selg on must ja valge, pea ilma tutita **Merivart** (*N. marila*) ♂ ad.  
 — Selg on must, pea tutiga **Tutiga vart** (*N. fuligula*) ♂ ad.
4. Tiivakütüidus on hall **Punapea-vart** (*N. ferina*) ♀ ad.  
 — Tiivakütüidus on valge . . . . . 5
5. Ülapool on tumedam, ligikaudu must, pea peal väike tutt **Tutiga vart** (*N. fuligula*) ♀  
 — Ülapool pole nii tume, tutt puudub täiesti . . . . . 6
6. Ümber pealnoka aluse on valgete sulgede vöö **Merivart** (*N. marila*) ♀  
 — Ümber pealnoka aluse pole valget sulgede vööd **Valgesilm-vart** (*N. nyroca*) ♀

187. **Punapea-vart.** *Nyroca ferina ferina* (L.).

Tafelente. — Нырок красноголовый.

Isasel on kevadel pea ja kael roostepunased, selg valge peenikeste mustade põikviirudega; puguala ja rind on mustad, allkeha valge. Emase pea, kael ning puguala tume-punakaspruun, allkeha hall-valge, selg tumepruun, heledamate suleääristega. Tiiva pikkus 215 mm.

Punapea-vardi salgad ilmuvad kevadel aprilli lõpul. Haudelinnuna elutseb rohkel arvul Matsalu lahe ümbruses, vähemal arvul mõnel suuremal mandri veekogul ning Saaremaa lõuna- ja idarannikul. Pesa asub vee läheduses sool või roostikus mättal ning selles leidub maikuu lõpul 8—10 muna. Lahkub oktoobri lõpu poole. Ta häälitsemine kõlab kui kärisev „kharr kharr“ või „khörr khörr“.

188. **Valgesilm-vart.** *Nyroca nyroca nyroca* (L.).

Weissaugenente. — Нырок белоглазый.

Isasel hundsulestikus on pea ja kael kuni esirinnani punapruun, selg pruun-must, allkeha valge, roostepruunide külgedega. Emase pea, kael ning puguala on pruunid, punaka valendusega. ♂ silma värvikile on valge. Tiiva pikkus 190 mm.

See lõuna pool haudelinnuna elutsev vart on meil üpris haruldane nähtus. Pesitseb mõne paarina Pihkva järve kõrkjastikus või selle soostunud rannikul ning Saaremaal. 8—12 munast koosnevad kurna leidub oletatavasti juunikuu keskpaigu. Ilmub aprilli lõpul ning lahkub oktoobri alul. Isase häälitsemine on kärisev „körr körr“-taoline krooksumine.

189. **Tutiga vart.** *Nyróca fulígula* (L.).

Roopart. — Reiherente. — Чернеть хохлатый.

Isasel on pea, kael ning esirind ja kogu muu ülapiool must. Pealpeal asub tutt pikendunud sulgi. Tagarind ning allkeha on valged. Emasel on musta asemel pruun sulestik ning palju lühem tutt. Tiiva pikkus 200 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpul. Harilik haudelind Läänemaa rannikul ja saartel, üksikuid pesitsevaid paare nähakse paljudel suuremail kõrkjastikurikkail järvedel. Pesa ehitab rohu või kõrkjate vahele mättale; selles leidub juuni alul 8—12 muna. Lahkub oktoobri lõpul. Tutiga vardi hääl on kärisev „kurr kurr“ või „kõrr kõrr“.

190. **Merivart.** *Nyróca marila marila* (L.).

Bergente. — Чернеть морская.

Isasel on pea, kael, esirind ja esiselg mustad, selg ning õlasulestik on valge, peenikeste mustade viirudega. Alapiool, esirinnast peale, on valge; saba alapiole katesuled on mustad. Nokk ja jalad on tinasinised. Emane on ülapiool peamiselt pruun, seljal peenikeste valgete viirudega; ümber noka on valge vööt ning samavärvuseline täpp kõrva-alal; allkeha rinnast peale on valge. Tiiva pikkus 220 mm.

Eestis pesitseb merivart piiratud arvul, seda rohkem aga lendab neid meilt läbi. Läbilend algab aprilli lõpul ning kestab maikuu lõpuni. Haudelinnuna elutsevad mõned paarid Läänemaa ranniku roostikus ja Saaremaa lõunarannikul. Emane muneb juunikuu alul 8—11 muna. Lahkub oktoobri lõpul. Merivardi tavaline häälitsemine on madal ning vali „karr“.

Perekond: **Sõtkas.** *Bucephala* Baird.

191. **Sõtkas.** *Bucéphala clángula clángula* (L.).

Käristi. — Schellente. — Гоголь.

Isase pea ning esikael on must-roheline, eespool silmi on suur valge täpp; alapiool on valge, selg must, õlasulestik valge, mustade pikitriipudega. Nokk on mustjas; jalad kollased, mustade ujulestidega. Emase pea ja esikael on pruun, muu ülapiool on pruunikashall; alapiool pugualast peale on valge, tumehallide kehakülgedega. Tiiva pikkus 225 mm.

Sõtkas ilmub harilikult aprilli alul väikeste salkadena, neid nähakse küll mererannal kui ka suuremail järvedel ning

jõgedel. Ainult mõned paarid jäävad meile pesitsema, teised lahkuvad maikuu jooksul. Haruldase haudelinnuna elutseb mõnel Põhja-Eesti järvel ning Lõuna-Saaremaa rannikul. Pesa ehitab õõnsasse puudesse; see sisaldab maikuu lõpul 8—12 muna. Peale pesitsevate lindude nähakse meil kogu suve mererannal ka vähemaid mittepesitsevaid salku. Sügisel algab läbilend, mis toimub nüüd peamiselt mere kaudu, septembri alul ning vältab kuni veekogude kinnikülmumiseni. Sõtka harilik häälitsemine kõlab kui kärisev „krree krree“.

## Perekond: **Aul.** *Clangula* Leach.

### 192. **Aul.** *Clangula hyemalis* (L.).

Aulik. — Eisente. — Морянка.

Isasel hundsulestikus on pea ja kael valged, tumepruuni täpiga külgkaelal, rind on must-pruun, muu allkeha valge. Selg on must, õlasulestik valge. Keskmised tüürsuled on väga pikad. Nokk on must, keskalal kollase põikvöödiga. Suvisulestikus on isane tumepruun, alapool esirinnast peale valge. Emane on peamiselt pruun, valgete pea- ja kaelakülgedega ning valge allkehaga. Sabas puuduvad pikad suled. Tiiva pikkus 220 mm.

Aul meil ei pesitse, ta riivab meie maad ainult rändel. Kevadel toimub läbilend peamiselt mere kaudu. Aprilli lõpul ilmuvad esiti vähemad salgad, vähehaaval rohkema-arvulised, mis ühinevad esimestega määratusuurteks parvedeks ja teotsevad merelahtedes. Need parved lahkuvad maikuu lõpu poole; mõned üksikud jäävad maha ning elutsevad kogu suve merel, ranniku läheduses. Oktoobri alul algab aulide tagasilend, nüüd nähakse neid rohkel arvul peale mereranna ka meie suuremal veekogul — Peipsil — ja Emajõel. Viimased aulid lahkuvad vete kinnikülmumisega. Auli häälitsemine on kõlav „a a aulik, a a aulik“.

## Perekond: **Vaeras.** *Melanitta* Boie.

### Liikide määramistabel.

- |                               |   |
|-------------------------------|---|
| 1. Sulestik on must . . . . . | 2   |
| — Sulestik on pruun . . . . . | 3   |
| 2. Täiesti must               | <b>Must vaeras</b> ( <i>M. nigra</i> ) ♂ ad.      |
| — Tiival on valge küüdus      | <b>Tõmmu vaeras</b> ( <i>M. fusca</i> ) ♂ ad.     |
| 3. Tiival on valge küüdus     | <b>Tõmmu vaeras</b> ( <i>M. fusca</i> ) ♀ ja juv. |
| — Tiival pole valget küüdust  | <b>Must vaeras</b> ( <i>M. nigra</i> ) ♀ ja juv.  |

193. **Tõmmu vaeras.** *Melanitta füsca füsca* (L.).

Sammetente. — Турпан.

Isase sulestik on peamiselt must, valge tiivaküüdusega ning valge täpiga silma kohal. Nokk on oranžpunane, luukollase küünega. Jalad on punased, ujulestad mustad. Emane on tumepruun. Tiiva pikkus 270 mm.

Rändlind; esimesi nähakse mererannal aprilli alul; läbilend vältab kuni maikuu keskpaigani. Tõmmu vaeras on meil puht-merelind, ta pesitseb rohkel arvul küll mannermaa rannikul kui ka saartel. Pesa ehitab enamasti kadakapõõsa alla, harvemini rohu sisse. Selles leidub juunikuu jooksul 6—10 muna. Lahkub oktoobri lõpul. Vaera häälitsemine on madal „kraaa“.

194. **Must vaeras.** *Melanitta nigra nigra* (L.).

Mereteder. — Траuerente. — Синьга.

Isasel on kogu sulestik must. Nokk on must, oranžkollase täpiga keskalal. Noka-alusel tugev mühk. Jalad on mustjad. Emase sulestik on tumepruun. Tiiva pikkus 240 mm.

See vaeras külastab meid mõlematel rändejärkudel. Kevadel nähakse rohkearvulisi parvi maikuu algusest kuni sama kuu lõpuni. Sügis-läbilend kestab augusti lõpust kuni kesknoovembri päevadeni. Kevadel toimub läbilend ainult mere kaudu, sügisel nähakse musta vaerast rohkel arvul aga ka kodumaa suuremal veekogul — Peipsil, Narva- ja Emajõel ning mujal.

Perekond: **Kirju hahk.** *Polysticta* Eyt.

195. **Kirju hahk.** *Polysticta stelleri* (Pall.).

Scheckente. — Гага сибирская.

Isasel hundsulestikus on pea valge, valjasribal ning kiirmikul asub roheline täpp, kurgualune, kaelus kaela-alusel ja selg on mustad, rind ja kehaküljed roostepruunid, allkeha keskala must. Emase ülalpool on mustpruun, heledamate suleääristega, alapool on pruun, rinnal roostjas. Tiiva pikkus 220 mm.

See Põhja-Siberis haudelinnuna elutsev hahk eksib üpris harva ning juhuslikult meile. 1903. a. detsembrikuul lasti Tallinna läheduses merel üks isalind.

## Perekond: **Hahk.** *Somateria* Leach.

### Liikide määrämistabel.

1. Otsaesise sulestik ulatub kuni ninasõõreteni, põskede sulestik ei ulatu kaugeltki kuni ninasõõreteni **Kuningahhk** (*S. spectabilis*)
- Otsaesise sulestik ei ulatu kaugeltki kuni ninasõõreteni, põskede sulestik ulatub kuni ninasõõrme alla (70. joon., lk. 140) **Hahk** (*S. mollissima*)

### 196. **Kuningahhk.** *Somatéria spectabilis* (L.).

Prachteiderente. — Гара рреченушка.

Isase pealpea ja kiirmik on hallid, põsed rohelised, kael valge, musta V-taolise joonisega kurgualusel. Nokk on punane. Emane harilikult haha emasest palju lahku ei lähe. Tiiva pikkus 290 mm.

See arktika haudelind eksib meile üliharva; 1904. a. aprillikuul lasti üks vana isane Viimsi rannal.

### 197. **Hahk.** *Somatéria mollissima mollissima* (L.).

Holmivedjas (Vilsand). — Eiderente. — Гара.

Isasel hundsulestikus on pealpea must, valge keskalaga; peaküljed, kael, selg ning õlasulestik on valged, tagumised peaküljed on rohekad, puguuala tumekreemjas, allkeha on must. Nokk on sumerohekas. Emase sulestik on peamiselt roostepruun, must-põikvöödiline. Tiiva pikkus 300 mm.

Mere kinnikülmumise tõttu on hahk meil rändlind, kes aprilli alul ilmub ning mere kinnikülmumisega lahkub. Haudelinnuna elutseb rohkel arvul Lääne-Saaremaal Vilsandi ümb-ruse saartel; Põhja-Eesti saartel pesitseb üpris harva. Pesa ehitab merekaldale ning emane muneb 4—5 muna. Isase häälitsemine on kaugelekõlav, madal „aoo aoo auu“, emase hääli on madal „korr“.

## Perekond: **Koskel.** *Mergus* L.

### Liikide määrämistabel.

1. Pea ning kael on mustad, roheline läikega või ilma läiketa . . . . 2
- Pea ning kael on valged, musta täpiga eespool silma ning tagapea küljel **Väike koskel** (*M. albellus*) ♂ ad.
- Pea ülapiil on punapruun või pruunikas . . . . . 3

2. Alapool, kaelast tahapoole, ühetaoline, lõhevärvuseline või valge  
**Jääkoskel** (*M. merganser*) ♂ ad.  
 — Puguala on roostekarva, mustade tähnidega  
**Rohukoskel** (*M. serrator*) ♂ ad.
3. Kõik pealtiiva katesuled on hallid või pruunid . . . . . 4  
 — Keskmised pealtiiva katesuled on valged **Väike koskel** (*M. albellus*) ♀
4. Ülapool on hele-tuhkhall **Jääkoskel** (*M. merganser*) ♀  
 — Ülapool on hallpruun **Rohukoskel** (*M. serrator*) ♀

198. **Jääkoskel.** *Mergus merganser merganser* L.

Suur koskel. — Gänsesäger. — Крохаль большой.

Isasel on pea must, roheline metalliläikega, esiselg ning õlasulestik on mustad, muu ülapool tuhkjashall. Alapool on lõhevärvuseline. Suur valge tiivaküüdus on ilma mustade põikvöötideta. Nokk ja jalad on punased. Tiiva pikkus 280 mm. Emase pea ning esikael on punapruunid, valge kurgu-alusega; ülapool on hele-tuhkjashall, alapool valge.

Jääkoskel ilmub märtsi alul, millal teda merekäärudes nähakse. Haudelinnuna elutseb peamiselt mererannikul ning saartel. Pesa ehitab õõnsasse puudesse, kaldakoopaisse, kivide ning kaljude varju või tiheda põõsa alla. Maikuul muneb emane 7—15 muna. Lahkub veekogude kinnikülmu-misega. Ta häälitsemine on kärisev „karr“.

199. **Rohukoskel.** *Mergus serrator* L.

Murukoskel. — Mittlerer Säger. — Крохаль длинноносый.

Isasel on pealpeal ja kiirmikul tugev pikendunud suletutt, selg ning õlasulestik on mustad, valgel tiivaküüduisel on kaks musta kitsast põikvööti; alapool on valge, pugualal musta tähnitusega. Tiiva pikkus 225 mm. Nokk ja jalad on punased. Emase pea on punapruun, tutiga; ülapool on hallpruun, alapool valge, halkjate tähnidega pugualal ja kehakülgedel.

Ilmub jääkosklast palju hiljemini — aprilli lõpul. Pesitseb rohkel arvul mererannikul ning saartel. Pesa ehitab enamasti vee lähedusse maapinnale põõsa alla või rohu sisse; selles leidub juunikuu teisel poolel 7—10, harva rohkem mune. Lahkub veekogudele jääkatte tekkimisega. Rohukoskla hääli on kärisev, vali „kõrr“ või „gerr“.

## 200. Väike koskel. *Mergus albéllus* L.

Pudukoskel. — Zwergsäger. — Лыток.

Isane on üldiselt valge, musta täpiga külgpeal, musta selja ja laia valge tiivavöödiga, kehaküljed on hallide viirudega. Nokk ja jalad on tinahallid. Tiiva pikkus 190 mm. Emasel on pruun pea valge kurgualusega; ülapiol on tumehall, alapool valge, halli pugualaga ja hallide kehakülgedega.

Väikese koskla haudealad asuvad meilt põhja pool, neisse rännates riivab mõni eksemplar aprilli lõpul meie maad; sealt lahkudes lendab sügisel üksik meilt läbi. Üldiselt üpris haruldane nähtus.

## XIV selts: Sõudjalalised. *Steganopodes*<sup>1)</sup>.

### 30. Sugukond: Kormoranlased. *Phalacrocoracidae*.

Perekond: Kormoran. *Phalacrocorax* Briss.

Liikide määramistabel.

- |                                 |  |
|---------------------------------|--|
| 1. Tüürsulgi on neliteistkümmed | <b>Kormoran</b> ( <i>Ph. carbo</i> )           |
| — Tüürsulgi on kaksteistkümmed  | <b>Karikormoran</b> ( <i>Ph. aristotelis</i> ) |

### 201. Järvekormoran. *Phalacrocorax carbo subcormoranus* (Brehm).

Kormoranscharbe. — Баклан большой.

Sulestik on peamiselt rohekasmust, metalliläikega, õlasulestik ja tiivad on pruunid, mustade suleääristega, noka-alus silma kõrguseni on valkjas, paljas kurgualune on kollakas. Talvel on külgpea ja kaela esiosa valge, esimesel musta pikiribaga. Tiiva pikkus 330—350 mm.

Endistel aastakümnetel pesitses see kormoran Põhja-Eestis mõne järve ümbruses; praegu on ta haudelinnuna meilt kadunud. Üksikuid nähakse merel kogu aasta.

<sup>1)</sup> Sõudjalaliste seltsile järgneb **toruninaliste** selts (*Tubinares*). Selle seltsi esindajaid iseloomustab ühine või lahus olev torusarnane moodustis pealnokal, kuhu ninasõõrmed lõpevad. Kuju poolest sarnanevad toruninalised kajakalistega. Nad on puht-ulgumere elanikud, kes ainult haudeajaks saared üles otsivad. Kirjanduses (Archiv für Naturgeschichte 1923, Heft 11, p. 236) ilmunud teade, nagu oleks nähtud Saaremaal Sõrve ranniku läheduses toruninaliste hulka kuuluvat **albatrossi** (*Diomedea melanophrys*), ei vääri vähe-matki usaldust ning selle teate avaldamine, mis ühe asjaarmastaja sõnade põhjal sündinud, tuleb tunnustada nõrgalt öeldult kergemeelsuseks.

**Karikormoran.** *Phalacrocorax aristotelis aristotelis* (L.).

Крähenscharbe. — Баклан хохлатый.

Pea on ühetaoline must, roheline metalliläikega. Tiiva pikkus 265—275 mm.

Meil nähakse talve jooksul kaunis tihti merel üksikuid kormorane. Oletada tuleb, et nende seas on ka mõni Murmani rannikul ning mujal põhja pool haudelinnuna elutsev karikormoran, kes oma haudealast lõuna poole on rännanud.

**XV selts: Pärjalalised. Pygopodes.**

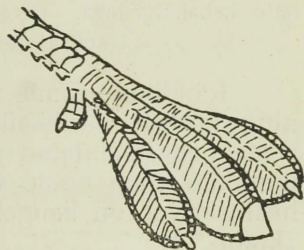
Sugukondade määramistabel.

1. Varvastel on hölmiklestad (72. joon.)

**Pütlased** (*Podicipidae*) 31

— Varbad on nahklestade varal täiesti seotud

**Kaurlasad** (*Colymbidae*) 32



**31. Sugukond: Pütlased.**

*Podicipidae.*

Perekond: **Pütt.** *Podiceps* Lath.

Liikide määramistabel.

72. joon. Tuttpüti hölmiklestadega varbad.

1. Kiirul või peakülgedel on pikendunud suled või kael on punaka värvusega . . . 2

— Peal puuduvad pikendunud suled, kael on valge või hall . . . . . 3

2. Kurgualune ning esikaela alakülg on valged

**Tuttpütt** (*P. cristatus*) ad. suvel

— Kurgualune on hall, esikael punakas

**Hallpösiine pütt** (*P. griseigena*) ad. suvel

— Kurgualune ning kael on mustad **Sarvikpütt** (*P. auritus*) ad. suvel

— Kurgualune on must, puguala punakas

**Mustkael-pütt** (*P. nigricollis*) ad. suvel

3. Tiiva pikkus alla 155 mm . . . . . 4

— Tiiva pikkus üle 155 mm . . . . . 5

4. Sisemised hoosuled on valged, nokaseljak on sirge või natuke ülespoole käärdunud **Mustkael-pütt** (*P. nigricollis*) talvel ja juv.

— Sisemised hoosuled on suuremalt osalt või täiesti pruunid, nokaseljak on natuke allapoole käärdunud **Sarvikpütt** (*P. auritus*) talvel ja juv.

5. Noka pikkus 45—55 mm, väikesed tiiva-katesuled piki küünraluud on valged; valkjas täpp valjasribal **Tuttpütt** (*P. cristatus*) talvel ja juv.

— Noka pikkus 35—45 mm, väikesed tiiva-katesuled piki küünraluud on pruunid, valjasriba on pruun ilma valge täpita

**Hallpõsine pütt** (*P. griseigena*) talvel ja juv.

## 202. **Tuttpütt.** *Podiceps cristatus cristatus* (L.).

Haubensteissfuss. — Поганка большая.

Vanal linnul on pealpea sulestik must, pealpea küljepoolsed suled on tugevasti pikendunud ning moodustavad mõlemal pool tanutaolist kujutist; peaküljed ning kurgualune on valged, neid ümbritseb koldpruun mustveereline sulgkrae; muu ülapool on pruunikasmust, alapool valge, punakaspruunide kehakülgedega. Tiival on valge küüdu. Nokk on punakas, jalad kollakasrohelised. Tiiva pikkus 190 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Harilik haudelind roostikuning kõrkjastikurikkail suuremail järvedel ja lahtedel. Ujuv, veetaimedest ehitatud pesa asub roostiku serval; selles leidub juunikuu lõpu poole 4—6 muna. Lahkub oktoobri alul. Ta häälitsemine on kaugelekuuldav „kökk kökk“ või vali, urisev „kraorr“.

## 203. **Hallpõsine pütt.** *Podiceps griseigena griseigena* (Bodd.).

Punapugu-pütt. — Rothalssteissfuss. — Поганка серощекая.

Pealpea on must, selle tagumised suled moodustavad väikest tanukest; peaküljed ja kurgualune on hallid, ümbritsetud valge palistusega. Kaela-aluse alapool ja kaelaküljed on kastanipuna-pruunid, muu alapool on valge, kehakülgedel hallpruuni täpitusega; ülapool on pruunikasmust, kitsaste pruunikate suleääristega. Tiival on ahtake valge küüdu. Nokk on must, alusel kollase täpiga. Jalad on mustad, hõlmiklestade ülapool on rohakas või võikjas, alapool must. Tiiva pikkus 175 mm.

Ilmub meile aprilli lõpul. Kaunis haruldane haudelind mõnel suuremal roostikuga kasvanud järvel. Pesitsemisoluude poolest ei erine tuttpütist. Lahkub oktoobri lõpu poole. Ta tavaline häälitsemine kõlab umbes kui „kekk kekk“, aga paarimisajal kuuldub, iseäranis õhtuti, väga omapäraselt, valju häälitsemist, mil palju sarnasust on noore varsa hirnumisega.

204. **Sarvikpütt.** *Pódiceps auritus* (L.).

Ohrensteissfuss. — Поганка рогатая.

Pea ja kurgualune on mustad, viimase küljel asuvad suled on pikendunud ning moodustavad kraed; peakülgedel käib üle silma kuni kiirmikukülgedeni lai hele-roostepunane riba, mille tagumised suled tugevasti on pikendunud. Muu ülapool on must, kaela alusepoolne osa ja puguala on pruunpunane, allkeha on valge, punapruunide külgedega. Nokk on must, valge tipuga; jalad on rohekad. Tiiva pikkus 145 mm.

Ilmub kevadel maikuu alul. Haudelinnuna elutseb märksal arvul taimestikurikkail järvedel ning lahtedel. Emane muneb enamasti 4 muna ning neid leidub juunikuu keskel. Sarvikpütt lahkub oktoobri alul. Ta mänguhüüd on trillerdav „bibibib“.

205. **Mustkael-pütt.** *Pódiceps nigricóllis nigricóllis* Brehm.

Väike pütt. — Schwarzhalssteissfuss. — Поганка черношейная.

Kogu pea ja kael kuni pugualani on mustad, peakülgedel on lai kollakas-punapruunide pikendunud sulgede riba. Muu ülapool on kiltkivi-must, alapool on valge, punapruunide kehakülgedega. Nokk on must, jalad rohekad.

Tiiva pikkus 130 mm.

Selle püti eluolude kohta on ta peidetud eluviiside tõttu väga vähe teada. Oletada tuleb, et ta haudelinnuna mõne paarina Eestis elutseb. Kindlad pesitsemiskohad on Matsalu laht ning Öisu järv Viljandimaal. Millal ta ilmub ja lahkub, selle kohta puuduvad andmed. Selle püti kutsehüüd on „pii-iip“-taoline häälitsemine; paarimisajal kuulduv kaugele-kostvat häälitsemist, mil on palju sarnasust mitu korda korduva „bidder vidder vidder'iga“.

32. Sugukond: **Kaurlased.** *Colymbidae.*

Perekond: **Kaur.** *Colymbus* L.

Liikide määramistabel.

- |  |  |
|--|--|
| 1. Allkael on must, sinaka läikega . . . . . | 2  |
| — Allkaela keskala on punakas                | <b>Punakurk-kaur</b> ( <i>C. stellatus</i> ) ad. suvel |
| — Allkael on valge . . . . .                 | 3  |
| 2. Kiird ning pealkael on hallid             | <b>Järvekaur</b> ( <i>C. arcticus</i> ) ad. suvel      |
| — Kiird ning pealkael on mustad              | <b>Jääkaur</b> ( <i>C. immer</i> ) ad. suvel           |

3. Ülapool on väikeste valgete või valkjate tähnidega või vöötidega  
**Punakurk-kaur** (*C. stellatus*) talvel ja juv.
- Ülapool on hallide sulleäristega või ilma . . . . . 4
4. Palju suurem, noka pikkus üle 70 mm  
**Jääkaur** (*C. immer*) talvel ja juv.
- Palju vähem, noka pikkus alla 70 mm  
**Järvekaur** (*C. arcticus*) talvel ja juv.

206. **Jääkaur.** *Colymbus immer* Brünn.

Eistaucher. — Гагара полярная.

Pea ja kael on mustad, tumerohelise läikega, allkaela keskalal asub valgetest sulgedest koosnev põikvöö, allkaela alusel on lai vöö valgeid pikitäppe. Muu ülapool on must, valgete nelinurksete täppidega. Alapool pugualast peale on valge, kehaküljed on mustad, ümmarguste valgete tähnidega. Nokk on must. Tiiva pikkus 380 mm.

Seda suurt, põhja pool pesitsevat kauri nähakse merel üliharva rändeperioodil.

207. **Järvekaur.** *Colymbus arcticus arcticus* L.

Kalakaur, pirss. — Polartaucher. — Гагара чернозобая.

Pealpea ja ülakael on tuhkjashallid, muu ülapool on läikivmust, esiseljal ja õlasulestikul nelinurksete ja pikerguste valgete tähnidega. Kurgualune on must, selle alusel asub valge põikvööt, muu allkael on must, külgedel valgete pikiribadega, muu alapool valge, puguala külgedel ahtakeste mustade pikiribadega. Nokk on sinimust. Tiiva pikkus 320 mm.

Ilmub kevadel jõgede lahtiminekul. Elutseb haudelinnuna vähesel arvul suuremail järvedel ning merelahtedel. Pesa ehitab veekogu kaldale; emane muneb maikuu lõpu poole 2 muna. Lahkub oktoobri esimesel poolel. Ta hää on kare krooksuv „krau-u“.

208. **Punakurk-kaur.** *Colymbus stellatus* Pontopp.

Punakael-kaur. — Rotkehliger Taucher. — Гагара краснозобая.

Pealpea, külgkael ning kurgualune on tuhkjashallid, kiirmik ja ülakael on mustad, valgete triipudega, muu ülapool on pruunikasmust, valgete tähnikestega. Allkaelal on punapruun ala, muu alapool on valge, hallpruunide kehakülgedega. Nokk on must. Tiiva pikkus 285 mm.

See haudelinnuna põhja pool elutsev kaur riivab järjekindlalt mõlematel rändeperioodidel meie maad. Läbilend toimub peamiselt mere kaudu; kevadel nähakse neid mai-, sügisel aga oktoobrikuu jooksul. Kevadel on see kaur isearanis harilik nähtus Pärnu lahel.

## XVI selts: **Tuvilised.** *Columbae.*

### 33. Sugukond: **Tuvilased.** *Columbidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Jooksmeluu pealmine osa on sulis, saba lühem **Tuvi** (*Columba*)
- Jooksmeluu on täiesti paljas, saba pikem ning rohkem astmeline  
**Turteltuvi** (*Streptopelia*)

### Perekond: **Tuvi.** *Columba* L.

Liikide määramistabel.

1. Tiival on valge pikiriba **Kaelustuvi** (*C. palumbus*)
- Tiival puudub valge pikiriba **Õõnetuvi** (*C. oenas*)

### 209. **Õõnetuvi.** *Colúmba oénas oénas* L.

Melekas. — Hohлтаube. — Клинтух.

Sulestik on peamiselt tuhkjashall, kiirmik metallrohelse läikega, puguala aga viinpunane. Nokk on kollakas. Tiiva pikkus 220 mm.

Rändlind; ilmub märtsikuu lõpul. Harilik haudelind iga-suguseis puistuis, kus leidub õõnsaid puid. Pesa asub puu-õõnes ning selles leidub maikuu keskpaigu kaks muna. Lahkub oktoobril. Selle tuvi paarimishüüd on uluv „huuhuu“; harilikult kuulduv lühikest, kõmisevat „huu“.

### 210. **Kaelustuvi.** *Colúmba palúmbus palúmbus* L.

Meigas. — Ringeltaube. — Вяхирь.

Sulestik on peamiselt kiltkivi-hall; külgskaelal on mõlemal pool valge täpp, puguala ja rind on halkjas-viinpunakad, muu alapool on helehall. Nokk on oranžpunane. Tiiva pikkus 250 mm.

Rändlind; ilmub aprilli alul. Elutseb haudelinnuna rohkel arvul okas- ning segametsis. Oma hõredavõitu pesa

ehitab enamasti kuuskede otsa, sellesse muneb emane maikuu keskpaigu 2 muna. Lahkub septembri lõpu poole. Paarimis-  
hüüd kõlab kui „kuk-uu-ruu, kuu-uu“.

**Kodutuvi.** *Colúmba lívia rústica* Bogd.

Siia võiks mahutada ka tuntud kodutuvi, kes meil pool-  
metsikus olekus elutseb igal pool linnades ning maal asulais.

Perekond: **Turteltuvi.** *Streptopelia* Bp.

211. **Turteltuvi.** *Streptopelia túrtur túrtur* (L.).

Turteltaube. — Горлица.

Pealpea on hall, peaküljed, puguala ja rind on viinpunakad, kõhualune on  
valge, pealtiiva katesuled mustad, roostepruunide ääristega, külgkaelal asub  
täpp, mida moodustavad mitu rida musti, valge palistusega sulgi. Tiiva  
pikkus 180 mm.

See lõunamaa elanik on üliharuldane nähtus Eestis; Põhja-Eestis on ta pesitsenud Voka mõisa juures ning Lõuna-  
Eestis Võrumaal, Nursi ümbruses. Ta hääel on selge „turr  
turr“.

## XVII selts: **Kõrvepüülised.** *Pterocletes.*

34. Sugukond: **Kõrvepüülased.** *Pteroclidæ.*

Perekond: **Kõrvepüü.** *Syrrhaptés* Ill.

212. **Kõrvepüü.** *Syrrhaptés parádokus* (Pall.).

Kõrvekana. — Steppenhuhn. — Копытка.

Sulestik on peamiselt liivakarva, musta vööditusega seljal ja õlasulestikul;  
rinnal on rida musti põikvöote, kõhu keskala on must. Tiiva pikkus 250 mm.

Keskmine tüürsulgede paar on teistest umbes 100 mm pikem.

Kesk-Aasia steppides elutsev kõrvepüü võtab ette  
perioodiliselt — teadmata põhjustel — kaugeleulatuvaid rän-  
deid lääne poole. Näiteks ilmusid need linnud 1863. ja 1888. a.  
määratul arvul Lääne-Euroopasse. Sel ajal lendasid nad ka  
meilt läbi ning mõnigi eksemplar lasti Lõuna- kui ka Põhja-  
Eestis.

# XVIII selts: Kurvitsalised. *Limicolae*.

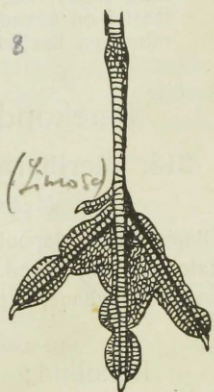
## 35. Sugukond: Rüütlased. *Charadriidae*.

Perekondade määramistabel.

1. Nokk on külgede poolt kokku surutud, nii et see eestpoolt peitli- või noataoline välja näeb **Meriharakas** (*Haematopus*)
- Nokk ei ole külgede poolt kokku surutud, selle tipposa ei näe välja noataoline . . . . . 2
2. Nokk on pikk, peenike ning tugevasti ülespoole pöördunud . . . . 3
- Nokk on üle 50 mm pikk ning tugevasti allapoole pöördunud **Koovitaja** (*Numenius*)
- Nokk ei ole peenike ja tugevasti ülespoole ega tugevasti allapoole pöördunud; kui allapoole pöördunud, siis alla 50 mm pikk . . . . 4
3. Jooksmeluu alla 120 mm pikk **Risla** (*Terekia*)
- Jooksmeluu üle 120 mm pikk **Naaskelnokk** (*Recurvirostra*)
4. Saba distaalosast on pool või vähem must, kitsa valge tipposaga; basaalosast on pool või rohkem valge; nokk ei ole peast pikem **Kiivitaja** (*Vanellus*)
- Saba on vöödiline; basaalosa ei ole valge, kui see aga on valge, siis on distaalosa vöödiline või nokk on peast pikem . . . . . 5
5. Säär on täiesti sulis **Metskurvits** (*Scolopax*)
- Sääre alumine osa on paljas . . . . . 6
6. Nokaseljak on jooksmeluust või sabast pikem . . 7
- Nokaseljak pole jooksmeluust ega sabast pikem . . . 8
7. Tüürsulgi on 14 või rohkem **Rohukurvits** (*Capella*)
- Tüürsulgi on 12 . . . . . 8
8. Metallrohelistes ribad käivad pikuti üle selja **Mudakurvits** (*Lymnocyptes*)
- Metallrohelistes pikiribad puuduvad seljal . . 9
9. Varvaste külgedel on hõlmiklestad (73. joon.) **Veetallaja** (*Phalaropus*)
- Varvaste külgedel puuduvad hõlmiklestad . . 10
10. Tagavarvas puudub . . . . . 11
- Tagavarvas olemas . . . . . 12

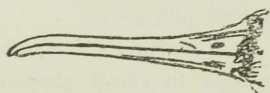
~~Vigle~~ (*Limosa*)

<sup>8</sup> Vigle (*Limosa*)



73. joon. Veetallaja jalg.

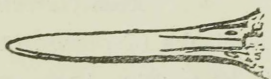
11. Saba on sirge või ümmardunud, keskmised tüürsuled ei ole teistest pikemad, nokk tusedam **Rüüt** (*Charadrius*)  
 — Saba on terav, teravad keskmised tüürsuled on teistest pikemad, nokk on saledam **Liivaplütt** (*Crocethia*)
12. Nokk on jäme, noka kõrgus alusel on ligikaudu  $\frac{1}{3}$  noka pikkusest, tagavarvas on pisike **Plüü** (*Squatarola*)  
 — Nokk on peenem, noka kõrgus alusel alla  $\frac{1}{3}$  noka pikkusest, tagavarvas on hästi arenenud . . . . . 13
13. Nokk on võrdlemisi lühike, kooniline, väga sirge või vähe ülespoole pöördunud **Kivirullija** (*Arenaria*)  
 — Nokk on võrdlemisi pikem, saledam, mitte sugugi kooniline . . . . 14



14. Nokaseljak on lame (välja arvatud alus) ning vähe allapoole pöördunud, tõuseb aga natuke enne kumerat tippu ülespoole

**Lainokk-plütt** (*Limicola*)

- Nokk on sirge või vähe kumer, mitte lame . . . . . 15



15. Sidenahk välis- ning keskvarba vahel puudub, nokk on eespool tippu enam-vähem lai, teravalt sulestikust eraldunud ning enamasti otse vastu otsaesist vähe kortsuline

**Plütt** (*Calidris*)

74. joon. Lainokk-plüti nokk külje poolt ja pealtpoolt.

- Sidenahk välis- ning keskvarba vahel on väike, aga selgesti nähtav, nokk aegamööda tipu poole teravamaks muutuv, teravalt sulestikust eraldunud, aga mitte kortsuline vastu otsaesist

**Tilder** (*Tringa*)

- Sidenahk välis- ning keskvarba vahel on väga väike, nokk on sirge ning tugev, väga vähe terav, väikesed suled ulatuvad üle noka-aluse; isastel on kevadel otsaesine, valjasriba ja peaküljed paljad ning lihabinibudega kaetud

**Tutkas** (*Philomachus*)

## Perekond: Meriharakas. *Haematopus* L.

213. Meriharakas. *Haematopus ostralegus, ostralegus* L.

Meriski. — Austernfischer. — Кулик сорока.

Ülapool ning alapool kuni pugualani on mustad, allkeha ja suured pealttiiva katesuled on valged. Tüürsuled on alusel valged, tipposas mustad. Nokk on oranžpunane, tipp-pooltel kollakas; jalad on punased. Tiiva pikkus 250 mm.

Rändlind; harilik mereranniku elanik. Kevadel ilmub salkadena aprilli keskel ning paarid asuvad kohe oma haudealale, mida moodustab taimestiku poolt kidur lausrannik.

Pesa on lihtis mollike maapinnal; selles leidub maikuu lõpu poole enamasti 3, harva 4 muna. Äralend algab augusti lõpul. Meriharaka hüüd on läbitungiv vilistus ning kõlab kui „kviip“ või „hüüip“. Paarimisajal kuuldu omapärast laulu, mis koosneb lühendatud hüüdhäälest ning muutub pidevaks, valjuks trillerdamiseks.

## Perekond: **Rüüt.** *Charadrius* L.

### Liikide määramistabel.

- |   |  |
|---|--|
| 1. Ülapool on kollaste tähnidega  | <b>Põldrüüt</b> ( <i>Ch. apricarius</i> )    |
| — Ülapool ilma kollaste tähnideta . . . . .   | 2  |
| 2. Põiki üle rinna käib kitsas valge või valkjas vööt   | <b>Mornellrüüt</b> ( <i>Ch. morinellus</i> ) |
| — Rinnal puudub kitsas valge vööt . . . . .   | 3  |
| 3. Tiiva pikkus üle 120 mm, sisemiste laba-hoosulgede välisladva keskalal on piki roodu valge triip | <b>Liivarüüt</b> ( <i>Ch. hiaticula</i> )    |
| — Tiiva pikkus alla 120 mm, sisemiste laba-hoosulgede välisladval puudub valge triip                | <b>Väike rüüt</b> ( <i>Ch. dubius</i> )      |

### 214. **Mornellrüüt.** *Charadrius morinellus* L.

Roostepugu-rüüt. — Mornellregenpfeifer. — Сивка глупая.

Pealpea on must, muu ülapool võik-pruunikashall, kurgualune on valge, puguala võik-hallpruun, rinnast valge vöödiga eraldatud, rind ja allkeha küljed on kollakas-roostepunased, allkeha keskala on must, tahapoole valkjaks muutuv. Tiiva pikkus 150 mm.

Eestit riivab see põhjamaa tundrail pesitsev rüüt mõlematel rändejärkudel — mai- ning septembrikuul — vähesel arvul. Sagedamini nähakse teda mererannikul, harvemini mandril.

### 215. **Liivarüüt.** *Charadrius hiaticula hiaticula* L.

Suur tüll. — Sandregenpfeifer. — Зук галстушник.

Otsaesine on valge, selle esipoolel asub kitsas, tagapoolel aga lai must vööt; peaküljed on mustad; kurgualune ning lai kaelus on valged, selle kaeluse taga asuv must rõngas on pugualal lai, ülapoolel aga kitsas; pealpea ning ülapool, seljast peale, on võikpruunid, alapool, mustast rõngast peale, valge. Nokk on alusel kollane, tipp-poolel must. Tiiva pikkus 130 mm.

Rändlind; ilmub aprilli keskpaigu. Lausiku liivase või kiviklibulise mereranniku kõige harilikum haudelind. Kaldal asuv pesa on lihtlabane mollike maapinnal ning selles leidub mai lõpul või juuni alul 4 muna. Äralend algab augusti lõpul. Liivarüüdi tavaline hüüd on vali, kõlav „trüi“; paarimisajal paneb isane lennumängu toime, kusjuures ette kannab omapärast trillerdavat laulu.

216. **Väike rüüt.** *Charádrius dübius curónicus* Gm.

Jõerüüt, väike tüll. — Flussregenpfeifer. — Зук маленький.

Sarnaneb üldiselt liivarüüdiga, on aga sellest vähem ja kogu nokk on must. Tiiva pikkus 115 mm.

Jõerüüt ilmub ühel ajal liivarüüdiga. Haudelinnuna elutseb peaaesjalikult liivastel jõe- ning järvekallastel, üpris harva mererannikul. Emane muneb maikuu lõpu poole 4 muna, mis lamavad liivasse kaabitud mollikeses. Sügisel asub juba augusti keskel teele. Ta kutsehüüd on lühike „dia“; lennumängul kuuldu vahelduvat laulu, mis lõpeb omapärase trillerdamisega.

217. **Põldrüüt.** *Charádrius apricárius áltifrons* Brehm.

Goldregenpfeifer. — Сивка-ржанка.

Kevadel on ülapiol must kollase tähnitusega, otsaesine ning kulmuriba on valged, külgpea ja alapool on mustad, kehaküljed valged. Vanu sügisestikus ning noori eraldab viimastele omane valkjas pruuntähnitud alapool suestik. Tiiva pikkus 185 mm.

Põldrüüdi läbilend algab aprilli keskpaigu ning kestab mõned nädalad, sel ajal nähakse seda lindu sagedasti mererannikul kui ka sisemaal; viimasel peatuvad rändavad salgad peamiselt söötpõldudel ning orasteväljadel. Pesitsema jäävad meile ainult vähesed paarid; haudelinnuna elutsevad nad kõrgrabadel. Pesa asub sambla peal või rohu sees; sinna muneb emane juuni alul 4—5 muna. Sügis-läbilend algab augusti viimastel päevadel ning kestab kuni oktoobrikuu aluni. Nüüd lendavad vanad linnud mereranna kaudu lõuna poole, kuna noorte ränne toimub üle kogu maa, ka sel ajal tuleb nende lugupidamine orasteväljade kohta ilmsiks. Põldrüüdi kutsehüüd on kõlav, vilistav „tlüüi“; paarimisajal kuuldu ilusat, liirutavat „tü-tü-tüdiu-tidüi“-taolist laulu.

Perekond: **Plüü.** *Squatarola* Cuv.

218. **Plüü.** *Squatarola squatarola squatarola* (L.).

Kibitzregenpfeifer. — Сивка морская.

Kevadel on otsaesine valge, muu ülapiol must, valgete suleääristega; külgpea ja alapool on mustad, kulumuriba ning musta kaela serv on valged. Sügis-sulestikus ning noortel on alapool valge, kurgualusel, pugualal ja esirinnal pruuni tähnitusega. Tiiva pikkus 195 mm.

See P.-Euroopa ning Siberi tundrate haudelind külastab meid mõlematel rände-aegadel. Kevadel toimub selle linnu läbilend mereranna kaudu maikuu teisel poolel; sügisel vältab see augusti keskelt kuni septembri lõpuni, nüüd on ta aga ka Peipsi kaldal harilik nähtus. Plüü hüüd on põldrüüdi hüüust kõrgem ning kõlab umbes kui vilistav „tliii“.

Perekond: **Kiivitaja.** *Vanellus* Briss.

219. **Kiivitaja.** *Vanellus vanellus* (L.).

Kiivet, kiives. — Kibitz. — Чибис-пигалица.

Pea peal asub pikk suletutt. Pealpea ühes tutiga, kurgualune ja puguala on läikivmustad; pea- ja kaelaküljed on valged; selg ja õlasulestik on rohelise metalliläikega; allkeha on valge, saba alapool katesuled roostekollased.

Tiiva pikkus 225 mm.

Rändlind; esimesi nähakse harilikult märtsi lõpul, suurem osa aga jõuab kohale aprilli alul. Tavaline haudelind suuremail soil, niiskeil heina- ning karjamaail, luhtadel ja mererannikul, iseäranis rohkel arvul pesitseb rannik-heinamaail. Pesa on labane mollike maapinnal, kuhu emane muneb maikuu alul 4 muna. Et paljud kurnad aga hukuvad, leidub värskeid mune kuni juuni lõpuni. Esimesed asuvad teele lõuna poole augusti alul, suurem osa lahkub sama kuu lõpul. Kiivitaja tavaline hüüd on tuntud „kii-vit“.

Perekond: **Kivirullija.** *Arenaria* Briss.

220. **Kivirullija.** *Arenaria intérpres intérpres* (L.).

Kirju tauss. — Steinwälzer. — Петушок камнешарка.

Otsaesine on valge, pealpea must- ja valgetriibuline, üle kiirmiku käib valge poolkaelus; esiselg on must, kolme punapruuni pikiribaga, tagaselg on valge. Õlasulestik on must- ja pruuntähniline. Peaküljed on valged, neist üle käib lai must riba. Kurgualune on valge, pugualal suure musta kilbiga, muu alapool on valge. Tiiva pikkus 155 mm.

Kivirullija on puht-mereranniku elanik, kaugemal sellest teda palju ei nähta. Ta ilmub maikuu alul ning elutseb haudelinnuna mõnel saarel Virtsu ja Põhja-Eesti ranniku läheduses. Saaremaal leitakse pea igal selle ümber asuval saarel või rahul, kus kohane eluala, mõni pesitsev paar. Ta eelistab lagedat kiviklibulist ning liivast rannikut; emane muneb sinna oma avapessa juunikuu alul 3—4 muna. Lahkub augusti lõpul. Kivirullija hüüd on kõrge, hele „kii ki ki“.

## Perekond: Tutkas. *Philomachus* Anon.

### 221. Tutkas. *Philomachus pugnax* (L.).

Riiukukk, sopakukk, hatukukk, nõgikikas. — Kampfäufer. — Тупухтан.

Isast pulmarüüs iseloomustab suur kilbitaoline sulgkrae, mis peakülgi ja allkaela ümbritseb. See krae koosneb jäikadest, tipposas säberdunud sulgedest ning selle värvus on nii vahelduv ja igal isasel erilaadiline, et üldkirjeldust anda on võimatu. Peale selle asub veel kiirmiku mõlemal külgedel suur tutt pikendunud sulgi. Noka ümbrus on paljas ning kaetud lihanibudega. Ligikaudu sama muutlik on ka kogu muu sulestik, välja arvatud kõhualune ning saba alapool katesuled, mis alati on valged. Nokk on oranžkollane, jalad kollakad. Emane on isasest palju vähem, ta pulmarüü on ülapool pruunikasmust, laiade helepruunide suleääristega, allkael ning rind on pruunmustad ning hallpruunil põhjal roostepunase tähnitusega, muu alapool on valge. Sügisel on mõlemad sugupooled värvuse poolest ühesugused. Ülapool on hallpruun, tumeda tähnitusega, alapool aga valge, rinnal ja kehakülgedel võikpruuni valendusega. Tiiva pikkus ♂ 190, ♀ 160 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpu poole. Haudelinnuna elutseb paljudel suuremail soodel, luhtadel ning rannik-heinamaadel. Erakordselt rohkel arvul leidub teda Matsalu lahe ümbruses. Avapesa asub heinamaal; selles leidub juunikuu alul 4 muna. Esimesed tutkad lahkuvad septembri alul, viimased aga sama kuu lõpul. Tutkas on tumm lind, ainult emaselt kuulduv poegade kasvatamise ajal, kui ta nende kohal õhus lendleb, tasast, mökitavat, hääletut „kakk kakk“. Isane tutkas on mitmest küljest üpris huvitav lind. Kevadel ümbritseb ta kaela suur säberdunud sulgedest koosnev püstitatav krae, mille värvus on igal isasel erisugune. Ta eluolus väärib tähelepanu isaste omavaheline kakelus, mis kevade jooksul kindlal kohal toimub ning kuhu ümbruskonna isased kokku kogunevad. Neil kakelustel on palju sarnasust kukkede kakelusega. Ühegi emasega ei astu isatutkas kauemaks ajaks ning kest-

vasse ühendusse ja poegade kasvatamisest ta osa ei võta. Peale jaanipäeva kukuvad kraesuled välja ning siis sarnanevad isased emastega, kasvu poolest aga on nad viimaseist palju suuremad.

## Perekond: Liivaplütt. *Crocethia* Billb.

### 222. Liivaplütt. *Crocethia alba* (Pall.).

Leetelind. — Sanderling. — Песчанка.

Sügisel on ülalpool hele-tuhkjashall, tumedate rootriipudega, alalpool aga puhasvalge. Tiiva pikkus 120 mm.

See arktika-aladel pesitsev lind riivab oma sügisrändel üliharva meie läänepoolset rannikut. Teda nähakse augustikuu jooksul.

## Perekond: Plütt. *Calidris* Anon.

### Liikide määramistabel.

- |  |   |
|--|---|
| 1. Tiiva pikkus üle 150 mm                                     | <b>Suur plütt</b> ( <i>C. canutus</i> )       |
| — Tiiva pikkus alla 150 mm . . . . .                           | 2   |
| 2. Saba ülalpoole katesuled on valged                          | <b>Kõvernokk-plütt</b> ( <i>C. testacea</i> ) |
| — Saba ülalpoole katesuled on tumepruunid või mustad . . . . . | 3   |
| 3. Nokk on jooksmeluust märksa pikem                           | <b>Mustrind-plütt</b> ( <i>C. alpina</i> )    |
| — Nokk pole jooksmeluust märksa pikem . . . . .                | 4   |
| 4. Äärmised tüürsuled on valged                                | <b>Värbplütt</b> ( <i>C. temminckii</i> )     |
| — Äärmised tüürsuled on hallpruunid                            | <b>Väike plütt</b> ( <i>C. minuta</i> )       |

### 223. Suur plütt. *Calidris canutus canutus* (L.).

Punapugu-risla. — Isländischer Strandläufer. — Песочник исландский.

Pealpea ja ülakael on roostjad, must-triibulised; muu ülalpool on must, hallvalgete suleääristega, saba ülalpoole katesuled on valged, mustade põikvöötidega. Külgepea, allkael ning muu alalpool on tume-roostepunased. Sügisel muutub ülalpool tuhkjashalliks, alalpool valgeks, puguuala, esirind ning kehaküljed on aga mustjate triipudega. Tiiva pikkus 170 mm.

Suur plütt on kauge arktise haudelind; meid külastab ta vähesel arvul mõlemail rände-aegadel — kevadel maikuu alul ning sügisel augusti- ja septembrikuu jooksul. Läbilend toimub peamiselt mereranna kaudu, aga ka Peipsil nähakse sügisel mõnda neist. Selle linna hüüd on hele „tvii“.

## 224. **Mustrind-plütt.** *Calidris alpina alpina* (L.).

Mustpugu-risla. — Alpenstrandläufer. — Чернозобик.

Ülapool on must, punapruunide suleääristega; alapool on valge, pugualal ning esirinnal laiade pikitähnidega ja musta rinnaga. Sügisel muutub ülapool hallpruuniks ning must-triibuliseks, alapool valgeks, tumetähniliseks.

Tiiva pikkus 110 mm.

Rändlind; ilmub aprilli keskel. Haudelinnuna elutseb ranniku heina- ja karjamail. Kaunis rohkel arvul pesitseb Matsalu ning Haapsalu lahe ümbruses ja kohati Saaremaa lääne- ja lõunarannikul. Pesa kujutab mollikest maapinnal ning selles leidub mai lõpul või juuni alul 4 muna. Sügisel algab mustrind-plüti ära- ning läbilend augusti lõpul ning vältab kuni septembri lõpuni. Selle linna tavaline kutsehüüd on vilistav, trillerdav „trüü“.

Vormi *C. alpina schinzi* (Brehm), mis vähem pidavat olema, on võimatu *C. a. alpina*'st eraldada, sest pikkusemõõtudes ei leia me mingit järjekindlust — paljudel põhjapoolsetel haudelindudel (*C. a. alpina*) on sama lühike tiib kui lõunapoolseil (*C. a. schinzi*), ning rohkeil viimaseil on sama pikk tiib kui põhjapoolseil.

## 225. **Kövernokk-plütt.** *Calidris testacea* (Pall.).

Kövernokk-risla. — Bogenschnäbliger Strandläufer. — Краснозобик.

Ülapool on must ja punapruun, saba ülapoole katesuled on valged mustade põikvöötidega; alapool on kastanipunane kitsaste valgete suleääristega. Sügisel on ülapool hallpruun mustja tähnitusega, saba ülapoole katesuled on pea täiesti valged; alapool on valge, selle esipool kuni rinnani hallpruuni tähnitusega. Tiiva pikkus 130 mm.

See põhjamaa tundrate haudelind lendab meilt mõlematel rändeperioodidel märksal arvul läbi. Kevadel nähakse läbilendavaid salku maikuu keskel, sügis-läbilend algab juuli lõpul ning kestab kuni septembri keskpaigani. Ränne toimub küll mereranna kui ka Peipsi kaudu. Selle linna hüüd on kõrge „tviiti tviiti“.

## 226. **Väike plütt.** *Calidris minuta* (Leisl.).

Väike risla. — Zwergstrandläufer. — Песочник.

Ülapool on must, selle suled on laiade roostepunaste ääristega; alapool on valge, pugualal roostjate ja pruunide tähnidega. Sügisel on ülapool hallpruun, must-triibuline, alapool valge. Tiiva pikkus 95 mm.

Selle tundrate haudelinnu läbilend toimub kevadel mai-kuu jooksul, sügisel aga juuli keskpaigast kuni augustikuu lõpuni. Teda nähakse küll mererannal kui ka Peipsi ääres. Väikese plüti häälitsemine on trillerdav „dirr, dirrit-it-it“.

227. **Värbplütt.** *Calidris temminckii* (Leisl.).

Värbrisa. — Grauer Zwergstrandläufer. — Куличек воробей.

Ülapool on pruunikashall, musta tähnitusega ja roostepruunide suleääristega; alapool on valge, vöikjal pugualal ja rinnal tumeda tähnitusega. Sügisel on ülapool tumedam, alapoolel on puguala kuni esirinnani tuhkjashall. Tiiva pikkus 95 mm.

Ka värbplütt on põhjapoolsem haudelind ning riivab läbilennul eelmisega ühtaegu meie maad; teda nähakse aga ainult mererannikul. Värbplüti häälitsemine on kõrge trillerdav „tirrr“ või „trri“.

Perekond: **Lainokk-plütt.** *Limicola* Koch.

228. **Lainokk-plütt.** *Limicola falcinellus falcinellus* (Pontopp.).

Soorisa. — Sumpfläufer. — Грязовик.

Pealpea on tume-pruunmust, kulmuriba valkjas; selg ja õlasulestik on mustad, roostjate suleääristega, alapool on valge, pruunide triipudega kaelal ja pugualal. Sügisel on ülapool pruunikashall, mustpruuni tähnitusega, päänipu-ala ja saba ülapoole katesuled on pruunikasmustad, kitsaste roostjate suleääristega. Alapool on valge, pugualal halli valendusega ja pruunide pikitähniidega. Tiiva pikkus 105 mm.

Selle linnu haudealad asuvad meist põhja pool. Kevadel on lainokk-plütt erakordselt haruldane nähtus; sügisrändel, mis algab kaunis varakult, juba juuli lõpul, nähakse selle linnu väikesi salgakesi mererannal, mudastel kohtadel. Ta läbilend kestab kuni augusti lõpuni.

Perekond: **Risla.** *Terekia* Вр.

229. **Hall risla.** *Terékia cinérea* (Güld.).

Hall vigle. — Terekwasserläufer. — Мордунка.

Ülapool on hallpruun, kitsaste, õlasulestikul aga laiade rootriipudega; otsaesine, kulmuriba ja külgpea on valged, viimane ala on must-triibuline; alapool on valge, pugualal ja rinnakülgedel pruuntriibuline. Nokk on pruunmust; jalad kollakad. Tiiva pikkus 130 mm.

See põhjapoolne haudelind riivab kevadel mai lõpul või juuni alul üpris harva meie maad. Mõnd väikest salgakest nähakse sel ajal mererannal või Peipsi kaldal.

## Perekond: **Tilder.** *Tringa* L.

### Liikide määramistabel.

- |  |  |
|--|--|
| 1. Tiiva pikkus üle 150 mm . . . . .   | 2  |
| — Tiiva pikkus alla 150 mm . . . . .   | 4  |
| 2. Sisemised küünra-hoosuled, vähemalt osati, on puhtvalged, ainult alusel tumedad | <b>Punajalg-tilder</b> ( <i>T. totanus</i> ) |
| — Ükski sisemine küünra-hoosulg pole puhtvalge . . . . .                           | 3  |
| 3. Jalad on punakad  | <b>Tume tilder</b> ( <i>T. erythropus</i> )  |
| — Jalad on rohekad   | <b>Hele tilder</b> ( <i>T. nebularia</i> )   |
| 4. Esimese laba-hoosule rood on valge  | <b>Mudatilder</b> ( <i>T. glareola</i> )     |
| — Esimese laba-hoosule rood on pruun . . . . .                                     | 5  |
| 5. Saba ülapoole katesuled on valged   | <b>Metstilder</b> ( <i>T. ochropus</i> )     |
| — Saba ülapoole katesuled on pruunid   | <b>Jõetilder</b> ( <i>T. hypoleucos</i> )    |

## 230. **Jõetilder.** *Tringa hypoleucos* L.

Flussuferläufer. — Перевозчик.

Kevadsulestikus on ülapool pruun, pronksikarva valendusega, seljal ja õla-sulestikul mustjate põikviirudega. Alapool on valge, pugualal tumepruunide triipudega. Nokk on tumepruun, jalad kollakaspruunid. Sügis-sulestikul puudub pugualal tumepruun kiri. Tiiva pikkus 110 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpul. Elutseb haudelinnuna üksikute paaridena jõgede ja järvede avakaldail. Pesa asetseb veekogu kaldal rohu sees, kivide vahel või kändude all; selles leidub juuni alul 4 muna. Äralend algab augusti alul, pea-läbilend toimub sama kuu lõpul, kuna viimased jõetildrid lahkuvad septembrikuu viimastel päevadel. Hüüd on üpris peenike, hele ning vilistav „hididi hididii“; mängulaul kõlab kui trillerdav „titihidi, titihidi...“, misjuures rõhk lasub eelviimasel silbil.

## 231. **Mudatilder.** *Tringa glareola* L.

Bruchwasserläufer. — Фифи.

Kevadel on ülapool mustpruun, valge või hele-pruunikashalli täpitusega, saba ülapoole katesuled on valged, tipul mustjate vöötidega. Tüürsuled on valged, musta vööditusega, kahel külgmisel tüürsulel on ainult siselatv

täiesti valge. Alapool on valge, puguala mustja tähnitusega, kehaküljed on tumeda põikvööditusega. Nokk on must, jalad rohekad. Sügisel leidub ülapoolel ainult helepruunikaid suleääriseid, kuna valkjas täpitus puudub; puguala on hele-hallpruunikas, ebaselge tähnitusega. Tiiva pikkus 125 mm.

Rändlind; ilmub aprilli lõpu poole väikeste salkadena, pea-läbilend toimub mai alul, millal teda sagedasti nähakse küll mererannikul kui ka järvede avakallastel. Haudelinnuna elutseb märksal arvul suuremail lagedail niiskeil heinamail ning soil. Pesa asetseb mädas kohas mättal ning sinna muneb emane juuni alul 4 muna. Sügise poole hulguvad mudatildrite salgad mererannal ringi, peatudes mudaseil kaldail. Läbilend algab augusti alul, pea-läbilend toimub selle kuu keskpaigu, septembri alul aga lahkuvad viimsed. Mudatildri hüüd on hõbehele „fifi“; isase mängulaul kõlab kui kõrge vilistav „hit hit hit tlia tlia tlia“.



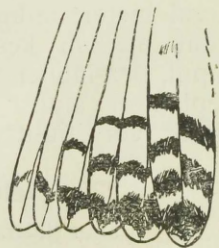
75. joon. Mudatildri pool saba.

### 232. Metstilder. *Tringa ochropus* L.

Täpiline tilder. — Waldwasserläufer. — Кулик черныш.

Kevadel on ülapool mustpruun, peal ja kiirmikul valgetriibuline, seljal ja õlasulestikul valgetäpiline; saba ülapoole katesuled on lumivalged, tüürsuled on alusel valged, tipposas laiade mustade põikvöötidega, kaks külgmist tüürsulge on pea täiesti valged. Kulmuriba ja alapool on valged, pugalal ja rinnakülgedel mustjate tähnidega. Nokk on rohekashall, tipul must; jalad on rohekad. Sügisel on ülapool ühetaoline tumepruun. Tiiva pikkus 140 mm.

Kevadel nähakse esimesi täpilisi tildreid aprilli keskpaigu. Haudelinnuna elutseb paaridekaupa suuremais, niiskevõitu segametsis, kui sealt läbi voolavad kas jõekesed või kraavid ehk neis asuvad järved või suuremad veeloigud. Pesitseb puude otsas teiste lindude, enamasti laulurästa vanas pesas, kuhu mai lõpul või juunikuu alul emane 4 muna muneb. Ta äralend toimub augusti jooksul. Täpiline tilder on, vastuoksa teistele tildritele, seltsi põlgav lind ning teotseb alati paari- või perekonna-kaupa. Selle tildri kutsehüüd on hõbeselge meloodiline „dlüi-dlüi-dlüi“. Väga sagedasti istub see lind puude kõrgemal tipul.



76. joon. Metstildri pool saba.

233. **Punajalg-tilder.** *Tringa totanus totanus* L.

Tüll. — Rotschenkel. — Травник.

Ülapool on hallpruun, pruunmusta tähnitusega, tagaselg ja pارانipu-ala valge, saba ülapoole katesuled ja saba on valged, mustja põikvööditusega. Alapool on valge, tumepruuni tähnitusega, mis iseäranis hästi on arenenud pugualal; kõhualuse keskala on puhasvalge. Nokk on alusel punane, tipu poole punaseks muutuv; jalad on oranžpunased, mustade küünistega. Tiiva pikkus 155 mm.

Ilmub aprilli alul. Elutseb väga hariliku haudelinnuna igal pool ranniku niitudel, iseäranis rohkel arvul pesitseb Matsalu ja Haapsalu lahe ümbruses ning kõigil saartel; mandril nähakse seda lindu üpris harva. Pesa asub heinamaal heinatuti sees; selles leidub mai lõpul 4 muna. Esimesed punajalgseid tildrid asuvad augusti alul rändele, viimsed lahkuvad sama kuu lõpul. Selle tildri hüüd on „tüü tüü“-või „tjup tjup“-taoline häälitsemine; ta lennult kuulduv mängulaul on kõlav trillerdav „djulii djulii djulii dli dli dli“-laadiline ettekanne.

234. **Tume tilder.** *Tringa erythropus* (Pall.).

Dunkler Wasserläufer. — Щеголь.

Pea ja kael on kiltkivi-mustad, esiselg ja õlasulestik samavärvuselised, aga valgete suleääristega; tagaselg on valge, saba ülapoole katesuled valgete ja mustade põikvöötidega. Alapool on kiltkivi-must, saba alapoole katesuled valgete põikvöötidega. Nokk on pruunikasmust, jalad tumepunased. Sügisel on ülalpool pruunikashall, tagaselg ja saba ülapoole katesuled aga nagu kevadelgi; alapool on valge, halkjate täppidega rinnal ning kehakülgedel. Tiiva pikkus 170 mm.

See põhjamaail haudelinnuna elutsev tilder riivab meie maad mõlematel rände-aegadel. Kevadel nähakse teda vähesel arvul mererannikul, saartel ning Peipsi kaldal aprilli lõpust kuni maikuu keskpaigani. Sügisel ilmuvad esimesed juuli lõpul, pea-läbilend toimub augusti keskpaigu, viimseid nähakse septembri alul. Tumeda tildri kutsehüüd on kõlav „to-it, tjo-it“ või „tju-it“.

235. **Hele tilder.** *Tringa nebularia* (Gunn.).

Suur tilder. — Heller Wasserläufer. — Улит большой.

Kevadel on pea ja kiirmik hallpruun- ja valgetriibulised, esiselg ja õlasulestik hallpruunid, musta tähnitusega, tagaselg ja pارانipu-ala puhasvalged, tüür-

suled on valged, mustjate põikvöötidega. Alapool on valge, pugualal ja rinnakülgedel pikerguste mustjate tähnidega. Nökk on must, natuke ülespoole pöördunud; jalad on rohekad. Sügisel on otsaesine ning kulmuriba valged; ülapool on kähkjäm, alapool on puhasvalge, kaela ja puguala külgedel mustjate triipudega. Tiiva pikkus 190 mm.

Eestist rändab hele tilder kevadel ning sügisel rohkel arvul läbi. Esimesed indiviidid ilmuvad aprilli keskpaigu, pea-läbilend toimub maikuu alul. Pesitsema jäävad meile ainult vähesed paarid, kes elutsevad haudelinnuna peajasjalikult suuremail mets-soil. Pesa on mollike sambla või heina sees ning sisaldab juuni alul 4 muna. Sügis-läbilend algab juuli lõpul, pea-läbilend toimub augusti keskpaigu, viimsed heledad tildrid lahkuvad septembri teisel poolel. Ta tavaline kutsehüüd on hele kaugelekõlav „klikli“ või „tüütüütüü“; hädaohu korral kuulduv kriiskavat „krüü“. Oma mängulaulu kannab isane puude ladvatipust ette, see on vilistusetaaline trillerdav häälitsemine, mida kaudselt öelda võib silpidega „dahüdl, dahüdl...“ või „lovit lovit...“

## Perekond: **Veetallaja.** *Phalaropus* Briss.

### 236. **Veetallaja.** *Phalaropus lobatus* (L.).

Punakael-veetallaja. — Schmalschnäbliger Wassertreter. —  
Плавунчик круглоносый.

Ülapool on kiltkivi-hall, esiselja külgedel asub roostjas põikiriba; õlasulestiku äärised on roostjad, tagaselja keskala mustjashall, selle küljed valged. Saba ülapoole katesuled nagu õlasulestikki, külgmised neist aga on valged. Pugualal asub lai roostjas põikvööt, mis ühenduses on samavärvuseliste kaelakülgedega, muu alapool on valge. Noortel on otsaesine valge, muu pealpea ja kiirmik musthall, muu ülapool mustjashall, pruunikaskollaste sulaääristega; puguala hall, muu alapool valge. Tiiva pikkus 115 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Haudelinnuna elutseb veetallaja vähesel arvul Lääne- ning Saaremaa rannikjärvedel ja vaikesel merekäärudel. Pesa asetseb väikesel, rohuga kaetud saarekesel või veekogu kaldal heina sees; emane muneb juuni alul 4 muna. Veetallaja lahkub augusti lõpu poole. Ta kutsehüüd on „pitpit“. See lõokese suurune lind on puhtveelind, enamasti nähakse teda veepinnal ujumas, harva teotsemas selle kaldal. Üks tähelepanu äratav joon selle linnu eluolus on asjaolu, et emane on väljapaistvamalt värvitud ning et munade haudumist toimetab ainult isane.

Perekond: **Naaskelnokk.** *Recurvirostra* L.

237. **Naaskelnokk.** *Recurvirostra avosetta* L.

Säbelschnabel. — Шилоклювка.

Pealpea, kaela ülapiol, õlasulestik, tiivavööt ja laba-hoosuled on mustad, muud osad valged. Nokk on must, jalad sinakad. Tiiva pikkus 230 mm.

See lõuna pool haudelinnuna elutsev kurvitsaline on meil üpris haruldane ning juhuslik nähtus. Teda nähakse mõnikord Lääne-Eesti rannikul ning saartel; pesitseb erandjuhul Saaremaal. Emane muneb mererannikule mollikesse 3—4 muna. Naaskelnoka kutsehüüd on vilistav „kvii“ või „tviit-tviit-tviit“.

Perekond: **Vigle.** *Limosa* Briss.

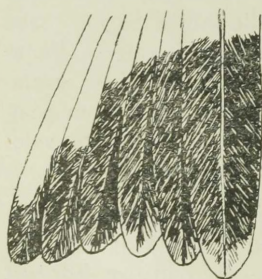
Liikide määramistabel.

1. Kaenlasulestik on valge, ilma vöötideta; tüürsuled on alusosas valged, tipposas mustad **Mustsaba-vigle** (*L. limosa*)

— Kaenlasulestik on valge, mustade vöötidega; tüürsuled on põikvöötidega **Vöötsaba-vigle** (*L. lapponica*)

238. **Mustsaba-vigle.** *Limosa limosa limosa* (L.).

Uferschnepfe. — Беретинник.



77. joon. Mustsaba-vigle pool saba.

Pea ja kael on punapruunid, esiselg ja õlasulestik samavärvuselised, aga musta tähnitusega; tagaselg musthall, saba ülapiole katesuled on valged, musta tipposaga. Allkeha on valge, punapruunide suletippudega ning rinnal ja kehakülgedel mustjate vöötidega. Sügisel on pea, kael ja ülapiol hallpruun, alapiol aga valge. Nokk on punakaskollane, jalad mustad. Emased on isastest palju suuremad. Tiiva pikkus ♂ 220 mm, ♀ 225 mm.

Mustsaba-vigle ilmub kevadel maikuu alul oma haudealale; samal ajal nähakse ka läbirändajaid mererannal ning Peipsi kaldal. Haudelinnuna elutseb see lind suurel määral Matsalu lahe ümbruses, vähemal arvul mõnes kohas Saaremaal. Pesa ehitab ta niiskevõitu niitudele või karjamaale mättale rohu

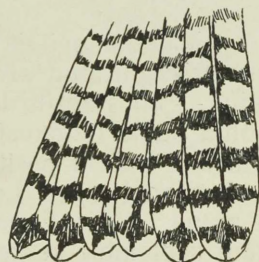
sisse; selles leidub mai keskpaigu neli muna. Ta äralend algab augusti lõpu poole, läbirändajaid aga nähakse kuni septembri lõpuni. Selle linnu tavaline hüüd on kõlav, vilistav „djo-djo...“, hädakisa kõlab kui „häda häda...“

239. **Vöötsaba-vigle.** *Limosa lappónica lappónica* (L.).

Punapugu-vigle. — Pfuhschnepfe. — Беретенник малый.

Kogu alapool ja pea ning kael on punapruunid, muu ülapiil sarnaneb eespoolse vormi ülapiilega. Sügis-sulestik ei lähe mustsaba-vigle sulestikust palju lahku, aga allkael, puguala ja esirind on tumeda tähnitusega. Tiiva pikkus ♂ 210, ♀ 220 mm.

Selle vigle haudealad asuvad meilt põhja pool. Eestit riivab vöötsaba-vigle mõlematel rände-aegadel, misjuures neid vähesel arvul nähakse küll mererannal kui ka Peipsi ääres ning mujal. Läbilend algab kevadel mai alul ning kestab sama kuu lõpuni; sügisel nähakse neid linde augusti algusest kuni septembri keskeni. Kutsehüüd kõlab kaudselt kui vaakuv „kjäu kjäu“ või „kuvak kuvak“.



78. joon. Vöötsaba-vigle pool saba.

Perekond: **Koovitaja.** *Numenius* Briss.

Liikide määramistabel.

1. Tiiva pikkus üle 270 mm; kiird on triibuline

**Suur koovitaja** (*N. arquatus*)

— Tiiva pikkus alla 270 mm; kiird on tumepruun, piki üle selle keskala käib lai hele pikiriba

**Väike koovitaja** (*N. phaeopus*)

240. **Suur koovitaja.** *Numenius arquatus arquatus* (L.).

Koovitaja, koov, kooviski. — Kronschnepfe, grosser Brachvogel. — Кроншнеп большой.

Sulestik on ülapiil peamiselt helepruun, mustjastriibuline, tagaselg ja pärani-pu-ala aga valged, üksikute tumedate rootriipudega; kurgualune on valge, muu alapool valkjas, pruunstriibuline. Emane on isasest suurem. Tiiva pikkus ♂ 290, ♀ 310 mm.

Esimesed koovitajad ilmuvad aprilli alul, pea-läbilend toimub selle kuu lõpu poole. Harilik haudelind ranniku heinamail, luhtadel, suuremail niiskeil heinamail ning soil.

Pesa asub maapinnal rohu sees mätta peal või põõsa varjus; maikuu alul leidub selles 4 värsket muna. Äralend algab augusti lõpu poole ning kestab kuni septembri keskeni. Koovitaja tavaline kutsehüüd on madal, meloodiline „taü, taü, tläuid, traüüit“; mängulaul, mida lennul kuuldub, kõlab kui trillerdav „hüi trüü, trütrü . . . trüü“. Hädakisa on kriiskav „krüü“.

241. **Väike koovitaja.** *Numenius phaéopus phaéopus* (L.).

Regenbrachvogel, Blaubeerschnepe. — Кроншнеп малый.

Sarnaneb üldiselt eespoolse vormiga, on sellest aga vähem; tiiva pikkus 240 mm.

Väike koovitaja on peaaesjalikult läbirändaja, meil pesitseb ta üpris piiratud arvul. Ta ilmub suurest koovitajast hiljemini — alles aprilli lõpu poole nähakse, enamasti mererannal, põhja poole rändavaid salku; läbilend kestab maikuu keskeni. Üksikud paarid pesitsevad Matsalu lahe ümbruses, Petserimaa mets-soodel ning Loode-Saaremaa rannikul. Emane muneb 4 muna. Selle linnu läbilend algab augusti alul ning vältab kuni septembri keskeni. Ta hüüd kõlab kui kõrge „töui tröüi tlöui“; on suure koovitaja hüüust kõrgem ning trillerdavam.

Perekond: **Rohukurvits.** *Capella* Frenz.

Liikide määramistabel.

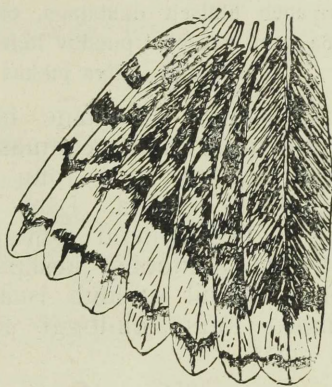
1. Külgmised tüürsuled on tipposas pruunikasvalged või roostjad; noka pikkus üldiselt 65—70 mm **Tikutaja** (*C. gallinago*)
- Külgmised tüürsuled on tipposas puhtvalged; noka pikkus üldiselt 58—63 mm **Rohukurvits** (*C. media*)

242. **Tikutaja.** *Capella gallinago gallinago* (L.).

Bekass, mökutaja, möhutaja, taevasikk. — Bekassine. — Бекас.

Pealpea on pruunmust, piki üle selle keskala käib hele ookerkollane riba. Esiselg on pruunmust, mõlemal pool hele-koldpruuni pikiribaga; tagaselg on pruunikasmust, valkja täpitusega; saba ülapoole katesuled on roostepruunid, musta põikkirjaga. Lõua-alune on valkjas; puguala hele-pruunikaskollane, pruuni pikitähnitusega, muu alapool valge, külgedel pruunide põikvöötidega. Tiiva pikkus 135 mm. Noka pikkus 64—74 mm.

Rändlind; ilmub kevadel enamasti aprilli alul. Tavaline haudelind kõigil soil, niisketel niitudel ning rabadel. Pesitseb maikuu keskpaigu, pesa ehitab rohu sisse mätta peale või põõsa alla ning emane muneb 4 muna. Sügisel nähakse läbirändajaid augusti keskel, pea-läbilend toimub septembri jooksul, kuna viimased tikutajad lahkuvad meilt oktoobri keskpaigu või veel hiljemini. Tikutaja mängulaul kõlab kui „tik-küpp, tik-küpp“; üleslendamisel, aga ka õhus kuulub lühikest „ätš“ või „käätš“. Paarimisajal etendab isane õhus isesugust lennumängu, kusjuures tihti kuulub omapärast mökitamist; see mökitamine ei ole kurguhääli, vaid on vibreerivate tüürning hoosulgede sünnitis.



79. joon. Tikutaja pool saba.

### 243. Rohukurvits. *Capella média* (Lath.).

Dopelnepp. — Doppelschnepfe, grosse Sumpfschnepfe. — Дупель.

Sarnaneb üldiselt tikutajaga, keha poolest aga on suurem ja nokk on võrdlemisi tüsedam ning lühem; ka on allkeha võõrditus palju laiema ulatusega, nii et valge on ainult kõhualuse keskala. Tiiva pikkus 145 mm; noka pikkus 60–68 mm.



80. joon. Rohukurvitsa pool saba.

Ilmub aprilli lõpu poole. Elutseb haudelinnuna märksal arvul suuremail soil ning niskevõitu heinamail. Pesa asub rohu sees; selles leidub juuni alul 4 muna. Äralend algab augusti alul ning kestab kuni septembri lõpuni. Kevadel etendavad isased kindlatel kohtadel soodes, kuhu ümbruse elanikud kokku lendavad, mängulõbustusi, siis kuulub ka nokaga laperdamist. Need mängud toimuvad õhtuti ning vara hommikul.

Perekond: **Mudakurvits.** *Lymnocyptes* Kaup.

244. **Mudakurvits.** *Lymnocyptes minimus* (Brünn.).

Mudanep, väike nepp. — Haarschnepfe, kleine Bekassine. — Гаршнеп.

Sarnaneb üldiselt tikutajaga, on aga sellest palju vähem, ühtlasi eraldab teda kohe pea peal puuduv hele pikiriba; ka on selja- ja õlasulestik violett-läikega. Tiiva pikkus 100 mm; noka pikkus 40 mm.

Kaunis haruldane haudelind suuremail soil. Kevadel ilmub mudakurvits enamasti maikuu alul, harva aprilli lõpul. Pesa asetseb soos rohu vahel mättal ning sisaldab maijuunikuul 4 muna. Läbi- ning äralend algab augusti lõpu poole, pea-läbilend toimub septembri teisel poolel, viimased lahkuvad oktoobri keskpaigu või hiljemini. Mudakurvitsa lennumängul kuulub iseäralist laperdavast kolinat, mis kõlab umbes kui „lok-toggi loka-toggi“. Üleslendamisel hüüab ta „etš“.

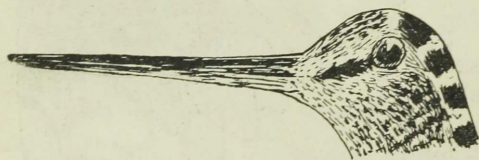
Perekond: **Metskurvits.** *Scolopax* L.

245. **Metskurvits.** *Scolopax rusticola rusticola* L.

Metsnepp, korbis, kurvits, valdsnepp. — Waldschnepfe. — Вальдшнеп.

Ülapool on roostjaspruun, kolme kitsa koldpruuni põikvöödiga tagapeal ja rohkete mustade, pruunide ning hallide tähnide ja põikviirudega muul ülapoolel. Kurgualune on valkjas, muu alapool on roostekollakas, ahtakeste tumepruunide põikvöötidega. Tiiva pikkus 200 mm; noka pikkus 75 mm.

Ilmub enamasti aprilli alul, harva varem. Metskurvits elutseb tavalise haudelinnuna kõigis niiskevõitu leht- ning segametsis. Metsas põõsa varjus maapinnal asuvas pesas leidub maikuu keskpaigu enamasti 4, harva 3 või 5 muna. Sügis-läbilend algab septembri keskel, pea-läbilend toimub ok-



81. joon. Metskurvitsa pea.

toobri alul, viimased metskurvitsad lahkuvad sama kuu lõpu poole; üksikuid nähakse mõnikord veel hiljemini. Kevadisel mängulennul kuulub tihti omapärasest häälitsemist, mis kõrge, terava, ühesilbilise „piisp“- või „psiip“-iga algab ning kõriseva „kvorr kvorr“-iga lõpeb. Üleslendamisel hüüab ta „katš“.

# XIX selts: Kajakaliseõ. *Lari*.

## 36. Sugukond: Kajaklased. *Laridae*.

### Perekondade määramistabel.

1. Saba on sirge ja nukeline . . . . . 2
- Saba on hargitaoline . . . . . 3
- Keskmised tüürsuled on teistest pikemad **Röövjakakas** (*Stercorarius*)
2. Tagavarvas on täiesti arenenud, küünisega **Kajakas** (*Larus*)
- Tagavarvas puudub **Kolmevarbane jakakas** (*Rissa*)
3. Saba pikkus on üle poole tiiva pikkuse, külgmised tüürsuled on väga pikad ning terava ja kitsa tipposaga **Tiir** (*Sterna*)
- Saba pikkus on alla poole tiiva pikkuse, külgmised tüürsuled on teistest pikemad, aga mitte väga pika ning terava ja kitsa tipposaga . . . 4
4. Nokk on saledam, alusel vähe alla 10 mm kõrge **Viires** (*Chlidonias*)
- Nokk on tüse, alusel palju üle 10 mm kõrge **Röövtiir** (*Hydroprogne*)

### Perekond: Viires. *Chlidonias* Rafin.

#### Liikide määramistabel.

1. Alltiiva katesuled on helehallid kuni valged **Must viires** (*Ch. niger*)
- Alltiiva katesuled on mustad **Valgetiivune viires** (*Ch. leucopterus*)

#### 246. **Must viires.** *Chlidonias niger niger* (L.).

Must tiir, must vesipääsuke. — Schwarze Seeschwalbe. — Крачка черная.

Pea ja ülapiol on must, muu ülapiol tuhkjashall; alapool on tume-kiltkivihall, saba alapool katesuled valged. Tiivad ja saba on hallid. Emane on isasest heledam. Nokk on must, jalad tumepunased. Tiiva pikkus 210 mm.

Rändlind; ilmub maikuu alul. Elutseb haudelinnuna Peipsi läheduses Emajõe suubumisalal, Võrtsjärvel, Kasari jõe delta-alal, Nehatu järvel ning Paadla lahes Saaremaal. Pesitseb asundustena; pesad asuvad mädasois mätastel või veeloikudel ujuvate taimede peal. Kurn koosneb 3 munast ning seda leidub juuni alul. Must viires lahkub septembri alul. Ta hüüd on vali „kliiää“ või inisev „kiir kiir“ või „girrr“.

247. **Valgetiivune viires.** *Chlidónias leucópterus* (Temm.).

Valgetiivune must tiir. — Weissflüglige Seeschwalbe. — Крачка светлокрылая.

Üla- ja alapool on mustad; saba, selle üla- ja alapoolle katesuled ning pealtiiva väikesed katesuled on valged. Nokk on punakasmust; jalad tume-koldpunased. Tiiva pikkus 215 mm.

See tiir on lõunapoolsemate maa-alade haudelind. Meil pesitseb ta üpris piiratud arvul Pihkva järve ääres ning juhuslikult Matsalu lahe ümbruses.

Perekond: **Röövtiir.** *Hydroprogne* Kaup.

248. **Röövtiir.** *Hydroprogne cáspia* (Pall.).

Raubseeschwalbe. — Черпаква.

Pealpea ja kiirmik on mustad, muu ülapool helehall; alapool on puhasvalge. Nokk on punane, jalad mustad. Tiiva pikkus 420 mm.

Haruldane haudelind; pesitseb väheste paaridena mõnel metsikul rahul Saaremaa ümbruses ning Suures Väinas. Emane muneb juuni keskel liivasele või kiviklibulisele pinnale, väikesse mollikesse 2—3 muna. Millal see lind ilmub, pole teada; lahkub augusti lõpul. Ta hääel on kare, vali, läbitungiv ja kriiskav „krräik krräi“.

Perekond: **Tiir.** *Sterna* L.

Liikide määramistabel.

1. Tiiva pikkus alla 180 mm **Väike tiir** (*St. albifrons*)  
— Tiiva pikkus palju üle 180 mm . . . . . 2
2. Kogu nokk on punane; jooksmeluu lühem, alla 18 mm pikk **Rannatiir** (*St. macrura*)  
— Nokk on musta tipposaga; jooksmeluu pikem, üle 18 mm pikk **Jöetiir** (*St. hirundo*)

249. **Jöetiir.** *Sterna hirundo hirundo* L.

Vesipääsuke. — Flußseeschwalbe. — Крачка мартышка.

Pealpea ja ülakael on mustad, muu ülapool helehall; saba ülapoolle katesuled ning saba on valged; alapool on valge, pugalal, rinnal ja allkehal halkja valendusega. Nokk on punane, selle tipp must; jalad on helepunased. Tiiva pikkus 260—280 mm; saba pikkus 146—176 mm; noka pikkus 35—39 mm.

Ilmub maikuu keskpaigu. Harilik haudelind mererannikul kui ka suuremail mageda vee kogudel. Iseäranis rohkearvulised selle linnu asundused asuvad paljudel Saaremaal ümbritsevail saartel. Veekogu kaldal asuvas pesas leidub juuni alul 2—3 muna. Lahkub augusti lõpul ning septembri alul. Ta häälitsemine on kriiskav venitatud „kriää“.

### 250. Rannatiir. *Stérna macrúra* Naum.

Küstenseeschwalbe. — Крачка длиннохвостая.

Sarnaneb üldiselt jõetiiruga, aga nokk on lühem ja täiesti punane, ilma musta tiputa, jooksmeluu on lühem, alapool on tumedam. Tiiva pikkus 260—280 mm, saba pikkus 165—195 mm, noka pikkus 32—35 mm.

Ilmub jõetiirust natuke hiljemini. Haudelinnuna elutseb rannatiir asundustena mererannikul, iseäranis suuri asundusi leidub saartel ning rahudel Saaremaa läheduses. Enamasti elutseb üheskoos jõetiiruga. Sisemaa veekogudel seda lindu ei nähta. Pesitseb jõetiirust natuke hiljemini, oma 2—3 muna muneb emane maa peale merekaldale. Lahkub samal ajal jõetiiruga. Ta hääli on jõetiiru häälest mahedam ning lühem ja kõlab umbes kui „kerrr“, tihti kuuldu õrna „ptib ptib ptib“ või kärisevat „rää“.

### 251. Väike tiir. *Stérna álbifrons álbifrons* Pall.

Zwergseeschwalbe. — Крачка малая.

Otsaesine on valge, muu pealpea must; selg, õlasulestik ja pealttiiva katesuled on helehallid; kogu alapool on lumivalge. Nokk ja jalad on kollased. Tiiva pikkus 175 mm.

Ilmub maikuu esimesel poolel. Haudelinnuna elutseb mererannikul ning saartel, harva sisemaa veekogudel. Pesitseb väikeste asundustena liivasel või kiviklibulisel kaldal; pesa on mollike liiva sees; selles leidub juuni alul 2—3 värsket muna. Väike tiir lahku septembri alul. Ta häälitsemine on kõrisev „krrjä, hräkk hräkk“ või „vriit“, tihti muutub see kädisevaks „käkkeräkkäkkäkk'-iks“.

### Perekond: Kajakas. *Larus L.*

Liikide määrämistabel.

1. Tiiva pikkus üle 380 mm . . . . .	2
— Tiiva pikkus alla 380 mm, aga üle 250 mm . . . . .	6
— Tiiva pikkus alla 250 mm.	<b>Väike kajakas</b> ( <i>L. minutus</i> )

2. Hoosuled on puhtvalged, või hallvalged, või kahkjaspruuniga tähnitud  
**Jääkajakas** (*L. hyperboreus*)
- Välimised hoosuled on suuremalt osalt mustad või pruunmustad . . . 3
- Välimised hoosuled on suuremalt osalt hallid, ainult tipposas, eespool valget tippu, on nad mustad  
**Hõbekajakas** (*L. argentatus*)
3. Selg ning tiivad on mustpruunid või kiltkivi-karva . . . . . 4
- Selg ning tiivad on hõbehallid  
**Hõbekajakas** (*L. argentatus*)
- Selja sulestik ning tiiva katesuled on pruunid, valge või kahkjaspruuni äärisega . . . . . 5
4. Tiiva pikkus üle 450 mm  
**Merikajakas** (*L. marinus*)
- Tiiva pikkus alla 450 mm  
**Tõmmu kajakas** (*L. fuscus*)
5. Tiiva pikkus üle 450 mm ; noka kõrgus tagapool ninasõõrmeid 20—24 mm  
**Merikajakas** (*L. marinus*)<sup>1)</sup> juv.
- Tiiva pikkus alla 450 mm ; noka kõrgus tagapool ninasõõrmeid 14—18 mm  
**Tõmmu kajakas** (*L. fuscus*) juv.
6. Pea ning kurgualune on puhtvalged  
**Kalakajakas** (*L. canus*)
- Pea ning kurgualune on tumepruunid  
**Naerukajakas** (*L. ridibundus*)
- Pea ning kurgualune on valgel põhjal võikpruuniga tähnitud või tumeda täpiga eespool silma ning kõrva-alal . . . . . 7
7. Mõlemad äärmised laba-hoosuled on täiesti pruunid või valge täpiga eespool tippu  
**Kalakajakas** (*L. canus*) juv.
- Äärmised laba-hoosuled on suuremalt osalt valged, ainult tipul ning välis- ja siseäärisel on nad mustad  
**Naerukajakas** (*L. ridibundus*) juv.

## 252. Väike kajakas. *Larus minutus* Pall.

Zwergmöwe. — Чайка малая.

Kogu pea ning esikael on mustad, tagakael ning ülapool kuni keskseljani ning muu alapool ja saba on puhasvalged; rind ning allkeha on elus roosa valendusega. Õlasulestik, pealttiiva katesuled ja tagaselg on helehallid. Nokk on punakasmust, jalad punased. Tiiva pikkus 225—250 mm. Noorematel lindudel puudub peal ja esikaelal must värvus või see on ainult vähe arenenud.

Ilmub aprilli teisel poolel. Selle nägusa kajaka haudekooniad asuvad Matsalu lahe ümbruses, Nehatu järvel Virtsu rannikul, Saaremaal Paadla ning Poka lahes ja Tartumaal Peipsi läheduses Emajõe suubumisalal. Pesa ehitab vana

1) Noort hõbekajakat on pea võimatu noorest merikajakast ja tõmmust kajakast eraldada.

mahamurdunud kõrkjastiku lademe peale, mätastele või vee-  
pinnal ujivate veetaimede peale. Emane muneb juuni alul  
2—3 muna. Väike kajakas lahkub septembri lõpu poole. Ta  
hää on mahe „kekk kekk“.

### 253. **Naerukajakas.** *Larus ridibündus ridibündus* L.

Lachmöwe. — Чайка обыкновенная.

Kogu pea ja kurgualune on kohvipruunid. Mantel (s. t. selg ja õlasulestik)  
on hele-sinakashall; alapool, saba üla- ja alapool katesuled ning tüür-  
suled on valged. Nokk ja jalad on punased. Tiiva pikkus 305—310 mm.

Ilmub aprilli lõpu poole. Kõige suurem naerukajaka  
haudeasundus Eestis asub Saaremaal Linnulahes, seal pesitseb  
neid linde umbes paar tuhat paari; teised suuremad haude-  
asundused on Matsalu lahe ümbruses, Nehatu järvel ning  
Ülemisel Vaika saarel, väikesi kolooniaid leidub Kübasaarel  
ning mõnes teises kohas Saaremaal. Ujuvail veetaimedel,  
mätta peal või veekogu kaldal asuv pesa kujutab lamedat  
kuivade taimede hunnikut ning sisaldab mai lõpul 3—4 muna.  
Naerukajakas lahkub oktoobri alul. Ta hää on kähisev, vali  
„kriää“, tihti kuuldu lühikest „käk“ või „hhräk“. Läbilennul  
näakse seda kajakat väga tihti sisemaa veekogudel.

### 254. **Kalakajakas.** *Larus cānus cānus* L.

Sturmmöwe. — Чайка сизая.

Mantel ja pealtiiva katesuled on sinakashallid, muu sulestik lumivalge, laba-  
hoosuled mustjad, valgete tippudega. Nokk on rohekashall, kollase tipuga;  
jalad on rohekaskollased. Tiiva pikkus 340—380 mm.

Ilmub aprilli alul. Selle linnu suuremaid haudeasundusi  
leidub Läänemaa rannikul Matsalu lahe ümbruses, Harjumaal  
Pakri saartel ning Saaremaal Vaigastel, Väike-Tulpe ja Udriku  
saarel; vähemaid kolooniaid asub rohketel teistel saartel.  
Kevade, suve ning sügise jooksul näakse seda kajakat väga  
tihti kõigil sisemaa suuremail veekogudel; need on noored,  
mittepesitsevad linnud. Pesa ehitab kalakajakas vee lähedusse;  
see sisaldab maikuu keskpaigu enamasti 3, harva 2 või 4  
muna. Ta lahkub oktoobri alul; üksikuid linde näakse kogu  
talve lahtisel merel. Ta hää on lühike „kak kak, iak“ või  
kõrge „skiaa kliaa“.

255. **Harilik hõbekajakas.** *Larus argentatus argentatus* L.

Silbermöwe. — Чайка серебристая.

Mantel ja pealtiiva katesuled on sinakashallid, muud kehaosad aga valged. Laba-hoosuled on mustjad, valgete tippudega. Nokk on kollane, nasara kohal asub punane täpp. Jalad on kahkjat lihakarva. Tiiva pikkus 415—450 mm.

256. **Koldjalgne hõbekajakas.** *Larus argentatus cachinnans* Pall.

Gelbfüssige Silbermöwe. — Чайка хохотунья.

Harilikul hõbekajakal on mantel heledam ning jalad on lihakarva, teisel vormil on mantel tumedam ning jalad kollased. Esimene on lääne-, teine idapoolne haudelind. Mõlemaid vorme nähakse meil kevadel — aprillikuul — vähesel arvul mere kaudu põhja poole lendamas; sügisel on nad kaunis haruldased. Suve jooksul viibivad üksikud hariliku hõbekajaka noored indiviidid meie suuremail mandri veekogudel — Peipsil ja Võrtsjärvel. Möödunud ajal pesitses harilik hõbekajakas vähesel arvul Suure Väina saartel, praegu on ta haudelinnuna sealt kadunud. Hõbekajaka häälitsemine on madal kähisev „haha-hahaha“, või kaugelekuuldav näuguv „kjau“.

257. **Tõmmu kajakas.** *Larus fuscus fuscus* L.

Heringsmöwe. — Клуша.

Mantel ja pealtiiva katesuled on kiltkivi-mustad, pea, kael, saba ülapoole katesuled, saba ja kogu alapool on lumivalge. Laba-hoosuled on mustad, nende tipp-pool on valge täpiga. Nokk on elavkollane, nasara kohal asub punane täpp; jalad on elavkollased. Tiiva pikkus 415—450 mm.

Imub aprilli alul. Haudelinnuna elutseb see kajakas kümme-konna paarina Vaika saartel. Munakurn sisaldab 3 muna; seda leidub maikuu keskel. Mittepesitseva linnuna on tõmmu kajakas kogu suve harilik nähtus mererannal; üksikuid noori linde silmatakse aga ka mandri suurtel veekogudel. Enamik lahkub meilt novembri alul, aga mõned eksemplarid viibivad kogu talve lahtisel merel. Ta hää on kähisev „haha“ või tasane „ag, agag, agagag“.

258. **Merikajakas.** *Larus marinus* L.

Kalakull. — Mantelmöwe. — Чайка большая морская.

Pea, kael, saba ja kogu alapool on lumivalge, mantel (s. t. selg ja õlasulestik) ja pealtiiva katesuled on kiltkivi-mustad. Laba-hoosuled on mustad. Nokk

on kollane, punase täpiga nasara kohal; jalad on hele-lihakarva. Tiiva pikkus 470—510 mm. Noortel on ülapiool võikpruunikas, valkjate suleääristega, alapool valge, pruunika tähnitusega, saba mustpruun. Nokk on must.

Kevadel aprilli lõpul lendab neid linde märksal arvul meilt mere kaudu läbi. Haudelinnuna elutseb see kajakas mõne paarina Vaika saartel ning mõnel metsikul rahul Saaremaa ümbruses. Pesas leidub mai alul 2—3 muna. Sügisel toimub selle kajaka läbilend oktoobrikuu jooksul, aga talvel elutsevad mõned neist lahtisel merel. Ta hää on väga madal kähisev „ag ag ag“.

### 259. **Jääkajakas.** *Larus hyperboreus* Gunn.

Talvekull (Vilsand). — Eismöwe. — Чайка большая полярная, бургомистр.

Mantel on hele-sinakashall; kogu muu sulestik lumivalge. Talvel on pea ning kael pruuntriibuline. Nokk on kollane, nasara kohal punase täpiga; jalad on lihakarva. Noorte sulestik on võikvalkjal põhjal hallpruunide tähnidega ja viirudega. Tiiva pikkus 450—480 mm.

Seda tsirkumpolaarset haudelindu nähakse meil läbilennul oktoobri- ja aprillikuul ning järjekindlalt kogu talve lahtisel merel. Üldiselt on ta kaunis haruldane. Juhuslikult on 1861. a. maikuu alul üks eksemplar Tartu juures lastud. Hää on madal, vali „gogokok“.

### Perekond: **Kolmevarbane kajakas.** *Rissa* Steph.

#### 260. **Kolmevarbane kajakas.** *Rissa tridactyla tridactyla* L.

Dreizehenmöwe. — Чайка трехпалая.

Mantel on hele-sinakashall, muu sulestik lumivalge. Nokk on kollane; jalad punapruunid. Tiiva pikkus 305—320 mm.

Seda põhjamaade linnumägede haudelindu nähakse meil läbilennul üpris harva; oktoobri ning aprilli- ja maikuu lendaavad üksikud mere kaudu lõuna poole või tagasi oma haudealale.

### Perekond: **Röövkajakas.** *Stercorarius* Briss.

Liikide määrämistabel.

1. Keskmised tüürsuled on väga pikad ja teravad, vähemalt kaks korda teistest pikemad **Pikksaba-röövkajakas** (*St. longicaudus*)
- Keskmised tüürsuled on vaevalt üks kord teistest pikemad . . . . 2

2. Keskmiste tüürsulgede tipud on kitsad ning teravad  
**Söödik-röövkajakas** (*St. parasiticus*)  
 — Keskmiste tüürsulgede tipud pole märksa kitsad ning pole teravad  
**Laisaba-röövkajakas** (*St. pomarinus*)

261. **Laisaba-röövkajakas.** *Stercorarius pomarinus* (Temm.).

Laisaba-änn. — Mittlere Raubmöwe. — Поморник средний.

Seda lindu leidub kahes värvuseteisendis. Ühtede kogu sulestik on tumekiltkivikarva, teistel on kogu ülalpool tumekiltkivipruun, ringi ümber kaela võikvalkja kaelusega, muu alalpool valge, tumepruuni allkeha tagaosaga ja saba alalpoole katesulgedega. Tiiva pikkus 350—370 mm. Saba pikkus 225—235 mm, kaks keskmist tüürsulge on umbes 70—85 mm teistest pikemad.

Tsirkumpolaarne haudelind. Väga haruldane läbirändaja mai- ning oktoobrikuul; nähakse ainult merel.

262. **Söödik-röövkajakas.** *Stercorarius parasiticus* (L.).

Söödik-änn. — Schmarotzerraubmöwe. — Поморник короткохвостый.

Ka seda änni leidub kahes värvuseteisendis. Ühed on üleni tumepruunid, teistel on pealpea mustjas-tuhkjashall, ülakael kollakasvalge, muu ülalpool pruunikas-kiltkivikarva. Peaküljed on valkjad; alalpool on valge, kõhualune ja saba alalpoole katesuled hallpruunid. Tiiva pikkus 315—335 mm. Saba pikkus 200—220 mm, kaks keskmist tüürsulge on umbes 80—90 mm teistest pikemad.

See põhjamaade haudelind on kaunis haruldane ilme merel, mille kaudu kevadel ja sügisel läbi lendab; üksikuid eksemplare on nähtud talvel lahtisel merel. Rändel riivavad mõned ka Peipsit.

263. **Pikksaba-röövkajakas.** *Stercorarius longicaudus* Vieill.

Pikksaba-änn. — Langschwänzige Raubmöwe. — Поморник длиннохвостый.

Pealpea on mustpruun, ümber kaela võik-kollakas kaelus, muu ülalpool on pruunikashall. Kael võikvalkjas, kurgualune ja rind valged, muu alalpool hall. Tiiva pikkus umbes 300 mm. Saba pikkus 300—360 mm.

Meilt rändab see põhjamaa haudelind järjekindlalt kevadel maikuul mere kaudu põhja poole läbi; teda nähakse vähesel arvul Pärnu lahes ning Saaremaa rannal; sügisrändel on ta üpris haruldane.

## XX selts: **Algilised.** *Alcae.*

### 37. Sugukond: **Alklased.** *Alcidae.*

Perekondade määramistabel.

1. Nokk on lühike, pealnoka küljed on kaldvagudega, tiiva peal kitsas valge põikriba **Alk** (*Alca*)
- Nokk on pikem, pealnoka küljed on siledad, tiiva peal suur valge ala **Krüüsel** (*Uria*)

### Perekond: **Alk.** *Alca* L.

#### 264. **Alk.** *Alca tórda* L.

Eisalk. — Гагарка.

Kogu ülapool ja kurgualune on mustad, muu alapool valge; tiival on valge põikvööt. Tiiva pikkus 200 mm. Nokk ja jalad on mustad; üle noka keskala käib valge põikriba.

Alk on põhjamerede linnumägede haudelind. Meil nähakse teda järjekindlalt merel, kevadel maikuul ning sügisel kuni selle kinnikülmumiseni. Nägin 1925. a. 8. juulil Põhja-Saaremaal Suuriku panga läheduses merel üht toredat alki, nii et küsimus tekib, kas alk ehk mõne paarina Põhja-Saaremaa järsk-kaldal ei pesitse.

### Perekond: **Krüüsel.** *Uria* Briss.

#### 265. **Krüüsel.** *Uria grylle grylle* (L.).

Gryllteist. — Чистик атлантический.

Suvisulestikus on kogu sulestik mustjas, roheka valendusega; keskmised ja suured pealtiiva katesuled on valged. Nokk on must; jalad oranžpunased. Tiiva pikkus 170 mm. Talvesulestikus on ülapool must, peal ja kaelal valgete suleääristega. Alapool on kas puhasvalge, või valge musta tähnitusega, või must.

Üks selle linnu suurem haudeasundus asub Paldiski läheduses Pakerordi järsk-kaldal. Pesa asub kaunis kõrgel järsk-kaldas leiduvas õõnsuses või praos; selles leidub juuni alul 2, harva 3 muna. Krüüsel lahkub mere kinnikülmumisega ning ilmub kevadel selle lahtiminekuga. Ta häälitsemine on peenike vilistav „ssii ssii“ või „fiip fiip“.



Sookure esimesi parvi nähakse meil enamasti aprilli alul, harva varemini; pea-läbilend toimub aprilli keskpaigu. Haude-linnuna elutseb märksal arvul suuremail soil. Pesa ehitab mädasoole mõne saarekese peale roostikku või rohu sisse; see sisaldab maikuu keskpaigu või lõpu poole 2 muna. Sookurgede läbilend algab sügisel augusti lõpu poole, pea-läbilend toimub septembri esimesel poolel, kuna viimased sama kuu lõpul lahkuvad. Ta hüüd on vali ja hele „kruu kruu“.

#### 40. Sugukond: **Rookanalased.** *Rallidae.*

##### Perekondade määramistabel.

1. Nokk on sama pikk kui keskvarvas ühes küünisega või pikem  
**Rookana** (*Rallus*)  
 — Nokk on keskvarbast ühes küünisega lühem . . . . . 2
2. Varbad on külgedel lestadega  
**Vesikana** (*Fulica*)  
 — Varbad on külgedel ilma lestadeta . . . . . 3
3. Nokk on sirgem, noka kõrgus alusel on üle poole noka pikkuse, sulerood on kaneelpunased  
**Rääk** (*Crex*)  
 — Nokk on vähem sirge, noka kõrgus alusel on alla poole noka pikkuse, sulerood pole kaneelpunased . . . . . 4
4. Keskvarvas ilma küüniseta natuke üle 10 mm jooksmeluust pikem; vanad linnud on palja punase kilbiga otsaesisel  
**Tiigikana** (*Gallinula*)  
 — Keskvarvas ilma küüniseta ainult mõni mm jooksmeluust pikem, otsaesisel puudub paljas kilp  
**Vesivutt** (*Porzana*)

#### Perekond: **Rookana.** *Rallus* L.

##### 268. **Rookana.** *Rallus aquaticus aquaticus* L.

Wasserralle. — Пастушок.

Ülapool on must, helepruunide suleääristega; peaküljed ja alapool kuni allkeha keskalani on tumehallid, allkeha tagapool on võikjas, kehaküljed mustad, valge põikvööditusega. Tiiva pikkus 120 mm.

Ilmub kevadel maikuu keskpaigu. Kaunis haruldane haudelind suuremate järvede ning jõgede ja soode tihedas roostikus. Pesa ehitab roostiku tihnikusse; see sisaldab juuni lõpu poole 6—12 muna. Rookana lahkub oktoobrikuul. Ta hüüd on urisev „kruuui“ või terav „džikk džikk“.

Perekond: **Vesivutt.** *Porzana Vieill.*

Liikide määramistabel.

1. Suurem; saba alapoolle katesuled on ühevärvuselised

**Täpiline vesivutt** (*P. porzana*)

— Vähem; saba alapoolle katesuled on tähnitud või vöödilised

**Väike vesivutt** (*P. parva*)

269. **Täpiline vesivutt.** *Porzana porzana* (L.).

Soovutt. — Getüpfeltes Sumpfhuhn. — Болотная курочка.

Ülapool on oliivpruun, musta tähnitusega ja valgete viirudega; peaküljed, kael ja rind on hallid, peenikese valge täpitusega; allkeha keskala on valge, küljed tumepruunid valgete põikvöötidega. Tiiva pikkus 115 mm.

Ilmub maikuu alul. Harilik haudelind veekogude ümbruse niisketel niitudel ning soodel. Pesa ehitab veest ümbritsetud mättale tiheda rohu sisse; selles leidub juuni keskpaigu 9—12 muna. See vesivutt lahkub oktoobri keskpaigu. Ta tavaline hüüd on lühike „uit-uit“; seda kuulduv öösi kuni juuni lõpuni.

270. **Väike vesivutt.** *Porzana parva* (Scop.).

Kleines Sumpfhuhn. — Курочка малая.

Eespoolsest vormist palju vähem; ülapiool sarnaneb sellega, alapool aga on sinakashall. Tiiva pikkus 105 mm.

Haruldane haudelind Matsalu lahe ümbruses, Saaremaa lahtede roostikus ning Emajõe jõgikonnas. Pesa asub roostiku- või kõrkjastikutihnikus ning sisaldab juuni keskpaigu 6—8 muna. Ilmub ning lahkub ühel ajal täpilise vesivutiga. Ta hüüd kõlab kui „trikk trakk“; paarimisajal kuulduv õhtuti „uit-kvorrr“-taolist häält.

Perekond: **Rääk.** *Crex* Bechst.

271. **Rääk.** *Crex crex* (L.).

Rukkirääk. — Scharrwachtel. — Коростель.

Ülapool on pruunikasmust, koldpruunide suleääristega; kurgualune valkjas, kaelaküljed ja puguala on sinakashallid, rinna ja kõhualuse keskala ning saba alapoolle katesuled on valged, küljed valgete ja punapruunide põikvöötidega, pealtiiva katesuled punapruunid. Tiiva pikkus 135 mm.

Ilmub maikuu keskpaigu. Elutseb hariliku haudelinnuna vilja- ning ristikheina-väljadel ja niiskevõitu heinamail. Saartel kaunis haruldane. Pesa asub haudeala tihedas taimestik; selles leidub juuni lõpu poole 8—10 muna. Lindu ennast nähakse üpris harva, seda sagedamini aga kuuldub ta omapärasest kärisevat „rääk-rääk“- või „rärp-rärp“-taolist häälitsemist, mida ta kohe peale kohalejõudmist päeva kui ka öösiti suure pidevusega ette kannab. Räägu sügis-läbilend algab septembri keskpaigu; viimased lahkuvad oktoobrikuu teisel poolel.

## Perekond: **Tiigikana.** *Gallinula* Briss.

### 272. **Tiigikana.** *Gallinula chloropus chloropus* (L.).

Grünfüssiges Teichhuhn. — Курочка водяная.

Sulestik on peamiselt kiltkivi-hall, seljal ja tiibadel oliivroheka valendusega, allkeha küljed valge pikivööditusega; külgmised saba alapoole katesuled on valged. Otsaesise kilp ja nokk on elavpunased, viimase tipp kollane; jalad on rohekaskollased. Sääre alumisel osal asub kollane ja punane rõngas.

Tiiva pikkus 180 mm.

Ilmub aprilli lõpul. Haudelinnuna teotseb järvede, järvekeste, tiikide ning vagusate käärude roostikus ja kõrkjastikus. Pesitseb mainitud taimede tihnikus; emane muneb juuni alul 6—8 muna. Haudeolud lähevad tiigikanal teistest lindudest selle poolest lahku, et emane kohe peale esimese muna munemist hauduma hakkab, mille tagajärjel kurna pojad mitmel ajal munast välja tulevad. Munast ilmu tulnud pojad võtab isane oma hoole alla ning ehitab nende jaoks isegi uue pesa. Alles kui viimne poeg välja on hautud, ühineb emane kogu perega ning hakkab koos isasega poegade eest hoolitsema. Tiigikana lahkub septembri lõpu poole. Ta häälitsemine on väga mitmekesine, kõige sagedamini kuulduv valju, teravat „krek krek krek“, kõrget krooksuvat „krekks krekks“ või valju „kirkkrekrek“; hoiatushüüd on vali „terterter“.

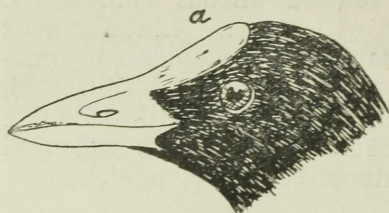
## Perekond: **Vesikana.** *Fulica* L.

### 273. **Vesikana.** *Fulica atra atra* L.

Lauk. — Blässhuhn. — Лысуха.

Pea ja kael on mustad, muu sulestik tume-kiltkivihall. Otsaesise kilp ja nokk on valged, jalad rohekad. Tiiva pikkus 210 mm.

Kevadel ilmub enamasti aprilli keskpaigu, niipea kui järved jääst vabanevad. Haudelinnuna elutseb märksal arvul paljudel roostikurikastel järvedel, iseäranis rohkel määral Saaremaa Linnulahes. Pesa asub roostiku järvepoolisel serval ning kujutab tihti vee peal ujuvat taimedest ehitatud hunnikut, mis sisaldab maikuu lõpul 7—10 muna. Vesikana äralend algab septembri keskpaigu ning kestab kuni oktoobri lõpuni. Ta tavaline kutsehüüd on lõikav ning



82. joon. Vesikana pea;  
a — otsaesise kilp.

kaks või kolm korda kiiresti korratud „kõv kõv kõv“, mis kõlab vaikseil õil kui kutsika haukumine; peale selle kuulduv valju ning lõikavat „pits“, millele tihti järgneb laksutamine.

## XXII selts: Kanalised. *Galli*.

Sugukondade määramistabel.

1. Ninasõõrmed on sulgedega kaetud, jooksmeluu on sulis  
**Metsislased** (*Tetraonidae*) 41
- Ninasõõrmed on ilma sulgedeta, jooksmeluu pole sulis  
**Faasanlased** (*Phasianidae*) 42

### 41. Sugukond: Metsislased. *Tetraonidae*.

Perekondade määramistabel.

1. Saba on lüürakujuline või väljalõikega, äärmised tüürsuled on selgesti keskmistest pikemad  
**Teder** (*Lyrurus*)
- Saba on sirge või ümmardunud, äärmised tüürsuled on sama pikad kui keskmised või neist lühemad . . . . . 2
2. Tiiva pikkus üle 230 mm  
**Metsis** (*Tetrao*)
- Tiiva pikkus alla 230 mm . . . . . 3
3. Jooksmeluu alumine osa on sulita  
**Laanepüü** (*Tetrastes*)
- Jooksmeluu ning varbad on sulgedega kaetud  
**Rabapüü** (*Lagopus*)

Perekond: **Rabapüü.** *Lagopus* Briss.

274. **Rabapüü.** *Lagopus lagopus lagopus* (L.).

Rabakana, sookana. — Moorschneehuhn. — Куропатка белая.

Talvel on kogu sulestik valge, musta sabaga; ülalpool silma asub lihanibukestest koosnev lühike punane riba. Suvel on saba sama must ning ainult laba-hoosuled on valged, kuna muu sulestik on punapruun, mustade ja pruunikaskollaste viirudega. Sulgimisajal näevad rabapüüd kirjud välja.

Tiiva pikkus 200 mm.

Rabapüü elutseb meil paigalinnuna soodsail maa-aladel mandril kui ka saartel. Ta kõige meelepärasemat eluala kujundab suurem samblaraba, kus kasvab hõredavõitu männik ning milles leidub kuivemaid, tiheda puiestikuga kaetud seljakuid. Siin elutseb ta peaasjalikult mainitud seljakute ümbruses. Pesa ehitab põõsakese varju; selles leidub maijuunikuul 8—12 muna. Rabapüü elab ainuabielus. Ta teotseb peamiselt maapinnal. Lennul kuuldub „rekk ekk ekk“-taolist häälitsemist. Paarimisajal kaagutavad isased rabapüüd „gak gak kakakaaaagak“, nende peibutushüüd on „kavao kavao“-taoline hääli.

Perekond: **Teder.** *Lyrurus* Swains.

275. **Teder.** *Lyrurus tétrix tétrix* (L.).

Birkhuhn. — Тередев косач.

Isasel on pea, kael, selg ja puguala tumesinine, violeti valendusega. Õlalestik, pealtiiva ja saba ülapoole katesuled on pruunmustad. Tiival on valge põikvööt. Saba on must, rind ja allkeha pruunmust. Saba alapoole katesuled on valged. Ülalpool silma käib punaste lihanibukeste riba. Tiiva pikkus 260 mm. Emasel on ülalpool musta ja roostepruuni põiktähnitusega; alapool roostepunakas, pruuni ja musta põikkirjaga; saba alapoole katesuled on valged, mustade põikviirudega. Tiival on valge põikvööt. Tiiva pikkus

230 mm.

Teder elutseb hariliku paigalinnuna välurikastes sega- ja lehtmetsades, metsatukkades, nõmm-metsis ning rabades; iseäranis meelepärased on talle alad, mille ümbruses asuvad viljaväljad või niidud. Pesa ehitab emateder metsatukka või -serva põõsa varju või noorema puu alla, sellesse muneb ta mai lõpu poole 6—10 muna. Teder elab mitmikabielus. Kevadel lõokeste ilmumisel kuuldub isaste kudrutamist. Kud-

rutamiskohaks valivad teatava piirkonna isased kuluga kaetud metsavälu või metsavahelise heinamaa. Kudrutamisel kuulub esiti vilistavaid, näguvaid helisid, neile järgneb õõnes sisistamine ning lõpuks vali, kaugelekestuv kudrutamine. Siinjuures ajavad nad sulestiku kohevile, laotavad saba lehvikutaoliselt laiali ning etendavad veidraid hüppeid ja kakelusi. Emased lähenevad „kokotat“-taolise kaagutamisega kudrutamiskohale. Pojad on paari nädala vanuses lennuvõimelised.

## Perekond: **Metsis.** *Tetrao* L.

### 276. **Metsis.** *Tetrao urogallus urogallus* L.

Mõtus. — Auerhuhn. — Глухарь.

Isasel on lõua-aluse suled habemetaoliselt pikendunud, pealpea ning kael on tumehallid, musta põikkirjaga ja sinaka metalliläikega. Õlasulestik, pealtiiva katesuled ning kitsad põikvöödid esiseljal on tume-punapruunid; selg, päänipu-ala ja saba ülapoole katesuled on mustad, kitsaste valkjashallide põikviirudega. Lõua- ja kurgualune on must, pugalala tumerohelise metalliläikega, muu alapool on pruunmust, kitsaste metallrohelistele suleääristega. Saba ja selle alapoole katesuled on mustad, viimased valgete tippudega. Ülalpool silma on punane lihanibude riba. Tiiva pikkus 400 mm. Emane on isasest palju vähem; ülalpool on kollakasroostjas-pruuni ning musta põikvööditusega; kurgualune ja pugalala on ühetaoline punapruun; allkeha on valge, musta tähnitusega. Tiiva pikkus 300 mm.

Metsis elutseb paigalinnuna märksal arvul suurtes niiskevõitu, tiheda alametsaga kaetud kuuse-, sega- ning männikõrgmetsades. Emane ehitab pesa tihedama põõsa või puu alla; selles leidub mai keskpaigu 6—10 muna. Metsis elab mitmikabielus. Märtsikuu keskpaigu algab isaste mäng, iseäranis ägedalt laulavad nad aprilli lõpu poole. Ta laul algab harilikult 2—3 tundi enne päikese tõusu ning lõpeb selle tõusuga. Laulja metsis ajab kurgusulestiku kohevile, laotab saba laiali, avab tiivad ja liigub aegamööda puuoksal tüve poolt oksa tipu poole, sealt uuesti, kui lauluga lõpule jõudnud, külg ees, tagasi astudes. Laul koosneb kahest osast; esiti kuulub „teke teke“-taolist naksutamist, seda korratakse umbes 10—15 korda; vähehaaval muutub see naksutamine kõmisevaks trillerdamiseks ning lõpeb valjuma naksutava heliga. See laulu esimene osa kestab kaks minutit ning seda kuulub kuni 100 sammuni. Sellele järgneb umbes 3—4 sekundit vältav

omapärane ihumine, mil kaudselt sarnasust on vikati kõvastamisega. Ihumise kestusel, mida kuulduv naksutamisest kaugemale, väriseb kogu lind, ta satub nagu unustusse, ei näe ega kuule midagi; sel silmapilgul võib kütt talle mõne hüppega läheneda. Emametsise hüüd on „dak dak“. Saaremaal metsist ei leidu; Hiiumaal elutseb neid kaunis rohkel arvul.

Maa-aladel, kus metsised ja tedred koos elutsevad ning esimeste isaseid vähe on, ilmuvad mõnikord emametsised tetrede mängukohale ning paarituvad isatetredega. Säärase veresegamise tagajärjeks on nõndanimetatud

### tedrekuningas.

See värr on oma kuju poolest mõlemate vanemate vahel seisev ilme. Isane tedrekuningas on metsisest vähem, tal on väljalõikega sirge saba, must sulestik, mis on pugualal ning rinnal purpurviolett-läikega nagu tedrel, aga mitte rohelse läikega nagu metsisel; tiival on kitsad valged põikribad. Emane tedrekuningas sarnaneb ematedrega või emametsisega, esimesest on ta suurem, viimasest vähem. Meil on sääraseid värre kaunis tihti leitud.

## Perekond: **Laanepüü.** *Tetrastes* Keys. & Blas.

### 277. **Laanepüü.** *Tetrastes bonasia bonasia* (L.).

Metspüvi. — Haselhuhn. — Рябчик.

Isasel on pealpea pruunhall, mustjate põikvöötidega, kiiru tanukujuliselt pikendunud sulestik on enam punapruun; selg ja saba ülapoole katesuled on tuhkjashallid musta tähnitusega. Kurgualune on must, valge palistusega; muu alapool on valge, pruuni täpitusega. Tiiva pikkus 170 mm. Emasel on kurgualune valge.

Harilik paigalind suuremais kuuse- ning segametsis; puudub Saaremaal. Meelepärased on talle kõrgetüvelised, rikkaliku alapuistuga kaetud niiskemad metsad, kus kasvab rohkesti marjakandjaid põõsaid; põlgab kuivi männimetsi. Laanepüü elab ainu-abielus. Pesa asub peidetud kohal põõsa all, murdunud puu või raohunniku varjus; selles leidub makuu lõpul 8—12 muna. Isase laanepüü kutsehüüd on vilistav, hele, kaugelekuuldud „tiii-tsi tsi tsi tsi-tsu“; emase hüüd on „ši-šiši-šisi“-taoline häälitsemine.

## 42. Sugukond: **Faasanlased**. *Phasianidae*.

Perekondade määramistabel.

1. Saba on väga pikk, astmeline **Faasan** (*Phasianus*)
- Saba on lühike, enam-vähem ümmardunud . . . . . 2
2. Esimene laba-hoosulgu on sama pikk kui teine või pikem **Põldvutt** (*Coturnix*)
- Esimene laba-hoosulgu on teisest lühem **Põldpüü** (*Perdix*)

### Perekond: **Põldpüü**. *Perdix* Briss.

#### 278. **Põldpüü**. *Pérdix pérdix lucida* (Altum).

Põldpüüvi, nurmkana. — Rebhuhn. — Куропатка серая.

Isasel on otsaesine, külgsaba ja kurgualune roostjad, pealpea pruun, tagakael ja esiselg hallid, kitsa musta viirukujulise kirjaga; muu selg on helepruunikas tumedama kirjaga. Alapool on kurgualusest alates tuhkjashall ahtakeste mustade põikviirudega, kehaküljed on punapruuni põikvööditusega, allkeha keskalal asub suur kabjaraua kujuline tume-punapruun täpp. Tiiva pikkus 165 mm. Emasel on punapruun täpp allkehal vähe arenenud.

Põldpüü on harilik paigalind lagendikkudel, kus viljaväljad metsatukkadega ning võsastikkudega vahelduvad. Pesa ehitab põõsa varju, rohu või kasvava vilja sisse; selles leidub maijuunikuul 10—20 muna. Talveks ühinevad teatava piirkonna põldpüüid salkadesse ning teotsevad sel ajal peajasjalikult orasteväljadel. Põldpüü tavaline kutsehüüd on vali, kaugelekuuldav „girrhäkk“ või „girrhikk“; ülespeletatud linnud kisedavad heleda häälega „riipriip...“.

### Perekond: **Põldvutt**. *Coturnix* Bonn.

#### 279. **Põldvutt**. *Coturnix coturnix coturnix* (L.).

Vutt. — Wachtel. — Перепел.

Ülapool on helepruun, musta tähnitusega ja hele-pruunikaskollaste rostriipudega; kurgualune on must, puguala roostjas; allkeha on pruunikasvalge. Emase kurgualune on valkjas; puguala aga musta pikitähnitusega. Tiiva pikkus 110 mm.

Rändlind; ilmub maikuu teisel poolel. Haudelinnuna elutseb tasandikkude viljaväljades, kusjuures eelistab nisupõlde. Põldvuti levitus on aga kohalik; mõnel pool on ta kaunis

harilik, kuna teisel pool teda üldse ei leidu. Pesa ehitab rukki- või nisuväljadesse; see sisaldab juuni lõpu poole 7—14 muna. Isase hüüd, mida kevadel viljaväljadest kuuldu, on vali, hele, palju kordi korratav „pikkervikk“. Ta lahkub septembri jooksul.

Perekond: **Faasan.** *Phasianus* L.

**Jahifaasan.** *Phasiánus colchicus.*

Jagdfasan. — Фазан.

Isasel on pea ja kael metall-sinimust, roheka läikega; kehasulestik on punapruun, vaskpunase või roheka läikega, ülakehal asuvad kollakasvalged mustaga piiratud vöödid; allkeha sulgedel on mustad sinivälgulised äärised. Tiiva pikkus 250 mm. Emase sulestik on peamiselt helepruun, tumeviiruline ning must-tähniline.

Enne ilmasõda leidus kodumaal mitmes kohas kaunis tihti faasaneid. Neid linde importeerisid ning kasvasid mõned jahist huvitatud suurmaapidajad. Peale ilmasõda olid faasanid täiesti kadunud; viimasel ajal on Tallinna Jahimeeste-Selts hakanud neid linde Vääna mõisas kasvatama.

---

## Eestikeelsete oskussõnade juhataja.

	Lk.		Lk.		Lk.
<b>Aberratsioon</b> . . . . .	48	<b>Keha külg</b> . . . . .	52	<b>Nokahammas</b> . . . . .	32
<b>Alamliik</b> . . . . .	48	<b>Keskvised katesuled</b> . . . . .	9	<b>Nokaharjased</b> . . . . .	8
<b>Alapool</b> . . . . .	51	<b>Keskvarvas</b> . . . . .	14	<b>Nokakülik</b> . . . . .	13
<b>Algvorm</b> . . . . .	50	<b>Kiilukujuline saba</b> . . . . .	10	<b>Nokaküüs</b> . . . . .	14
<b>Allkael</b> . . . . .	52	<b>Kiird</b> . . . . .	52	<b>Nokalahk</b> . . . . .	13
<b>Allkeha</b> . . . . .	52	<b>Kiirmik</b> . . . . .	52	<b>Nokaseljak</b> . . . . .	13
<b>Allnökk</b> . . . . .	13	<b>Kogupikkus</b> . . . . .	55	<b>Nokatera</b> . . . . .	13
<b>Alltiiva katesuled</b> . . . . .	9	<b>Kontuursuled</b> . . . . .	7	<b>Nökk</b> . . . . .	13
<b>Alus</b> . . . . .	51	<b>Kulmuriba</b> . . . . .	53	<b>Nominaatvorm</b> . . . . .	50
<b>Alusosa</b> . . . . .	51	<b>Kurgualune</b> . . . . .	52	<b>Nukktiib</b> . . . . .	8, 52
<b>Astmeline saba</b> . . . . .	10	<b>Kurn</b> . . . . .	31	<b>Nomenklatuur</b> . . . . .	47
<b>Avashauduja</b> . . . . .	25	<b>Kõhualune</b> . . . . .	52	<b>Otsaesine</b> . . . . .	52
<b>Binaarne nomenkla-</b>		<b>Kõrva-ala</b> . . . . .	52	<b>Paigalind</b> . . . . .	34
<b>tuur</b> . . . . .	48	<b>Külgkael</b> . . . . .	52	<b>Paljasväljad</b> . . . . .	7
<b>Ebak (hälve)</b> . . . . .	48	<b>Küünis</b> . . . . .	15	<b>Pealkael</b> . . . . .	52
<b>Ebesuled</b> . . . . .	7	<b>Küünra-hoosuled</b> . . . . .	8	<b>Pealnökk</b> . . . . .	13, 52
<b>Eel-tipptähn</b> . . . . .	12	<b>Küünra-katesuled</b> . . . . .	9	<b>Pealpea</b> . . . . .	52
<b>Ehtesuled</b> . . . . .	10	<b>Laba-hoosuled</b> . . . . .	8	<b>Pealpool</b> . . . . .	51
<b>Esikülg</b> . . . . .	51	<b>Laba-katesuled</b> . . . . .	9	<b>Pealtiiva katesuled</b> . . . . .	9
<b>Esiosa</b> . . . . .	51	<b>Lahunurk</b> . . . . .	13	<b>Pesahoidja</b> . . . . .	32
<b>Esiselg</b> . . . . .	9, 52	<b>Lapardlest</b> . . . . .	15	<b>Pesahülga</b> . . . . .	32
<b>Esivorm</b> . . . . .	50	<b>Lihanibud</b> . . . . .	13	<b>Puguala</b> . . . . .	52
<b>Haberiba</b> . . . . .	53	<b>Liik</b> . . . . .	48	<b>Pulmarüüd</b> . . . . .	12
<b>Hargitaoline saba</b> . . . . .	10	<b>Lisarood</b> . . . . .	7	<b>Pulstik</b> . . . . .	20
<b>Hari</b> . . . . .	13	<b>Loor</b> . . . . .	119	<b>Puuder-udusuled</b> . . . . .	8
<b>Haudeala</b> . . . . .	34	<b>Lõpused</b> . . . . .	13	<b>Põikviir</b> . . . . .	12
<b>Haudevältus</b> . . . . .	31	<b>Lõua-alune</b> . . . . .	52	<b>Põikvööt</b> . . . . .	12
<b>Hoosuled</b> . . . . .	8, 52	<b>Läbirändaja</b> . . . . .	39	<b>Põsk</b> . . . . .	13
<b>Hulgulind</b> . . . . .	34	<b>Lüürakujuline saba</b> . . . . .	10	<b>Päranipu-ala</b> . . . . .	9
<b>Hundsulestik</b> . . . . .	12	<b>Mantel</b> . . . . .	52	<b>Pärissuled</b> . . . . .	7
<b>Hõlmiklest</b> . . . . .	15	<b>Munakurn</b> . . . . .	31	<b>Pöördvarvas</b> . . . . .	14
<b>Jooksmeluu</b> . . . . .	14, 52	<b>Nahklest</b> . . . . .	15	<b>Reieluu</b> . . . . .	14
<b>Kaaviklind</b> . . . . .	55	<b>Nasar</b> . . . . .	13	<b>Rind</b> . . . . .	52
<b>Kaenlasuled</b> . . . . .	9	<b>Nasaraserv</b> . . . . .	13	<b>Rood</b> . . . . .	7
<b>Kandesuled</b> . . . . .	17	<b>Niglas</b> . . . . .	17	<b>Rootriip</b> . . . . .	12
<b>Kannus</b> . . . . .	15	<b>Nimivorm</b> . . . . .	50	<b>Rändlind</b> . . . . .	34
		<b>Ninasõõrmed</b> . . . . .	13	<b>Räppetomp</b> . . . . .	20

	Lk.		Lk.		Lk.
Saba . . . . .	9	Suleudemekesed . . . . .	7	Tõukeniglased . . . . .	18
Saba alapoole kate- suled . . . . .	10	Suleudeme ripsmed . . . . .	7	Tüürsuled . . . . .	9, 52
Saba ülapoole kate- suled . . . . .	10	Suleväljad . . . . .	7	<b>U</b> duuled . . . . .	8
Sapsukoht . . . . .	52	Sulg . . . . .	7	Ujulest . . . . .	15
Sarvkate . . . . .	14	Sulgkõrvad . . . . .	11	<b>V</b> ahanahk . . . . .	13
Sarvliibud . . . . .	8	Sulimine . . . . .	11	Valjasriba . . . . .	52
Sarvtupp . . . . .	13	Sulushauduja . . . . .	25	Varbad . . . . .	14
Selg . . . . .	52	Suured katesuled . . . . .	9	Vorm . . . . .	48
Siirdlind . . . . .	39	Suursulestik . . . . .	8	Väikesed katesuled . . . . .	9
Sirge saba . . . . .	9	Sääreluu . . . . .	14	Väikesulestik . . . . .	8
Siru-ulatus . . . . .	55	<b>T</b> agaosa . . . . .	51	Välislatv . . . . .	7
Siselatv . . . . .	7	Tagaselg . . . . .	9, 52	Välisvarvas . . . . .	14, 52
Sisevarvas . . . . .	14, 52	Tagavarvas . . . . .	14, 52	Väljalõikega saba . . . . .	9
Sulekidad . . . . .	7	Talvekorter . . . . .	34	Värvkile . . . . .	55
Sulelatv . . . . .	7	Tiib . . . . .	8, 52	<b>Õ</b> lasulestik . . . . .	9
Sulerood . . . . .	7	Tiivake . . . . .	8, 52	Õlatiib . . . . .	9
Suletüvik . . . . .	7	Tipptähn . . . . .	12	<b>Ü</b> lapool . . . . .	51
Suleudemed . . . . .	7	Trinaarne nomenkla- tuur . . . . .	48	Ümmardunud saba . . . . .	9
		Tutt . . . . .	11		

Määramistabelites tarvitatud sõnad **basaalosa**, **distaalosa** ning **rudi-  
mentaarne** tähendavad: basaalosa = alusosa; distaalosa = tipposa; rudi-  
mentaarne organ = ainult jäänusena esinev organ.

## Ladinakeelsete oskussõnade juhataja.

<b>A</b> bdomen . . . . .	52	<b>G</b> onys . . . . .	13	<b>P</b> arapterum . . . . .	9, 52
Ala . . . . .	8, 52	Gula . . . . .	52	Paratoneum . . . . .	13
Alula . . . . .	52	Guttur . . . . .	52	Parauchenium . . . . .	52
Angulus oris . . . . .	13	<b>H</b> allux . . . . .	14, 52	Pectus . . . . .	52
Apteria . . . . .	7	Hamuli . . . . .	7	Pileum . . . . .	52
Axillares . . . . .	9	Hypochondria . . . . .	52	Plumae . . . . .	7
<b>C</b> alamus . . . . .	7	Hyporhachis . . . . .	7	Plumulae . . . . .	8
Calcar . . . . .	15	<b>I</b> nterscapulium . . . . .	52	Podotheca . . . . .	14
Caruncula . . . . .	13	<b>J</b> ugulum . . . . .	52	Pogonium . . . . .	7
Cauda . . . . .	9	<b>L</b> orum . . . . .	52	Pogonium externum . . . . .	7
Cera . . . . .	13	<b>M</b> andibula . . . . .	13, 52	internum . . . . .	7
Cervix . . . . .	52	Maxilla . . . . .	13, 52	Pterylae . . . . .	7
Ciliae . . . . .	7	Mentum . . . . .	52	<b>R</b> hachis . . . . .	7
Culmen . . . . .	13, 52	Myxa . . . . .	13	Radii . . . . .	7
<b>D</b> igites . . . . .	14	<b>N</b> ares . . . . .	13, 52	Rami . . . . .	7
Digitus quartus . . . . .	14, 52	Nucha . . . . .	52	Rectrices . . . . .	9, 52
secundus . . . . .	14, 52			Regio malaris . . . . .	53
tertius . . . . .	14			parotica . . . . .	52
Dorsum . . . . .	52			Remiges . . . . .	8, 52
<b>F</b> emur . . . . .	14			Remiges primariae . . . . .	8
Forma . . . . .	48			secundariae . . . . .	8
Frons . . . . .	52			Rhamphotheca . . . . .	13
				Rictus . . . . .	13

	Lk.		Lk.		Lk.
Rostrī hiatus . . . . .	13	Tarsus . . . . .	14, 52	Tibia . . . . .	14, 52
Rostrum . . . . .	13	Tectrices inferiores . . . . .	9	Tomium . . . . .	13
		"    majores . . . . .	9		
<b>Species</b> . . . . .	48	"    mediae . . . . .	9	<b>Unguis</b> . . . . .	15
Stragulum . . . . .	52	"    minores . . . . .	9	Uropygium . . . . .	52
Subcaudales . . . . .	10, 52	"    primariae . . . . .	9		
Subspecies . . . . .	48	"    secundariae . . . . .	9	<b>Venter</b> . . . . .	52
Supercilium . . . . .	53	"    superiores . . . . .	9	Vertex . . . . .	52
Supraudales . . . . .	10, 52	Tergum . . . . .	52	Vibrissae . . . . .	8

## Eestikeelsete nimetuste juhataja.

<b>Aed-lepalind</b> . . . . .	106	Hani . . . . .	142	Jääkoskel . . . . .	155
Aed-põosalind . . . . .	101	Harakas . . . . .	66	Jäälind . . . . .	114
Aed-roolind . . . . .	99	Harilik hakk . . . . .	66	Jäälindlased . . . . .	114
Aedtsiitsitaja . . . . .	79	Harilik hõbekajakas . . . . .	186	Jäälinnulised . . . . .	62, 114
Albatross . . . . .	156	Harilik urvalind . . . . .	73	<b>Kaaren</b> . . . . .	65
Algilised . . . . .	58, 189	Harjuvares . . . . .	65	Kadakarästas . . . . .	103
Alk . . . . .	189	Harksaba-kull . . . . .	133	Kadakatäks . . . . .	106
Alklased . . . . .	189	Hatukukk . . . . .	168	Kaelushakk . . . . .	66
Aul . . . . .	152	Haugas . . . . .	132	Kaeluskotkas . . . . .	135
Aulik . . . . .	152	Hele tilder . . . . .	174	Kaelusrästas . . . . .	104
		Hele urvalind . . . . .	74	Kaelustuvi . . . . .	161
<b>Bekass</b> . . . . .	178	Hele väike kirjurähn . . . . .	116	Kaeralind . . . . .	117
		Herilaseviu . . . . .	134	Kajakalised . . . . .	58, 181
<b>Dopelnepp</b> . . . . .	179	Hügel-urvalind . . . . .	74	Kajakas . . . . .	183
		Hiire-tuuletallaja . . . . .	127	Kajakalased . . . . .	181
<b>Faasan</b> . . . . .	199	Hiireviu . . . . .	129	Kakk . . . . .	122
Faasanlased . . . . .	198	Hoburästas . . . . .	103	Kaklased . . . . .	118
		Holmivedjas . . . . .	154	Kakulised . . . . .	60, 118
<b>Hakk</b> . . . . .	154	Hänilane . . . . .	86	Kalakajakas . . . . .	185
Haigur . . . . .	137	Hüübike . . . . .	138	Kalakaur . . . . .	160
Haigurlased . . . . .	137	Hüüp . . . . .	139	Kalakotkas . . . . .	134
Hakk . . . . .	66			Kalakull . . . . .	186
Hall haigur . . . . .	137	<b>Idatalvike</b> . . . . .	79	Kaldapääsuke . . . . .	111
Hall hani . . . . .	142	libis . . . . .	137	Kaljukotkas . . . . .	127
Hall kalakurg . . . . .	137	libislased . . . . .	136	Kanakull . . . . .	132
Hall kurg . . . . .	190	Islandi jahipistrik . . . . .	125	Kanalised . . . . .	60, 194
Hall kärbsekütt . . . . .	94			Kanepivint . . . . .	73
Hall kärbsenäpp . . . . .	94	<b>Jahifaasan</b> . . . . .	199	Karikormoran . . . . .	157
Hall kärbsepüüdja . . . . .	94	Jahipistrik . . . . .	126	Karjalind . . . . .	85
Hallpõsine pütt . . . . .	158	Jõepääsuke . . . . .	111	Karjarästas . . . . .	69
Hallpea-rähn . . . . .	115	Jõe-ritsiklind . . . . .	98	Karjasirk . . . . .	85
Hall risla . . . . .	171	Jõeriüt . . . . .	166	Karjavästrik . . . . .	85
Hall rähn . . . . .	115	Jõetiir . . . . .	182	Karklinnulised . . . . .	59, 135
Hall rästas . . . . .	103	Jõetilder . . . . .	172	Karmiinleevike . . . . .	74
Hall tsiitsitaja . . . . .	79	Jõgivästrik . . . . .	85	Karvasjalgne kakuke . . . . .	121
Hall vares . . . . .	65	Järvekaur . . . . .	160	Karvasjalgne kivi-	
Hall vikle . . . . .	171	Järvekormoran . . . . .	156	kull . . . . .	121
Hall õgija . . . . .	92	Jääkajakas . . . . .	187	Karvasjalgne viu . . . . .	129
Hanelised . . . . .	58, 139	Jääkaur . . . . .	160		

	Lk.		Lk.		Lk.
Kassikakk . . . . .	119	Kõrkja-roolind . . . . .	100	Liivapääsuke . . . . .	111
Kassikull . . . . .	119	Kõrve-jänese kull . . . . .	131	Liivarüüt . . . . .	165
Katusepääsuke . . . . .	111	Kõrvekana . . . . .	162	Linahänilane . . . . .	86
Kaur . . . . .	159	Kõrve loorkull . . . . .	131	Linalind . . . . .	73
Kaurlased . . . . .	159	Kõrvepüü . . . . .	162	Linavint . . . . .	73
Kepsakas . . . . .	66	Kõrvepüülased . . . . .	162	Linavästrik . . . . .	86
Kiitsakas . . . . .	66	Kõrvepüülised . . . . .	60, 162	Linnapääsuke . . . . .	111
Kiives . . . . .	167	Kõrvukas räts . . . . .	120	Lobiseja põõsalind . . . . .	102
Kiivet . . . . .	167	Kõvernokk-plütt . . . . .	170	Loorkull . . . . .	129
Kiivitaja . . . . .	167	Kõvernokk-riisla . . . . .	170	Luik . . . . .	141
Kirju hahk . . . . .	153	Käbilind . . . . .	75	Luitsnokk-iibis . . . . .	136
Kirjurähn . . . . .	115	Käbinärija . . . . .	75	Luitsnokk-part . . . . .	149
Kirju tauss . . . . .	167	Käblik . . . . .	109	Lume-hangelind . . . . .	80
Kirsinärija . . . . .	70	Käbliklased . . . . .	109	Lumekakk . . . . .	119
Kiur . . . . .	83	Kägu . . . . .	118	Lumelõoke . . . . .	80
Kivikakuke . . . . .	121	Kägulased . . . . .	118	Lume-õökull . . . . .	119
Kivipart . . . . .	145	Käolised . . . . .	61, 118	Lõoke . . . . .	82
Kivirullija . . . . .	167	Käosulane . . . . .	100	Lõolased . . . . .	81
Kivitakk . . . . .	105	Kärbsenäplased . . . . .	93	Lõopistrik . . . . .	126
Kivitäks . . . . .	105	Kärbsenäpp . . . . .	94		
Kodukakk . . . . .	123	Käristi . . . . .	151	<b>Madukotkas . . . . .</b>	<b>134</b>
Kodutuvi . . . . .	162	Kühmnokk-luik . . . . .	142	<b>Meigas . . . . .</b>	<b>161</b>
Koduvarblane . . . . .	78	Künnirästas . . . . .	68	<b>Melekas . . . . .</b>	<b>161</b>
Koldjalgne hõbekajakas . . . . .	186	Künnivares . . . . .	65	<b>Meltsas . . . . .</b>	<b>115</b>
Kolmevarbane jakas . . . . .	187			<b>Mereteder . . . . .</b>	<b>153</b>
Kolmevarbane rähn . . . . .	117	<b>Laanenäär . . . . .</b>	<b>68</b>	<b>Meriharakas . . . . .</b>	<b>164</b>
Koostnokk . . . . .	149	<b>Laane-pasknäär . . . . .</b>	<b>68</b>	<b>Merikajakas . . . . .</b>	<b>186</b>
Koov . . . . .	177	<b>Laanepüü . . . . .</b>	<b>197</b>	<b>Merikotkas . . . . .</b>	<b>133</b>
Kooviski . . . . .	177	<b>Lagle . . . . .</b>	<b>144</b>	<b>Meriski . . . . .</b>	<b>164</b>
Koovitaja . . . . .	177	<b>Lainokk-plütt . . . . .</b>	<b>171</b>	<b>Merivart . . . . .</b>	<b>151</b>
Korbits . . . . .	180	<b>Laisaba-röövkajakas . . . . .</b>	<b>188</b>	<b>Mesilasenäplised . . . . .</b>	<b>61, 112</b>
Kormoran . . . . .	156	<b>Laisaba-änn . . . . .</b>	<b>188</b>	<b>Mesilasenäplased . . . . .</b>	<b>112</b>
Kormoranlased . . . . .	156	<b>Laisk kukk . . . . .</b>	<b>112</b>	<b>Mesilasenäpp . . . . .</b>	<b>112</b>
Korp . . . . .	65	<b>Laisk kull . . . . .</b>	<b>112</b>	<b>Metsis . . . . .</b>	<b>196</b>
Koskel . . . . .	154	<b>Lambahänilane . . . . .</b>	<b>85</b>	<b>Metsislased . . . . .</b>	<b>194</b>
Kotkas . . . . .	127	<b>Lapi hangelind . . . . .</b>	<b>80</b>	<b>Metskiur . . . . .</b>	<b>84</b>
Krüüsel . . . . .	189	<b>Lapi kakk . . . . .</b>	<b>122</b>	<b>Metskukk . . . . .</b>	<b>117</b>
Kukulind . . . . .	118	<b>Lasn . . . . .</b>	<b>147</b>	<b>Metskurvits . . . . .</b>	<b>180</b>
Kuldnokk . . . . .	68	<b>Lasuurtihane . . . . .</b>	<b>88</b>	<b>Mets-kärbsepüüdja . . . . .</b>	<b>94</b>
Kuldnoklased . . . . .	68	<b>Laudapääsuke . . . . .</b>	<b>110</b>	<b>Mets-lehelinnuke . . . . .</b>	<b>97</b>
Kuldpea-pöialpoiss . . . . .	91	<b>Lauk . . . . .</b>	<b>193</b>	<b>Metslõoke . . . . .</b>	<b>81</b>
Kullilised . . . . .	60, 123	<b>Laukhani . . . . .</b>	<b>143</b>	<b>Metsnepp . . . . .</b>	<b>180</b>
Kuningahak . . . . .	154	<b>Laululuik . . . . .</b>	<b>141</b>	<b>Metsnäär . . . . .</b>	<b>67</b>
Kurelised . . . . .	59, 190	<b>Laulupääsuke . . . . .</b>	<b>110</b>	<b>Metspart . . . . .</b>	<b>146</b>
Kurg . . . . .	190	<b>Laulurästas . . . . .</b>	<b>104</b>	<b>Metspiuksja . . . . .</b>	<b>84</b>
Kurglased . . . . .	190	<b>Leetelind . . . . .</b>	<b>169</b>	<b>Metspüvi . . . . .</b>	<b>197</b>
Kurvits . . . . .	180	<b>Leevike . . . . .</b>	<b>74</b>	<b>Metstikk . . . . .</b>	<b>94</b>
Kurvitsalised . . . . .	59, 163	<b>Lehelinnuke . . . . .</b>	<b>95</b>	<b>Metstilder . . . . .</b>	<b>173</b>
Kuusekäbilind . . . . .	75	<b>Lehmalüpsja . . . . .</b>	<b>97</b>	<b>Metsvint . . . . .</b>	<b>77</b>
		<b>Lepalind . . . . .</b>	<b>106</b>	<b>Mornellrüüt . . . . .</b>	<b>165</b>
		<b>Liivaplütt . . . . .</b>	<b>169</b>	<b>Mudakurvits . . . . .</b>	<b>180</b>

	Lk.		Lk.		Lk.
Mudaneppe . . . . .	180	Pasknäär . . . . .	67	Punarinde . . . . .	108
Mudapart . . . . .	147	Paskraag . . . . .	67	Punarinde-kanepilind	73
Mudatilder . . . . .	172	Paskrastas . . . . .	103	Punarinde-lepalind .	108
Murukoskel . . . . .	155	Peebulind . . . . .	117	Punasaba-lepalind .	106
Must harksaba-kull	133	Peibelane . . . . .	84	Punaselg-pajuharakas	92
Mustkael-pütt . . . . .	159	Peoleo . . . . .	69	Punaselg-õgija . . .	92
Must kärbsenäpp . . .	94	Peoleolased . . . . .	69	Punatäpp - sinikur-	
Must lagle . . . . .	144	Piho . . . . .	69	guke . . . . .	108
Mustlauk-pajuharakas	91	Piilak . . . . .	147	Punpaabu . . . . .	74
Mustlauk-õgija . . . .	91	Piilpart . . . . .	147	Purtpääsuke . . . . .	111
Must lepalind . . . . .	107	Piirpääsuke . . . . .	111	Puukiur . . . . .	84
Mustpea-põosalind	102	Piirpääsulased . . . .	111	Puuklutt . . . . .	86
Mustpugu-risla . . . .	170	Piirpääsulised . . . .	61, 111	Puukoristaja . . . . .	86
Must pääsuke . . . . .	111	Pikksaba-kakk . . . . .	123	Puukoristajalased .	86
Must raisakotkas . . .	135	Pikksaba - röövkaja-		Põhjahänilane . . . .	85
Mustriid-plütt . . . . .	170	kas . . . . .	188	Põhja - puukoristaja	87
Musträhn . . . . .	117	Pikksaba-tihane . . . .	90	Põhjatihane . . . . .	90
Mustrastas . . . . .	68, 105	Pikksaba-änn . . . . .	188	Põhjavint . . . . .	77
Mustsaba-vigle . . . .	176	Pingas . . . . .	81	Põldlõoke . . . . .	82
Must taevahoidja . . .	133	Piripart . . . . .	147	Põldpüvi . . . . .	198
Must tihane . . . . .	89	Pirss . . . . .	160	Põldpüü . . . . .	198
Must tiir . . . . .	181	Pistrik . . . . .	124	Põldrüüt . . . . .	166
Must toonekurg . . . .	136	Pistrikased . . . . .	123	Põldvarblane . . . . .	78
Must vaeras . . . . .	153	Plütt . . . . .	169	Põldvutt . . . . .	198
Must vares . . . . .	65	Plüü . . . . .	167	Põosalind . . . . .	101
Must vesipääsuke . . .	181	Porlased . . . . .	86	Pähklirääk . . . . .	66
Must viires . . . . .	181	Porr . . . . .	86	Pärajalised . . . . .	58, 157
Mõtus . . . . .	196	Prikspart . . . . .	147	Pääsulased . . . . .	110
Männileevike . . . . .	75	Pruunselg-põosalind	102	Põialpoiss . . . . .	90
Mänsak . . . . .	66	Pudukoskel . . . . .	156	Pütt . . . . .	157
Mõhutaja . . . . .	178	Punajalgne pistrik . . .	126	Pütülased . . . . .	157
Mõkutaja . . . . .	178	Punajalgne tuuletal-			
Müüripääsuke . . . . .	111	laja . . . . .	126	<b>Rabahani . . . . .</b>	<b>143</b>
<b>Naaskelnokk . . . . .</b>	<b>176</b>	Punajalg-tilder . . . . .	174	<b>Rabakana . . . . .</b>	<b>195</b>
<b>Naerukajakas . . . . .</b>	<b>185</b>	Punakael . . . . .	108	<b>Rabapistrik . . . . .</b>	<b>125</b>
<b>Nonn . . . . .</b>	<b>65</b>	Punakael-kaur . . . . .	160	<b>Rabapüü . . . . .</b>	<b>195</b>
<b>Nurmevarblane . . . . .</b>	<b>78</b>	Punakael-lagle . . . . .	145	<b>Raisakotkas . . . . .</b>	<b>135</b>
<b>Nurmkana . . . . .</b>	<b>198</b>	Punakael-veetallaja	175	<b>Randkiur . . . . .</b>	<b>84</b>
<b>Nõgikikas (rähn) . . . .</b>	<b>117</b>	Punakurguke . . . . .	108	<b>Randpiuksja . . . . .</b>	<b>84</b>
<b>Nõgikikas (tutkas) . . . .</b>	<b>168</b>	Punakurk-kaur . . . . .	160	<b>Rannatiir . . . . .</b>	<b>183</b>
<b>Nõmmekiur . . . . .</b>	<b>83</b>	Punakurk-kiur . . . . .	84	<b>Rasvatihane . . . . .</b>	<b>88</b>
<b>Nõmmelõoke . . . . .</b>	<b>81</b>	Punakurk-piuksja . . . .	84	<b>Raudkull . . . . .</b>	<b>132</b>
<b>Nõmmepiuksja . . . . .</b>	<b>83</b>	Punaleevike . . . . .	74	<b>Riukukk . . . . .</b>	<b>168</b>
<b>Ohakalind . . . . .</b>	<b>71, 72</b>	Punane harksaba-		<b>Risla . . . . .</b>	<b>171</b>
<b>Pahlsaba-part . . . . .</b>	<b>149</b>	kull . . . . .	133	<b>Ristolind . . . . .</b>	<b>145</b>
<b>Pajuharakas . . . . .</b>	<b>91</b>	Punanokk-luik . . . . .	142	<b>Ristnokk . . . . .</b>	<b>75</b>
<b>Paksnokk-mänsak . . . . .</b>	<b>66</b>	Punapea-vart . . . . .	150	<b>Ristpart . . . . .</b>	<b>145</b>
<b>Part . . . . .</b>	<b>146</b>	Punapugu-pütt . . . . .	158	<b>Ritsiklind . . . . .</b>	<b>97</b>
<b>Partlased . . . . .</b>	<b>139</b>	Punapugu-risla . . . . .	169	<b>Roheline lehelinnuke</b>	<b>97</b>
		Punapugu-vigle . . . . .	177	<b>Roheline rähn . . . . .</b>	<b>115</b>
				<b>Roheline vint . . . . .</b>	<b>71</b>

	Lk.		Lk.		Lk.
Rohukoskel . . . . .	155	Sinirind-valgetäpp-		Teder . . . . .	195
Rohukurvits . . . . .	179	lepalind . . . . .	107	Tedrekuningas . . . . .	197
Ronk . . . . .	65	Sinitihane . . . . .	88	Terlits . . . . .	72
Roo-jänesekull . . . . .	130	Siristaja lehelinnuke	97	Tiglits . . . . .	72
Rookana . . . . .	191	Sisask . . . . .	107	Tihane . . . . .	87
Rookanalased . . . . .	191	Soo-jänesekull . . . . .	131	Tihasekull . . . . .	92
Roolind . . . . .	98	Sookana . . . . .	195	Tihaslased . . . . .	87
Roo-loorkull . . . . .	130	Sookiur . . . . .	84	Tiigikana . . . . .	193
Roopart . . . . .	151	Sookurg . . . . .	190	Tiir . . . . .	182
Roorastas . . . . .	99	Soo-loorkull . . . . .	131	Tikk . . . . .	116
Roosa karjarastas . . . . .	69	Soopart . . . . .	149	Tikutaja . . . . .	178
Roostepugu-rüüt . . . . .	165	Soopiuksja . . . . .	84	Tilder . . . . .	172
Rootsiitsitaja . . . . .	80	Soorisla . . . . .	171	Tombak . . . . .	74
Rootsi kanepilind . . . . .	73	Soo-roolind . . . . .	99	Toonekurg . . . . .	135
Rukkirääk . . . . .	192	Sooräts . . . . .	120	Toonekurglased . . . . .	135
Rukkivarblane . . . . .	92	Sootihane . . . . .	89	Tornipääsuke . . . . .	111
Rägapart . . . . .	147	Soovutt . . . . .	192	Toruninalised . . . . .	156
Rähn . . . . .	115	Soovästriik . . . . .	84	Traplased . . . . .	190
Rähnliised . . . . .	60, 114	Sopakukk . . . . .	168	Trapp . . . . .	190
Rähnlased . . . . .	114	Sork . . . . .	149	Tsibihänilane . . . . .	86
Rastas . . . . .	103	Suitsupääsuke . . . . .	110	Tsiitsitaja . . . . .	78
Rastas-roolind . . . . .	99	Suur hüüp . . . . .	139	Tsilik-tsolk . . . . .	96
Räts . . . . .	120	Suurispea-kull . . . . .	123	Tulipart . . . . .	145
Rääk . . . . .	192	Suur kirjurähn . . . . .	116	Tulipea-pöialpoiss . . . . .	91
Rääkspart . . . . .	148	Suur konnakotkas . . . . .	128	Tume tilder . . . . .	174
Räästapääsuke . . . . .	111	Suur koovitaja . . . . .	177	Turteltuvi . . . . .	162
Röövjakakas . . . . .	187	Suur koskel . . . . .	155	Tutiga vart . . . . .	151
Röövtiir . . . . .	182	Suur laukhani . . . . .	143	Tutkas . . . . .	168
Rüüt . . . . .	165	Suurnokk-vint . . . . .	70	Tuttlöoke . . . . .	81
Rüütülased . . . . .	163	Suur plütt . . . . .	169	Tuttpütt . . . . .	158
		Suur tilder . . . . .	174	Tutt-tihane . . . . .	89
		Suur tüll . . . . .	165	Tuuletallaja . . . . .	127
<b>Saaremaa käbilind</b> . . . . .	76	Suur pajuharakas . . . . .	92	Tuvi . . . . .	161
Sabatihane . . . . .	90	Sötkas . . . . .	151	Tuvilased . . . . .	161
Saksamaa vares . . . . .	113	Sõudjalalised . . . . .	58, 156	Tuvilised . . . . .	60, 161
Salenokk-mänsak . . . . .	67	Sääsk . . . . .	134	Tõmmu iibis . . . . .	137
Salu-lehelinnuke . . . . .	96	Söödik-röövjakakas . . . . .	188	Tõmmu kajakas . . . . .	186
Sarviklöoke . . . . .	82	Söödik-änn . . . . .	188	Tõmmu vaeras . . . . .	153
Sarvikpütt . . . . .	159	<b>Taegasikk</b> . . . . .	178	Täpiline tilder . . . . .	173
Savipääsuke . . . . .	111	Takutoristaja . . . . .	112	Täpiline vesivutt . . . . .	192
Siidisaba . . . . .	92	Talitsiitsitaja . . . . .	79	Tüll . . . . .	174
Siirpääsuke . . . . .	111	Talvekull . . . . .	187	<b>Urvalind</b> . . . . .	73
Siisikene . . . . .	72	Talvelöoke . . . . .	81	<b>Uurali kakk</b> . . . . .	123
Sinikael . . . . .	146	Talvepart . . . . .	146	<b>Vaeras</b> . . . . .	152
Sinikael-part . . . . .	146	Talve-õgija . . . . .	92	Vainukägu . . . . .	113
Sinine vares . . . . .	113	Talvike . . . . .	79	Vainukägulased . . . . .	113
Siniraag . . . . .	113	Tapjalased . . . . .	91	Vainukäolised . . . . .	61, 113
Siniraaglased . . . . .	113	Tavaline männi-käbi-		Vainurastas . . . . .	104
Siniraak . . . . .	113	lind . . . . .	76	Valdsnepp . . . . .	180
Siniraolised . . . . .	62, 113	Tavaline puukoris-		Valge haigur . . . . .	138
Sinirind-punatäpp-		taja . . . . .	86		
lepalind . . . . .	108				

	Lk.		Lk.		Lk.
Valgepea-kaelus-		Vint . . . . .	76, 77	Väike tiir . . . . .	183
kotkas . . . . .	135	Vintlased . . . . .	69	Väike trapp . . . . .	190
Valgepõsine lagle .	144	Viristaja . . . . .	92	Väike tüll . . . . .	166
Valgeselg-kirjurähn	116	Viristajalased . . . . .	92	Väike vesivutt . . . . .	192
Valgesilm-vart . . .	150	Viu . . . . .	129	Välja-jänese-kull . . . . .	130
Valgetiivune must		Viupart . . . . .	148	Välja-loorkull . . . . .	130
tiir . . . . .	182	Vutt . . . . .	198	Värblinnulised . . . . .	61, 62
Valgetiivune viires	182	Võsaraat . . . . .	108	Värbkakuke . . . . .	121
Valge toonekurg . .	136	Võsaraatlased . . . . .	108	Värbplütt . . . . .	171
Valgetriip-käbilind	76	Võsa-ritsiklind . . . . .	98	Värbrisa . . . . .	171
Valgetäpp-sinikur-		Väike hani . . . . .	143	Värvuke . . . . .	78
guke . . . . .	107	Väike hüübike . . . . .	138	Västriik . . . . .	85
Varblane . . . . .	77	Väike kajakas . . . . .	184	Västriiklased . . . . .	83
Varblasekull . . . .	132	Väike kirjurähn . . . . .	116	Väänkael . . . . .	117
Varblas-öökkull . . .	121	Väike konnakotkas . . . . .	128	Vööt-kakk . . . . .	122
Vares . . . . .	64	Väike koovitaja . . . . .	178	Vööt-pöösaland . . . . .	101
Vareslased . . . . .	64	Väike koskel . . . . .	156	Vöotsaba-vigle . . . . .	177
Vart . . . . .	149	Väike kärbsenäpp . . . . .	95	Vööt-öökkull . . . . .	122
Veetallaja . . . . .	175	Väike laukhani . . . . .	143		
Vesikana . . . . .	193	Väike lehelinnuke . . . . .	96	Õuevarblane . . . . .	78
Vesipapp . . . . .	110	Väike luik . . . . .	142	Õonetuvi . . . . .	161
Vesipääsuke . . . . .	182	Väike nepp . . . . .	180		
Vesirästas . . . . .	110	Väike pistrik . . . . .	126	Õöbik . . . . .	107
Vesitsiitsitaja . . . .	80	Väike plütt . . . . .	170	Õöbikuköster . . . . .	100
Vesivutt . . . . .	192	Väike pöösaland . . . . .	102	Õohaigur . . . . .	138
Vigle . . . . .	176	Väike pütt . . . . .	159	Õöpik . . . . .	107
Vihmakass . . . . .	69	Väike risla . . . . .	170	Õöpääsuke . . . . .	112
Vihmaviu . . . . .	129	Väike rüüt . . . . .	166	Õösorlased . . . . .	112
Viires . . . . .	181	Väike sepp . . . . .	96	Õösorr . . . . .	112
Vink . . . . .	77	Väike stephani . . . . .	190	Õösorulised . . . . .	61, 112

## Ladinakeelsete nimetuste juhataja <sup>1)</sup>.

Accipiter . . . . .	132	Acrocephalus dume-		Aegithalos c. cau-	
Accipiter g. gentilis	132	torum . . . . .	99	datus . . . . .	90
Accipiter n. nisus . .	132	Acrocephalus pa-		Aegolius . . . . .	121
Accipitres . . . . .	60, 123	lustris . . . . .	99	Aegolius f. funereus	121
Acrocephalus . . . . .	98	Acrocephalus schoe-		Aegyptius . . . . .	135
Acrocephalus a.		nobaenus . . . . .	100	Aegyptius monachus	135
arundinaceus . . . .	99	Aegithalos . . . . .	90	Alauda . . . . .	82

<sup>1)</sup> On liiginimi vorminimega samakõlaline, siis on esimene märgitud ainult algustähega.

Sugukondade ladinakeelsetel nimetustel on rõhk alati eelviimsel silbil, näiteks *Fringillidae*, *Anatidae*, *Tetraonidae* jne. Siinjuures olgu tähendatud, et „i“-täht, mille peal lasub rõhk, ei ole mitte lühike „i“, vaid ta tuleb lugeda pikaks „i“-ks, sest ta on muutunud ladinastamise teel kreekaakeelsest „ei“-st ladinakeelseks „i“-ks (*Fringillidae* = ladinakeelne *Fringilla* + kreeka-keelne „idos“, mis tähendab kuju). Kaunis tihti on sugukondade nimetustel rõhk märgitud eelviimsel silbil, mis küll kõlavam on, aga ladinakeelsete sõnade rõhutamise seaduste vastu käib ning seega õige pole.

	Lk.		Lk.		Lk.
<i>Alauda a. arvensis</i>	82	<b>Balearicidae</b>	190	<i>Certhia f. familiaris</i>	86
<i>Alaudidae</i>	81	<i>Bombycilla</i>	92	<i>Certhiidae</i>	86
<i>Alca</i>	189	<i>Bombycilla garrulus</i>	92	<b>Charadriidae</b>	163
<i>Alcae</i>	58, 189	<b>Bombycillidae</b>	92	<i>Charadrius</i>	165
<i>Alca torda</i>	189	<i>Botaurus</i>	139	<i>Charadrius aprica-</i>	
<b>Alcedinidae</b>	114	<i>Botaurus st. stellaris</i>	139	<i>rius altifrons</i>	166
<i>Alcedo</i>	114	<i>Branta</i>	144	<i>Charadrius dubius</i>	
<i>Alcedo atthis ispida</i>	114	<i>Branta b. bernicla</i>	144	<i>curonicus</i>	166
<b>Alcidae</b>	189	<i>Branta leucopsis</i>	144	<i>Charadrius h. hia-</i>	
<i>Alectorides</i>	59, 190	<i>Branta ruficollis</i>	145	<i>ticula</i>	165
<i>Anas</i>	146	<i>Bubo</i>	119	<i>Charadrius morinel-</i>	
<i>Anas a. acuta</i>	149	<i>Bubo b. bubo</i>	119	<i>lus</i>	165
<i>Anas c. crecca</i>	147	<b>Bucephala</b>	151	<i>Chlidonias</i>	181
<i>Anas penelope</i>	148	<i>Bucephala c. clan-</i>		<i>Chlidonias leucop-</i>	
<i>Anas p. platyrhyncha</i>	146	<i>gula</i>	151	<i>terus</i>	182
<i>Anas querquedula</i>	147	<b>Buteo</b>	129	<i>Chlidonias n. niger</i>	181
<i>Anas strepera</i>	148	<i>Buteo buteo inter-</i>		<i>Chloris</i>	71
<b>Anatidae</b>	139	<i>medius</i>	129	<i>Chloris ch. chloris</i>	71
<i>Anser</i>	142	<b>Calcarius</b>	80	<i>Ciconia</i>	135
<i>Anser albifrons</i>	143	<i>Calcarius l. lappon-</i>		<i>Ciconia c. ciconia</i>	136
<i>Anser anser</i>	142	<i>nicus</i>	80	<i>Ciconia nigra</i>	136
<i>Anser erythropus</i>	143	<b>Calidris</b>	169	<b>Ciconiidae</b>	135
<i>Anseres</i>	58, 139	<i>Calidris a. alpina</i>	170	<i>Cinclus</i>	110
<i>Anser f. fabalis</i>	143	<i>Calidris c. canutus</i>	169	<i>Cinclus c. cinclus</i>	110
<i>Anthus</i>	83	<i>Calidris minuta</i>	170	<i>Circaëtus</i>	134
<i>Anthus c. campestris</i>	83	<i>Calidris temminckii</i>	171	<i>Circaëtus gallicus</i>	134
<i>Anthus cervinus</i>	84	<i>Calidris testacea</i>	170	<b>Circus</b>	129
<i>Anthus spinoletta</i>		<i>Capella</i>	178	<i>Circus ae. aerugi-</i>	
<i>littoralis</i>	84	<i>Capella g. gallinago</i>	178	<i>nosus</i>	130
<i>Anthus pratensis</i>	84	<i>Capella media</i>	179	<i>Circus c. cyanus</i>	130
<i>Anthus t. trivialis</i>	84	<i>Caprimulgi</i>	61, 112	<i>Circus macrourus</i>	131
<i>Apus</i>	111	<b>Caprimulgidae</b>	112	<i>Circus pygargus</i>	131
<i>Apus a. apus</i>	111	<i>Caprimulgus</i>	112	<i>Clangula</i>	152
<i>Aquila</i>	127	<i>Caprimulgus eu eu-</i>		<i>Clangula hyemalis</i>	152
<i>Aquila ch. chry-</i>		<i>ropaeus</i>	112	<i>Coccothraustes</i>	70
<i>saëtus</i>	127	<i>Carduelis</i>	71	<i>Coccothraustes c.</i>	
<i>Aquila clanga</i>	128	<i>Carduelis c. canna-</i>		<i>coccothraustes</i>	70
<i>Aquila p. pomarina</i>	128	<i>bina</i>	73	<i>Coloëus</i>	66
<i>Archibuteo</i>	129	<i>Carduelis c. cardue-</i>		<i>Coloëus m. mone-</i>	
<i>Archibuteo l. lago-</i>		<i>lis</i>	72	<i>dula</i>	66
<i>pus</i>	129	<i>Carduelis f. flavi-</i>		<i>Coloëus monedula</i>	
<i>Ardea</i>	137	<i>rostris</i>	73	<i>soemmeringi</i>	66
<i>Ardea c. cinerea</i>	137	<i>Carduelis horne-</i>		<i>Columba</i>	161
<b>Ardeidae</b>	137	<i>manni exilipes</i>	74	<b>Columbae</b>	60, 161
<i>Arenaria</i>	167	<i>Carduelis linaria</i>		<i>Columbalivia rustica</i>	162
<i>Arenaria interpres</i>	167	<i>holboelli</i>	74	<i>Columba oe. oenas</i>	161
<i>Asio</i>	120	<i>Carduelis l. linaria</i>	73	<i>Columba p. palum-</i>	
<i>Asio f. flammeus</i>	120	<i>Carduelis spinus</i>	72	<i>bus</i>	161
<i>Asio o. otus</i>	120	<i>Casarca</i>	145	<b>Columbidae</b>	161
<i>Athene</i>	121	<i>Casarca ferruginea</i>	145	<b>Colymbidae</b>	159
<i>Athene n. noctua</i>	121	<i>Certhia</i>	86	<i>Colymbus</i>	159

	Lk.		Lk.		Lk.
Colymbus a. arcticus . . . . .	160	Emberiza sch.schoenicius . . . . .	80	Haliaeetus albicilla	133
Colymbus immer . . . . .	160	Eremophila . . . . .	82	Hippolais . . . . .	100
Colymbus stellatus	160	Eremophila alpestris		Hippolais icterina . . . . .	100
Coraciae . . . . .	62, 113	flava . . . . .	82	Hirundinidae . . . . .	110
Coracias . . . . .	113	Erithacus . . . . .	108	Hirundo r. rustica . . . . .	110
Coracias g. garrulus	113	Erithacus r. rubecula . . . . .	108	Hydroprogne . . . . .	182
Coraciidae . . . . .	113	Erythrina . . . . .	74	Hydroprogne caspia	182
Corvidae . . . . .	64	Erythrina e. erythrina . . . . .	74	<b>Ixobrychus . . . . .</b>	<b>138</b>
Corvus . . . . .	64	<b>Falco . . . . .</b>	<b>124</b>	Ixobrychus m. minutus . . . . .	138
Corvus c. corax . . . . .	65	Falco columbarius		lynx . . . . .	117
Corvus c. cornix . . . . .	65	aesalon . . . . .	126	lynx t. torquilla . . . . .	117
Corvus f. frugilegus	65	Falconidae . . . . .	123	<b>Lagopus . . . . .</b>	<b>195</b>
Coturnix . . . . .	198	Falco p. peregrinus	125	Lagopus l. lagopus	195
Coturnix c. coturnix	198	Falco rusticolus islandus . . . . .	125	Laniidae . . . . .	91
Crex . . . . .	192	Falco r. rusticolus . . . . .	126	Lanius . . . . .	91
Crex crex . . . . .	192	Falco s. subbuteo . . . . .	126	Lanius cristatus colurio . . . . .	92
Crocethia . . . . .	169	Falco t. tinnunculus	127	Lanius e. excubitor . . . . .	92
Crocethia alba . . . . .	169	Falco v. vespertinus	126	Lanius minor . . . . .	91
Cuculi . . . . .	61, 118	Fringilla . . . . .	76	Lari . . . . .	58, 181
Cuculidae . . . . .	118	Fringilla c. coelebs	77	Laridae . . . . .	181
Cuculus . . . . .	118	Fringilla montifringilla . . . . .	77	Larus . . . . .	183
Cuculus c. canorus	118	Fringillidae . . . . .	69	Larus a. argentatus	186
Cygnus . . . . .	141	Fulica . . . . .	193	Larus argentatus cachinnans . . . . .	186
Cygnus b. bewickii	142	Fulica a. atra . . . . .	193	Larus c. canus . . . . .	185
Cygnus cygnus . . . . .	141	<b>Galerida . . . . .</b>	<b>81</b>	Larus f. fuscus . . . . .	186
Cygnus olor . . . . .	142	Galerida c. cristata	81	Larus hyperboreus	187
Cypseli . . . . .	61, 111	Galli . . . . .	60, 194	Larus marinus . . . . .	186
Cypselidae . . . . .	111	Gallinula . . . . .	193	Larus minutus . . . . .	184
<b>Delichon . . . . .</b>	<b>111</b>	Gallinula ch. chloropus . . . . .	193	Larus r. ridibundus	185
Delichon u. urbica	111	Garrulus . . . . .	67	Limicola . . . . .	171
Diomedea melanophrys . . . . .	156	Garrulus g. glandarius . . . . .	67	Limicolae . . . . .	59, 163
Dryobates . . . . .	115	Glaucidium . . . . .	121	Limicola f. falcinellus . . . . .	171
Dryobates l. leucotos	116	Glaucidium p. passerinum . . . . .	121	Limosa . . . . .	176
Dryobates m. major	116	Gressores . . . . .	59, 135	Limosa l. limosa . . . . .	176
Dryobates m. minor	116	Gyps . . . . .	135	Limosa l. lapponica	177
Dryobates minor transitivus . . . . .	116	Gyps f. fulvus . . . . .	135	Locustella . . . . .	97
Dryocopus . . . . .	117	<b>Haematopus . . . . .</b>	<b>164</b>	Locustella fluviatilis	98
Dryocopus m. martius . . . . .	117	Haematopus o. ostrealegus . . . . .	164	Locustella n. naevia	98
<b>Egretta . . . . .</b>	<b>138</b>	Halcyones . . . . .	62, 114	Loxia . . . . .	75
Egretta a. alba . . . . .	138	Haliaeetus . . . . .	133	Loxia c. curvirostra	75
Emberiza . . . . .	78			Loxia leucoptera bifasciata . . . . .	76
Emberiza c. calandra	79			Loxia pytyopsittacus estiae . . . . .	76
Emberiza c. citrinella	79			Loxia p. pytyopsittacus . . . . .	76
Emberiza citrinella erythrogenys . . . . .	79				
Emberiza hortulana	79				

	Lk.		Lk.		Lk.
Lullula . . . . .	81	Numenius ph. phaeo-		Pici . . . . .	60, 114
Lullula a. arborea .	81	pus . . . . .	178	Picidae . . . . .	114
Luscinia . . . . .	107	Nyctea . . . . .	119	Picoides . . . . .	117
Luscinia luscinia .	107	Nyctea nyctea . . .	119	Picoides t. tridac-	
Luscinia svecica		Nycticorax . . . . .	138	tylus . . . . .	117
cyanecula . . . . .	107	Nycticorax n. nycti-		Picus . . . . .	115
Luscinia s. svecica	108	corax . . . . .	138	Picus c. canus . . .	115
Lymnocyptes . . . .	180	Nyroca . . . . .	149	Picus v. viridis . .	115
Lymnocyptes mi-		Nyroca f. ferina . .	150	Pinicola . . . . .	75
nimus . . . . .	180	Nyroca fuligula . .	151	Pinicola e. enucleator	75
Lyrurus . . . . .	195	Nyroca m. marila .	151	Phalacrocoracidae .	156
Lyrurus t. tetricus .	195	Nyroca n. nyroca .	150	Phalacrocorax . . .	156
<b>Megalornis . . . . .</b>	190	<b>Oenanthe . . . . .</b>	105	Phalacrocorax a.	
Megalornis g. grus	190	Oenanthe oe. oe-		aristotilis . . . . .	157
Melanitta . . . . .	152	nanthe . . . . .	105	Phalacrocorax carbo	
Melanitta f. fusca .	153	Oriolidae . . . . .	69	subcormoranus . .	156
Melanitta n. nigra .	153	Oriolus . . . . .	69	Phalaropus . . . . .	175
Mergus . . . . .	154	Oriolus o. oriolus .	69	Phalaropus lobatus	175
Mergus albellus . .	156	Otididae . . . . .	190	Phasianidae . . . .	198
Mergus m. mergan-		Otis . . . . .	190	Phasianus colchicus	199
ser . . . . .	155	Otis tetrax orientalis	190	Philomachus . . . .	168
Mergus serrator . .	155	<b>Pandion . . . . .</b>	134	Philomachus pug-	
Meropes . . . . .	61, 112	Pandion h. haliaëtus	134	nax . . . . .	168
Meropidae . . . . .	112	Paridae . . . . .	87	Phoenicurus . . . . .	106
Merops apiaster . .	112	Parus . . . . .	87	Phoenicurus ochru-	
Milvus . . . . .	133	Parus a. ater . . . .	89	ros ater . . . . .	107
Milvus m. migrans .	133	Parus atricapillus		Phoenicurus ph.	
Milvus m. milvus . .	133	borealis . . . . .	90	phoenicurus . . . .	106
Motacilla . . . . .	85	Parus c. caeruleus .	88	Phylloscopus . . . .	95
Motacilla a. alba . .	86	Parus c. cristatus .	89	Phylloscopus colly-	
Motacilla b. boarula	85	Parus c. cyanus . . .	88	bita abietina . . .	96
Motacilla f. flava . .	85	Parus m. major . . .	88	Phylloscopus niti-	
Motacilla f. thun-		Parus p. palustris .	89	dus viridanus . . .	97
bergi . . . . .	85	Passer . . . . .	77	Phylloscopus s. si-	
Motacillidae . . . .	83	Passeres . . . . .	61, 62	bilatrix . . . . .	97
Muscicapa . . . . .	94	Passer d. domesticus	78	Phylloscopus t. tro-	
Muscicapa h. hypo-		Passer m. montanus	78	chilus . . . . .	96
leuca . . . . .	94	Pastor . . . . .	69	Platalea . . . . .	136
Muscicapa p. parva .	95	Pastor roseus . . . .	69	Platalea l. leucorodia	136
Muscicapa st. striata	94	Perdix . . . . .	198	Plectrophenax . . .	80
Muscicapidae . . . .	93	Perdix perdix lu-		Plectrophenax n. ni-	
<b>Nucifraga . . . . .</b>	66	cida . . . . .	198	valis . . . . .	80
Nucifraga c. caryo-		Perisoreus . . . . .	68	Plegadiaz . . . . .	137
catactes . . . . .	66	Perisoreus i. infaus-		Plegadiaz f. falci-	
Nucifraga caryo-		tus . . . . .	68	nellus . . . . .	137
catactes macro-		Pernis . . . . .	134	Plegadidae . . . . .	136
rhynchos . . . . .	67	Pernis a. apivorus	134	Podiceps . . . . .	157
Numenius . . . . .	177	Pica . . . . .	66	Podiceps auritus . .	159
Numenius a. arquat-		Pica p. pica . . . . .	66	Podiceps c. cristatus	158
tus . . . . .	177			Podiceps g. grisei-	
				gena . . . . .	158

	Lk.		Lk.		Lk.
Podiceps n. nigri-		Somateria m. mol-		Syrnhaptes . . .	162
collis . . . . .	159	lissima . . . . .	154	Syrnhaptes para-	
Podicipidae . . . .	157	Somateria specta-		doxus . . . . .	162
Polysticta . . . . .	153	bilis . . . . .	154	<b>Tadorna . . . . .</b>	145
Polysticta stelleri .	153	Spatula . . . . .	149	Tadorna tadorna .	145
Porzana . . . . .	192	Spatula clypeata .	149	Terekia . . . . .	171
Porzana parva . . .	192	Squatarola . . . .	167	Terekia cinerea . .	171
Porzana porzana .	192	Squatarola s. squa-		Tetrao . . . . .	196
Prunella . . . . .	108	tarola . . . . .	167	Tetraonidae . . . .	194
Prunella m. modu-		Steganopodes . 58,	156	Tetrao u. urogallus	196
laris . . . . .	108	Stercorarius . . . .	187	Tetrastes . . . . .	197
Prunellidae . . . . .	108	Stercorarius longi-		Tetrastes b. bonasia	197
Pterocletes . . . . .	60, 162	caudus . . . . .	188	Tringa . . . . .	172
Pteroclididae . . . .	162	Stercorarius parasi-		Tringa erythropus .	174
Pygopodes . . . . .	58, 157	ticus . . . . .	188	Tringa glareola . .	172
Pyrrhula . . . . .	74	Stercorarius poma-		Tringa hypoleucos	172
Pyrrhula p. pyrrhula	74	rinus . . . . .	188	Tringa nebularia .	174
<b>Rallidae . . . . .</b>	191	Sterna a. albifrons	183	Tringa ochropus .	173
Rallus . . . . .	191	Sterna h. hirundo .	182	Tringa t. totanus .	174
Rallus a. aquaticus	191	Sterna macrura . .	183	Troglodytes . . . .	109
Recurvirostra . . . .	176	Streptopelia . . . .	162	Troglodytes t. trog-	
Recurvirostra avo-		Streptopelia t. tur-		lodytes . . . . .	109
setta . . . . .	176	tur . . . . .	162	Troglodytidae . . .	109
Regulus . . . . .	90	Striges . . . . .	60, 118	Tubinares . . . . .	156
Regulus r. regulus	91	Strigididae . . . . .	118	Turdus . . . . .	103
Regulus i. ignica-		Strix . . . . .	122	Turdus m. merula	105
pillus . . . . .	91	Strix a. aluco . . . .	123	Turdus musicus . .	104
Riparia . . . . .	111	Strix nebulosa lap-		Turdus ph. philo-	
Riparia r. riparia .	111	ponica . . . . .	122	melos . . . . .	104
Rissa . . . . .	187	Strix u. uralensis .	123	Turdus pilaris . . .	103
Rissa t. tridactyla .	187	Sturnidae . . . . .	68	Turdus t. torquatus	104
<b>Saxicola . . . . .</b>	106	Sturnus . . . . .	68	Turdus v. viscivorus	103
Saxicola r. rubetra	106	Sturnus v. vulgaris	68	<b>Upupa . . . . .</b>	113
Scolopax . . . . .	180	Surnia . . . . .	122	Upupae . . . . .	61, 113
Scolopax r. rusticola	180	Surnia u. ulula . . .	122	Upupa e. epops . . .	113
Sitta . . . . .	86	Sylvia . . . . .	101	Upupidae . . . . .	113
Sitta eu. europaea	87	Sylvia a. atricapilla	102	Uria . . . . .	189
Sitta eu. homeyeri	86	Sylvia c. communis	102	Uria g. grylle . . .	189
Sittidae . . . . .	86	Sylvia c. curruca . .	102	<b>Vanellus . . . . .</b>	167
Somateria . . . . .	154	Sylvia hippolais . .	101	Vanellus vanellus .	167
		Sylvia n. nisoria . .	101		

## Saksakeelsete nimetuste juhataja.

Alpenlerche . . . . .	82	Barteule . . . . .	122	Bergente . . . . .	151
Alpenstrandläufer .	170	Baumfalke . . . . .	126	Bergfink . . . . .	77
Amsel . . . . .	105	Baumläufer . . . . .	86	Berghänfling . . . .	73
Auerhuhn . . . . .	196	Baumpieper . . . . .	84	Bienenfresser . . . .	112
Austernfischer . . . .	164	Bekassine . . . . .	178	Bindenkreuzschnabel	76

	Lk.		Lk.		Lk.
Birkenzeisig . . . . .	73	<b>Gabelweihe</b> . . . . .	133	Höckerschwan . . . . .	142
Birkhuhn . . . . .	195	Gänsegeiger . . . . .	135	Hohltaube . . . . .	161
Blässgans . . . . .	143	Gänsesäger . . . . .	155	Hühnerhabicht . . . . .	132
Blässhuhn . . . . .	193	Gartenammer . . . . .	79	<b>Isländischer Jagd-</b>	
Blaubeerschnepfe . . . . .	178	Gartengrasmücke . . . . .	101	falke . . . . .	125
Blaumeise . . . . .	88	Gartenrotschwanz . . . . .	106	Isländischer Strand-	
Blauracke . . . . .	113	Gartensänger . . . . .	100	läufer . . . . .	169
Bogenschnäbliger		Gebirgsbachstelze . . . . .	85	<b>Jagdhasan</b> . . . . .	199
Strandläufer . . . . .	170	Gelbfüssige Silber-		<b>Kampfläufer</b> . . . . .	168
Brachpieper . . . . .	83	möwe . . . . .	186	Karmingimpel . . . . .	74
Brandgans . . . . .	145	Gelbköpfiges Gold-		Kibitz . . . . .	167
Braunkehliger Wie-		hähnchen . . . . .	91	Kibitzregenpfeifer . . . . .	167
senschmätzer . . . . .	106	Getüpfeltes Sumpf-		Kiefernkreuzschna-	
Bruchwasserläufer . . . . .	172	huhn . . . . .	192	bel . . . . .	76
Buchfink . . . . .	77	Gimpel . . . . .	74	Kirschenkernbeisser . . . . .	70
<b>Dohle</b> . . . . .	66	Goldammer . . . . .	79	Kleine Bekassine . . . . .	180
Dompfaff . . . . .	74	Goldregenpfeifer . . . . .	166	Kleiner Buntspecht . . . . .	116
Doppelschnepfe . . . . .	179	Graummer . . . . .	79	Kleines Sumpfhuhn . . . . .	192
Dorngrasmücke . . . . .	102	Grauer Fliegenfän-		Knäckente . . . . .	147
Dreizehnmöwe . . . . .	187	ger . . . . .	94	Kohlmeise . . . . .	88
Dreizehenspecht . . . . .	117	Grauer Zwerg-		Kolkrabe . . . . .	65
Dunkler Wasser-		strandläufer . . . . .	171	Kormoranscharbe . . . . .	156
läufer . . . . .	174	Graugans . . . . .	142	Kornweihe . . . . .	130
<b>Edelreiher</b> . . . . .	138	Grauspecht . . . . .	115	Krähscharbe . . . . .	157
Eichelhäher . . . . .	67	Grosse Sumpf-		Kranich . . . . .	190
Eiderente . . . . .	154	schnepfe . . . . .	179	Krickente . . . . .	147
Eisalk . . . . .	189	Grosser Birkenzei-		Kronschnepfe . . . . .	177
Eisente . . . . .	152	sig . . . . .	74	Kuckuck . . . . .	118
Eismöwe . . . . .	187	Grosser Brachvogel . . . . .	177	Kuhstelze . . . . .	85
Eistaucher . . . . .	160	Grosser Buntspecht . . . . .	116	Küstenseeschwalbe . . . . .	183
Eisvogel . . . . .	114	Grüner Laubsänger . . . . .	97	<b>Lachmöwe</b> . . . . .	185
Elster . . . . .	66	Grünfüssiges Teich-		Langschwänzige	
<b>Falkenbussard</b> . . . . .	129	huhn . . . . .	193	Raubmöwe . . . . .	188
Feldlerche . . . . .	82	Grünling . . . . .	71	Lasurmeise . . . . .	88
Feldsperling . . . . .	78	Grünspecht . . . . .	115	Löffelente . . . . .	149
Felsenpieper . . . . .	84	Gryllteist . . . . .	189	Löffler . . . . .	136
Feuerköpfiges Gold-		<b>Haarschnepfe</b> . . . . .	180	<b>Mantelmöwe</b> . . . . .	186
hähnchen . . . . .	91	Hackengimpel . . . . .	75	Mauersegler . . . . .	111
Fichtenkreuzschna-		Hänfling . . . . .	73	Mäusebussard . . . . .	129
bel . . . . .	75	Haselhuhn . . . . .	197	Merlin . . . . .	126
Fischadler . . . . .	134	Haubenlerche . . . . .	81	Misteldrossel . . . . .	103
Fischreiher . . . . .	137	Haubenmeise . . . . .	89	Mittlere Raubmöwe . . . . .	188
Fitislaubsänger . . . . .	96	Haubensteissfuss . . . . .	158	Mittlerer Säger . . . . .	155
Flussregenpfeifer . . . . .	166	Hausrotschwanz . . . . .	107	Mönchgrasmücke . . . . .	102
Flussrohrsänger . . . . .	98	Hauschwalbe . . . . .	111	Mönchsgeiger . . . . .	135
Flußseeschwalbe . . . . .	182	Hausperling . . . . .	78	Moorschneehuhn . . . . .	195
Flussuferläufer . . . . .	172	Heckenbraunelle . . . . .	108	Mornellregenpfeifer . . . . .	165
		Heidelerche . . . . .	81		
		Heller Wasserläufer . . . . .	174		
		Heringsmöwe . . . . .	186		
		Heuschreckensänger . . . . .	98		

	Lk.		Lk.		Lk.
Nachtigall . . . . .	107	Rotschenkel . . . . .	174	Steppenhuhn . . . . .	162
Nachtreier . . . . .	138	Rotsterniges Blau- kehlchen . . . . .	108	Steppenweihe . . . . .	131
Nebelkrähe . . . . .	65	<b>Saatgans . . . . .</b>	143	Stieglitz . . . . .	72
Nordische glanz- köpfige Sumpf- meise . . . . .	89	Saatkrähe . . . . .	65	Stockente . . . . .	146
Nordische mattköp- fige Sumpfmeise . . . . .	90	Säbelschnabel . . . . .	176	Sturmmöwe . . . . .	185
Nordische Kuh- stelze . . . . .	85	Sammetente . . . . .	153	Sumpfläufer . . . . .	171
Nordischer Kleiber . . . . .	86	Sanderling . . . . .	169	Sumpfohreule . . . . .	120
Norwegischer Jagd- falke . . . . .	126	Sandregenpfeifer . . . . .	165	Sumpfrohrsänger . . . . .	99
<b>Ohrensteissfuss . . . . .</b>	159	Scheckente . . . . .	153	<b>Tafelente . . . . .</b>	150
Ortolan . . . . .	79	Schelladler . . . . .	128	Tannenhäher . . . . .	66
Östlicher Kleiber . . . . .	87	Schellente . . . . .	151	Tannenmeise . . . . .	89
<b>Pfeifente . . . . .</b>	148	Schilfrohrsänger . . . . .	100	Terekwasserläufer . . . . .	171
Pfuhlschnepfe . . . . .	177	Schlangenadler . . . . .	134	Trauerente . . . . .	153
Pirol . . . . .	69	Schmalschnäbliger Wassertreter . . . . .	175	Trauerfliegenfänger . . . . .	94
Polarbirkenzeisig . . . . .	74	Schmarotzerraub- möwe . . . . .	188	Turmfalke . . . . .	127
Polartaucher . . . . .	160	Schnarrwachtel . . . . .	192	Turteltaube . . . . .	162
Prachteiderente . . . . .	154	Schnatterente . . . . .	148	<b>Uferschnepfe . . . . .</b>	176
<b>Raubwürger . . . . .</b>	92	Schneeammer . . . . .	80	Uferschwalbe . . . . .	111
Raubseeschwalbe . . . . .	182	Schneeeule . . . . .	119	Uhu . . . . .	119
Rauchschwalbe . . . . .	110	Schreiadler . . . . .	128	Unglückshäher . . . . .	68
Rauhfußbussard . . . . .	129	Schwanzmeise . . . . .	90	Uraleule . . . . .	123
Rauhfußkauz . . . . .	121	Schwarze See- schwalbe . . . . .	181	<b>Wachholderdrossel . . . . .</b>	103
Rebhuhn . . . . .	198	Schwarzer Milan . . . . .	133	Wachtel . . . . .	198
Regenbrachvogel . . . . .	178	Schwarzer Storch . . . . .	136	Waldkauz . . . . .	123
Reiherente . . . . .	151	Schwarzhalsteiss- fuss . . . . .	159	Waldlaubsänger . . . . .	97
Ringdrossel . . . . .	104	Schwarzspecht . . . . .	117	Waldohreule . . . . .	120
Ringelgans . . . . .	144	Schwarzörniger Würger . . . . .	91	Waldschnepfe . . . . .	180
Ringeltaube . . . . .	161	Seedler . . . . .	133	Waldwasserläufer . . . . .	173
Rohrhammer . . . . .	80	Seidenschwanz . . . . .	92	Wanderfalke . . . . .	125
Rohrdommel . . . . .	139	Sichler . . . . .	137	Wasserralle . . . . .	191
Rohrdrossel . . . . .	99	Silbermöwe . . . . .	186	Wasserstar . . . . .	110
Rohrweihe . . . . .	130	Singdrossel . . . . .	104	Weidenlaubsänger . . . . .	96
Rosenstar . . . . .	69	Singschwan . . . . .	141	Weindrossel . . . . .	104
Rostgans . . . . .	145	Sperber . . . . .	132	Weisse Bachstelze . . . . .	86
Rotfußfalke . . . . .	126	Sperbereule . . . . .	122	Weisser Storch . . . . .	136
Rothalsgans . . . . .	145	Sperbergrasmücke . . . . .	101	Weissflügliche See- schwalbe . . . . .	182
Rothalssteissfuss . . . . .	158	Sperlingskauz . . . . .	121	Weissrückiger Specht . . . . .	116
Rotkehlchen . . . . .	108	Spießente . . . . .	149	Weißsterniges Blau- kehlchen . . . . .	107
Rotkehliger Pieper . . . . .	84	Spornammer . . . . .	80	Weisswangengans . . . . .	144
Rotkehliger Taucher . . . . .	160	Sprosser . . . . .	107	Wendehals . . . . .	117
Rotrückiger Würger . . . . .	92	Star . . . . .	68	Wespenbussard . . . . .	134
		Steinadler . . . . .	127	Wiedehopf . . . . .	113
		Steinkauz . . . . .	121	Wiesenpieper . . . . .	84
		Steinschmätzer . . . . .	105	Wiesenweihe . . . . .	131
		Steinwölzer . . . . .	167		

	Lk.		Lk.		Lk.
Zaungrasmücke . . .	102	Zwerggans . . .	143	Zwergseeschwalbe	183
Zaunkönig . . .	109	Zwergmöwe . . .	184	Zwergstrandläufer .	170
Zeisig . . .	72	Zwergrohrdommel.	138	Zwergtrappe . . .	190
Ziegenmelker . . .	112	Zwergsäger . . .	156		
Zwergfliegenfänger	95	Zwergschwan . . .	142		

## Venekeelsete nimetuste juhataja.

Аист белый . . .	136	Грач . . . . .	65	Иволга . . . . .	69
Аист черный . . .	136	Гриф черный . . .	135	Казарка белоло-	
Баклан большой .	156	Грязовик . . . . .	171	бая . . . . .	143
Баклан хохлатый .	157	Гуменник . . . . .	143	Казарка белолобая	
Бекас . . . . .	178	Гусь серая . . . . .	142	малая . . . . .	143
Белохвост . . . . .	133	Дербник . . . . .	126	Казарка белошекая	144
Болотная курочка	192	Дрозд белобровый	104	Казарка красно-	
Бургомистр . . . .	187	Дрозд белозобый	104	зобая . . . . .	145
Вальдшнеп . . . .	180	Дрозд большой .	103	Казарка черная .	144
Варакушка бело-		Дрозд певчий . . .	104	Камышевка барсу-	
пятнистая . . . .	107	Дрозд рябинник .	103	чок . . . . .	100
Варакушка обык-		Дрозд черный . . .	105	Камышевка болот-	
новенная . . . . .	108	Дубонос . . . . .	70	ная . . . . .	99
Веретенник . . . .	176	Дупель . . . . .	179	Камышевка речная	98
Веретенник малый	177	Дятел белоспин-		Камышевка садовая	99
Вертишейка . . . .	117	ный . . . . .	116	Камышевка свер-	
Воробей . . . . .	78	Дятел большой		чок . . . . .	98
Воробей полевой .	78	пестрый . . . . .	116	Камышевый дрозд	99
Ворон . . . . .	65	Дятел зеленый . . .	115	Канюк большой .	129
Ворона серая . . .	65	Дятел малый пест-		Канюк мохноногий	129
Выпь . . . . .	139	рый . . . . .	116	Каравайка . . . .	137
Выпь малая . . . .	138	Дятел седоголовый	115	Касатка . . . . .	110
Вяхирь . . . . .	161	Дятел трехпалый .	117	Кваква . . . . .	138
Гага . . . . .	154	Дятел черный . . .	117	Кедровка . . . . .	66
Гага гребенушка .	154	Жаворонок лес-		Клест белокрылый	76
Гага сибирская .	153	ной . . . . .	81	Клест-еловик . . .	75
Гагара краснозобая	160	Жаворонок поле-		Клест-сосновик . .	76
Гагара полярная .	160	вой . . . . .	82	Клинтух . . . . .	161
Гагара чернозобая	160	Жаворонок рога-		Клуша . . . . .	186
Гагарка . . . . .	189	тый . . . . .	82	Кобчик . . . . .	126
Гаичка бурая . . .	89	Жаворонок хохла-		Козодой . . . . .	112
Гаичка серая . . .	90	тый . . . . .	81	Колпица . . . . .	136
Галка западная . .	66	Журавль . . . . .	190	Конек береговой .	84
Гаршнеп . . . . .	180	Завирушка лесная	108	Конек краснозо-	
Глухарь . . . . .	196	Зеленушка . . . . .	71	бый . . . . .	84
Гоголь . . . . .	151	Зимородок . . . . .	114	Конек лесной . . .	84
Горихвостка-		Зорянка . . . . .	108	Конек луговой . .	84
лысушка . . . . .	106	Зук галстушник .	165	Конек полевой . .	83
Горихвостка-		Зук малый . . . . .	166	Коноплянка . . . .	73
чернушка . . . . .	107	Зяблик . . . . .	77	Копытка . . . . .	162
Горлица . . . . .	162			Королек желтого-	
				ловый . . . . .	91

	Лк.		Лк.		Лк.
Королек красно-головой . . . . .	91	Московка . . . . .	89	Подорожник снежный . . . . .	80
Коростель . . . . .	192	Мухоловка малая . . . . .	95	Поморник длиннохвостый . . . . .	188
Коршун красный . . . . .	133	Мухоловка пеструшка . . . . .	94	Поморник короткохвостый . . . . .	188
Коршун черный . . . . .	133	Мухоловка серая . . . . .	94	Поморник средний . . . . .	188
Крапивник . . . . .	109	<b>Неясыть</b> длиннохвостая . . . . .	123	Поползень настоящий . . . . .	87
Краснозобик . . . . .	170	<b>Неясыть</b> каменная . . . . .	122	Пустельга . . . . .	127
Крачка длиннохвостая . . . . .	183	<b>Неясыть</b> серая . . . . .	123	<b>Рябчик</b> . . . . .	197
Крачка малая . . . . .	183	<b>Нырок</b> белоглазый . . . . .	150	<b>Сапсан</b> . . . . .	125
Крачка мартышка . . . . .	182	<b>Нырок</b> красноголового . . . . .	150	<b>Свиристель</b> . . . . .	92
Крачка светлокрылая . . . . .	182	<b>Овсянка</b> . . . . .	79	<b>Связ</b> . . . . .	148
Крачка черная . . . . .	181	<b>Овсянка</b> камышевая . . . . .	80	<b>Сивка</b> глупая . . . . .	165
Кречет исландский . . . . .	125	<b>Овсянка</b> просянка . . . . .	79	<b>Сивка</b> морская . . . . .	167
Кречет норвежский . . . . .	126	<b>Овсянка</b> садовая . . . . .	79	<b>Сивка</b> ржанка . . . . .	166
Кроншнеп большой . . . . .	177	<b>Оляпка</b> чернобрюхая . . . . .	110	<b>Сизоворонка</b> . . . . .	113
Кроншнеп малый . . . . .	178	<b>Орел</b> змеяд . . . . .	134	<b>Синица</b> большая . . . . .	88
Крохаль большой . . . . .	155	<b>Осоед</b> . . . . .	134	<b>Синица</b> длиннохвостая . . . . .	90
Крохаль длинноносый . . . . .	155	<b>Пастушок</b> . . . . .	191	<b>Синица</b> хохлатая . . . . .	89
Кряква . . . . .	146	<b>Пеганка</b> . . . . .	145	<b>Синга</b> . . . . .	153
Кукушка . . . . .	118	<b>Пеночка</b> весничка . . . . .	96	<b>Сип</b> белоголовый . . . . .	135
Кукша . . . . .	68	<b>Пеночка</b> зеленая . . . . .	97	<b>Скворец</b> . . . . .	68
Кулик сорока . . . . .	164	<b>Пеночка</b> желтобровка . . . . .	97	<b>Скворец</b> розовый . . . . .	69
Кулик черныш . . . . .	173	<b>Пеночка</b> кузнечик . . . . .	96	<b>Скопа</b> . . . . .	134
Куличек воробей . . . . .	171	<b>Перевозчик</b> . . . . .	172	<b>Славка</b> завирушка . . . . .	102
Куропатка белая . . . . .	195	<b>Перепел</b> . . . . .	198	<b>Славка</b> садовая . . . . .	101
Куропатка серая . . . . .	198	<b>Песочник</b> . . . . .	170	<b>Славка</b> серая . . . . .	102
Курочка водяная . . . . .	193	<b>Песочник</b> исландский . . . . .	169	<b>Славка</b> черноголового . . . . .	102
Курочка малая . . . . .	192	<b>Песчанка</b> . . . . .	169	<b>Славка</b> ястребиная . . . . .	101
<b>Лазоревка</b> . . . . .	88	<b>Петушок</b> камнешарка . . . . .	167	<b>Снегирь</b> . . . . .	74
<b>Лазоревка</b> белая . . . . .	88	<b>Пищуха</b> . . . . .	86	<b>Сова</b> белая . . . . .	119
<b>Ласточка</b> береговая . . . . .	111	<b>Плавунчик</b> круглоносый . . . . .	175	<b>Сова</b> болотная . . . . .	120
<b>Ласточка</b> городская . . . . .	111	<b>Поганка</b> большая . . . . .	158	<b>Сова</b> ушастая . . . . .	120
<b>Лебедь</b> кликун . . . . .	141	<b>Поганка</b> рогатая . . . . .	159	<b>Сова</b> ястребиная . . . . .	122
<b>Лебедь</b> малый . . . . .	142	<b>Поганка</b> серощекая . . . . .	158	<b>Сойка</b> . . . . .	67
<b>Лебедь</b> шипун . . . . .	142	<b>Поганка</b> черношейная . . . . .	159	<b>Соловей</b> . . . . .	107
<b>Лунь</b> камышевый . . . . .	130	<b>Подорлик</b> большой . . . . .	128	<b>Сорока</b> . . . . .	66
<b>Лунь</b> луговой . . . . .	131	<b>Подорлик</b> малый . . . . .	128	<b>Сорокопут</b> большой . . . . .	92
<b>Лунь</b> полевой . . . . .	130	<b>Подорожник</b> лапландский . . . . .	80	<b>Сорокопут</b> жулан . . . . .	92
<b>Лунь</b> степной . . . . .	131			<b>Сорокопут</b> чернолобый . . . . .	91
<b>Луток</b> . . . . .	156			<b>Стрепет</b> . . . . .	190
<b>Лысуха</b> . . . . .	193			<b>Стриж</b> . . . . .	111
<b>Малиновка</b> лесная . . . . .	100			<b>Сыч</b> . . . . .	121
<b>Мордунка</b> . . . . .	171			<b>Сыч-воробей</b> . . . . .	121
<b>Морянка</b> . . . . .	152			<b>Сыч-мохноногий</b> . . . . .	121

	Lk.		Lk.		Lk.
Тетерев косач . . . . .	195	Чайка большая		Чечетка горная . . . . .	73
Травник . . . . .	174	морская . . . . .	186	Чибис пигалица . . . . .	167
Трясогуска белая . . . . .	86	Чайка большая по-		Чиж . . . . .	72
Трясогуска горная . . . . .	85	лярная . . . . .	187	Чирок свистунок . . . . .	147
Трясогуска желтая . . . . .	85	Чайка малая . . . . .	184	Чирок трескунок . . . . .	147
Трясогуска темно-		Чайка обыкновен-		Чистик атланти-	
головая . . . . .	85	ная . . . . .	185	ческий . . . . .	189
Турпан . . . . .	153	Чайка серебристая	186		
Турухтан . . . . .	168	Чайка сизая . . . . .	185	Шилоклювка . . . . .	176
		Чайка трехпалая . . . . .	187	Шилохвост . . . . .	149
Удод . . . . .	113	Чайка хохотунья . . . . .	186	Широконоска . . . . .	149
Улит большой . . . . .	174	Чеглок . . . . .	126		
Утка красная . . . . .	145	Чеграва . . . . .	182	Щегол . . . . .	72
Утка серая . . . . .	148	Чекан-каменка . . . . .	105	Щеголь . . . . .	174
		Чекан луговой . . . . .	106	Щур . . . . .	75
Фазан . . . . .	199	Чепура белая . . . . .	138	Щурка золотистая	112
Филин . . . . .	119	Чернеть морская . . . . .	151		
Фифи . . . . .	172	Чернеть хохлатая	151	Ястреб перепе-	
		Чернозобик . . . . .	170	лятник . . . . .	132
Халзан . . . . .	127	Чечевица . . . . .	74	Ястреб тетеревят-	
		Чечетка . . . . .	73	ник . . . . .	132
Цапля серая . . . . .	137	Чечетка белая . . . . .	74		
		Чечетка большая . . . . .	74	Юрок . . . . .	77

## Jooniste juhataja.

	Lk.		Lk.
1. Sulg . . . . .	7	24. Jääkauri jalg . . . . .	59
2. Sule skemaatiline joonis . . . . .	8	25. Krüüslil jalg . . . . .	59
3. Linnu selg, tiivad ja saba . . . . .	9	26. Kurvitsalise jalg . . . . .	59
4. Sirge saba . . . . .	10	27. Naerukajaka jalg . . . . .	59
5. Ümmardunud saba . . . . .	10	28. Kiivitaja, plüü ja tikutaja ru-	
6. Väljalõikega saba . . . . .	10	dimentaarsed laba-hoosuled	59
7. Kiilukujuline saba . . . . .	10	29. Tuvi nokk . . . . .	60
8. Hargitaoline saba . . . . .	10	30. Kassikaku pea . . . . .	60
9. Lüüarakujuline saba . . . . .	10	31. Rabapistriku pea . . . . .	60
10. Nokk ja pea . . . . .	13	32. Kõrvepüü jalg . . . . .	60
11. Nasar . . . . .	13	33. Rähniste saba . . . . .	61
12. Nasaraserv . . . . .	13	34. Hallpea-rähni jalg . . . . .	61
13. Sulushauduja pesa . . . . .	25	35. Vainukäo pea . . . . .	61
14. Avashaudujate pesad . . . . .	26	36. Käo jalg . . . . .	61
15. Peoleo pesa . . . . .	28	37. Oösoru jalg . . . . .	61
16. Linnukeha terminoloogia . . . . .	52	38. Oösoru pea . . . . .	61
17. Tiiva mõõtmine . . . . .	53	39. Piirpääsukese jalg . . . . .	61
18. Noka mõõtmine . . . . .	54	40. Puukoristaja jalg . . . . .	62
19. Noka mõõtmine . . . . .	54	41. Jäälinnu pea . . . . .	62
20. Saba mõõtmine . . . . .	54	42. Sinirao pea . . . . .	62
21. Jooksmeluu mõõtmine . . . . .	54	43. Loolase jalg . . . . .	62
22. Kormorani jalg . . . . .	58	44. Rästa jalg . . . . .	62
23. Pardi liistakuline nokatera . . . . .	58	45. Ohakalinnu pea . . . . .	63

	Lk.		Lk.
46. Lambahänilase pea . . . . .	63	67. Pardi tagavarvas . . . . .	139
47—49. Porr; pea, jalg ja saba	63	68. Ristpardi nokk . . . . .	140
50. Puukoristaja pea . . . . .	63	69. Luitsnökk-pardi nokk . . . . .	140
51. Suure pajuharaka pea . . . . .	64	70. Haha nokk . . . . .	140
52. Paksnökk-mänsaku pea . . . . .	67	71. Pardi tiiva küüdis . . . . .	146
53. Salenökk-mänsaku pea . . . . .	67	72. Tuttpüti jalg . . . . .	157
54. Kuuse-käbilinnu pea . . . . .	69	73. Veetallaja jalg . . . . .	163
55. Talvikese pea . . . . .	70	74. Lainökk-plüti nokk . . . . .	164
56. Soo- ja metskiuru jalg . . . . .	83	75. Mudatildri pool saba . . . . .	173
57. Siristaja lehelinnukese tiib . . . . .	95	76. Metstildri pool saba . . . . .	173
58. Salu-lehelinnukese tiib . . . . .	96	77. Mustsaba-vigle pool saba . . . . .	176
59. Väikese lehelinnukese tiib . . . . .	96	78. Vöötsaba-vigle pool saba . . . . .	177
60. Herilaseviu pea . . . . .	124	79. Tikutaja pool saba . . . . .	179
61. Roo-loorkulli tiib . . . . .	130	80. Rohukurvitsa pool saba . . . . .	179
62. Välja-loorkulli tiib . . . . .	131	81. Metskurvitsa pea . . . . .	180
63. Kõrve-loorkulli tiib . . . . .	131	82. Vesikana pea . . . . .	194
64. Soo-loorkulli tiib . . . . .	131		
65. Koskla nokk . . . . .	139		
66. Vardi tagavarvas . . . . .	139		

Kaanepilt kujutab kaht merikajakat.

## Õiendused.

19. lk. 4. ja 5. rida ülevalt: „mille jooksul ta umbes 30-meetrilise sügavuseni jõuab.“ asemel tuleb lugeda „mille jooksul ta ligikaudu 30-meetrilise tee ära käib ning misjuures umbes 15-meetrilise sügavuseni jõuab.“
19. „ 10. „ 12. „ „ „ „õgijad“ asemel tuleb lugeda „pajuharakad“.
34. „ 3. „ alt: „punaselg-õgija“ asemel tuleb lugeda „punaselg-pajuharakas“.
39. „ 9. „ ülevalt: „16. mai.“ asemel tuleb lugeda „6. mai.“
40. „ 18. „ „ „ } „punaselg-õgija“ asemel tuleb lugeda „punaselg-pajuharakas“.
41. „ 7. „ alt: }
48. „ 9. „ „ „ „hälbe“ asemel tuleb lugeda „ebaku“.
72. „ 9. „ ülevalt: „Щеголь“ asemel tuleb lugeda „Щегол“.
88. „ 11. „ alt: „59. Lasuurtihane.“ peab ilma numbrita olema.
124. „ 22. „ ülevalt: „*Haliaëtus*“ asemel tuleb lugeda „*Haliaeetus*“.
151. „ 2. „ „ „ „хохлатый“ „ „ „ „хохлатая“.
157. „ 13. „ „ „ „**Kaurlasad**“ „ „ „ „**Kaurlased**“.
166. „ 12. „ „ „ „Jõerüüt“ „ „ „ „Väike rüüt“.
192. „ 5. „ alt: „Scharrwachtel“ asemel tuleb lugeda „Schnarrwachtel“.

## Sisu.

	Lk.
Sissejuhatuseks . . . . .	3
I. <b>Üldosa</b> . . . . .	7
Katted . . . . .	7
Kulgemine ehk liikumine . . . . .	15
Toit ja selle hankimine . . . . .	18
Hääl . . . . .	20
Mäng . . . . .	22
Abielu . . . . .	24
Lõimetisehoole . . . . .	24
Eluiga . . . . .	34
Ränne . . . . .	34
Regionaalne levimine . . . . .	40
Ornitoloogilised vaatlused . . . . .	44
Nomenklatuur . . . . .	47
Autorite nimede lühendused . . . . .	50
Linnukeha terminoloogia . . . . .	51
Mõned tehnilised näpunäited . . . . .	53
Juhatus määramistabelite käsitlemiseks . . . . .	56
II. <b>Eriosa</b> . . . . .	58
Seltside määramistabel . . . . .	58
I selts: Värblinnulised. <i>Passeres</i> . . . . .	62
II selts: Piirpääsulised. <i>Cypseli</i> . . . . .	111
III selts: Öösorulised. <i>Caprimulgi</i> . . . . .	112
IV selts: Mesilasenäplised. <i>Meropes</i> . . . . .	112
V selts: Vainukäolised. <i>Upupae</i> . . . . .	113
VI selts: Siniraolised. <i>Coraciae</i> . . . . .	113
* VII selts: Jäälinnulised. <i>Halcyones</i> . . . . .	114
* VIII selts: Rähnulised. <i>Pici</i> . . . . .	114
* IX selts: Käolised. <i>Cuculi</i> . . . . .	118
* X selts: Kakulised. <i>Striges</i> . . . . .	118
* XI selts: Kullilised. <i>Accipitres</i> . . . . .	123
XII selts: Karklinnulised. <i>Grossores</i> . . . . .	135

	Lk.
* XIII selts : Hanelised. <i>Anseres</i> . . . . .	139
✓ XIV selts : Sõudjalalised. <i>Steganopodes</i> . . . . .	156
✓ XV selts : Pärjalalised. <i>Pygopodes</i> . . . . .	157
✓ XVI selts : Tuvilised. <i>Columbae</i> . . . . .	161
✓ XVII selts : Kõrvepüüliised. <i>Pterocletes</i> . . . . .	162
* XVIII selts : Kurvitsalised. <i>Limicolae</i> . . . . .	163
XIX selts : Kajakalised. <i>Lari</i> . . . . .	181
XX selts : Algilised. <i>Alcae</i> . . . . .	189
XXI selts : Kurelised. <i>Alectorides</i> . . . . .	190
* XXII selts : Kanalised. <i>Galli</i> . . . . .	194
Eestikeelsete oskussõnade juhataja . . . . .	200
Ladinakeelsete oskussõnade juhataja . . . . .	201
Eestikeelsete nimetuste juhataja . . . . .	202
Ladinakeelsete nimetuste juhataja . . . . .	206
Saksakeelsete nimetuste juhataja . . . . .	210
Venekeelsete nimetuste juhataja . . . . .	213
Jooniste juhataja . . . . .	215
Õiendused . . . . .	216